

AZƏRBAYCAN

2'2023

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

10.02.2023

Sifariş 285

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com

sudabe334@mail.ru

www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyi bilər.

BU SAYIMIZDA:**P O E Z İ Y A**

VAQİF BƏHMƏNLİ – Ana yuxu (poema)	3
RƏFƏİL TAĞIZADƏ – Şeirlər	111
VAHİD ASLAN – Şeirlər	136
MƏNSUR HƏSƏNZADƏ – Şeirlər	154
İSLAM SADIQ – Şeirlər	161
FƏXRİ MÜSLÜM – Şeirlər	166

“Azərbaycan” – 100

BARAT VÜSAL – “Azərbaycan” jurnalının Baş redaktoru İntiqam Qasımzadəyə	54
FUAD VƏLİYEV – Jurnal və ədəbiyyatımız haqqında qeyri-professional mülahizələr	157
ARİFƏ ƏLİYEVƏ – Azərbaycanı “Azərbaycan”sız təsəvvür etmirəm	160
SÜDABƏ AĞABALAYEVA – Yüz ilin birinciləri: Cəlil Məmmədzadə	180
VAQİF YUSUFLI – Mənim “Azərbaycan”ım	185

R E T R O “A Z Ə R B A Y C A N”

RƏSUL RZA – İnanıram ki... ..	118
-------------------------------	-----

N Ə S R

TAHİR ƏLİ – MİŞOPPA (roman)	55
NİCAT MƏMMƏDOV – Əlifba sırası ilə	121
ÇİNARƏ NÜSRƏTLİ – Dərs (hekayə)	142

E S S E

RÜSTƏM KAMAL – Məktubati-Mirzə Fətəli, yaxud bir ömrün işarələri	147
---	-----

Y E N İ T Ə R C Ü M Ə L Ə R

XULİO KORTASAR – Parisli xanıma məktub (hekayə) (Tərcümə edən – Azad Yaşar)	171
--	-----

T Ə N Q İ D V Ə Ə D Ə B İ Y Y A T Ş Ü N A S L I Q

ƏLİZADƏ ƏSGƏRLİ – Xəlil Rza – azadlıq aşiqi	188
SEVİNC KAZIMOVA – “Yaddaşım qaval daşı”	194

S A T İ R A V Ə Y U M O R

OKTAY ŞAMİL – Ağcaqanadların simpoziumu	203
---	-----

K İ T A B R Ə F İ 207

♦ P o e z i y a

Vaqif BƏHMƏNLİ

ANA YUXU

Poema

PROLOQ

Əcəl nəmənədi gözlərim dolsun,
gözümdən yaş axsa,
silməyəcəyəm!
And olsun Allaha,
Göyə and olsun,
öləndən sonra da ölməyəcəyəm!

And olsun Allaha,
canımda nə var
sonda sığınacaq səbr evinə.
Böyrümə düşəcək dərələr, dağlar,
müsafir olacaq qəbr evimə!

Halal son axtarib nələrə dözdüm –
alın yazıları azalmaz, artmaz.
Cismimin bələyi beş arşın bezdi,
ruhumu bükməyə
Göy üzü çatmaz!..

ÜNVAN

Məkan...
həminki məkan –
Mərdəkan.
İl –
məlum deyil;
bəlkə bir an,
bəlkə min il...
Məkan, zaman
və sirr... yuxuda;
67 yaşında bir oğlan
can və imtahan
verir... yuxuda!

Fələyə yolaqdı açıq yaxası,
ayrı varidatı yoxdur oğlanın.
Budur əldən çıxan zərli çuxası,
budur ələ gələn çaxı-çuxu da.

*Bu vaxtacan, həmin bu müqəddəs və mükəddər yuxuya qədər, yəni lap
siftə başdan nələr olmuşdu?*

*Təbii ki, bəlkə dərin, ya bəlkə quş kimi yüngül bir yuxu içində can
vuruşduran 67 yaşlı bu adam balası yox yerdən yaranmayıb.*

Varlıq başlanğıca bağlıdır.

Başlanğıcı olmayan varlıq – yoxluqdur...

YUXU ÖNCƏSİ

Quşdili səslədi barı üstündən
bir oğlan
bir qızı anadilvari;
Qardaş-bacılarım... və mən o səsdən
göz açdıq dünyaya doqquz gülvari.

...Doluşduq məhləyə,
addımımızdan
yurdun dörd bir yanı oldu yolvari.
Günah iş tutanda, abırımızdan
qızardı üzümüz dəmir pulvari.

İtdi ilim-ilim ucaboy atam,
Anam ağı dedi acı dilvari.
Tanrının palçıqdan yaptığı adam
əllərdə həfkənib soldu gilvari.

Qatarlar ağlımı başımdan aldı,
Görüm, Allah kəssin güllü bulvarı.
Bakı dirigözlü qəfəsə saldı
şahlıq gəzən kəsi...
qara qulvari!

Dəvə yükü dartdım quzu çiyində,
deşdi dabanımı tikan – kolvari...
Göynədi zəhmətin duzu çiyində,
xıxdım öküzvari,
çökdüm kəlvari.

Mindilər atvari,
hürdüm itvari –
Millət harda görüb məntək idbarı?
Boyat əppək yedim təzə ətvari,
gözümə ağ endi bəyaz tülvari.

Qeybdən səs gəldi:
– Sən ey bəxtikəm,
qurtul əzablardan, yıxıl öl barı!
...İndi məzarlıqda dombaq tərəyəm,
altım sümükvari, üstüm külvari...

İKİ KEÇİD BƏNDİ

Ömür uzanırsa biyaban kimi
Həyat çiçəklikmi, çiçək yuxumu?
Yuxu qorxuludu imtahan kimi,
Yozan tapıların gerçək yuxumu?

Günəş qürub çağı solduğu kimi
bir rəngə boyayıb min rəng yuxumu,
sizə danışaram olduğu kimi
hər anı həqiqət,
gerçək yuxumu!

BİR ZAMAN

Bir zaman belə yazmışdım: anam yuxuma girmir...

Düz-dünya güzgülənir,
baxmağa güzgüm olmur,
Aləm yuxuma girir,
anam yuxuma girmir...
Vallah, bu, düzgün olmur!

İlan yuxuma girir,
çayan yuxuma girir,
Anamı ağlar qoyan
atam yuxuma girir,
anam yuxuma girmir.

İmdad istəyir məndən –
padşah yuxuma girir,
Elə olur ki, birdən
Allah yuxuma girir –
anam yuxuma girmir.

Qorxu sızır ilikdən,
girmir yuxuma anam.
Bilir ki, körpəlikdən
mən... ölüdən... qorxuram!

Çünki, o, mənim ifallı, gözəl, yaxşıdan yaxşı anam həqiqətən də yuxuma girmirdi və övladın anaya, ananın övlada heç olmasa yuxuda qovuşmamağı fikrimi qarışdırır, qanımı qaraldır, qəlbimi kədərə qərq edirdi...

Yaranmışın yaradandan (anadan) iraq düşməyi insanın qürbəti bağrının başında bəsləməyinə bənzər.

Əlbəttə, şöhrətli Şeksprin başıbalalı qəhrəmanı deyiləm və ətrafımda taxt-tac, kral ata irsi üstündə savaş getdiyini söyləsəm, qeyrilər bir yana, ən azı, özümə gülməli gələr.

Dəqiq bilirəm, o dünyaya gedəndə, əgər orada deyildiyi kimi, doğmalar və tanışlarla görüş, sorğu-sual fürsəti varsa, məni atama görə, atamı mənə görə sorğuya çəkməyəcəklər. Çünki bu dünyadakı ata-oğul tarixçəsində bizim biri-birimizin qəlbini incitmək müddətimiz an qədər məhdud olmuşdu, daha dəqiqi, bu təmasların sürəsi cəmi 9 ildir. Gözünü bu dünyaya həmişəlik yumanda onun 37, mənim 9 yaşım varmış...

Həyatım boyu bütün qüsurlarıma görə məsuliyyət yükü anamın üzərinə düşür. Axı, özü 69 yaşına çatana qədər məni bəsləyən o olub.

Anam dünyasını dəyişəndə 50 yaşımın tamamına 3 il qalırdı...

Hələ sağlığında ona bir kitablıq yazı həsr eləmişdim. Ona üç nəvə, iki nəticə törətmişdik.

Atasız qalan 10 uşağı (dediyinə görə daha 2 uşağı xərc eləyib, onlar doğuş zamanı, yaxud doğuşdan az müddət sonra tələf olublar) böyütmək, tərbiyə eləmək əndişəsiylə cırpınan o qadın üçün həyat həqiqətən də qorxunc olub. Tərbiyə, təhsil, təlim bir qırağa, balalarını, üstəlik, balalarının balalarını qidalandırmaq, büküb-bələmək yolunda anam yanıb kömür kimi qaralmışdı.

Ana fədakarlığı fəvqəladə miqyasda sonsuzdur!..

İNDİ O YOXDU, HƏM DƏ VAR...

Sirli quyular var –

laldı dilində,

susqunluq köçünü saldı dilində...

Min yol şirin candan keçmişdi deyə

acı ayrılıq da baldı dilində –

sevda tamı qalır...

indi o yoxdu!

Dünya gen; ondan gen vəfaları var,

Şəfalı məlhəmin cəfaları var!

Baxmadı zəhərdi, çəkdi başına –

yoxluğun ayrı bir səfaları var;

ömür camı qalır...

indi o yoxdu!

Hanı o nur seli?

O hara gedib?

Guya yükü varmış... bazara gedib!

Heç bilən olmadı yanıb küləcən,

mərmər sümükləri yonqara gedib –

indi hamı qalır...

indi o yoxdu!

Ömrünü bir müjdə çaparı bildi –

Ting sancıb gülünü qopara bildi.

Tanrının içində yaşadı, şükür,

Tanrını özüylə apara bildi –
 indi Tanrı da var,
 indi o da var!

AYAĞA DUR, HƏR HARDASAN...

Biz, Allah qoymasa, bəy balaları, məşədi, kərbəlayı törəmələriydik. Anamızın, Diləfruz Məti qızının çabalarını yüngülləşdirməkdən ötrü əlimizi ağdan-qaraya, demək olar ki, vurmurduq, eləcə, ver yeyim, ört yatım, gözlə canım çıxmasın, deyib dururduq. Sözüün düzü, günah onun özündə idi. Çünki o, uşaqlarının hər hansı bir şəkildə əziyyət çəkməyinə qıymırdı.

Bütün hallarda biz bəyliyin (ata xətti ilə) çoxdan kəsilmiş damarının ucunda laxtalanmış sonuncu qan qurusuyduq, deyə bilərəm. Biz onu çox ağrıtdıq, çox yordıq, çox taladıq. Əslində, onu yorulub gücdən düşməyə qoymayan da elə məhz bu ağrı, bu doğma istismar idi...

Anam yuxuma girmir... Bu şeirdən on il sonra “Ana, mənim yerimi sal” – deyə, bir ağı yazdım. Və dərd də elə bunda imiş...

Axşam düşür, Günəş batır –
 ana, mənim yerimi sal!
 Oyaq olan bir gün yatır;
 ana, mənim yerimi sal!

Demə: “– Bir stəkan çay iç”,
 qayğanaq da bişirmə heç...
 Bevaxt gəldim, suçumdan keç,
 ana, mənim yerimi sal!

Gəldim çox qapılar sayıb,
 kim açıb, kimlər açmayıb...
 Neçə ki, yuxum qaçmayıb,
 ana, mənim yerimi sal!

Bostandasən, bazardasan,
 ayağa dur, hər hardasan...
 Nə olsun ki, məzardasan,
 ana, mənim yerimi sal!

Nə vermişdin, verdim yelə,
 cəsədimdi gələn ələ...
 Torpağımı yumşaq elə,
 yerimi yerdən sal, ana,
 böyründə yer elə mənə...

O GƏLDİ, KAŞ Kİ...

İş belə oldu. İsti bir yay günü Mərdəkanda, kəllayı dediyimiz dib otaqda dərin yuxuya dalmışam...

O, mənə Qərbdən, dəniz tərəfdən və həm də... uçub gəldi. Əslində, onun və təbii ki, mənim yurd-yuvam tamam əks tərəfdə, Şərqdə idi.

Anamın dənizlə məxsusi əlaqəsi, ona vurğunluğu, dənizə dair xatirələri olmayıb.

Pəncərəsiz divardan bu otağa, əslinə qalanda dərin yuxuma necə sızdığına dərk eləməsəm də bərk sevindim; dəqiq desəm, yuxuda xoşbəxt oldum.

Hər necə olur-olsun, lap damdan düşsün, lap yerin təkindən çıxsın, təki gəlsin. Həyatda gəlməyi mümkün deyil, heç olmaya yuxularıma gəlsin!

Bir yana baxanda, elə o yuxunun içindəcə xoşbəxt olduğumu anlayır və fərqi nə varırdım ki, onun mənim yanıma gəlmək şansı olmasa da, mənim onun yanına getmək şansım yüzdə-yüzdü.

...Bu şeir həmin o ilahi yuxu barədədir. Ola bilsin ki, oxuduqlarınız sizə bir qədər təəssüratlı görünsün, mənə görə isə bu yazı qəzəl beyti, qoşma sətri, atalar sözü qədər qısa, bir dəfə dərinədən dərilən nəfəs və sinədən qopan ah qədər anidir...

ANA-BALA SAVAŞI

Anam səmtə ləlidim bələkdəki körpətək,

Yalvardım:

– Ya rəbb, o kəs bir an yanıma gəlsin.

Siftəmi qəhr etdi o, Allahla birləşərək,

Anadı...

heç olmaya durub sonuma gəlsin!

Aşağıyam hamıdan,

kim artıqdı nəyimdən? –

Yalnız xəncər fərqlidi...

hər ürəyi qanadan.

Doyunca ata mehri görmədim körpəlikdən,

üstəlik yuxuda da yetim qaldım anadan!

...Bir Novruz bayramında yalayıb baş daşını,

ötüb aran yolunu döndüm Bakıya yorğun,

Sıxdım yumşaq yastığa qurğuşun göz yaşımı –

anam yuxuma girdi;

amma ki, gizli-gizli,
amma ki, yorğun-yorğun,
amma ki, ağır-ağır!

Hava kimi gəldi o,
necə bir vaxt yol açıb
bağça çitəməsindən sızırdım almalığa,
Alnımdan tər axırdı,
cibimdən turş alçalar;
Sonra ana çimdiyi – “bazarlığın” qalığı!

Sonu nə olar görən bu qaranlıq işlərin –
Məni təkrar doğurdu,
qanın içində idik.
Yuxu dibsiz bir quyu,
gecənin bətni dərin,
ana... bala... ilk dəfə eyni bətnə idik!

Bir ana yuxusudu adam ömrü, anladım –
Yalan sözdü, deyirlər,
insan sümük, ət imiş.
Anam yuxuma girmir! –
deyib, nahaq inlədim,
Anaların yuxuya girməyi dəhşət imiş!

İt dalımca düşəndə, cumanda qızmış dana,
ilan qovalayanda, ya sancanda arılar –
Yeltək uçub üstünə
qışkırdım: – Ana... ana...
Ayaqlarının altı cənnətsə də analar
cəhənnəm daşıyirmış pis oğul yuxusuna!

Sifəti Ay solğunu...
soyuq kül yeri qaşlar,
Buludla pərdələnib dilləndi hirsli arvad:
– Donumun ətəyini buraxmırsan bu yaşda,
heç olmasa qoy gorda rahat yatım, ay namard!”

Mənsə baxmadım onun hirsinə, hikkəsinə,
Hönlürüb can addım ki, dizini qucaqlayım.
Söylədi ifal qatıb suçlu Həvvə səsinə:

– Mənim inciklərimə tuş gəlsəydin, ölərdin,
Sağlığın mənlilik deyil, səni Allah saxlayıb!

Əbədi mənzilində çevrikdi, coşdu qadın,
Çatıldıyan məzarın dik atıldım səsinə.
Dedi:

– Ana ruhundan, bala, silinib adın,
yerdə qalan ömrünü halal etmirəm sənə!!!

Bunu mənə o deyir, tanrı qonşusu anam;
Cənnət heç, cəhənnəmə yolum bağlıdır demək!
Gorda da anasını bələyən qızıl qana
sizə ürcah olubmu,
varmı oğul mənimtək?

Ana ahı tutiya,
tutmaz, dincəldər canı,
Ana alqışı Vətən, dönüklərə pay olmaz!
Savaşlar çoxdu, amma məzardakı ananın
doğmaca balasıyla savaşına tay olmaz!

...Fəqət, savaş başlayıb,
anamlı döyüşdəyəm,
Bəlkə bu yuxu deyil, gerçəkbaşlı həyatdı?
Elə bil o diridi,
elə bil mən ölmüşəm,
Atdöşü qovur məni, mən piyada, o atlı!

BƏRAƏT YALVARIŞI

Gərək ona bir qədər təskinlik verim indi,
deyim, sənə pis oğul olmadım ki, ay ana!
Qalxanla qalxan oldum,
kim endi, ona endim,
can qoydum mənə sarı bircə addım qoyana!

Dedin pis uşaqlara qoşulma, qoşulmadım,
Eyzan aralı durdum xəyanətdən, fitnədən.
Tüstülərə baş qoşub hallı, bihuş olmadım,
qəhər uddum, bolluca
qəmlər də yedim hərdən!

Məni bir qədər Məcnun, havalı, dəli bildin,
 yiyə durdun dəlinə, qoymadın acqarına.
 Yad qızların əlini bacımın əli bildim,
 pis göz ilə baxmadım obamın qızlarına!

Anaya sitayiş zəncirbənd olub
 heç vaxt almadığım qolbaqlarında,
 Dualar yolladım nəmər yerinə.
 Şeirim sırğalandı qulaqlarında,
 sarıldım belinə kəmər yerinə!

Bilmədim xəyanət, satqınlıq nədi,
 Anladım haqq nədi, ədalət nədi,
 Yurdumu didəni qurd kimi diddim,
 Adım yazılmadı kafər yerinə.

Dözdüm doğru yolun it əzabına,
 Töhmət calamadım ömür sapına,
 And içdim Allaha, haqq kitabına,
 Əl qoydum vicdanın gövhər yerinə.

Özün ki, deyirdin bir vaxt şəstinən,
 Cəmi uşaqlardan xeylaq üstünəm.
 Eyzan xoş sorağım gəldi üstünə
 ürək parçalayan xəbər yerinə...

SOYUQ BÜT, QARA ÇİRAQ

*Ağ yuxunun içində o qadın soyuq bir büt kimi, pıltəsi çəkilib söndürülən,
 hisdən qapqara qaralmış qədimdənqalma çıraqlı kimi tərənəmli idi. Hətta,
 deyəsən, üzünü məndən çevirib küsküncə, yanakı oturmuşdu.*

*Büsbütün qəhər içindəydin, dodaqların körpə tifi dödaqları kimi
 büzüşüb uçunurdu.*

*Onun yadına salmaq istəyirdim ki, başqalarının övladlarından fərqli
 olaraq, heç zaman səndən bahalı şeylər tələb etmədim, nə aldın onu gey-
 dim, nə verdin onu yedim.*

Qanmazlığımı, tərsliyimi, kəmfürsətliyimi gördünmü, ana?

*O, dillənmiş, sualın cavabını öz yanımdan verməyə məcburam. Yaxşı,
 olsun, Tanrının kərəminə şükür, görək nə çıxır, sonu nə olur görək...*

Onun küskün görüntüsündən göz çəkmədən deyirəm:

Fitrəti çalma-çalma
saf-qan uşaq olmuşam,
Uşaq olmuşam, amma,
qanan uşaq olmuşam.

Bir az xəyalla sərsəm;
“şeytan” uşaq olmuşam.
Qınayarlar söyləsən
nadan uşaq olmuşam.

Gün sürüb əzizlikdə
mehman uşaq olmuşam.
Ürəyi təmizlikdə
eyzan uşaq olmuşam...

RƏDD CAVABI

İlahi, məzardakıların dili eynən bizim burdakı dilimiz kimidi, ordakı sözlər burdakı sözlərdi. Burdakı sözlər deyilir, yazılır, ordakı sözlər nazil olur...

Qadın yenə əvvəlki oturuşunda mənə tərəf baxmadan sanki boşluğa, fəzaya deyir:

- Özünü eşmə, qürrələnmə! Düz-dünya sən kimi uşaqda doluydu o vaxt. İçi sən qarışıq doqquz uşaq mənim ətimi yemisiniz, ömrümü, həyatımı yemisiniz – böyümüsünüz. Siz ana südüylə yox, ana ətiylə qidalanan məxluqlarsınız. İttiham etmirəm, düzü budur, bala!

Sözüm ağzımda yarımçıq qalmışdı, elə də bir ciddi günahım olmadığını təkrar-təkrar xatırladım bu müqəddəs və qorxunc yuxudan hər necə olursun bəraət qoparmaq istəyirdim. Çünki o dünyada heç nə müzakirə olunmur. Orda tərəzi təkgözlüdür və həmişə o təkgöz tərəziyə qoyulub çəkilən nemətin tək adı var, o da əməldir!

Yenə o:

– Sən isə bu dünyada keşməmişən, keş. Araz aşığından, Kür topuğundan olub. Axı sən heç giley haqqın da yoxdur! Axı sən nədən narazısan, narazı qalmağa haqqın çatırmı?

Nədən narazısan, a daş yoldaşı,
Çəsməsi qatbaqat binaların var.
Dağ-dağ igidlərin buz tutub başı;
yay boyu yeməyə qurdlu qarın var!

Nədən narazısan, başına dönüm,
Uçrumla, yarğanla zəngindi önün!
Dəvə dizlərinin haradı yönü,
Turan səhrasında arzuların var?!

Nədən narazısan,
səntək küskünü
Allah da razıdı qalsın pis günə...
Şəhid tabutları gəlir üstünə –
ovcuna yaxmağa xınaların var!

Nədən narazısan,
anır, gülürsən,
ya bəlkə bir mətləb qanır, gülürsən?
Ulu məzarların yanır, gülürsən –
gözün quyruğunda darıların var!

Qaçıb satın aldın ilan deşiyin,
Səmtini itirdin evin-eşiyin...
İllərdi xan Şuşa kafər “beşiyi”,
Bakıda üç yerdə qalaların var!

Nədən narazısan,
sənin səsinə
sayan var ürəyin sarıca simi.
Gözündən yaş axsa, Yer kürəsini
bürüyüb qurudan cunaların var!

Nədən narazısan,
çəkilib qına
kül olmuş bəxtini sına, ha sına...
Hovuzu bərq vuran xəlvət saunan,
içində çimişən sonaların var.

Xəyanət zəhəri keçib iliyə –
Qardaş söylədiyini saplayıb tiyə!
Niyə canbəsərsən, ölmürsən niyə,
canında bu boyda yaraların var?

Nədən narazısan, zəhrə yar olan,
Ay yarıkoramal, ay yarılan?

Təbriz, Təbriz deyib qəlbi yarılan,
yurdu mələr qalan anaların var!

Nədən narazısan,
yemə ətini,
Günaha batmaqdi işin çətini...
Beşini mən dedim “şücaətinin”,
hələ neçə gizli mənaların var!

*Bu dəfə bərk acdığım, sanki anamın xörəyimi yubandırdığı vaxtlarda
olduğu kimi, ay arvad, harda qaldı mənim yeməyim, acından öldüm ki, deyib
ayağımı yerə döyməsəm də, elə o vaxtlardakı sayaq ziğıldadım, bəlkə də
səsim bir addımlığımda quruyub heykələ dönən qadına heç yetişmədi də...*

Birinə börk, birinə
yamaq şalvar olmadım.
Hürmədim it yerinə,
qoyun, davar olmadım.
Gölə qələmsancan casus,
mərdümazar olmadım.
Haqsız önündə susub
dilsiz divar olmadım...

*Olmaya mənə tərəf dönmək istəyir, bəlkə yalvarışlarım yumşaldıb onu,
bəlkə bağışlayacaq?*

*Hara, sanki qalın divar tərpənir və onun dediyi sözlər onun deyil,
hardansa uzaqlardan gəlib divara çırpılan boğuş hənirtinin əks-sədasıdır:*

Oxşatma özünü daşa, divara,
Təkəbbür yaraşmaz yetkin kişiyyə.
Sən hara, mən doğan o tifil hara,
Necə ana olum itkin kişiyyə?

Sıxlıq əzər zoğu düşsə dən artıq,
Səni ölüb doğdum,
çəkin çox imiş.
Ərən, nə doğular çəkədən artıq,
Sənin ki, yük çəkən gücün yox imiş!

*Nə qədər əzablı olsa da sonacan dözmək istəyirəm. Canımda onun qəfil
çəkilib getmək, qeyb olmaq qorxusu var. Yəqin ki, bu səbəbdən güclə
eşidilən batıq səslə söyləyirəm:*

Yazdan söz açıram,
 ömür payızda,
On illər an kimi gəlir adama.
O vaxt evlənmədim sən seçən qızla,
Sağ ol ki, hə dedin dəli sevdama.

İşim namus işi, yorulmaz nərəm,
Atayam, babayam – ailəm böyük.
Qolum kələfçədə, cumculuq tərəm,
heçəmi sayılır çəkdiyim bu yük?

QƏRİBƏ BƏNDƏ

– Ağrın ürəyimə, ana, özün bilirsən, mən bir az qəribə bəndəyəm, bəlkə də çox qəribə. Və qocalıram, düz dedin bayaq, yaşım artdıqca sən bu dün-yaya buraxıb getdiyin o oğlandan əsər-əlamət qalmır. Hələ bir dinlə məni...

Mən –
nə yaxşı müxalifət oldum,
nə yaxşı iqtidar,
nə yaxıb-yandıran atəş,
nə üşüdən qar;

Nə fəhmli uşaq oldum,
nə müdrik, nə ixtiyar,
nə göy üzü qədər hüdudsuz,
nə məzar çuxuru kimi dar;

Mən –
nə basılmaz qoşunda sərbaz,
nə məğlub orduya havadar,
nə ataya köməkçi,
nə anaya ələkçi,
nə bacıya himayədar;

Mən –
nə baba qədri bilən
nə nənə ətəyindən yapışan vəfadar,
nə qardaş qulluğunda qul,
nə övlad nəzərində hökmdar;

Nə tufan oldum,
nə xəzri, nə giləvar,
elə hey yapışdım
Allahın ətəyindən,
Elə hey səbr, səbr...
Elə hey söylədim:
hələ var, hələ vaxta var;

Nə heç oldum, nə də var,
gün sürdüm könlüm qubar,
ömr etdim əlim qabar.

Nə gülüstan oldum,
nə də bağ,
nə bağ qoruyan divar,
Nə ağac oldum, nə yarpaq,
nə Göy üzü – dərin,
nə hava – fərqli,
nə su – oynaq,
nə torpaq – hamar;

Mən –
nə suda balıq oldum
nə su üstündə qayıq,
nə qayıq çiyində avar;
Nə müjdəçi oldum,
nə piyada,
nə suvar,
cənnətdə keçdi ömrüm –
nə qış gördüm,
nə yay, nə payız, nə bahar;

Bu mənəm, qafası boş
alın yazısı zayıf,
Xoş gəldin, cənab Əzrayıl,
bu bədbəxt bəndəni də
vur qoltuğuna, apar,
dərgaha çatanda da ki,
xəbərin varmı, Allah,
səltənət küncündə sən
belə bir bəndən də var,

belə bir bəndən də var,
var, var!

TÖHMƏT

Hiss elədim, o, nəinki dinləyir, hətta tövşüyən bir tərzdə nəfəs alır. Lap siftdən bunun nəfəs alıb-almamağına heç fikir verməmişdim.

Deməli, nəfəs alır, bəlkə indi iztirablarıma məhəl qoya, düşündüm. Bu səbəbdən aradakı sükutu uzanmağa qoymadım.

Ana, ay ana...
İkrah etdim yağlı tikələrdən
yağlı şapalaqlar yedim,
amma qeyrətimi atmadım,
bir kimsəni satmadım,
alçalmadım kimsəyə.
Sındırmadım
hamar, parlaq sımaları
üz qırışım sındırsa da
hamar, parlaq güzgüləri,
lap qırışıq olsa belə
alnım daim geniş, açıq,
gözlər aydın, üz güləri,
Pərt etmədim güzgüləri,
təmizləri, düzgünləri,
doğmaları, özgələri.
Üz çevirdim etibarsız küləklərdən,
hiylələrdən, kələklərdən,
uçuşu şər,
öpüşü şər,
tükü ütük
qanad qıran mələklərdən
üz çevirdim!

Onun səsi:

– Yenə, sən hələ yenə də qürrələnirsən? Bəs yaxşı, o?

Mən təlaşla:

– O nədi? Nə o?

Onun səsi:

Uşaq vaxtı rast idin, sonra yolu azmısan –
dilləndi yuxu qadın, köks ötürüb, ah deyib –

Eşitdim rəisinə tərifnamə yazmısan,
indi yerindən duran adına yaltaq deyir!

Küpü paslı baltalar
Kəndir, qəzil xaltalar,
tülüngü, aravuran,
bəyaza qara vuran,
hiyləgər, tələquran
adına yaltaq deyir!

Yaltaq məqam üçün rüşvət verirlər,
Yaltaq dörd bükülüb var yığır dala.
Tərif yazanlara sərvət verirlər,
Sənsə yağlı töhmət alırsan, bala.

QORXAQLIĞIN ETİRAFI

...içimdən yana-yana
zarıdım – ana, ana!
Yaxşılıq ismini anlamaz qanmaz,
Ana, düşər oldum nə pis sözünə?!
Məni səndən yaxşı kimsə tanımaz,
Səndəmi inandın xəbis sözünə?

Paxıl bağçalardan gül dərdim qəşəng,
Böhtan daşı dəydi, gözüüm yaşardı,
Axmaq söyləsəydin, gülərdim qəşəng,
Hətta, qorxaq desən, razılaşardım!

Zatən çəkingənəm, qorxağam bir az,
Üfürə-üfürə içirəm suyu.
Yurdumda bir udum saf su tapılmaz,
Çör-çöplə doludur el arxı, quyu!

Daş cızan dizimi yandırdın yodla,
Cücərdi gözümdə ağrı toxumu.
Qorxuzdun Allahla, cinlə, cuhudla;
əmdim döşlərindən südlü qorxunu.

Qorxulu nağıllar yorğanı altda
Acı tərə batdı dırnağım, tüküm.

Dörd yanımlayğırlar, dörd yanımlatlar,
ılanlar, hal arvad, canavar, tülkü...

*Rast ki, üstümə töhmət yağışı yağmır; rast ki, qadın pis-yaxşı dinləyir;
ona daha çox söz çatdırmağı qənimət bilirəm:*

Oxçuyam, oxum yoxdu,
duasız yuxum yoxdu,
Allahdan qorxum yoxdu,
allahsızdan qorxuram.

Müftə sərvət şəllənib,
Dik-dik gəzib şəllənib...
Pulu ton-ton, əlləri
qabarsızdan qorxuram.

Gənc yaşda çaşib ölsən,
böyründə düşüb ölsən,
tükü də tərپənməyən
lal, arsızdan qorxuram.

Gül olan, alaq olan,
Hazıra calaq olan,
Hər işə yaraq olan
yararsızdan qorxuram.

Daşa baş atandan axmaq yaxşıdı,
Adil güc itərmi batil olmaqla?
Qəzavü-qədərdən qorxmaq yaxşıdı
əli qana batan qatil olmaqdan!

Düz deyil, ana, bəlkə səhv deyirəm?!

DÜYÜNLÜ AĞAC, yaxud PEYĞƏMBƏRLİKDƏN İMTİNA

*Bəraət naminə etiraflar, yəqin ki, davam edəcəkdı və daha ciddi. Lakin,
o, indiyə qədər bütün söylədiklərimin üstündən xətt çəkirmiş kimi, mənə sarı
qətiyyənlüz çevirmədən, əvvəlki qaydada yanakı oturaraq, içimi yandırılıb
təpəmdən tüstü çıxaran bu sözləri söylədi:*

Sözü saqqız kimi uzatma, bala,
Çox da saf ürəyin, təmiz dərin var.
Özündən peyğəmbər düzəltmə, bala,
Ağacsan – əyrin var, düyünlərin var.

Uzun, bəlkə də dərin bir sükut. Deyəsən, indi sizə dediklərimi ona demirdim heç, eləcə qəlbimin dərinliklərinə hansısa ucalıqdan duyğular yağırdı...

O nə sözdü, ana, özündən peyğəmbər düzəltmək nədi?! Əstəfürullah, əgər günlərin bir günü mənə vəhy gəlsə, ayələr, surələr leysan olub başıma tökülsə, özümü karlığa, korluğa vuraram...

Küllü bəni-bəşər kimi,
yəni, ya xeyir,
ya şər kimi
bu şirin dünyaya sən də
təsadüfən gəldin,
bu dadlı dünyada
qalmalı oldun bir az
bir az sonra da
getməli olduğunu bildin...

Səni törədənələr,
törədib kor edənlər
tor tutmuş çuxurlara çəkildilər,
tüstü olub getdilər!

Peyğəmbər olmaq istəmirdin qətiyyən
səni zorən peyğəmbər elədilər.
Kim uddu, kim uduzdu bu oyunda? –
olumunun babalı, qanın – Turan atanın,
canın – Türkan ananın boynunda...
Onlardan sənə sərvət qalmadı –
nə qaldı? qan, ilik,
bir tikə ürək, bir damcı bilik...
Bir də nə? –
bir də canını
boğazına yığan
peyğəmbərlik!

Qıraqdən baxana elə gəlir ki,
Zəməm suyu aşığındandı,
Süd arxı topuğundan,

millət qan-tər tökür, qılça qırır
içi fısıldağ havayla dolu top uğrunda,
sən də hakimsən, Allah qoymasa,
Peyğəmbərsən,
yaranişın ya altı,
ya yeddinci günü
tanrının
şövqü dəyən nəfərsən,
ərsən, ər oğlu ərsən.

Qədrindən artıq feyz
tarı-mar edər canı –
Nahaq izn verdin peyğəmbərliyə;
peyğəmbərlik – ifrat nəşədi,
peyğəmbərlik – çətin peşədi,
peyğəmbərlik –
cənnətlə cəhənnəm arasında
gözləntidi nigaran,
çıxılmaz bir guşədi...

Nahaq tamah saldın peyğəmbərliyə,
Nəyə yarayır axı
qəhrəmanlıq, müdriklik,
şəriklik tanrı işinə?
Peyğəmbərsən –
qalmısan qırıla-qırıla,
qıvrıla-qıvrıla,
solmusan düşünə-düşünə;
nə dincəlir, nə yatırsan,
həndəvərin dava-dalaş...
Heç bilmirsən kimi kimdən ayırasan,
Hansı qovğanı əvvəl söndürüb
hansı davanı sonra yatırasan,
Səkkiz milyard cüt gözdə yaş –
hansını öncə siləsən?
Peyğəmbər olmaq əcrini
hardan, necə biləsən?

Dörd yan ov heyvanı,
həndəvər ceyran, cüyür, əlik,
qansevər ovçudursa hər nəfər,
nəyə gərək peyğəmbərlik?

Nəyə gərək peyğəmbərlik –
abırla şəhvət arasında rabitə itibmə,
qardaşla qardaş arasında
qaratikan kolu bitibmə?

Adil sayırsa hərə özünü,
dəmyə qafaları bürüyübsə tük,
Hər an addımını güdürsə
naməlum düdük –
nəyə gərək peyğəmbərlik?

Nəyə yarar peyğəmbərlik;
bələyə doğulan uşaq yerinə
tək bircə nəfəri kişi deyilsə,
avtomat qaldırıb papaqdan uca,
qumbara bağlayıb qurşaq yerinə.
səhərlər eşqinə döyüşə girib
Rus tankı altında xurd-xəşil olmaq
Allaha yaraşan bir iş deyilsə,
Yalandı əlyetən, xülyadı ətək...
Demək, peyğəmbərlik uşaq işidi –
nə sənə gərəkdi, nə mənə gərək...

YUXU YUXU İÇİNDƏ

Xatırlayıram, qədim şairlərdən şeirlər deyir, bayatı çağırır, tapmaca quraşdırır, əhvalatlar, nağıllar danışır, çoxu da gülməli. İki cür nağılı xoşlayırdıq: ya davalı, ya da gülməli. Anam bunu ciddi şəkildə nəzərə alırdı. Bir yana baxanda azuqə sarıdan boşluğu, müəyyən qədər kasadlığı anamızın lətif söyləyişləri doldururdu, aclıq yadımızdan çıxır, gülməkdən birtəhər olurduq. İlahi, o boyda ağır yükün altında, o, necə özündə güc tapıb gülür, bizi də güldürürdü?! Uşağa nə var ki, ağlatsan ağlayacaq, güldürsən güləcək, arsız şeydi. Amma varlığı yükdən, dərddən ibarət olan bir adamın səbri, dözümlü yalnız adi reallığın hökmü ilə təzahür edə bilməz, bu, şəkk-şübhəsiz, hansısa ilahi səbəblə də bağlıdır.

Çox zaman belə fəvqəladəliyə gerçək həyat deyil, yuxular zəmin durur:

Peyğəmbərlik barədəki uzun nitqimdən onun xəbəri oldu, ya olmadı, bilmirəm. Bütün hallarda, anadır, nələrsə unadı yəqin. Necə ki, indi mən yuxu görürəm, o da çoxlu, həm də anlaşılmıq çətin olan yuxular görüb.

Birini sağlığında danışmışdı mənə.

Deyir, alt evdə yatmışam, beş qızla, bacılarınla...

Hə, biz – Qəbil babam, Dilbər nənəm və bu evin üç oğlan uşağı əziz-mataf olduğumuza görə çiy kərpicdən tikilən ikimərtəbəli binanın ikinci mərəbəsində, türkün sözü, üst qatda yatırdıq.

Anam mənə söyləyir, deyir bir də gördüm, qara papaqlı, qara çuxalı, qara saqqallı, uzun bir kişi qapını basıb açdı, içəri girdi. Yuxudayam axı, guya bunun gəlməyindən oyanıb qalxıram, bu qara papaqlı, qara çuxalı, qara saqqallı uzun kişiylə deyirəm, sən kimsən, mən bir ərsiz qadınam. Böyrümdə beş qız uşağı yatışır, gecənin bu aləmi nə haqla qapını basıb içəri girmisən? Deyir, qara papaqlı, qara çuxalı, qara saqqallı, həməm bu uzun kişi qayıdıb deyəsən ki, bəs mən peyğəmbərəm, özüm də gəlmişəm bilim görüm nədən korluq çəkirsiniz, çətinliyiniz varmı, yoxmu?

Anam deyir, qayıtdım buna, necə ki, qapını basıb içəri keçmişəm, eləcəyə də çıx get, kişi. Bizə peyğəmbər gərək deyil, bu ailəyə beş bacı, üç qardaşın atası lazımdı, hələ bax, hamısı körpədi bunların, axırları nə təhər olacaq, bilmirəm. Bəlkə sən bilirsən?!

Anam deyir, bala, elə ki, belə dedim, bu uzun kişi bir topa buğanaq kimi büküm-büküm olub qapıdan necə çıxdı, heç elə bil bayaqdan olmayıb... Nə bilim, bəlkə peyğəmbər deyilmiş, – anam danışır, – canımı almağa gələn əzrayılmış. Baxıb görüb vəziyyət nə yerdədi, fəhm eləyib mən bu bədbaxt qadının canını alsam, buna yaxşılıq eləmiş olaram, qoy nə qədər ömrü varsa, qurd ağızlı bu səkkiz tifil didib-dağıtsın onu...

Görəsən niyə peyğəmbərlərin hamısı kişilərdi?

Yüz iyirmi dörd min peyğəmbərin yüzdən biri qadınların arasından seçilsəydi, bəlkə də biz tam fərqli, güman ki, daha səliqəli, daha sərbli, daha mərhəmətli, yuxuları daha qorxusuz dünyada yaşayardıq...

ÜZRAXAHLIQ

Ana, ay Ana!
Uzun oldu nitqim bir az,
bəlkə zilə çəkdim bir az?..
Salma nahaq qana məni,
Bağışlaynan, ana məni!

ÖZÜNDƏ ÖZGƏ

Sükutun təlatümü sona yetdi. O, büt, qədimi çıraq idmindən sıyrılıb tərpəndi. Amma yenə üzünü yana tutub deyəsən, yaşmaqlandı da və sanki (elə həqiqətən də) qeybdən gələn səslə üstümə od ələdi:

Boynun görməyib qoltuq,
Dildən pərgarsan, mahirsən,
Güya ki, babat şairsən...
Hər yerindən duran qoduq
özünü peyğəmbər sayırsa,
cavab ver fərli oğulsan;
nəyini bağışlayım?

Babanın qəbri harda,
Atanın qəbri harda,
Kökünün qəlbi harda,
zatının qəlbi harda? –
Cəminin itib yeri;
mən ölü, sən də diri –
nəyini bağışlayım?

Neçə il neçə aydı
baş çəkmirsən yurduna.
Kaş atan sağ olaydı,
qulağını buraydı.
sonra bir yağlı yumruq
ovurduna vuraydı! –
Cəzan gün kimi aydın;
sən bizi heçə saydın,
nəyini bağışlayım?

Səni belə pis gündə
görmək ağırdı, oğul,
Nə dam dözər, nə divar.
Mən heç, bala, üstündə
Allahın zəhməti var,
hesabı özün apar,
nəyini bağışlayım?

ANA DOĞMA, BALA YAD

*Mat qalmalıdı, o, bu dünyada çox ifallı, ifrat dərəcədə mərhəmətli idi.
Deyəsən orda, yerin alt qatında bu qadının ayrı bir dərdi yoxdu, işi-gücü
mənəm elə. Qoy olsun, qoy nə gileyi var, eləsin, lap qarğış yağıdırsın, nifrən
töksün, tək çıxıb getməsin, tək bu yuxu bitməsin...*

Birdən necə oldusa, onunla göz-gözə durdum; həmin o qəhvəyi, ala gözlər.. Amma hirslı, amma nigaran...

O, dil deyib gileylənirdimi, yoxsa gözlərindən oxuyurdum nələrisə? Bilmirəm. Ən aydın yuxular belə, büsbütün yadda qalmır, yadda qalan anlar, qırıntılardı. Çox güman ki, ikinci haldı; onun gözləri danışır, mən donub qalmış vəziyyətdə dinləyirdim.

Güya nə bacın varmış, nə də qardaş görmüsən.
Belə yadlığın bir gün haqq-hesabı sorular!
Ölmüşəm, yoxam deyə məhləni boş görmüsən,
İldə bir yol baş çəksən, ayağınmı qırılar?

Axı özün bilirsən o yurdu necə qurdum
Daşına içirdibən gözlərimin yağını.
Evin orda boş qalıb, meyxana küncü – yurdun,
Bihudə axan ömrün çürük çör-çöp yığını.

Günah qırışlarına çəkib qaynar ütünü
Fani addan, şöhrətdən özünə qurub qala
Niyə heç eləyirsən yaradanın lütfünü?
Sən niyə zəhmətimi yerə vurursan, bala?

Özünə Göy adamı deyib qanadlanırsan,
Qanadsız uçuşlara inananlar dəlidi.
Bilinmir dəri, sümük, yoxsa qan adlanırsan;
Tanrının varlığına inamın şübhəlidi.

Anaların qərarı ekiztaydı qanuna,
Bunu necə anlasın şərab və ət düşkünü?
Bətnimdən abır-həya sızmasaydı qanına
Olardın arvad güdən, qatı şəhvət düşkünü!

Durnada durna ruhu, bəzgəkdi bəzgək kimi,
Puçdu cinslər, siniflər düşsə dölündən ayrı.
Sən necə yaşayırsan özündə özgə kimi,
Çölün içindən ayrı, için çölündən ayrı?!

Quru quruya qonşu,
yaş yaşın qonşusudu,
Əyri əyriyə qonşu,
tuş tuşun qonşusudu,
Daş daşın qonşusudu,

quş quşun qonşusudu,
bəs sənün qonşun hanı?

Təndirdən çıxan kündə ilk qonşuya getməsə,
O çörək zəhər olar, onda bərəkət olmaz.
Haraya yetər haray, qovuşmasa səs-səsə –
Qonşu qonşuya söykək, qonşusuz xilqət olmaz!

Altmış yeddi yaşdasan,
gülmləldi çatdığıın,
Sözün düzünü dedim,
sən məni üzürlü say.
İnternet boşluğuna
itələyib atdığıın
oğlun-qızın əməzik,
nəvələrin dəlixay.

Övladının dilində el bəyənen şərqə yox,
Biri artıq danışır, biri məhkum lallığa.
Çox da brend dəyişir, qulun quldan fərqi yox,
Özün dövrəyə qulsan, nəslin virtuallığa.

Ordakı mağmınlığın məni salıb azara
İçində kişi yoxsa, o evdən ev ki çıxmaz.
Axı səni sevgidən yaratmışam, a bala,
Ha sıxsınlar, canından
bir damcı sevgi çıxmaz!

HAQQ ÜÇÜN DİRƏNİŞ, yaxud ÖVLAD MƏNLİYİ – ANA ƏMANƏTİ

*Ana yox, kim olur-olsun, mənsüb olduğum qan tənə, danlaq götürmür:
Xüsusən inananda ki, elə bir suçun yoxdu. Bu qan, bu gen mənə, qardaş-
bacılarıma valideynlərdən keçib; xüsusən anadan. Əgər qorxmasam ki, indi,
bu an o, mənim yuxumu tərk edəcək, haqq üçün dirəniş göstərər, onun –
yuxu ananın sözünün qarşısına söz qoyardım. Ən azı onu deyərdim ki, ay
ana, axı sən mənim boyumu sevdin, axı sən gecə-gündüz öydün məni. Axı
ilk dəfə sən məni böyrünə salıb Bakıya apardın, təhsil al, öyrən, oxu, özünə
böyük məkanda yer tut... deyər tələb etdin!*

*Dinlə məni, didərgin oğlunu dinlə! Sən elə bilirsən cisminə və ruhuna
yuva olan o müqəddəs məkanı tərk etmək istəyirdim? Yox, əsla yox...*

Böyük Bəhmənlinin gözü kor olsun –
Hara baxırdı ki;
mindim qatara?
Atam da, anam da
gorbagor olsun –
Niyə “get” – dedilər...
gedirəm hara?

Niyə “get” – dedilər? –
Çayır olardım,
şəhlə sevişərdim bitdiyim yerdə.
Sübh nədi, qüruba xeyir olardım –
Bəhmənli itəydi...
itdiyim yerdə!

Kaş ki, qapımızın olaydım iti –
Küt gedən varlığım təndirə qalsın.
Bulvarı,
dərnəyi,
universiteti,
yazdığım nə varsa,
andıra qalsın!

Təndir qucaq açır tələsiyəndə,
Fələk,
bu ağacı yaş qırdın axı!...
Göbəyim anamdan xırtt... kəsiləndə
qopmaq istəmədim,
qışqırdım axı...

Qışqırdım axı mən...
niyə kar oldu,
niyə fəryadıma yetmədi yurdum?
Cənnət xülyalarım səbəbkar oldu –
Cənnəti itirib cəhənnəm qurdum!

Yuvamdan ayrılıb düşdüm oyuna
Şəhər cıdırında gahgir at kimi.
...On manat yazdırıb sünnət toyuna
gəzərdim kəndimdə, mesenat kimi!

Darı dənləməzdı nadan başından
sarısı soluxan ağ dimdiklərim.
Təzə-tər qalardım;
 məktəb yaşında,
Nə mən qocalardım,
 nə sevdiklərim.

İtə də yaraşmaz,
 günahdı, billəm,
yurddan iraq düşmək bir qab yal üçün.
Haqqı var
qınasın satqını millət,
Haqqı var üzümə Araz tüpürsün!

Toya, çal-çağıra çoxdan yadam... heç,
Ölü yerinə də getmədim çox vaxt.
Bir gün köç edəndə orda atam heç,
Məni anam belə tanımayacaq!

*Anamın qonur, bu dünyadakından da qəşəng gözləri üzümə zillənib.
Etirazıma cavabı ləngitmir:*

Yerin nə fərqi var, bala,
Harda yaşayırsan, yaşa.
Can ver yeridiyin yola
Yol üstündə dönmə daşa.

Haqsansa, qorxursan nədən,
Həqiqətlə get qolboyun.
Ürkmə qara kölgələrdən,
Qoru haqqını yolboyu.

Övlad borcu yüküdü çətin,
O, imandı, dindi, oğul.
Mənim sənə əmanətim
sənin mənliyindi, oğul!

*Özümü toparlamaq, qadına anlatmaq istəyirəm ki, mən sarıdan xatircəm
olsun, çünki, bu zabitəli, tələbkar qadının mən adlı övladının bütün ömrü
öz mənliyinə keşikçi olmağa gedib. Onçun da dedim:*

Özün ki, bilirsən, bulud tərkinə
qalxıb səyahətə çıxan adamam,

Dağtəki təpilib Yerin təkinə,
Su kimi dörd yana axan adamam...

Boğazı bağlayıb bəxtin ipinə,
Üzüb axar boyu kəsə, çəpinə,
Çöküb səsdə-küydə səbrin dibinə
Sükutda şimşəktək çaxan adamam.

Heç sorma bu xislət nədəndi, nədən? –
Nədən ki, Həvvadan doğulmuşam mən!
Bəlkə buna görə cin adam, zatən,
Goreşən, xortlayan, xoxan adamam?!

Həm də ki tum salıb törəyən kəsəm,
Sonra toxum-toxum çürüyən kəsəm,
Başını torpağa бүrüyən kəsəm,
Boyu qara yerə soxan adamam.

Mən yoxam, o yerdə həqiqət yoxsa,
Qoy yarsın köksümü, ədalət oxsa!
Şeytanla həmrəyəm dediyi haqsa –
Çox da ki Allahdan qorxan adamam!!!

YUXU – ANANIN DÜNYA QOŞMASI

Daha neyləyim, ona iynənin ucu qədər ümid, təskinlik verə bilsəydim... Əgər... Əgər gücüm çatsaydı, onun bax indiki tələblərinə altmış yeddi yaşlı dünyagörmüş bir kişinin əməl eləməyinin, ömrün qara-qura səhifələrini geri çevirib, əgər varsa, bəd əməllərinin üstündən yekə bir xətt çəkib, məhz ana bəyənən, ana ürəyincə olan daha doğru bir yola düzəlməyinin neçə çarəsiz bir müşkül olduğunu söylərdim ona. Axı, o özü də bu qərib, bu qəribə dünyadan əli qoynunda, heç nə anlamadan, mükəddər gedib. Axı, o biri dünyanın etibarı, etibarsızlığı, aydınlığı, qaranlığı, aşkarlığı və gizlinləri barədə nələrsə söyləmişdi mənə sağlığında. O, həmən "ustadnamə"sində etiraf eləmişdi ki, bu dünya dolaşq bir kələfdir. Dünyanı nəinki düzəltmək, onun işləklərini alababat dərk eləmək savabsa da havayı zəhmətdi. Sözüün gerçək mənasında şair, nəğməkar anamın o zamanlar söylədikləri sətir-sətir, misra-misra gözümün aynasında əks olunur.

Əlimi sinəmin üstünə qoydum,
Dünyanın işini birəbir saydım...
Çox dildən eşitdim, çox dildən duydum
ötəri dünyadı, beca dünyadı.

Birinə vətəndi, birinə qürbət,
Birinə vüsaldı, birinə firqət,
Birinə dərd verdi, birinə sərvət;
təkdirək dünyadı, haça dünyadı.

Qoca nağılbazdı, ona tay hanı?
Sirli mətləbləri ulduzun sanı –
Gözdən yaş çıxardıb isidir canı;
tüstülü dünyadı, baca dünyadı.

Ayağı bilinməz, başı bilinməz,
Hansıdı qiymətli daşı bilinməz!
Yaşından yaş alar yaşı bilinməz:
növcavan dünyadı, qoca dünyadı.

Gözləri gülsə də, yanağı nəmdi,
Bəmi var zil kimi, zili var bəmdi,
Misrası sevdadı, rədifi qəmdi –
qafiyə dünyadı, heca dünyadı.

Aqılə cənnətdi, bağdı gəzməli,
Axmağa torbadı ağzı büzməli...
Ayaqlar altına salıb əzməli,
ərşə tən dünyadı, uca dünyadı!

Dəryatək çalxanıb qalxır qəfildən,
Alır qisasını şahdan, tıfildən,
Öküzdən güclüdü, iridi fildən,
qarışqa dünyadı, cücə dünyadı.

Saysam da özümü ağıllı, qılman,
Nədən çiçək ömrüm çürümüş alma?
Şox gəzib dolaşdım içində, amma,
bilmədim bu dünya necə dünyadı...

SU ÇƏNİNƏ QONAN QARĞA

Yetmişə doğru irəliləyən uzun illər sırasını elə indi, sənin hüsurunda, bu qarışıq, ağır durumda gözümlün önünə gətirərkən, bilirsənmi necə bir sonuc düşündüm, ana? Öncə sənin üçün, səndən sonra, istisnasız, bütün

övladların üçün bu dünya ehtiyacla, dar günlə vuruş meydanı oldu. Düzdü, sınımadıq, dağılmadıq, bir loxma təmiz çörəyi, pırs-yaxşı, qazana bildilər övladların. Amma, həyatlarını tək bircə gün belə tərk etməyən zalım sıxıntılar, ehtiyac öz elinə, obasına qul olmaq eşqiylə doğulan, sənin məhz Vətən, ziyalılıq naminə yetişdirdiyin bu insanların vaxtını, arzularını qurd kimi gəmirdi.

Peymanə çox, can təmtəkcə, təkcəni “nuş!” öldürəcək,
Yay gərilsə nazik tükə, oxları tuş öldürəcək!

Yer altına məhkumdu can, gəliş yaman, gediş bir an,
Sürünəni qızıl ilan, uçanı quş öldürəcək!

Tikan basmış yolu xəlvət, azğın əhdi yola nifrət,
Kimini kef, kimi işrət, kimini iş öldürəcək!

Dəryalarca əl atan var çürük saman çöplərinə –
Harın çəllək çəkir başa, lütü “çubuş” öldürəcək.

Tanrıdandı hər bir əza, ciyər yağlı, böyrək susuz,
Cəhənnəmə can dardanı əyri yoxuş öldürəcək!

Xırman işi qalmaqaldı, kim becərdi, ya kim çaldı,
Bir kisə dən dərdi xalqı, öküzü xış öldürəcək!

Hörməlidə qəmin saçı, düyün düşsə yox əlacı,
Baltasapdı dərd ağacı, dırmaşma, düş, öldürəcək!

Yadımdan çıxmır, illah il payıza dönəndə obamızın başı üzərində qəfil peyda olan qara qarğalar tək-tək, dəstə-dəstə uçuşur, hərdən nə təhər olur-dusa, onlardan biri bizim kol-kos basan çəpərə, yaxıd ərik, tut, göyrüş ağaclarının yarpağı tökülmüş ən üstdəki budağına qonur, qarıldayırdı. Bax onda, ana, sən qaragünlü qara ocaqdan həniri tükənməkdə olan qara kösöylərdən birini götürüb atırdın qara qarğanın dalınca ki, məhlədən varıb rədd olsun. Çünki, deyirdin, qara qarğadı, bayquşdu, yarasa-yapalaqdı, bunlar köç saldıqları qapıya qaramat, qara gün daşıyır.

Həmən o qarğa-quzğunun qapıb apardığı qoz kimi sanalı qaramat illər ömrümdən ötüb keçdi, ana. Sənin qara qarğalara tolazladığın qara kösöylərin düşəri-kəsəri olmadı. Hələ bax, Bəhmənli obası harda, Mərdəkan harda? Yeddi yaş hara, 67 yaş hara? Səhər, axşam, illah da il payıza dönəndə Mərdəkan qəsəbəsinin başı üzərində yenə də qəfil, tək-tək qara qarğalar uçuşur, qaranlığın içində yarasalar şığıyır, şam ağacının təpəsinə

bayquş qonub üşəntili səslər çıxarır. Hətta, su çəninə, elektrik məftillərinə qonur onlar. Və bu zaman mənim nəzərimdə külli-ələmi qaramat bürüyür.

İndi burda, Mərdəkanda qara qarğalara, bayquşlara tüstülü kəsöy tullanayan, yarasalara "kiş" deyən yoxdu. Çünki biz burda ocaq qalamırıq. Bu məhlənin içində bizim ocağımız, ocağımızın içində közümüz-kösöyümüz, o kəsöyü qara qarğanın dalıca tolaqlayan anamız yoxdu...

Ehtiyac isə yenə bayquş kimi dörd yandan üstümüzə ulayır!

Həmin daş, həmin dibək...

Ötən vaxt, dəyişən məkandı...

DÜNYAYLA İŞİN OLMASIN

Hə, qayıdıram sözümlərin qaldığı yerə...

Anamın dünyaya barəsindəki sözünə qüvvət olaraq bitib-tükənməyən, dolanbac yollar kimi uzun-uzun sətirlərdən ibarət bir "xanə" də mənim içimdən pərvazlandı; "işardı", "göründü", "sıralandı", "axıb gəldi..." də yazı bilərdim, di gəl, o dörd sətir xəyalımda çətirlənib, məhz, qanad açdı, pərvazlandı! Və bu an nədənsə, mənə elə gəldi ki, qərribə ana-bala yuxusunun hardasa lap yaxınlığında, ən yaxın həndəvərdə iri bir yarasa qanadlarını gen açıb iti sürət və kəskin dönüşlərlə aşağı-yuxarı, yana, irəli şığıyır...

Bu dünya bir möhtəkirdi,

görüm onu dönsün suya,

İlk addımda cığır yerim, sonumda gen yolsan, ana!

Ya mən ölüm, ya sən diril, doğulaq ayrı dünyaya,

Orda nə cənnət, nə cəhənnəm, nə də fani olsun, ana!

Anamın güzəştə getməkdən yana əsər-ələmət sezilməyən sərt, ciddi nəzərləri şifətimi qarsır, o, deyir:

Can ərir damla-damla,

Etlbar umma şamdan,

Sən öz içini nizamla,

dünyayla işin olmasın.

İtirmə nuru eləcə,

İşıqlat yurdu eləcə,

Nəfsini qoru eləcə,

dünyayla işin olmasın.

Əldən vermə qətiyyəti,

Bayraq elə həqiqəti,

Haqq səsini boğma qəti,
dünyayla işin olmasın!..

Azca ara verib köks ötürür; yenə deyir, yəni, o, anam:

Dünya, dünya söyləyirsən –
Dünya nədi;
bir yuvadı, bir ocaqdı,
gəldi-gedər olacaqdı,
yolötənə əyləm yeri,
nəfəslikdi, duracaqdı...

Hanı, hanı Süleyman şah,
hanı, hanı təxti-Cəmşid –
Guya onlar bu fanidə
əbədi taxt quracaqdı...

İnsan fani olsa belə
gərək keçib getdiyi yol
yaxşı qala, təmiz qala!
Bağışlanmaq istəyirsən,
ay şöhrətli, əziz balam...
Səni necə bağışlayım
ər oğlunu, gül qızını
dara çəkir Təbriz orda,
orda nədi, budu – burda...
O tay, bu tay Azərbaycan
köz üstündə, od içində,
övladlarım cavan-cavan
sinəsi qan,
Bükülməyən dizlər sarıq,
tənzif-tənzif,
cuna-cuna,
yod içində!
Qarabağın girgin canı
safa çıxmır,
Yağı gəzir yurd içində.
Başına od ələnsə də
qəsbkarlar
qalmır həris adətindən –
dağ gəmirir, daşı udur,
Yazıq şəhid anaları

şamu-nahar gözlərindən
axan acı yaşı udur!

*Yenə ani nəfəsdərmə, yenə tənələrin ansız mabədi... Yuxu – ana susmaq
bilmir:*

Yüz yerdən qırılacaq
sapı düyüb əyirsən,
Niyə yuxuna girmir, gəlmirəm nədən evə?
Nəvə baldı söyləyib, oğul deyib öyürsən,
Qırılan ərənlərdən sənəin nəyin üstündü? –
Nə özün şəhid oldun,
nə oğlun,
nə də nəvən!

Hansı ləyaqətinə baxım qəlbim sevinsin? –
Cəmi günün duz günü, ilin ağır duz ildi.
Tərpənməyən daş ömür ömürdümü, özün de,
Varlığında tərpəniş görmürəm otuz ildi!

GEDƏNƏ YAXIN, yaxud ÖLÜMCÜL ZƏRBƏ VƏ QEYB

*Bu tənələrdən sonra qadın tam şəkildə mənə sarı döndü. İndi üzbəüz
dayanmışdıq. Nəfəsindən gələn ana istiliyini, qəribə, saf rayihəni hiss
edirdim. Birdən onun qoşa qolları zümrüd quşunun qanadları kimi geniş
açıldı. Elə bil hiss etdirmədən uçmağa hazırlaşır və həm də qəfil qeyb
olmağından duyuyq düşərəm deyə, ehtiyatlanırdı. Timsalı, uşaqlıqda olduğu
kimi, indi də donunun ətəyindən möhkəm sallaşar, ağlayıb özümü öldürər
və heç bir vəchlə körpə uşağını bomboş evin umuduna qoyub harasa
getməyinə yol verməmə... Amma o, sirr-filan saxlamadı, mətləbi özü açdı.*

Anam : – İndi mən gedirəm...

Mən: – Hara?

Anam: – Ora...

Mən: – Ora haradı?

*Anam: – Sənəin gedəcəyin yerdi ora... Gec qala bilmərəm, sən gələncən
xeylaq hazırlıq işi görməliyəm...*

Mən: – Mənə son sözünü de...

Anam: – Bir halda ki, israr eləyirsən, deyirəm, son sözüm budur...

Gör necə zəncirləyib kirli dalan ömrünü? –
Özünsən bu darlığa çəkib salan ömrünü!

Tutaq mən bağışladım, cındırından cin ürkür,
Kimə sıriyacaqsan köhnə palan ömrünü?

Bir çala qaz, göm ora zay olmuş səbzə kimi,
Halallar bazarına dartma yalan ömrünü!

Əzan dolu diş yeri, dostlar söküb sinəni,
Bir az arvadın yeyib, bir az balan... ömrünü!

Evinin sazağından soyuq çəkir sümüyüm,
Bəlkə bu buzlaq kaha edib talan ömrünü?

Qıraq yerdə pozulur, gözümdən qaçır yuxu,
Yerin altı qızdırır bir az, bala, ömrümü!

İndi qeyb olacağam, son qərarım qətidi,
Halal etmirəm sənə yerdə qalan ömrünü!!!

QAİLƏM QİSMƏTƏ, NEYNƏK...

O qeyb oldu, amma hansı səmtdən gəlmişdi, gedəndə o yerdən getmədi, rəngi anlaşılmayan, bəlkə də indi rəngini yadıma sala bilmədiyim havalı bir şarsayaq yerindən üzüldü, bayaqdan bəri ana-bala savaşı açılıb çəkişdiyimiz kəllayı otağın kəndimizə tərəfki pəncərəsiz, yelçəkərsiz sal divarına hopub, boyalı daş səthin içinə çəkildi, yox oldu. Divar dərhal ovuc içi kimi sığanıb hamarlaşdı.

Sizcə, nə hala düşərəm?

Nədən ki qorxurdum, o baş vermiş, ağılıma gələn başıma gəlmişdi...

Və çarəsizliyin son həddi! Boşluğun, dərin peşmançılığın ifrat dərəcədə acı və kədərli hissiyyatı, bəlkə də hissiyyatsızlığı...

Tədricən kəsdirirdim, aydın olurdu, onu nəinki geri döndərmək, hətta bu ağır yuxunun altından qalxıb ayılmaq da mənim öz ixtiyarımda deyil. Şübhə yox, belə yuxulardan oyanmaq ilahidən yasaqdır!

Ruhlu yuxuda qalmaq ruhsuz həyatda veyillənməkdən, yoluq bir quş lələyi kimi daşa-divara ilişməkdən daha urvatlı deyilmi?

İnsan düşüncəsi heyratamizdi; pis yuxunun dibində, iki daşın arasında filosofluğundan qalmır. Və içimdə ağzı-burnu əzilib bir kənara atılandan nə əyyam sonra birtəhər özünə gəlib söyüb-söylənməyə, hıçqıraraq özü-özünə danışmağa başlayan uşaq kimi qımıldanır, deyirəm:

Binəmdə qışlamadın,
mülkümü alqışlamadın,
suçumu bağışlamadın,
qailəm qismətə, neynək,
mən səni bağışladım, ana!

Ömrüm vəfa eləsə,
islah eylərəm nəşə,
razı qalıb işimdən
baxıb üzün gülərsə,
mən səni bağışladım, ana!

Önümə, sonuma baxdım,
böyründə qurdum taxtı,
övlad bərcundan çıxdım,
mən səni bağışladım, ana!

“Nə vermişdin, verdim yelə,
cəsədimdi gələn ələ...
Torpağımı yumşaq elə,
yerimi yerdən sal, ana,
böyründə yer elə mənə”,
mən səni bağışladım, ana!

İKİ BƏND TƏSƏLLİ

Yuxuda hiçqıra-hiçqıra guya özüm-özümə tərəf çönürəm.

Yuxu sonsuz, yuxu dərin,
Tamam boşdu ana yeri.
Ölüsənmi, yoxsa diri –
Nə suçun var,
sana, yeri!

Qanın qarışb tərinə,
İslatma can dəftərini...
Dal yuxunun dərininə,
bəlkə nicat dərindədi!

İPƏK ƏBALI YUXUYOZAN

Bu necə olan işdi, İlahi, bitib-tükənmək bilmir, ömürdən uzun yuxudu yoxsa bu yuxu?!

Bir an içində anam hardan qeyb olmuş, rəngi bilinməyən (ya da xatırlamadığım) şişkin bir şar misalında divarımın hansı layına çəkilməmişdisə, bax həmin o yerdən ağappaq ipək bürüncəklı, ağappaq uzun saçlı, ağappaq uzun saqqallı bir şəxsin zühur etdiyini gördüm. Nədənsə dərhal onun bir başqası yox, özüm olduğunu, min il bundan sonrakı mən olduğunu düşündüm. Belə müşkül hallarda rəhmətlik arvad (anam) deyirdi, – nəhlət (lənət) sənə, kor şeytan!

Mən bəxtikəm ana danlağından indicə xilas olmuşdum ki...

İndi bu peyda olan nurani kişi atamdı yoxsa? Bəlkə bu da əlimdən yanıqlıdı?

Ya bunundamı çırağını üfürüb, ocağını kül eləmişəm?

Ah, ey məşhər ayağı, mən səni o dünyada bilirdim...

– Özünə gəl, bala, – ağ, ipək əbalı kişi guya əks-səda verən səslə dillənir; bəlkə də gerçəkdən kişinin səsi əks-səda verir, – göründüyü kimi, anan deyiləm, o getdi. Atan da deyiləm, sən özün də deyiləm, nə keçmişin, nə indin, nə gələcəyinəm...

– Bəs kimsən sən? – guya xəbərim olmayıb, bu ərəfədə nitqim batıbmuş, danışığımın elə indicə özümə qayıtdığına sevinirəm.

– Mən yuxuyozanam...

– Yuxuda yuxuyozan olur?

– Həyat yuxudu, yuxuda hər şey olur, bayaqdan görürsən ki özün!

– Bəs yaxşı, indi gəlməkdə məqsədin nədi?

– Ayrı nə məqsədim olasıdı, gəldim yuxunu yozum...

Gözləyirdim, gəldim canını alım, deyəcək...

Sən ey bəyaz əbalı, ey mənə qardaş adam,
Küllü-ələm nəhəng dam, tək dirəyi yuxudu.
Göz qırpımı içində məşəqqətlər yaşadım,
Bunun harası yuxu, bunun nəyi yuxudu?

Bəlkə heç ayılmadım bu bəd yuxudan bir də –
Lənətlənmiş bədəni qara torpaq da çəkmir.
Anam yuxularıma girəcəkmi yenidən,
Silib günahlarımı halallıq verəcəkmi?

Yuxuyozan:

– Övlad, nə yazıq ki, sorğularına veriləsi cavabım yoxdur! Bu suallar yozulmayan suallardı. Yerdə qalan ömür müddətində islah olduğunu inam,

hərəkət və əməllə isbatlaya bilərsən. Düziyə qalsa, bu, yenidən doğrulmaqdı və əsl doğrulmaqdı! O ki qaldı ananın yuxuna qayıtmağına və sənə halallıq verməyinə, bu məsələyə heç Allah da qarışa bilməz, qarışmaz. Yalnız o qadın özü bu işə qərar verə bilər. Yalnız o özü... Hər halda, anadı, bilmək olmaz... Olsun ki, yenə gəlsin, olsun ki, halallıq versin... Bilirsən nə var? İnsanı həyatda, lap elə yuxuda darlıqdan xilas etmək onun dürlü-dürlü yuxularını o yan-bu yana yozmaqdan qat-qat faydalıdır. Eşit, nə deyirəm:

– Günah ləkədi, getmir –
Çox da ki, çoxdan olub.
Allaha şükür et ki,
elə mərd anan olub!

Anadı yetən dada
yaralansan, axsa qan.
Yaxşı ana övlada
yalan satmaz heç zaman!

Ömür sel, sirli sudu,
Axır yerinə dolmur.
Ana haqq acısıdı,
Haqqın şirini olmur.

Yuxuyozan duruxdu, boğazını arıtladı: – Eşit indi nə deyirəm...

Tamam qan içində donu, paltarı,
xəncəri sinəyə taxan ana var!
Qisaskar ana var əli baltalı,
yuxuda övladı boğan ana var!

Ana var yuxuya girir od kimi,
Şükür, kül olmadın,
bərksən deyəsən?!
Ana var yuxuya girir qurd kimi,
Yuxusu qarışan tək sən deyilsən.

Nəyi bacarmısan onu yaz nəfə,
Qərq olma qəmlərə...
Deyim, düzü nə?
Anadan halallıq alan tək nəfər
hələ doğrulmayıb bu yer üzünə!

Mən:

– Demək, vəziyyət bu qədər ciddidir!

Yuxuyozan:

– Ciddi yox, ağır...

Mən:

- Yaxşı, bəs ana halallığına haqqı çatan bir kimsənin doğulmaq ehtimalı varmı?

– Əlbəttə var, sən Allahı o qədər də qəddar bilmə! O şəxs doğulub artıq!

TƏKRAR DOĞULUŞ, yaxud YUXU – ANA TANRINI TƏHRİK EDİR

Sonuncu sözləri, bir növ səmavi kəlmələri bitər-bitməz, yuxuyozanın ağ saqqalla örtülən sinəsi üstündən ağ, ipək əbanın qabardığını, paltarın yaxalığı boyunca sıralanan, iri gözmuncuğuna bənzəyən işıldaq düymələrin öz-özünə, birər-birər qopduğunu, bu hələ nədi, kişinin köksünün parçalanıb iki bölündüyünü, oradan bəyazlığı göz qamaşdıran bələk-qundaqlı bir varlığın nazil olduğunu gördüm. Nurani kişinin əlləri irəli, mənə sarı uzanmışdı, bələkli varlıq güclə hiss edilən tərpənişlə, əslində buna heç tərpəniş demək də olmazdı, Yer üzünün ən dinc, ən lal axan su ləngəri ilə yuxuyozanın qoşa ovcuna səmt sürüşürdü. Qəfil beynimə sızdı ki, qədimdən də qədim zamanlarda xilaskar Nuh peyğəmbərin gəmisini böyük daşqın içindən beləcə üzüb gətirmiş...

İndi qundaq onun əllərinin içindəydi, amma, tam yox. Çünki əllərlə qundaq arasında bir nur zolağı vardı, bax elə həmin o nur zolağı bələyi toxunulmayan tarazlıqda saxlamışdı, başqa sözlə, bükülü vaqlıq yuxuyozanın ovcundan işıq qatıyla ayrılmış, ilişiksiz, dayaqsız, heç hara, heç nəyə toxunmadan boş fəzadan asılı qalmışdı.

Allah, sən saxla, indi neyləməliyəm; yerə diz atıb, alnımı torpağa qoyub namazımı qılmalı, qurumuş dodaqlarımı yalayaraq xaçımı çevirməli, yoxsa heyrətdən böyüyüb hədəqəsindən çıxan gözlərimi qırpmadan, içdən gələn bir itaətkarlıqla o büt bələyə sitayişmi etməliydim?!

Yuxuyozan səslənir:

– Dedim axı, həyat yuxudu, yuxuda hər şey olur, dedim axı... Dedim axı, Allahı o dərəcədə də zalım bilmə! Bütün vücudunu günah girdabına batırıb, üstəlik, anandan bağışlanmanı istəyirsən, halallıq umursan... Bunun qarşılığında böyük yaradanın lütfünə bax hələ – o səni təkrarən yaratdı. Günahlardan təmizlənmək üçün təkrar yaranmaq fürsəti hər adama nəsim olmur. Ananın bayaq yuxuna gəlməyində əsl məqsəd də sənə yaman sözlər söyləmək yox, yenidən doğulmağına Tanrını təhrik etmək idi! Allah, hətta, ən zəhmli, ən amansız ananı da eşidir, onun tərəfini saxlayır, onu naümid qoymur!

Ananı qınama,
sən, sən deyilsən –
hər şeydən inciyib küsənsən, bala!
Bir az ətalətsən, bir az veyilsən,
Yel kimi dörd yana əsənsən, bala!

Keçmişdən dəm qılıb muğamat kimi,
Səksənib gəzirsən qərib, yad kimi.
Ömrünü boşluğa sürüb at kimi
Canın əhədinə kəsənsən, bala!

Axı, sən eşq idin, dadı qaçırdın,
Çiçəktək süslənib, gültək açırdın.
Yadından çıxıb ki, ətir saçırdın –
İndisə qurumuş süsənsən, bala!

Can olur; can içrə axan qan olur,
Adamı tanıdan nam-nişan olur!
Baxır göy üzündən, pərişan olur,
Allah da baş açmır nəsən sən, bala?!

Gör kim qədəm qoyub bəxt otağına,
And iç, dualar et yuxu çağına.
Qundaqlı canını al qucağına –
Ayrı kəs yalandı, bu, sənsən, bala!

Yuxuyozan sonra bunu dedi:

Gərək adil ola böyük yaradan,
bəndənin boynuna minnət qoymaya,
Könüldən yarada, bir şərt qoymaya!
Yaranan içinə doğula gərək,
dərinə dalmaqdan bezməyə bir an,
işdi, qismətində boğulmaq varsa,
ağıl dəryasında boğula gərək.

Can nədi; goracan yükdü, çantadı,
Çanta boşalanda itir can dadı...
Gərək sərt yoxuşu qalxa can, çatıb
uca məqamında doğrula gərək!

Bu qundaq bələyi ekiztəyin san,
 Qucaqla qisməti, təkrarən inan,
 dünyaya göz açan təmiz, xırda can
 palçıqdı Tanrının karxanasından –
 Öz əl, öz ağlınla yoğrula gərək!

*Heç bilmədim necə oldu, baxdım ki, ayaq üstəyəm, amma ayağımın
 altında yer, torpaq, döşəmə, hansısa məkan deyə bir şey yoxdu...*

*Və qucağımda uşaq... Bələyin çəki ağırlığını hiss etmirəm. O, yüngüldən
 yüngüldü, əksinə, mənə elə gəlirdi ki, bələyin ifrat yüngüllüyü qollarımı
 yuxarı qaldırır.*

*Yuxuyozan bizdən (bir növ “iki məndən”) beş-üç addım aralıda, fəzadan
 asılı, duman içindəymiş kimi görünür. Ona baxmaq halında deyildim. Göz
 qapaqlarımı endirib bələyin baş ucundan görünən simaya, uşaq üzünə bax-
 maq içində işaran yeganə istək idi. Baxdım, gözüüm qamaşdı, amma, bütün
 qətiyyətimi cəmləyib nəzərimi körpənin pak, nurlu sifətindən ayırmadım.*

Yenicə doğulan körpənin
 üzündəki o nur ki var,
 bax, o nuru görmək üçün
 qanın, canın bahasına
 analar təkrar-təkrar
 dözürlər doğuş ağrısına!

Sanki ana özünə
 baxmağa, güzgü doğur.
 Elə ki, ana baxdı
 o güzgünün üzünə,
 o güzgüdə özünə,
 qeyb olur can ağrısı,
 Elə bil o doğmayıb,
 elə bil özgə doğub...

*Əl barmaqlarımı ehmal-ehmal körpənin işıq saçan gözləri önündə
 tərpedirəm. Gözlər barmaqlarımın tərpanişinə uyğun oynayır. Deməli,
 görür o, doğulduğu andanca görür!*

*Əlimi alnımdan çənəmə qədər sürüşdürüb salavat çevirirəm.
 Dodağımdan üzülən pıçıltıların şəh damcıları təkin uşağın bələyinə
 səpələndiyini görürəm. Hər nə olur-olsun, ya yuxu, ya gerçəklik, insan
 həyatında elə mübhəm an var ki, həmin o vaxt zərrəciyində səs yalnız
 eşidilmir, həm də gözə görünür...*

Halal-hümmət, İlahidən mayalı,
Dan yerindən, sübh şəhindən həyalı,
Övliyalər, peyğəmbərlər xəyalı,
Günün çıxan yerindən,
Ayın qalxan yerindən,
ulduzların qan yerindən,
bəxtin oğlan yerindən
doğulana salam olsun!!!

*Bilmirəm, nə müddətdən bərisə unutduğum yuxuyozanın yaxın
həndəvərdə, boz dumana bürünərək dayandığı yenidən yadıma düşür. O
tərəfə baxır, sanki ona xitabən pıçıldaııram.*

Çəkım qəmin nəyini,
Dağıldı dərdim, baba!
Bağbanam, əməyimin
barını dərdim, baba!
Məni mənə verən baba,
Ömrün uzun olsun,
payın çox olsun!

*Bu dəfə duman içindən eşidilən, havada əsinti yaradan pıçıltılar
onunkudur – yuxuyozanın... Bu dəfə yuxu yozmur o, gerçəyi anladır.*

İşıqlaşır dan yeri,
əsir Tanrı nəsimi,
Günəşin şəfəqləri,
Ayın ziyası kimi
qaradan uzaq olur,
ağ olur insan oğlu,
doğulur insan oğlu!

Parçalayır darlığı
nəfəs adlı yerindən.
Diriliyin, varlığın
ən urvatlı yerindən
Canın, ruhun sardığı
eşqin dadlı yerindən
soğulur insan oğlu,
doğulur insan oğlu!

Tanrı çəkır ütünü;
can bişir quymaq kimi,

Yağlav ana südünün
üzünə qaymaq kimi
yığılır insan oğlu –
doğulur insan oğlu!

Haqqa yolun açımı
dönür dil əzbərinə,
Yelə verib saçını
uymur şeytan şərinə,
Atıb candan acını,
batıb zəhmət tərinə
“boğulur” insan oğlu,
doğulur insan oğlu!

Dünya yaman dünyadı;
doğularmı çəkingən?!
Küləş, saman dünyadı,
yararsızdı əkinə.
Əgər yıxıb bünyadı
qalxsə idrak dikiyə
dağ olur insan oğlu,
doğulur insan oğlu!

Zaman quşdu, ömür dən,
mailik çoxuna da,
qailik azına da,
Haqqına toxunanda
yeri gəlir ki, hərdən
Allahın üzünə də
ağ olur insan oğlu,
doğulur insan oğlu!

Həyat bəndə qisməti,
bir yazıdı var nə ki –
sözünü sərt söyləyər!
Bu boyda əziyyətin
üzərindən xətt çəkib
hansı namərd söyləyər
yox olur insan oğlu?
Bircə yol doğulubsa,
yox olanda da təkrar
doğulur insan oğlu!

XİLAS SUALLARI

Bu da mən, təmizə çıxmış, canında nə günah, nə zəhər, nə acı varsa, onlardan xali, ilan necə qabığından çıxarsa, eləcə cildsiz... və qılafsız və çanaqsız mən!

Özüm özümə baxıram... Min illərin o üzündən bu üzünə yol gələn, bu üzün içində yeni başdan canlanan özüm, yəni mən, ölçüsüz zaman ərzində, şəxsiz ki, ilk dəfə ən etibarlı, ən güvənli yerdə, özüm özümün qucağındaydım.

Bu mənəmmi?

Buna “mənəm” demək olmaz, bu, nur topasıdı, bu, Günəş qırığıdı... Hələ nur o yana qalsın, dərin yuxu anında duydum ki, sahilləri bilinməyən nəhayətsiz bir deryadan üzümə müqəddəs səmt küləyi əsir...

Və ona şükr elədim, o küləyin alınımdakı sığalına inandım, dedim, bu, mənəm, fələk, tərtəmiz mənəm! Və bir an sonra nələr olacaq, bilmirəm. Hələlik hal-qaziyə bu, sual budur...

Dan yeri,
subh nuru,
Gün işığıyam,
behişt səmtdən əsən küləyəm bəlkə?
Payız güllərinin sarmaşıyıyam,
qarı yarıb çıxan çiçəyəm bəlkə?

İlahi, xoşbəxtli ovcumun içi –
Bir ovuc şərabam, qanam bir içim,
Ətindən ət kəsən İsa Məsihin
aclarla böldüyü çörəyəm bəlkə?

İndicə göz açır –
baxır can, aram;
dağarcıq dünyanın sirrin qanaram!
Bələyim açılar,
qanadlanaram...
Bəxtinə bükülü mələyəm bəlkə?
Mələk qanadında lələyəm bəlkə?

Ata ot, itə ət; köpək doyuran!
barama tırtılı – ipək ayıran!
Adəm buğdasından kəpək ayıran,
ağ una bürünən ələyəm bəlkə?

Qatbaqat bələyim açılar haçan,
 Çəkəcək yükümü haracan bu can? –
 Şəhid atasının köksündə yanan
 Qan sızıb göynəyən ürəyəm bəlkə?

Eşqi, qəmi ötən xanəndəmiyəm,
 Əriyib yağır can –
 dövrən dəmiyə!
 Başa ağıl qoyan danəndəmiyəm,
 Divanə Bəhlultək dəliyəm bəlkə?

Üstünü toz tutan bir yol daşımı?
 Haqqın, yoxsa zülmün yol yoldaşımı?
 Müjdə carçısını, zümrüd quşumu,
 cani, aravuran, kələyəm bəlkə?

Zağlı kilidləri asanca qıran,
 yoxsa ələkeçməz mahir oğruyam?
 Bir şah qalasında damar doğrayan,
 pambıqla baş kəsən dəlləyəm bəlkə?

Yuxuyozanın səsinə eşidirəm...

– Özün öz qucağındasan, özün-özünə verdiyin suallardan da bəlli olur ki, kişi, canın dövrənin tozuna nə qədər batıb bulaşsa da, haqlı-haqsız günahların hədəfinə tuş gəlsən də ədalət hissini az da olsa qoruyub saxlaya bilmisən... Amma, səni doğan qadının səndən umacağı daha artıq idi. Əslində səninki, o, bunun davasını çəkir. Buna görə halallıq vermir. Bununla belə, Yer üzünə gələn nadir övladlardan birisən ki, o müqəddəs qadın sənə təkrar doğrulmaq şansı verdi. Zülm etdi özünə! Ölmüş qadının məzarda bala doğması zərəfat gəlməsin sənə. Bu, Rəbbin üzünə ağ olmaqdi! Qanundankənar hamiləliyə görə bəlkə də onu ordan çıxartdılar. Hər halda, o qadın ilahi fədakarlığı bacardı...

Öz-özümə deyirəm:

Əlimdən sürüşür ətək –
 Allah, suçumu unut!
 Qanadının altına çək,
 Məni
 məndən aralı tut!

Yalansa əyilsin çənəm –
Qurumasın gözümdə nəm!
Allah, mənəm məni doğan,
Məni öldürən də mənəm!

*Yuxuyozan deyir: – Naşükür olma, kişi, naşükürlük Tanrıya xoş getmir,
dinlə məni:*

Bəxti oğlan, yuxusu çin,
bağla qızıl qurşaq, kişi.
Nəzir payla, şadlan, sevin,
Bu sən, bu da uşaq, kişi.

Ufaq mehcə əymə onu,
Qəzəblənib döymə onu!
Toxunmasın,
qoyma ona,
üstü tozlu yarpaq, kişi.

Eyibsizdi, düz canındı,
Günahsız, ağüz canındı,
Öz qucağın, öz canındı,
Özünə yaxşı bax, kişi!

MƏN ONU EYZƏN BAŞIMIN ÜSTÜNDƏ GÖRÜRƏM

*Yuxuyozan duman içində güclə seçilən şəhadət barmağını Göy üzünə
tuşlayıb çəni-sisi, bozluğu parçalayıb qovmaq istəyən işıq topasına işarə
edir. Mən:*

– Hə, görürəm, Günəşdi, buludun, dumanın cənginə keçib...

Yuxuyozan:

– Günəş deyil o, doğuş növbəsini gözləyən haqq-ədalət, həqiqət nurudur.

*Təcəlla gözləyir. O nur topası diriliyin ilahi yuvasıdır. Allahın ordan
gələn nəfəsini duyursanmı?*

– Mən onu görürəm!

– Axı o, gözəgörünməzdi...

– Bilirəm, amma, yenə... Mən onu eyzan başımın üstündə görürəm!

*– Əgər başının üstündə eyzan o böyük yaradanı görməsəydin, sənə ikinci
sən, ikinci can etibar olunmazdı...*

Nə deyilir görün bir? –
Allah gözə görünmür...
Amma nədədir ki, sirr,
mən Allahı... görürəm!

Görürəm başım üstə –
Tükənməz bir həvəslə
törədir dəstə-dəstə
Fövqəladə dahi...
görürəm!

Çıxır torpaqdan dən-dən,
Təkrar cücərir bədən.
Bəşərin rişəsindən
qopan ahı görürəm!

Borcu yoxdu dədənə;
Hünərin var, ödəmə...
Yol açan hər qədəmə
qibləgahı görürəm!

Quru yaşı yandırır,
Dik qafalar sındırır,
Necə cəzalandırır
hər günahı... görürəm!

Haramlığa od qoyan,
Xalq doyanda
O doyan!
Xəbis gözləri oyan
Şahənşahı görürəm!

Dadıb əcəl tamını,
Səsləyirəm hamını –
Dərk edirəm “amin”i,
“illəllah”ı görürəm!

Doğdum, doğdum deyənin
qan içində ləyəni!
Allahı görməyəni
müdam zahı görürəm!

Kordu ucrumda itən;
Dörd tərəfi tutsa çən
İmdada ünü yetən
son pənahı görürəm!

Aqillərdə olmaz kəm;
Son sözünü söylər cəm!
Necə deyim görmürəm? –
Onu, axı... görürəm,
And olsun Allaha ki,
mən Allahı görürəm!

Yuxuyozan:

– *Bax belə, sözümüz sözdü, sən bu uşağı göz bəbəyi kimi qoruyacaqsan: yalandan, iftiradan, xəbislikdən, şərdən, it-qurddan, çaqqal-canavardan... Bu uşağın qulaqları bağırır, çığırır, hədə, qəzəb duymasın, yaman söz eşitməsin gərək. Onun gözlərindəki, beynindəki işıq get-gedə artıb qüvvətlənməlidir. Onun çiyinlərinin bir cüt mələyi cəsarət və mərdlikdir. Mələklərin çiyinə düşən yük insanın çiyinə düşən yükdən ağırdır. Ayrı bir səbəbə görə yox, ən azı buna görə onlar insandan üstündür. Əgər çirkli beşik, dünyanın zir-zibili olmasaydı, Yer üzünə göz açan hər körpə mələk kimi nazil olub, mələk kimi boy atar, uçmaq istəyəndə uçar, paklıq və təmizliyi əbədiyyən hişf edə bilərdi.*

Bu dünya başına, qaytansız qundaq,
gələn bilmir yaxşı,
pisdi – götürür.
Bələyə doğulmur bişür uşaq;
Sükutdu – götürür,
səsdi – götürür.

Düşünmə boş yerə tövşüyür uşaq;
Ona dardı dünya –
köksün ötürür.
Çölün qızmarından üşüyür uşaq,
Qar-yorğan altından isti götürür.

Arada yanını qaşıyır uşaq,
Yaman göz qaytarıb göz yaşı tökür.
Ömrün axırına daşıyır uşaq
çiyinə fələyin yığdığı yükü.

– Əlbəttə mütləq təmizliyə, mütləq nizama nail olmaq, – yuxuyozan deyir, – bir insanın qüvvəsi daxilində deyil, toplumun naqisliyinə sinə gərrib təpki göstərmək isə hər kəsə buyurulan əmr, hər kəsin boynuna düşən borcdur. Xilasın ayrı bir şəklini... mən... bilmirəm, bala. Onu bilirəm ki, övlad yuxu-sunu zədələyən ana qərarı qərarların ən sərtidir. Amma yenə, anaların varlığına və yoxluğuna nur yayan Tanrı mərhəməti hüdudsuzdu! Səncə, belə hüdudsuz zaman və məkan içində yuxuyozan deyilən bir əbalının peyda olmağına nə hacət? Nə ehtiyac var sənin bu ahıl yaşda təlaşına, əzabına, qəzəbinə, sarsıntına, şübhələrinə... daha nələrə?

Yuxuyozanın bu sözlərindən sonra qayıtdım ki:

Səndən yaxın adamım yox,
pənahımsan, yuxuyozan.
Savabımsan, savabdan çox
günahımsan, yuxuyozan.

Uğursuz yol, doğru dalan –
Səndən özgə nə var, yalan!
Dərdlərimə çarə qılan
mətahımsan, yuxuyozan!

Can didilmiş, ömür əzik,
Barmaq sıxır ilan – üzük.
Qulam, boynu tükdən nazik,
padşahımsan, yuxuyozan!

SƏNİN DƏ EVİN OLUB, ÇİY KƏRPİCDƏN, İKİQAT

Necə ki padşah şahlıq xalatını soyunar, yuxuyozan elə o sayaq qatı du-mandan sıyrılib apaydın görünən oldu.

Aramızdakı məsafə itdi. Bu, mütləq bir yaxınlıq idi. Mənə elə gəldi ki, bu dəfə biz yuxuyozanın qucağındayıq, o, məni və körpəni yüyürkdə yelləyirmiş kimi, hərleyib-fırlayıb hansısa aydın, təmiz bir boşluğa tullamağa hazırlaşır.

Yuxuyozan səbr basdı, tələsmədi, bizi qucağında aramsız yelləyə-yelləyə belə dedi:

İnsan ana bətnindən
düşür ikinci bətnə.
O yerə aləm, Vətən,

doğma ocaq, ev deyir.
Doqquz ay ana bətni;
fərman gəlir qətlinə.
Fərman dirildir səni,
ev bətnini sev deyir.

Ev bətni – ana bətni,
bir az da ondan üstün,
Orda iliyin, ətin,
şüurun daldalanır.
Hardan qalxır hənirti,
nədən yayılır tüstü? –
Həyatın qüdrətini
insan
evində qanır.

Sənin də evin olub
çiy kərpicdən, ikiqat;
Canın taqətlə dolu;
şığı o evə tərəf,
Tanrıdan dilə imdad,
ananın əlləriylə
yoğrulan halala çat;
İsti çörək qatbaqat,
sanki düzülü sədəf!

Al çörəkdən bir qucaq,
yumşaq və istisini,
Çörəyi alınma sıx,
öp qızarmış üzünü.
Baş qaldır, Tanrıya bax,
tabaq elə sinəni,
Canından can kimi kəs,
tabağa qoy özünü!

O, davam edir:

– Unutma, elə ki alt evinizdə, ananın əlləriylə halal buğdadan, halal undan yoğrulub təndirdən təzəcə çıxan həmin o çörəkləri götürdün, o zaman belə elə:

Özün getmə, yaşlısan,
çağır ikinci səni,

Çökərsən yol başlasan,
yolu uşağa tapşır.
Baxıb görərsən o an
o uşaq yarır çəni,
Çəkinmir sıldırımından,
qorxunc yarğanlar aşır!
Görərsən ki, o uşaq
yetişib haqqa çatır.
Əlində isti, yumşaq,
halaldan halal çörək,
təmizdən təmiz çörək,
əzizdən əziz çörək...
Tanrı alır çörəyi,
fövr eləyir ürəyi!
Tanrı deyir:

– Gözümə
inanmıram, düzü, mən.
Heç demə Yer üzündə
halal çörək qalırmış,
Təmiz əl, təmiz ürək,
Təmiz ələk qalırmış,
Yurdun ocaq başına
dolanan pərvanətək
Ana mələk qalırmış...
Nə yaxşı gəldin, uşaq,
Bəlkə milyon ildi, bax,
belə ağ, belə yumşaq
çörəyə möhtac idim.
Ana əli yoğuran
xəmirin yoxluğundan
heç nə vurmurdum dilə,
milyon ildi ac idim!
Nə yaxşı gəldin, uşaq,
Belə ağ, belə yumşaq...

Milyon illik aclığın zillətini kin çəkər? –
Əlbəttə, yenə də O tutdu işin düzünü.
Böldü təmiz çörəyi, doğradı tikə-tikə,
Dilinə vurmadı heç, səpdi Yerin üzünə...

Yuxuyozan ilahi dastanı bitirib mənə və qucağımdakı körpəyə sonsuz iltifatla bir daha nəzər saldı. Mənasını demək olar ki, anlamadığım sonuncu sözləri:

– Canını bağrına bas, dərin yuxuya dal, qoca, gərək yatasan ki, oyanasan. Ömür – yatmaq və oyanmaq aralığıdır. Yatıb oyanmayan can çürüməyə məhkumdur! – dedi və... onun hansı şəkildə qeybə çekildiyini indi xatırlamıram.

EPİLOQ

Dünyanın səhərləri yalnız işığa deyil, həm də kimlər üçünsə qaranlığa, mübhəmliyə açılır.

Səhər...

Orman kimi sıx ağaclarla əhatələnmiş yaşıl bir bağça içindən keçib işə tələsirəm.

Tələşli, iri açılmış gözlərlə mənə baxan, hər iki yanağı göz yaşında boğulan gənc, gözəl bir qadın üstümə şığıyır, hıçqıra-hıçqıra soruşur:

– Dayı, ay dayı...

– Hə, qızım...

– Dayı, indicə yanımdaydı, elə bil bir tikə yağlı əppək olub göyə çekildi. Burdan bir uşağın keçdiyini görmüş olasan bəlkə?..

– Yox, qızım, görmədim, amma sən ağlama, buna gərək yox, yaqın hardasa buralardadı, başı oynamağa qarışıb, inşallah, tapılar, qızım, mütləq tapılar...

Gözüyaşlı gənc, gözəl ana sanki anidən anladı ki, bu axtarışa məndən mədəd yoxdu, külək topası kimi böyrümdən ötüb balasının azdığı naməlum səmtdə gözdən itdi.

Və qəfil gözlərim nəlbəki boyda iri açılıb az qala hədəqəsindən çıxdı. Addım ata bilmədim, nə irəli, nə geri. Elə bil ayağımdan yerə, başımdan göyə mismarlanmışdım. Donuq beynimdə işaran fikir isə həqiqətən dəhşətli idi: o gənc, gözəl üzlü ananın itkin düşən uşağı bir başqası deyil, elə mənəm!

Həm özünün qeyb olmağı, həm də anasını itirməyi səbəbindən bir an içində qocalıb siması tanınmaz hala düşən o uşaq məndən başqa kim ola bilərdi ki?..

**2022,
sentyabr-dekabr**

♦ “Azərbaycan” – 100

“AZƏRBAYCAN” JURNALININ BAŞ REDAKTORU İNTİQAM QASIMZADƏYƏ

Hörmətli Baş redaktor!

“Azərbaycan” jurnalı, əslində, nəşr olunduğu 100 il ərzində bir məktəb rolunu oynamışdır. Məncə, bu jurnalın yüksək nüfuz qazanmasının bir sirri milli-mənəvi dəyərlər salnaməsi olmasıdırsa, digər sirri

onun çox səriştəli, təcrübəli, qayğıkeş baş redaktorlarının olması ilə bağlıdır.

Mən bu jurnalı təkcə kitabxanarda, oxu zallarında yox, ən çox əsgərlərimizin keşik çəkdikləri Vətən sərhədindəki kazarmalarda görmüşəm. Həm bir jurnal kimi, həm də silah kimi! Qürur hissi keçirmişəm ki, Azərbaycan haradadırsa, Azərbaycan əsgəri, “Mən Azərbaycanlıyam” - deyənlər haradadırsa, “Azərbaycan” jurnalı oradadır.

Çox böyük qeyrətlə və ləyaqətlə rəhbərlik etdiyiniz “Azərbaycan” jurnalının 100 illiyi münasibətilə Sizi və kollektivinizi ürəkdən təbrik edirəm. Sizə və kollektivinizə bu jurnalı bu dərəcədə oxunaqlı və nüfuzlu etdiyiniz üçün təşəkkür edirəm. Hamınıza möhkəm can sağlığı, yeni yaradıcılıq uğurları diləyirəm. Həmişə olduğu kimi, yenə də jurnalın hər sayını intizarla gözləyirəm.

Barat VÜSAL,
Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Qazax Bölməsinin sədri,
Əməkdar incəsənət xadimi

◆ N ə s r

Tahir ƏLİ

Yazıçı Tahir Əli (Əlizadə Tahir Yalçın oğlu) Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin fəxri üzvüdür. Artıq uzun illərdir Kanadada yaşamağına baxmayaraq, onun bütün yaradıcılığı doğma ölkəsi ilə sıx bağlıdır. Yazıçının "İbişov", "İdris – morexod", "Papilio Homerus", "Mirzə Xəlil və labirintlər" və s. romanları rusdilli oxucuya yaxşı tanışdır. Sizə onun Azərbaycan dilində yazılmış "Mişoppa" adlı yeni və olduqca qeyri-adi romanından bir hissəni təqdim edirik.

Romanın tam versiyası nəşrə hazırlanır.

MİŞOPPA

Birinci fəsil

Hörümçəyin eşitdikləri

Sizə bir məsləhət verim: mühüm bir şey danışmamışdan əvvəl ətrafda hörümçək olmadığından əmin olun. Evin bütün künc-bucağını, divardakı çatları, haşiyələri gözdən keçirməyə ərinməyin, pəncərə çərçivələrini, qapıların arasını mütləq yoxlayın. Birdən haradasa hörümçək toru görərsiz. Axı, onların bu toru nə üçün qurduqları hamıya məlumdur. Elə buna görə də hörümçək olan yerdə artıq bir söz danışmayın ki, sonra başınız ağrımasın. Özü də burda əsas məsələ torda deyil, əsas məsələ tora nəyin düşməsidir. Bu, adi bir milçək, ya kiminsə sirri ola bilər. Hörümçək öz torunu səssizcə, kimsəyə görünmədən, yorulmadan hörür, həm də bu işi görəndə gözlerini dörd açır. Hər bir göz kiçik bir izləmə kamerasıdır – düz səkkiz dənə! Qardaş başına dörd cüt. Hər şey real vaxt rejimində sərt diskdə qeyd olunur. Yeri gəlmişkən, bu disk, düşündüyünüz kimi, araxnidlərin başında deyil, qarın boşluğunda, onların tor üçün lifləri götürdükleri iplik aparatının yanında yerləşir. Və baxmayaraq ki, onların səkkiz gözüne bir dənə də olsun

qulaq düşmür, bu sizi aldatmasın. Çünki onlar hamıdan yaxşı eşidirlər. Ayaqlarındakı sıx xovlar – bu ultrahəssas antenlər ən zərif xışıltını belə tutur. Sözün qısa, mənim borcum xəbərdarlıq etməkdir.

Həmin o tutqun fevral səhəri, xəstəxanaya getməmişdən əvvəl, İsgəndər bu haqda heç nə bilmirdi, amma tordan sallanan hörümçəyi görəndə nəşə qərribə, xoşagəlməz bir şey hiss etdi. Kürəyindən bir üşütmə keçdi. Hörümçək iri, ayaqqabı kremi kimi qapqara idi və mətbəx əlüzyuyanına perpendikulyar, hərəkətsiz asılmışdı ki, onu görməsinlər. Qarnından çıxan gümüşü sap düz tavanın altındakı havalandırma barmaqlığına kimi uzanırdı. Bu zaman mətbəx şkafindan düşən kölgə sayəsində, əgər diqqətlə zillənib baxmasaydın, onu görmək qətiyyəni mümkün deyildi. Başqa vaxt olsaydı, İsgəndər onu başmaqla şappıldadıb bir anda yerə salardı, ancaq bu səhər o hayda deyildi. İndi isə, soyuq xəstəxana dəhlizindəki oturmaqda narahatlıqla qıvrılarkən, qəfildən başa düşdü ki, o, heç vaxt mənzillərində bu cür gombul bir hörümçəyə rast gəlməyib. Ümumiyyətlə, o, televizor və internetdən başqa heç yerdə canlı hörümçək görməmişdi. Hörümçək sadəcə nəhəng deyildi. Elə görünürdü ki, elə bil doğrudan da əsəbi halda yola çıxmağa hazırlanan valideynlərinin söhbətinə xəlvətcə qulaq asır.

Xəstəxana çox təzə idi. O qədər təzə idi ki, oradan xəstəxana iyi deyil, daha çox hansısa bir ofis iyi gəlirdi. Divarlar xoş bir rəngə boyanmış, liftlər təmiz, təzə və səssiz idi. Girişdəki qəbul isə otellərdəki qeydiyyat şöbəsini xatırladırdı. Yeri gəlmişkən, İsgəndər artıq iki dəfə burda olmuşdu. Amma bu dəfə onları saatlarla oturub anasının həkim otağından çıxmağını gözlədiyi səssiz və darıxdırıcı ikinci mərtəbəyə deyil, harasa yuxarı, tamam başqa mərtəbəyə göndərildilər. On dəqiqədən sonra görünməz şüşədən pəncərəsi olan enli dəmir qapı səssizcə açıldı. Mavi geyimli və elə bu cür papaqlı tibb bacısı anasının göndərişini yoxlayaraq sakitcə onu arxasınca apardı. İsgəndər boğazını uzadıb anasının başaşağı getdiyi o işıqlı dəhlizdə nələr olduğuna baxmaq istədi, amma buna macal tapmadı. Dəmir qapı yüngülcə yellənərək anasının ardınca bağlandı və o, atası ilə birlikdə burda qalıb gözləməyə başladı.

... Çox qərribədir: fevralın axırlarıydı, ətrafda bir dənə də olsun milçək yoxdu, amma hörümçək artıq görünürdü. Belə çıxır ki, o, milçək ovlamağa gəlməmişdi...?

Onlardan başqa qəbul otağında bir xeyli adam var idi. Onların bəziləri gözlərini, divardakı səsi tam alınmış televizora zilləyib oturmuş, bəziləri isə oturmaqdan yorularaq rəngli plakatlara baxa-baxa var-gəl edirdi. Demək olar ki, heç kim danışmırdı. Danışanlar da sanki yanlarında kimsə yatıbmiş kimi, qısaca və çox yavaşdan danışdı.

Təbii ki, istər köhnə, istərsə də təzə olsun, xəstəxana şadyanalıq bir yer deyil, lakin məhz bu mərtəbədə və bu qapının qarşısında gözləyən adamların üzləri xüsusilə qayğılı, necə deyirlər, boz görünürdü. Sanki bu üzlərə gözə görünməz bir kölgə düşmüşdü. İnanmıram ki, toplaşanların bu əhval-ruhiyyəsi, bayırdakı pis havanın nəticəsi idi: uzun tıxacları yararaq gəldikləri bütün yol boyu zəhlətökən yağış yağırı. Körpü ilə "20 Yanvar" metrosunun

girişi arasında isə, yolu necə gəldi tələsik keçən piyadaları qorxudan, iki tərəfə hörümçək ayaqları kimi qara, koppuş çıxıntıları uzanmış qalın bir bulud asılmışdı.

İsgəndərin yanındakı oturacaqda anasının gödəkçəsi yetim kimi büzüşüb qalmışdı.

– Acmamısan? – deyə atası gözlərini mobil telefonun ekranından ayırmadan soruşdu.

İsgəndər başını buladı. Amma mexaniki şəkildə barmağıyla şəkilləri o yan-bu yana çevirən atası, deyəsən, bunu heç görmədi. Yalnız bir az sonra birdən əlini uzadıb qərribə, yöndəmsiz bir hərəkətlə İsgəndərin spiralvari qıvrım saçlarını qarışdırdı.

– Saçlarını qırıxdırmaq lazımdır. Gedim bir siqaret çəkim.

"Artıq dördüncüdür", – deyə baxışlarıyla onu liftə qədər ötürən İsgəndər düşündü.

Düz çıxışın yanında elektron saat asılmışdı. Amma vaxtı atasının çəkdiyi siqaretlərin sayı ilə ölçmək daha maraqlı idi. Hələ bu yaxınlarda atası siqareti atmaq istəyirdi. Yayda, demək olar ki, hər axşam dostları ilə futbol oynayırdı və düz üç ay siqaret çəkməmişdi. Sonradan yenə başladı; balaca Koreya maşınlarının kreditini vaxtında ödəmək üçün hər gün, gecə-gündüz, o dəhşətli tıxaclarla şəhərin bu başından o başına dörd dolanırken, siqaret çəkməyib neyləsin?

İsgəndər anasının yan oturacağın üstündəki gödəkçəsi ilə tək qaldı. Hər dəfə dəmir qapı şıqıltyla açılanda ürəyi qeyri-ixtiyari daha şiddətlə döyünürdü. Vaxt keçir, qapıdan isə ancaq şişkin və yorğun üzlü yad insanlar çıxırdılar. Sanki gəldikləri yerdə müalicə etmək əvəzinə onlara əzab verirdilər. Onlar əsasən yaşlı insanlar idilər. Hələ bir neçə həftə əvvəl kim inanardı ki, onun enerji dolu, şən və zarafatçı anası birdən-birə gəlib bu bədbəxt insanların içinə düşəcək. Bəlkə də axmaqlıqdır, amma ilk gündən İsgəndərə elə gəlirdi ki, falçı qadınla o tələsik qalmaqla yaşanmasaydı, hər şey əvvəlki kimi olacaqdı.

Qalmaqla isə, hesab elə ki, boş bir şeydən yaranmışdı. Gərək heç nə deməyəydi. Axı birinci dəfə deyildi ki, falçının qapısında dəstə-dəstə müş-tərilər toplaşır. O isə özünü saxlaya bilmədi. Düz pilləkəndə yığılan adamların arasında sıxışmış qalanda əkiz bacılara ağzına gələnə dedi. Doğrudan da bloka girib-çıxmaq mümkün deyil. Bütün günü burda dayanıb Kəbirənin qəbulunu gözləyirlər. Kəbirənin tanınmış falçı olmasına söz yox; şəhərin hər yerindən onun yanına axışırlar. Şəhər nədir, camaat kəndlərdən, rayonlardan onun qəbuluna gəlir. Amma bu vəziyyət, birinci mərtəbədən tutmuş ta beşinci mərtəbəyə kimi, bütün sakinlərə çox böyük narahatlıq yaradır. Nəinki bu blokun, hətta 22A nömrəli altıbloku binanın hamısına. Di gəl ki, heç kim səsinə çıxartmır. Kimsə Kəbirəyə baş qoşmaq istəmir.

Əkizlər cavabında elə hay-həşir saldılar ki, elə bil boyunlarının ardından bədənlərinə qarışqa buraxdılar. Amma anası geri çəkilmədi. Onları yaxşıca yerinə otuzdurdu. Cavab verməyi yaxşı bacarırdı. Necə deyərlər, dildən iti idi. İsgəndərin qolundan tutub, qapının ağzındakı basabasın arasından çıxışa

tərəf dartdı. Əgər Kəbirə özü səs-küyü eşidib bayıra çıxmasaydı, yəqin ki, hər şey bununla da bitəcəkdi. Falçının onların ardınca dediyi sözlər İsgəndərin yaxşı yadındadır. Bu çox xoşagəlməz və qorxulu sözlər idi:

“Neynək, Cəmilə, sən də adın kitaba yazıldı! Bax, özün istədin haa! Onu da bil ki, adı bu kitaba düşənlərin vaxtı necə keçir, heç xəbərləri də olmur. Yarımçıq işlərini tamamlamağa tələssən yaxşı olar, qonşu...”

Bunları deyib qəfildən üz-gözlünü eybəcər hala saldı. Sonra göyərmiş dilini bayıra çıxarıb dərinədən çıxırmağa başladı. Elə bil boğazında qalan yun topasını çıxartmağa çalışırdı. Bayaqdan bəri susub onların dilləşməyini izləyən əkilər bir-birinə baxaraq əllərini ağızlara tutub pıqqıldaşdılar. Kəbirə isə çölə çıxardığı dilini yenidən ağzına soxub hikkə ilə girişdə toplaşanlara bağırdı:

– Hamınız dağılışın, bu gün qəbul olmayacaq!

Adamlar narazılıqla, amma qorxa-qorxa deyilməyə başladılar. Falçı isə onların mızıldanmağına əhəmiyyət vermədən mənzilinə girdi və arxasınca qapını var gücü ilə elə şiddətlə çırpdı ki, çərçivənin üstündəki divar hörümçək toru kimi çat verdi. Bu dəhşətli guppultunun əks-sədası yuxarı mərtəbələrə yayılaraq pilləkənlərin qarşısını, bütün künc-bucağı bürüdü, sonra borularda əks-səda verərək, havalandırma şaxtası ilə aşağı düşüb, daim nəmişlik içində olan zirzəmidə itib-batdı. Bir sözlə, necə lazımdı gurultu qopardı.

“Bu nə səsdir?” – ikinci mərtəbədə yaşayan qonşu Məryəm xanım təşvişlə soruşdu. Qəfil səsdən mətbəx masasının üstündəki bir qab unun içinə vurmağa hazırlaşdığı yumurta əlindən düşüb, elə indicə yuduğu döşəməni sapsarı boyamışdı. Amma buna fikir vermədən tələsik dəhlizə qaçıb divardan asılmış oyma çərçivəli güzgüyə zilləndi. Sanki o bir güzgü yox, naməlum bir məkana açılan pəncərə idi.

İsgəndər bu gurultunu eşitməmişdi. Çünki Kəbirə içəri girməmiş onlar blokdan çıxmağa macal tapmışdılar. “Başdan xarab!... Axmağın biri!” – deyərək çaparaq həyəti keçməyə çalışdıqları müddətcə anası qurulmuş saat kimi durmadan təkrar edirdi. Hiddətdən yanaqları allanmışdı, gözlərindən sanki od tökülürdü. Yalnız avtobus dayanacağına çatanda bir qədər sakitləşdi. Çantasından kiçik güzgü çıxarıb saçını səliqəyə saldı, çeçələ barmağı ilə sol qaşını yuxarı doğru hamarladı. İsgəndərə gülümsəyib dedi: “Yox, sən onun dilini necə çıxartdığını gördün də?.. Dəhşət! Elə bildim bu dəqiqə zəhər qusacaq. O xəstədir, müalicə etmək lazımdır yazığı!” – Gödəkcəsinin cibindən mobil telefonunu çıxardı. Qəfildən dayanıb öskürməyə başladı. Elə öskürürdü ki, elə bil boğazında nəsə qalmışdı, sifəti ləkə-ləkə oldu. İkiqat əyilib güclə bir çəngə qara, pırlaşlıq, iyrenc saç düyününü ovcuna tüpürdü.

“Bu nə idi belə” – deyərək o, çaşqınlıqla dayanacaqda adamları nəzərdən keçirərkən həmin an öskürək yeni bir dalğası tutmasının onu yaxaladı və o, yenidən qıvrıldı. Yenə ağzından tükər çıxdı. Elə bu vaxt 65 nömrəli avtobus dayanacağına yaxınlaşdı, təbii ki, onlar bu avtobusla heç yerə getmədilər. Həmin gün onlar, nəhayət, birtəhər evlərinə gəlib çatanda düz mənzillərinin qapısının ağzında, xalçanın üstündə iki kök qara pişiyin sərildiyini gördülər. Bu cür sırtıq, gombul pişiklərin bütün dördüncü, hətta bəlkə də, beşinci mikro-rayonda yalnız falçının evində olduğuna heç bir şübhə yox idi.

“Rədd olun!” – deyə İsgəndər qəzəblə onları qovaladı. Pişiklər acıqla mırıldayaraq iki qara kölgə kimi pilləkənlərdən aşağı götürüldülər.

Elə həmin gündən hər şey tərs getməyə başladı.

Bir yerdə oturub qalmaq dözülməz olsa da, İsgəndər ayaqlarının keyini açmaq üçün qalxıb dəhlizdə bir az var-gəl etməyə ürək eləməirdi. Ona elə gəlirdi ki, bu saat qapı açılacaq və anası o axmaq qalmaqaldan əvvəl olduğu kimi gülürüz və danışqan halı ilə ordan çıxıb onların yanına gələcək. Hətta o dəmir qapıdan çıxan heç kim sağalmış, gümrah görünməsə belə. Ən çox başını ağ yaylıqla bərk-bərk bağlayan qadın yadında qalmışdı. Görünüşcə anasından böyük olardı. Hərçənd ki, dəqiq demək çətin idi. Onun sifəti xəstəlikdən tamam qurumuşdu, enli sviterinin qollarından çıxan əlləri isə, oynaqları şişmiş skelet əllərini xatırladırdı. Yanlarından keçəndə o, İsgəndərin qıvrım saçlarına yorğun bir nəzər saldı və nədənsə ona göz vurdu.

Gözləməkdən artıq tamam əldən düşmüşdülər ki, nəhayət, anası qapıdan çıxdı. Ancaq möcüzə baş verməmişdi.

Geri dönməkləri xeyli uzun çəkdi, amma bu, tıxac üzündən deyildi. Əksinə, demək olar ki, nahar vaxtı olsa da, adətən dörd bir tərəfə getmək istəyən maşınların həmişə sıxlıq yaratdığı körpünün altı tamam boş idi. Yağış da kəsmişdi. Metronun girişi üzərindəki qara bulud topası bir neçə qıvrım yumağa parçalanmışdı. Onların arxasından günəşin parlaq ucu görünürdü və bir qədər irəlidə yaş asfalt balıq pulcuqları kimi işıldaırdı. Uzun getməklərinin səbəbi isə, anasının bütün yolu öyüməsi idi. Anası dəsmalı ağzına basaraq, xəstə, səssiz və əldən düşmüş halda, evdən məhz buna görə götürdükləri yastığa qeyri-ixtiyari dirsəklənərək arxa oturacaqda əyləşmişdi. Onlar küncdəki balaca şirniyyat dükanından yaş döngəyə tərəf burulanda, günəş solda, beton hasarın dalında tikilməkdə olan çoxmərtəbəli binanın arxasından var gücü ilə parlayırdı. Artıq küçəyə tökülüşməyə macal tapmış pensionerlər isə, həbsxanadakı məhbuslar kimi, əllərini arxaya qoyub, balaca, darıxdırıcı parkın bir ucundan o biri ucuna var-gəl edirdilər.

Bu da 22 nömrəli ev. Daha doğrusu, 22A. Şəhərdə perimetr boyu tikilmiş, balaca baxçaları, önə çıxan aynabəndləri, paltar sərilmiş, antenalı eyvanları olan bu cür köhnə beşmərtəbələr olduqca çoxdur. Nə vaxtsa, uzun illər əvvəl, onlar kölgəli bağçalarda sanki yerdən çıxmışdılar və fəsadları ilə gizli cığırırlarla bir-birinə bağlanan köhnə qarışqa yuvalarını xatırladırdılar.

22A nömrəli binada İsgəndərgil birlikdə üçüncü mərtəbədə, doqquzuncu mənzildə yaşayırdı: sağ tərəfdə, açıq naxışları olan tünd qırmızı qapı. Əgər naviqatorla tapa bilməsəniz, istənilən adamdan falçı Kəbirəni xəbər alın. O dəqiqə sizə cümə günləri və bayramlardan başqa daim qarşısında camaat toplaşan birinci bloku göstərəcəklər. Həmin gün atası evlərinin qarşısına keçməyə çalışarkən əsəbi halda məhz onlara siqnal verirdi.

– Yol ver də, görmürsən maşında xəstə var? – deyə o başını maşının pəncərəsindən bayıra çıxarıb qışqırırdı.

Adamlar dodaqaltı donquldayaraq könülsüz halda, çox ləng dağılışırdı.

Bu zaman atası daha möhkəm siqnal verdi.

Düzü desək, dağılışmağa elə bir yer də yox idi: solda arxasında boynubükük şam ağacları yellənən daş bardür vardı, sağda isə binanın girişləri başlayırdı. Küçə elə ensiz idi ki, iki maşın yerləşmirdi. Hələ bayaqkı yağışın su ilə doldurduğu çuxurları demirəm.

– Ey, sən...! Keç demirəm? Nə baxırsan...?

– Lazım deyil, – deyə anası başından sürüşən, altından tünd qəhvəyi, dalğalı saçları görünən yaylığını düzəldərək yorğun halda dilləndi.

– Yox ee, sən bir bunlara bax... Elə bil, elə belə də lazımdır!

Maşını nümayişkarənə şəkildə girişin düz ağzına dirəyən atası mühərriki söndürdü və Kəbirənin, ən çeviyyinin bardürün üstünə çıxan müştərilərinin narazı baxışlarına fikir vermədən soruşdu:

– Həkim verən kağız səndədir? Siz evə gedin, mən bir aptekə dəyim.

– Resept...? Bu saat... O çantasından ortadan ikiye qatlanmış kağız parçasını çıxartdı.

– Vay-vay, gör bir nə qədər dərman yazıblar! – atası heyrləndi. Sən mənə pul ver, qorxuram məndəki çatmaz.

O, pul kisəsini çıxarmaq üçün yenidən əlini çantasına saldı. Atası İsgəndərə tərəf dönüb:

– Bəlkə, sən borc verəsən? Telefon üçün nə qədər pul yığmışdın? – dedi. İsgəndər bir litrlik turşu xiyar bankasında nə qədər pulu olduğunu dəqiq bilirdi, amma cavab verməyə macal tapmadı.

– Tez ol, anana kömək elə, – deyə atası ona tapşırıq verib anasından aldığı pulları cins şalvarının cibinə qoydu. – Özü də, eşidirsən, qalxanda Məryəmxanımın qapısını döyüb, deyərsən ki, qayıtmışam...

İsgəndər maşının sağ tərəfindən arxa qapını açdı və anasının əlindən tutub maşından çıxmağa kömək elədi. O, geri əylərək yastıqla adyalı götürmək istədi.

– Dəymə, qoy qalsın, özüm gətirərəm, – atası dilləndi.

– Qulaq as, – anası onun pəncərəsinə tərəf əylərək dedi, – bəlkə uşağın başını qırıxdırmağa aparasan? Saçları düz gözünün içinə girir, sonra gözü çəpləşər.

– Sən indi bunu düşünmə, – atası ciddiyyətlə dedi, – özümüz həll edərək.

Binaya girmək üçün küçədən dörd pilləkən aşağı düşmək lazım idi. Bu onunla bağlıydı ki, 22A nömrəli bina, eynilə ona perpendikulyar olan 22B kimi maili yamacda tikilmişdi. Blokun qapısı ilə pilləkənlərin arası adamlarla dolu idi. Onları itələyə-itələyə keçməyə məcbur oldular. Bir az əvvəl, maşının qabağında olduğu kimi, adamlar çox ləng, xüsusi ədayla, həm də açıq bir maraqla İsgəndəri, ən çox da anasını başdan-ayağa süzərək aralanıb yol verirdilər. Hamının birdən sənə baxması xoşagəlməz bir şeydir. Açıq-aydın ya da xəlvət, heç fərq etmər. Bu yad baxışları bədəninin bütün nöqtələriylə üzərində hiss edirsən. İndi isə anası pilləkənləri həmişəki kimi deyil, yavaş-yavaş, əzilmiş dəsmalıyla ağzını tuta-tuta, yaşlı pensioner kimi qorxa-qorxa düşdüyündən bu baxışları hiss etmək daha cansıxıcı idi. Yaxşı ki, heç olmasa həyasız əkiz bacılar gözə dəymirdi.

– Əyləş, əyləş, – Məryəmxanım içində ətli piroqu olan boşqabı onun qabağına qoyub etiraz istəməyən səs tonu ilə dedi. Piroq hələ isti idi və bu

qadının hazırladığı hər şey kimi möhtəşəm görünür və qoxuyurdu. Üstü küncütlü parlaq xırçılı qabıq, içərisi isə arasına xırda doğranmış ət və müxtəlif ətirli otlar vurulmuş nazik xəmir qatlarından ibarət idi. Məryəmxanımla hər hansı mövzuda mübahisə etmək mümkünsüz olduğu kimi, bu ləzzətin də qarşısında özünü saxlamaq çox çətin idi.

İsgəndər gödəkcəsini çıxartmadan masanın arxasında əyləşib piroqu ikiəlli götürərək bir böyründən dişlədi.

– Yeməyini ye, sonra gedərsən, mən isə siyahı tutum, – deyə o, eynəyinin üstündən İsgəndərin səliqəsiz saçlarını süzdü. Məryəmxanım həmişə nazik qızılı çərçivəli eynək taxırdı, lakin danışanda eynəyin üstündən həmsöhbətinə baxırdı. İndi gəl baş aç gör, eynəyi niyə taxır? Onun gözləri elə qeyri-adi rəngdə idi ki, bunu o dəqiqə təyin etmək mümkün deyildi. Baxırsan, sanki qəhvəyidir, lakin birdən, bal kimi qızılı rəng alırdı, üstəlik, parlaq yaşıl qığılcımlar saçırı. Bir dəfə anası demişdi ki, lap pişik gözünə oxşayır. Ümumiyyətlə, bu qonşu qadın, əslində pis adam olmasa da, İsgəndərə çox qəribə gəlirdi. Bu qəribəliyin nədə olduğunu dəqiq izah edə bilmirdi. Qəribə idi, vəssalam. Məryəmxanımın mənzili onların kimi qıraqda deyil, ortada yerləşirdi. Onların giriş qapısının üstündə, küncdən həmişə mavi rəngli tikan budağı asılırdı. Dəhlizdə isə, artıq deyildiyi kimi, güzgü var idi. Güzgü balaca olsa da, çərçivəsi çox iri idi. Tünd rəngli ağacdən hazırlanmış bu çərçivə başdan-ayağa üzərində hansısa qəribə bitkinin gövdəsi, yarpaqları və qeyri-adi çiçəkləri təsvir olunmuş, çox məharətlə oyulmuş buruqlardan ibarət idi. Ən maraqlısı da o idi ki, bütün bu hörmələrin, çiçəklərin arasında çoxlu insan, heyvan, araba və hətta bəzi tikililərin fiqurları var idi. Bəziləri çox xırda idilər. Lakin o qədər ustalıqla elə məharətlə oymuşdu ki, diqqətlə baxsan, orada çox xırda detalları, məsələn, arabaya qoşulmuş eşşəyin çatılmış qaşlarını və ya qulaqlarının ucundakı biz-biz duran tükləri belə görmək mümkün idi.

Məryəmxanım çox nadir hallarda evinə dəvət edərdi. Hətta yox: o, heç vaxt evinə dəvət etməzdi! Baxmayaraq ki, uzun illərin tanışları idilər, nə valideynləri, nə İsgəndərin özü, nə də qonşulardan kimse onun mənzilində olmamışdı! Dəhlizdən o yana keçməmişdilər. Hansısa bir diləyə getsəydin, Məryəmxanım o saat deyərdi:

“Ayy, sizi məmnuniyyətlə çaya dəvət edərdim, amma heyf ki, içəri çox qarmaqarışıqdır. Hər şey kəlləmayallaqdır. Nəvələrimin gəlişinə evi tökmüşəm, bağışlayın ki, dəvət edə bilmirəm...” Hablbuki dəhlizi həmişə ideal təmizlikdə olardı. Bir toz dənəsi də tapmazdın. Yağ tök, yala. Bir dənə də olsun artıq əşya yox idi. Asılıqanda mövsümə uyğun palto və ya plaş səliqə ilə asılar, kremlə silinib təmizlənmiş rəngbərəng çəkmələr lap mağazadakı kimi, uzun cərgə ilə xüsusi rəflərə düzülərdi. Küncdə qoyulmuş vazanın üstündəki qarmaqdan qırmızı çətir asılar, mətbəxin həmişə bağlı qapısının arxasından isə çox ləzzətli xörək ətli gələrdi. Ümumiyyətlə, onun mənzilindən həmişə ləzzətli qoxular gəlirdi: çörək, vanil, hil və Allah bilir, daha nələr. Bu qoxular düz girişə qədər yayılırdı. Neçə dəfə onun qapısının ağzından keçsən, hər dəfə başqa bir iy duyacaqsan, hamısı da çox xoş. Soruşmaq lazım idi ki, Məryəmxanım tamamilə tək yaşayırdısa və heç kimin heç vaxt

görmədiyi nəvələri hələ də Rusiyadan gəlib çıxmaq bilmirdisə, onda Məryəmxanım bu qədər yeməyi kimə və niyə bişirirdi? O, heç yerdə işləmirdi – təqaüddə idi. Qonaq getməz, heç kimi qonaq çağırmaırdı. Gündə iki-üç dəfə evdən çıxıb bazara və ya mağazaya ərzaq dalınca qaçar, ən seçmə malları alıb qayıdardı. Buyur, bu da sənə ondakı qəribəliklərdən biri.

Digəri isə, məhz elə o oval güzgünün kənarındakı çərçivə ilə bağlı idi. Doğrudur, İsgəndər bunun fərqiə yalnız ötən qışın əvvəlində varmışdı. Bir dəfə onlar “Bravo”ya gedərkən bir şey lazım olub-olmadığını soruşmaq üçün Məryəmxanıma baş çəkdiilər. Anası onunla dəhlizdə danışarkən İsgəndər çərçivənin ona yaxın olan küncündəki iri yarpağın altından baxan bıqlı bir kişi fiquru gördü. Onun domba gözləri bic-bic qıyılmışdı, başında xizək papağı vardı. Ayaqlarını açıb otun üstündə dayanmış, əllərini qaldıraraq yarpağın kənarından tutmuşdu. Əvvəllər bu İsgəndərin gözüə dəyməmişdi. Əlbəttə ki, bunu tam əminliklə demək olmazdı. Heykəlcik həddindən artıq balaca idi və onu asanlıqla gözdən qaçıрмаq olardı. Lakin güzgünün bu küncünü İsgəndər demək olar ki, hərtərəfli, tam dəqiqliklə gözdən keçirmişdi. Odur, bax, orda tükli itin belinə minmiş balaca bir qız, burda gözəl bir ağac, onun yanında da dayaqqlar üstündə duran bir kişi var. İki ağac gövdəsinin arasından, dərinlikdə əyri bir ev görünür... Yox ee, yüz faiz o heykəl əvvəl burda deyildi. İndi isə hardansa peyda olub, parıldayan burmaların arasından ağzını var gücü ilə açıb gülür. Qəribədir, əlbəttə, ancaq bütün sehr ondadır ki, növbəti dəfə, fevralın altısında – İsgəndər bu tarixi dəqiq xatırlayırdı; anasının ad günü idi, dolça bürcündəndir, – həmin balaca adam artıq yarpağın altından baxmırdı, əksinə, heç nə olmamış kimi, onun üstündə oturub əlində tutduğı abgərdənlə çəkəlekli ayaqlarına su töküdü. Burda artıq İsgəndər qətiyyən səhv edə bilməzdi. Çərçivənin küncü də həmin ki idi, elə o balaca adamı da İsgəndər bic-bic baxan gözlərindən dərhal tanımışdı, həm də bu küncün heç yerində ikinci belə heykəlcik yox idi. Əslində, ev sahibəsindən soruşardı, di gəl necə soruşasan? Burnunun ucunda saxladığı eynəyinin üstündən sənə elə ciddi və diqqətlə baxır ki, elə bil sənəin haqqında heç sənəin özünün də bilmədiyən nəyisə bilir!

Piroq tikəsi çox böyük idi. İsgəndər kiçik mətbəxlərinin pəncərəsi önündə oturub onu yeyərkən, Məryəmxanım qoca adamlar kimi, ətli dodaqlarını tərpədərkən, alınacaq ərzaqların siyahısını tutmağa davam edirdi. Bir qədər dolu bədənli, amma çox çevik və hərəkətli qadın idi və həmişə nə isə edərkən, məsələn dəftərçədən cırdığı vərəqdə siyahı yazarkən belə, durmadan tərpənirdi. Hətta onun bişmiş xəmir kimi ağappaq üzündəki qırışlar belə, bir dəqiqə sakit dayanmırdı. Bax, elə indi də, yazısını qurtarıb, gözəgörünməz bir yayın üstündə oturubmuş kimi, stuldan sıçrayaraq yerə düşdü. Əli ilə yaraşıqlı önlüyünün cibinə vurub pul kisəsini yoxladı, sonra onu götürüb pulları çıxardı və tez-tez saymağa başladı.

– Deməli belə, qardaşların tərəvəz dükənina girirsən, bilirsən də hardadır? Həyətdəki pivəxananın yanındakına getmə, onlar hamısı dələduzdur. Heç dayanacaqda ki marketdən də alma, onlara da etibar eləmirəm. Tərəvəzləri həmişə Asiflə Vasifdən al. Bildin?

– Bilivəm, – İsgəndər “bilirəm” əvəzinə cavab verdi, çünki ağzı piroqla dolu idi, və hər ehtimala qarşı, başını tərpətdi.

– Al pulları, cibinə qoy. İtirmə haa!

İsgəndər çiyinlərini çəkib:

– Atam dedi ki, onu gözləyəsiniz, – dedi.

Və yenə də “gözləyəsiniz” yerinə “göjləyəsiniz” söylədi.

– Götür, götür, mübahisə eləmə, – Məryəmxanım onun sözünü kəsdi.

İsgəndər heç onunla mübahisə etmək fikrində də deyildi. Düzünü desək, niyəsə bu qadından bir az qorxurdu. Yeri gəlmişkən, təkcə o deyil, bu blokda və hətta bütün binada yaşayan hər kəs Məryəmxanıma xüsusi münasibət göstərirdi. Hətta falabaxanın murdar, qara pişikləri belə, onu görəndə kimi sarı gözlərini hiddətlə bərəldib tez harasa əkilməyə çalışırdılar. İsgəndər əllərini salfetlə silib pulları cibinin dərinliyinə soxdu. Piroqunu axıra qədər yeməli, yoxsa elə indi mağazaya getməli olduğunu bilmədiyindən, sual dolu nəzərlərlə qonşusuna baxdı. Məryəmxanım ağıllı qadın idi və heç bir izahə ehtiyac duymurdu. Onu dərhal anladı:

– Ye, ye. Ye qurtar, sonra gedərsən. Orda iki manat artıq qalacaq. O səninkidir, eşidirsən? Özünə nə istəsən alarsan.

İsgəndər “lazım deyil”, – deyərək başını bulamaq istəsə də, bayaq dediyimiz kimi, Məryəmxanımın mübahisə etməyin xeyri olmadığını bildiyindən susdu.

– Asifgildən sonra dayanacaqda marketə gedib yağ alarsan, orda yazmışam hansından... Özünə də tez ol haa! Bütün gün sizdə qala bilmərəm, evdə də xörək bişirməliyəm. Nəvələrim gəlmək üzrədir. Siyahını Asifə verib denən ki, mənim üçün alırsan...

Elə bu an giriş qapısının cəftəsi şıqqıldadı və bir qədər sonra, çeynəməyini bitirən İsgəndər, atasının səs salmamağa çalışaraq, sakitcə ayaqqabılarını soyunduğunu eşitdi.

– Yatır? – deyərək mətbəxin kandarında görünən atası sakitcə soruşdu. Onun çox yavaş soruşmağına baxmayaraq, Məryəmxanım tələsik atasına tərəf əlini yelləyərək:

– Sakit, sakit, yatıb! – dedi. – Halı yaxşı deyil. Yarım stəkan süd içib uzandı.

Atası masaya yaxınlaşıb bir az əvvəl Məryəmxanımın oturduğu kətildə əyləşdi. O, yorğun görünürdü və nədənsə gözlərini İsgəndərdən qaçıdıraraq ona baxmamağa çalışırdı. Amma bu yorğunluq, onların ağ rəngli taksi maşınlarının sükanı arxasında keçirdiyi uzun növbədən qayıdarkən gördüyü yorğunluğa bənzəmirdi; indi atası elə bil çaşqınlıq içərisində idi.

– Yazıq lap əldən düşüb, qoy yatsın! Nə qədər çox yatsa, xəstəliklə başa çıxmaq üçün o qədər çox güc toplayar, – deyərək sinidəki piroqdan üçbucaq bir parça kəsən qonşu qadın davam etdi. Piroqu səliqə ilə boşqaba ötürüb atasının qarşısına qoydu.

– Ye, indi çay da dəmləyirəm.

– Bu hardandır? – deyərək atası soruşmağa macal tapmamış:

– Necə yeni hardandır, – Məryəmxanım təəccübləndi və həmişə İsgəndərə baxdığı kimi, qaşlarını qaldıraraq diqqətlə, eynəyin qızılı çərçivəsinin

üstündən daha yaxşı görmək üçün başını azca aşağı əyərək, ona baxdı. – İndicə sobadan çıxarmışam. Əgər soyuyubsa, qızdırım...

– Mən...

– Yavaş danış! – deyə o, yenə hirsənərək qaz plitəsinə tərəf dönüb çaynikə çay salmağa başladı. – Dərmanların hamısını aldın?

– Aha, – atası piroqdan dişləyib dedi.

– Baha idi?

– İki həftədən bir almaq lazımdır.

– Həə, – Məryəm xanım başını buladı: – Başınıza gələnə bax!

Əllərini önlüyünə silib o, pəncərənin qabağında dayandı.

Bu qarışqa yuvası – beşmərtəbələrde mətbəx həqiqətən çox kiçik idi. Mətbəx deyil ee, mətbəxcikdir, üç adam masanın arxasına sığışmaz, gərək dirsəkləri bir-birinə girsin. “Elə bil Çinlilər üçün tikiblər” – deyə anası deyiniirdi.

– Ona qulluq lazımdır. Mən, təbii ki, bir qonşu kimi gəlib baş çəkəcəm. Amma bu iş deyil. Onun yanında daimi kimsə qalmalıdır. Həm bayram da yaxınlaşır. Biş-düş etməliyəm. Nəvələrim gələcək, – o, qətiyyətlə dedi. Deyirlər elə düz Novruzda gələcəklər, nəhayət ki...! Məgər bir adam tapmaq olmaz? Xalalarını gətir. Deyirdin axı, özləri gəlmək istəyirlər.

– Əşşi, yox ee, onlardan xeyir gəlməz... Sağ olun ki, siz kömək edirsiniz. Nə isə, özümüz birtəhər yoluna qoyarıq. İsgəndər onsuz da dərstdən sonra evdədir.

– Ay, ay, ay! – qonşu yenə başını buladı. – Sizə axşam yeməyi hazırlamaq üçün ona ərzaqların siyahısını vermişəm, indi qaçıb alar.

– Pul da verib, – İsgəndər ehtiyatla pıçıldadı.

– Neynirsiz ee, Məryəm xanım! Orda nə qədərdir...? – Atası tələsik əlini cibinə saldı.

– Qoy qalsın! – o, amiranə tərzdə dedi. – Qaçmırıq ki? Sonra hesablaşarıq. Yaxşısı budur, yeməyini ye, səhərdən ayaq üstəsən. İndi çay da dəm alacaq... Mixəklə dəmləmişəm...

İsgəndər yeməyini bitirər-bitirməz, Məryəm xanım qəfildən masanın üstünə elə cəldliklə əyildi ki, onun sifəti bütün tərpənən qırıqlarıyla birlikdə tamam yaxına gəldi və müəmmalı bir pıçıltıyla dedi:

– Qulaq as, gör nə deyirəm: həkim, dərmanlar, – bunlar hamısı, təbii ki, öz yerində. Ancaq inan mənə, bu zəhrimar elə-belə əl çəkməyəcək ondan. Mən nə dediyimi bilirəm. Ayrı əlac yoxdur. Onun hüsuruna getmək lazımdır. Barışmağa. Bəlkə bağışladı. Hərçənd ki, onun kimi kinli birini tapmaq çətin məsələdir. Milyonda bir ola-olmaya. Bəlkə də on milyonda bir. Axı, mən demişdim ki, ona baş qoşmayın... Bax, görürsən necə oldu!

– E-e-e! Yenə başlamayın siz Allah... – atası hirsləndi, – Axı o kimdi ki ee...

Qonşu ona danışmağa imkan verməyib əlini yelləyərək sözünü kəsdi.

– S-s-s! Sakit, sakit! Allah xatirinə, yavaş danış! Başa düşürsən...? Heç nədən dərs çıxarmırsız ee. Bəzi cadugərlər divarın o üzündən də hər şeyi eşidirlər. Bizim bu gözəlçə isə – daha betər. Bircə o qalıb ki, sənə də cadu eləsin! O zəhrimara qalmış kitablarını açdısa, vəssalam! Heç olmasa bu uşağı fikirləş...

Bunları eşidən İsgəndər donub qaldı. Neynəsin axı. Səninlə bir blokda yaşayan qonşu haqqında bu sözləri duymaq asan iş deyil. Əslində, buna bənzər bir şey haqqında o özü də düşünmüşdü, xüsusən də son olanlardan sonra. Amma “cadugər” sözü onu lap dəhşətə gətirdi. Ancaq atası, deyəsən, çox da inanmadı.

Hər halda, sadəcə istehza ilə gülümsədi:

– Məryəmxanım...

Qonşu isə ona məhəl qoymadan elə öz dediyini deyirdi:

– Bax, sən inanmırsan, amma mən dəqiq bilirəm – hamısı onun qarğışığıdır! Gərək Cəmilə onunla dalaşmayaydı... O bunu heç vaxt bağışlamayacaq. Bütün cadugərlərin içində o ən alçağıdır. Gör yazıq qızı nə hala salıb. Sapsağlam qız idi. Sənə de...

Sözünü axıra çatdırmamış, plitənin üstündəki çaynik qəfildən elə bərkdən və uzun bir fit verdi ki, İsgəndər dik atıldı. Məryəmxanım isə qorxa-qorxa ətrafa boylandı.

– Bəsdirin siz Allah, Məryəmxanım, – atası gülümsəyərək dedi. – Adi dələduzdur. Camatın başın aldadır, vəssalam. Əməlli-başlı biznes açıb burda, bütün günü camaatın əlindən nə maşın saxlamaq mümkündür, nə də evinə girmək. Ondan şikayət ərizəsi yazacam. Qoy polis gəlib ölçü götürsün.

Atası danışdıqca həyəcədən qızarmış Məryəmxanım elə hey əli ilə ona işarə edirdi ki, yavaş danışsın. Atası isə kirmək bilmirdi.

– ... orda nə işlə məşğuldur, mənə dəxli yoxdur! Cadu eləyir, fala baxır, yoxsa qoyun qırxır – öz işidir. Ancaq qoy gedib hardasa özünə bir ofis kirayələsin. Ondan sonra nə qədər istəyir, aldatsın camaatı. Burda isə...

Birdən qonşu qadın həyəcanla atasının kürəyinə vuraraq barmağı ilə qaz plitəsinin üstündəki havaçəkəni göstərdi. Özüdür ki var. Həmin o, mum kimi qapqara hörümçək ehtiyatla qabaq ayaqlarını önə uzadaraq, havalandırma barmaqığının qırağından asılan gümüşü sapda yavaş-yavaş yellənirdi. Cəmi bir-cə dəqiqə əvvəl o, yüz faiz, burda yox idi. Yoxsa eynəyini də nəzərə alsaq, dörd gözü ilə ətrafı nəzərdən keçirən Məryəmxanım qətiyyən onu gözədən qaçırmazdı.

– Ay səni, murdar...! – atası hiddətlənərək tez başmağını ayağından çıxardı. – Bu saat onu...

O, iyrenc araxnidi öldürmək üçün yerindən sıçramaq istəyirdi ki, Məryəmxanım onun paltarının qolundan tutub dayandırdı və ciddi halda pıçıltıyla dedi:

– Dəymə, qəti!

– Nəyə görə? – atası təəccübləndi.

– Axı, o bura özü gəlməyib, onu göndəriblər.

Bu sözləri eşidən İsgəndər daha çox qorxdı. Hətta sanki atasının da azacıq rəngi qaçdı. Məryəmxanım böyrəti qaz plitəsinə yaxınlaşaraq həmişəki kimi eynəyinin üstündən deyil, başını arxaya əyərək elə onun şüşəsindən hörümçəyə baxıb qətiyyətlə:

– Rədd ol! Get burdan, sənin burda bir işin yoxdur! – dedi.

Hörümçək yerində donaraq sanki cansız bir yumağa çevrildi, havada donub qalmış qapqara qətran damcısına bənzəyirdi. Ancaq Məryəmxanım

onun üstünə ehtiyatla üfürdükdən sonra yenidən canlandı və tüklü ayaqlarını cəld tərpedərək geriye doğru dırmaşmağa başladı.

Sonra isə...

... Divarın kənarında bir saniyə dayanıb havalandırma şaxtasının quyusuna tullandı və öz hördüyü elastik torunun üstü ilə alaqaranlığın arasından rütubətli zirzəminin dərinliklərindən qalxan ılıq, çürümüş üfunət iyinə doğru uçdu. Mərtəbədən-mərtəbəyə, ara-sıra yad adamların qırıq-qırıq söhbətlərini eşitdiyi mətbəx və yataq otaqlarının bacalarından keçərək düz aşağıya qədər gedib çatdı.

Kiminse mənzilində bayıra çıxdı. Çox gözləməli olmadı. Güzgülü dolabın qarşısında arxası ona tərəf əyləşərək darağını qarğa qanadı rəngində, döşəməyə qədər düşən, parlaq, yağlı saçlarının dalğalarında gəzdiren qadın dərhal ona tərəf çevrildi. Onun sifəti süd rəngində idi. Lakin Məryəmxanımın şən və çevik qırışlarla dolu üzü kimi deyil, hərəkətsiz, hamar; sanki üz deyil, silikon maska idi. Qadın mehribanlıqla hörümçəyə baxaraq orta barmağının işarəsiylə onu özünə tərəf çağırırdı. Hörümçək gümüşü torunu qabağa itələyərək cəld hərəkətlə ona doğru uzananəlin ovucuna tullandı.

İkinci fəsil

Qəribə ağac

Təsəvvür edin ki, hardasa sizin bir oxşarınız mövcuddur. Paralel dünyada, başqa planetdə və ya sizin fantaziyalarınızda deyil, lap yaxında, tutaq ki, elə qonşu otaqda. Sizin güzgüdəki əksiniz qədər oxşar bir adam. Birə-bir. Səsi, saçları, yerişi eyni olsun, ətrafdakı hər kəs sizi dəyişik salsın. Hətta ən yaxınlarınız belə. Onlar sənə:

“İsgəndər, bura gəl”, sən isə onlara: “Mən İsgəndər deyiləm”. Onlar sənə: “Tfu, sizi seçmək mümkün deyil! Sən yenə də bura gəl. Nə fərqi var ki!”

Əgər yaxşı düşünsək, dünyada bundan pis bir şey yoxdur. Çünki o dəqiqə – sən harda peyda olursan, oxşarın harda başlayır – deyə bir sual yaranır. Məsələn, əgər birdən sənin ağlına maraqlı bir fikir gəlsə, belə çıxır ki, həmin an yan otaqdakı oxşarın da eyni şeyi düşünür? O zaman sual oluna bilər ki, bu fikir əslində kimə aiddir? Sənə, yoxsa ona? Sizlərdən hansınız gerçək, hansınız oxşarsız?

Məhəccərin üstündən əyilən İsgəndər təxminən bu barədə düşünürdü. Pilləkənlərin arasından bir parçası görünən birinci mərtəbənin qarşısındakı meydança fəlcinin müştəriləri ilə dolu idi. Aşağıdan eşidilən uğultuya baxılırsa, onların sayı xeyli çox idi. Amma əkiz bacıların blokda əks-səda verən danışığı daha aydın eşidilirdi. Onu heç nəylə dəyişik salmaq mümkün deyildi. Görünür, oxşarlıqlarına görə daim bir-birinin sözünü kəsərək danışır, sanki qışqırmağa hazır vəziyyətdə, avtomatdan ətrafa atəş açırdılar. İndi gəl başa düş, görüm hansı nə deyir? Budur, birinci:

– Dayanın...

Ardınca tez ikinci dövrəyə girir:

– ... hara soxulursuz...

– ... sizi saat neçəyə...

Birinci davam edir.

– ... çağırıblar...? – ikinci bitirir. Amma bilmək olmaz, bunu deyən bəlkə hələ də birincidir. Ya da yox elə, ikincidir. Əgər üst-üstə qoysan, bir adamın dediyi vahid bir cümlə alınar: "Dayanın, hara soxulursuz, sizi saat neçəyə çağırıblar?" Bu vaxt bacılardan hər biri ayrı-ayrılıqda, sözlərin yalnız bir hissəsini deyir. Belə çıxır ki, oxşarın səni, düşünüldüyü kimi, iki dəfə artırır, əksinə yarıbayarı azaldır. Hər halda, Kəbirənin əkiz bacılarına baxanda belə qənaətə gəlirsən.

Aşağıda tərpəşən iki qırmızı saçlı baş eyni anda sanki əmr almış kimi, yuxarı çevrilib ona baxdı. İsgəndər tez kənara çəkildi, ancaq artıq gec idi. Təbii ki, bacılar onu görmüşdülər.

"Əşş, nə olsun!" – deyə o, çiyini çəkib, üzünə verə bildiyi ən laqeyd ifadəylə pillələri enməyə başladı.

Düzünü desək, o qədər də yaxşı alınmadı. Axı, əslində daxilində hər şey qaynayarkən laqeydlik rolunu oynamaq əməlli-başlı istedad tələb edir. Bir mərtəbə aşağı, Məryəmxanımın qapısından isti şirniyyat iyi gəlirdi. Sanki elə indicə sobadan bir sini paxlava çıxarmışdılar. Axı bu onda necə alınırdı: əgər qadın indi onların mətbəxindəydisə, bəs onun mənzilində şirniyyat bişirən kim idi? Qapının arxasından bir dənə də şıqqıltı-filan eşidilmirdi, iy isə birbaşa açarın dəliyindən gəlirdi. Qırmızı saçlı əkizlər onu bir təbəssümlə qarşıladılar. Hər ikisi çox arıq idi. Al qırmızı saçlarını tarıma çəkib arxada sıx toppuz şəklində toplamışdılar. Buna görə də uzunsov başları sanki üzərinə gəlincik gözləri yapışdırılmış və ağız yerində səliqəli kəsiklər açılmış soğana bənzəyirdi. Bir də, hər ikisinin burnunun altında iri tüklü bir xal var idi. Sanki burun deşiklərindən avstraliya hörümçəyi çıxıb, düz dodaqlarının üstündə donub qalmışdı. Birininki sağda, digərininki isə sol tərəfdə idi. Amma saçları qırmızı olsa da, xallarının üstündəki tüklər nədənsə qapqara idi. Təsəvvür edin ki, iki dənə eyni, tünd göy rəngli vodalazka geyinmiş soğan sizə baxıb pis-pis gülür. Üstəlik, hələ pilləkənlərdə bir dəstə tanımadığınız adam da dayanıb. İsgəndər əlini cibindən çıxartmadan kənardan tez ötüb keçmək istəsə də, əkizlər qətiyyətlə onun yolunu kəsdilər. Onlardan biri – xalı solda olan, xoşagəlməz bir şirinliklə soruşdu:

– Niyə salam vermirsən?

Elə o dəqiqə xalı sağda olan ona qoşuldu:

– Necə də yaraşqlı oğlandır...

– ... amma tük basıb...

– ... qonşularla...

– ... salamlamaq lazımdır...

– ... ay-ay-ay...!

– ... ayıb deyil...?

İsgəndər hiss elədi ki, həyəcandan dodaqları quruyub. Qaşlarının altından pilləkəndə toplaşaraq əkizlərin hər sözünə razılıqla başlarını tərpədən

adamları süzdü. Ön sıradakı çənəsi dəsmalla bağlı olan bir nəfər isə, xüsusi bir məna ilə dedi:

– Öz aramızdır, yaxın qonşu uzaq qohumdan yaxşıdır.

Daha neynəmək olardı?

– Günaydın, – deyə o dodaqaltı mızıldayaraq yenə əkilərin yanından sivişib keçmək istədi. Amma qızlar keçilməz divar kimi onun qarşısında bir sədd yaratmışdılar.

– Bəs sənın adın nədir?

– ... Hə bir yadıma sal görüm, – xalı sağda olan pıqqıldadı.

İsgəndər gözlərini sement döşəməyə zilləyib əkilərin bu tamaşadan nə vaxt bezəcəklərini gözləyirdi. Amma onlar deyəsən, hələ təzəcə dadını çıxarmağa başlayırdılar. Onlardan biri alt dodağını uzadıb üz-gözünü büzərək ağlayırmış kimi dedi:

– Heç bizə adını da demək istəmir...

– Ay-ay-ay...! – ikinci başını buladı.

Və yenidən müştərilərdən biri, bu dəfə deyəsən qısa dublyonka geyinmiş bir qadın söhbətə qoşuldu:

– Yoxsa dilini udmusan...?

– Ayy! Amma mən xatırlayıram, xalı sağda olan birdən əllərini bir-birinə çırpdı, – adı deyəsən İ hərfi ilə başlayır

– İ- i -i, – xalı solda olan uzatdı.

– İbrahim?...?

Bacılar bir-birinə baxıb xorla dedilər:

– Fu...! Belə İbrahim olar?

– ... Heç oxşamır...

– ... bütün İbrahımlərin sifəti...

– ... ağıllı olur...!

Camaat bir ağızdan gülüşdü.

İsgəndər ələcsiz-ələcsiz ağırlığını bir ayağından o bir ayağına salırdı. Axı neynəsin? Onların hamısını yumruqlamayacaqdı ki. Əkilər isə sakitləşmək bilmirdilər:

– ... deməyəcəksən öz...

– ... adını? Məgər belə...

– ... qonşu olar?

– Qətiyyən olmaz! Heç...

– ... qonşuluqdan deyil. O saat görünür ki...

– ... necə tərbiyə alıb...! Evdə sənə...

– ... öyrətməyiblər ki, özünü...

– ... belə aparmaq...

– ... olmaz? Sən ki,...

– ... meşədə böyümürsən! Sən bir...

– ... buna bax... – və burda İsgəndərin bəxti gətirdi: əkilər əzilib-büzülənə qədər o, fürsətdən istifadə edib aralarında bir anlıq yaranmış boşluqdan sivişərək onların laklı caynaqlarından yaxasını qurtarıb, adamları itələyərək pilləkənlərlə çıxışa tərəf qaçdı.

- Buna bax ee...
- ... yaramaz!
- İsgəndər...!
- Həə, doğrudur, İsgəndər! Tez ol, üzr istə görüm...
- ... həə, bu dəqiqə! Ondan nə...
- ... gözləyirsən ee... anası necədirse...
- ... oğlu da elədir... Gəl bura...
- ... pul verim başını qırxdır.

Bardürün üstündən hoppanan İsgəndər arxasına baxmadan yüyürərək, kəsə yolla alçaq şam ağaclarının arasına ilə o tərəfə keçdi. Bu cür getmək yolun kənarı ilə getməkdən daha qısa idi. Həm də, ən əsası, birdən əkizlər onun dalınca qaçmaq istəsələr, onlardan daha asan canını qurtara bilərdi.

Təbii ki, heç kim onun arxasınca qaçmırdı. Hərçənd, ilk dəqiqələrdə ona elə gəlirdi ki, əkizlər iki köpək kimi onun dalınca düşüblər. O, hətta bu səhnəni aydın şəkildə gözünün qabağına gətirdi: xalı sağda olanla xalı solda olan dörd ayaq üstündə, öz göy vadalazkalarında, piranha dişləri kimi xırda dişilərini ağardaraq, onun ardınca qaçırlar. Həm qorxunc, həm də gülməli mənzərə idi. O qədər sürətlə qaçırdı ki, təngnəfəs olmuşdu. Qarajın yanında bir dəqiqəlik dayanmalı oldu.

Səhərki yağışdan sonra hava isinməyə macal tapmışdı. Hətta fevral günəşi azacıq yandırır. Damların üstündə gəzişən ətirli külək havadakı qara buludları tamam qovaraq gözəllik üçün qonşu beşmərtəbənin üstündə kənarları qıvrılan balaca bir bulud parçası saxlamışdı. Nəfəsini dərən İsgəndər, tələsmədən tərəvəz dükanına tərəf getməyə başladı. O, zibil yeşiklərinin yanından ötüb keçdi və əvvəlcə ordakı qəribə ağaca heç fikir vermədi. Ağac, əlbəttə ki, dördüncü mikrorayon üçün, və bəlkə də şəhərin istənilən yeri üçün qeyri-adi idi, lakin müxtəlif fikirlərdən dərhal yayındıracaq qədər nəzərəçarpan deyildi. Məsələn, qayıdan baş qızlar yenə ona ilişməyə başlasa, nə edəcəyini düşünürdü. Bəlkə falçının qəbulu bitənə qədər həyətdə gözləsin? Amma bu, düz axşama kimi çəkə bilər. Yoxsa qonşulardan kimlərinse gəlməyini gözləsin və onlarla birlikdə blokdan keçib getsin?! Axı, qonşuların yanında özlərini ciddi aparırlar. Yaxşı ki, bacılar bütün günü qapının ağzını kəsdirmirlər, ancaq bugünkü kimi, həddindən artıq uzun növbə olanda çıxırlar. İsgəndər 22B nömrəli binanın küncünə qədər gəlib çatdı. Elə həmin vaxt onun başı üzərindəki balaca bulud topası qəfil başlayan küləyin təsirindən dağılmağa başladı, bir az sağa keçib günəşə tərəf süründü. O dəqiqə qarşıdakı yola, zibilliyə və zibilliklə tikilməkdə olan binanın arasındakı boşluğa sərin kölgə düşdü. Külək İsgəndərin yaxası açıq gödəkcəsini yelkən kimi şişirdi, hələ də çılpacaq olan kolları viyılıyla yerə əyir və cürbəcür zibilləri asfaltın üstüylə sürüyürdü. İsgəndər gödəkcəsinin yaxasını bağlamağa çalışırdı ki, qəfildən içəri cibindən Məryəmxanımın yazdığı siyahı pərvanə kimi pırıldayıb havaya uçdu. İsgəndər tullana-tullana onun dalınca qaçsa da, yarıya qatlanmış kağız ondan daha cəld və daha sürətli idi.

Əgər o ağac olmasaydı, kim bilir bütün bunlar nəylə qurtaracaqdı. Həmin o ağac. Vərəq ağacın budaqlarına ilişdi, axırda kağız təyyarə kimi təkəsi

üstə, yerdə sürünən düyünlü köklərin üstünə düşdü. Elə bu vaxt, külək qəfil-dən tamamilə dayandı, sanki son həmləsində bütün gücünü itirmişdi. Yenidən maşınların uzaq gurultusu, sərcələrin cıkkiltisi və tikintinin səsləri ilə gündəlik, adi sükut çökdü və fevral günəşi yenə yandırmağa başladı. O dalğalı bulud-dan qırıcı təyyarənin izinə bənzəyən ağappaq şəffaf iz qalmışdı. İsgəndər siyahını hamarlayıb əvvəlki yerinə, gödəkcənin cibinə soxdu. Amma bu dəfə hər ehtimala qarşı cibin ağzını bağladı. Bəlkə də, kimsə yavaşca öskürmə-səydi, o yenə də zibil yeşiyinin yanındakı həmin ağaca fikir verməyəcəkdi. İsgəndər ətrafa boylandı. Arxasında qaldırıcı kranın xortumunun yavaş-yavaş hərəkət etdiyi beton hasarın üstündəki sərcələri nəzərə almasaq, bu saatda ətrafda bir dənə də olsun canlı varlıq yox idi. Düşünmək olardı ki, öskürüb eləyən yoxdur, ona elə gəlib. Lakin öskürək yenidən təkrarlandı. Bu dəfə daha möhkəm. O, başını qaldırdı; ağacın budaqları arasında kimin gizləndiyini nə bilmək olar. Elə həmin vəziyyətdə, hər ehtimala qarşı, nəfəsini qısıb ağacın başına dövrə vurmağa başladı. Ağacın gövdəsi möhkəm idi. Üstündə cürbəcür bəzəkli çıxıntılar, iri düyünlər və çatlar var idi. Üzəri zərif mamırla örtülmüş yoğun köklər Afrika pitonları kimi yarımhalqalar şəklində qıvrılıraq torpağın üstündə uzanmışdılar. Başının üstündə şaxələnmiş bu-daqlar elə sıx və geniş idi ki, böyük bir çadıra bənzəyirdi. Onların arasından günəşin şüaları qızılı saplar kimi ordan-burdan güclə sızırdı.

Əvvəllər o bu cür ağacları görməmişdi. Hər halda, mikrorayonda onlardan dəqiq yox idi. Ancaq təəccüblü olan yalnız ağacın nəhəngliyi və gözəlliyi deyildi. Həm də o idi ki, digər ağacların; çinarların, qovaqların, akasiyaların və bəzi adsız kolların hələ də bardürün arxasında kirli və cılpaq dayanmalarına, hələ bir neçə həftəyə tumurcuqlamağa hazırlaşdıqlarına baxmayaraq, onun budaqları iri, sıx və yamyaşıl yarpaqlarla örtülü idi. Özü də budaqların altındakı bütün kölgəlik də yamyaşıl, tər otlarla örtülmüşdü. Halbuki, ondan kənarda, ətrafda bir dənə də yaşıl ot yox idi. Qəribə burası idi ki, İsgəndər bəzən gündə neçə dəfə bu çöllüyün yanından keçsə də, əvvəllər heç vaxt o ağacı görməmişdi. İsgəndər ağacın sağ tərəfində bir oyuyq gördü. O, ağacın yoğun budağının üstündəki düyündən, demək olar ki, görünməz çatlarla başlayaraq gövdənin üzəri ilə yuxarıya doğru uzanaraq sanki bir tağ kimi get-gedə enlənirdi. Hər tərəfdən budaqlarla örtüldüyündən, tam yaxınlaşmayana qədər onu ayırd etmək mümkün deyildi. Oyuğun ətrafındakı tündləşmiş qabıq sanki cilalanmış kimi, çox hamar idi. Özü isə üzərində yumşaq yaşıl saçaqlar sallanan, tüklü çıxıntıları olan, çoxdan sağalmış bir çapığa bənzəyirdi. Həmin budağa yenə birtəhər əli çatsa da, oyuyq onun boyundan çox hündürdə idi. İsgəndər bir az aralanıb çəkilərək oyuyğa baxdı və əmin oldu ki, iki addımlıqdan o qətiyyən görünmür. Məlum məsələdir ki, istənilən yeni bir şeyi adam yaxından görmək, əli ilə toxunub yoxlamaq istəyir. Amma oyuyğu əllə necə yoxlayasan? Bunun yalnız bir yolu vardı: yolun kənarından iri bir çınqıl götürüb tuşlayaraq elə ilk dəfədən oyuyğun içinə atdı. Tumurcuqlardan və yarpaqlardan yaranmış yaşıl pərdənin arasından asanlıqla sivişən daş, qaranlıq dəliyə girdi, aşağıya doğru təəccüblü dərəcədə uzun bir yol getdikdən sonra axırda elə bir guppultuyla yerə dəydi ki, elə bil dərin bir quyu-

nun dibinə düşdü. "İşə bir bax," – deyə İsgəndər fit çaldı. Sonra yenidən yaxına gəlib diqqətlə vəziyyəti dəyərləndirdi: sol tərəfdən yerdə sürünən kökün üstünə çıxıb ayağının ucunda dayansa, bəlkə budağın üstünə dırmaşsa bilər. Ordan oyuğun içinə baxmaq olar. Əlbəttə ki, gödəkçəsiz dırmaşmaq daha asan olardı, amma indi onu hara qoya bilərdi ki?

Mamırlı kökün üstündə akrobat kimi tarazlanıb o, çiyinini ağacın gövdəsinə dayadı. Beləliklə, ağacın budağına çox yaxın dayandı. Budağın qabığı soyulduğundan ovunu sıyırmadan qorxmadan əl atıb ondan yapışa bilərdi. Belə də etdi. Budaqdan sallaşan İsgəndər dirsəkləriylə yuxarıya dartınmağa başladı. Ayaqlarını havada elə çarəsizcə qıvırırdı ki, az qala köhnə krossovkaları ayağından uçacaqdı. Nəhayət, sağ ayağı ilə budağı qucaqlayıb bir təhər onun üstündə oturdu. Nəfəsini dərdi, sonra isə başının üstündəki nazik budaqlardan birindən avtobusdakı tutacaqdan yapışan kimi yapışaraq ayaq üstə qalxdı. Və dərhal qaranlıq oyuğun içindən onun üzünə ağır, rütubətli göbələk, acı ədviyyatlı yaş torpaq və qəribə, şirin bir karamel iyi vurdu. Onu hər tərəfdən örtən yaşıl saçaqlar tül pərdə kimi sirli bir şəkildə yellənməyə başladı. Yapışdığı budağı əlindən buraxmadan, İsgəndər ağacın gövdəsinə yaxınlaşdı, başını uzadıb oyuğun içinə baxmaq istədi. Elə bu vaxt oyuqdan sapsarı, quyruqlu bir şey sıçrayıb çıxdı, yumşaq tumurcuqları ətrafa səpələyərək var gücü ilə onun sifətinə çırpıldı. İsgəndər onun nə olduğunu anlamağa belə imkan tapmadı. Arxaya tərəf səndələyən İsgəndər budaqdan yığılmağa macal tapmamış sapsarı, quyruqlu şey elə çıxdığı sürətlə də dönüb qaranlıq oyuğun içində gözədən itdi. Bu zaman İsgəndər sürətlə aşağı uçdu. Hündürlük çox yüksək olmasa da əməlli-başlı yerə çırpıldı. Yaxşı ki, ağacın dibindəki otlar zərbəni bir az yumşaltdı.

Ağrıdan üz-gözünü bürüsdürən İsgəndər tez ayağa qalxdı, və birdən ağacın içindən yenə nə isə çıxar deyə, qaçmağa hazırlaşdı. Lakin ağac küləyin titrətdiyi yarpaqlarını əsdirərək əzəmətlə, hərəkətsiz dayanmışdı. Hətta yaxınlıqdakı zibil qutuları, boz beşmərtəbələr də onun bu möhtəşəm görünüşünü bilmirdi. Əksinə onun işığa bürünmüş, çətir kimi açılan yamyasıl budaqları şəhərin bu sönük boşluğuna xüsusi bir rəng qatırdı. Bir dəqiqə sonra o özünə gəldi, bir gözü oyuqda, ətrafdan oyuğa salmağa bir çubuq axtardı. Yaxınlıqda boş şüşə qırığından başqa heç nə yox idi. İsgəndər nişan alıb onu oyuğa tərəf vıyılatdı. Butılka havadayca yarpaqları sıyırıb xırda, parıldayan qırıqlar şəklində yola səpələndi.

– Dəli olmusan, ay axmaq...? Az qala uşağa dəyəcəkdi...! – deyə 22B nömrəli binanın qarşısında uşaq arabası sürən, açıq rəngli tük gödəkçə geymiş gənc qadın qışqırdı. Düzü, İsgəndər heç onu görməmişdi.

– Bu saat polis çağıracam, yaramaz! – deyə qadın arabanı özünə tərəf əyərək hikkə ilə qışqırmağa davam edirdi.

Məryəmxanımı, onun verdiyi isyahlı yadına düşdü, qalxıb ehtiyatla qadından uzaqlaşdı. Tərəvəz dükanına tərəf qaçdı.

Asif də, Vasif də yekəpər idilər. Hərdən bir neçə ay onlarda qonaq qalan nənəsi Səkinə, Məryəmxanımdan fərqli olaraq, heç vaxt onların dükanına girməzdi. "Adam lap qorxur! Bu həmsərilər lap iki div kimidir. Allah eləməmiş,

bir az yeməksiz qalsalar, camaatı tutub yeyərlər!" Səkinə nənəni başa düşmək olardı: qurumuş, acıqlı bir qadın olan nənəsinin boyu heç kiçik qardaşın belinə də çatmazdı. Vasif isə, piştaxtadan qaldırıb əlində oynatdığı ən iri qarpız kimi, asanlıqla qaldırıb əlinə ala bilərdi. Boyunun uzunluğuna görə o, həmişə əylərək gəzirdi ki, başı tavana dəyməsin. Əllərini isə dinozavr kimi qabaqda sallayaraq yavaş-yavaş yeriyirdi. Yay-qış yalın ayağında köhnə, burnu açıq şap-şap olardı, sapsarı, caynaq kimi əyilmiş dırnaqları yekə barmaqlarından uzanardı. Adətən astadan danışardı. Amma piştaxtanın arxasında tanış bir adam görən kimi dəmir dişlərlə dolu ağzını açıb gülümsəyirdi. "Onun ayağı uşaq qəbri boydadır, – deyə atası bir dəfə İsgəndərin: "niyə Asif həmişə sürütmədə gəzir?" – sualına cavab verəndə demişdi, – Axı o boyda ayağa hardan çəkmə tapsın? Gərək ancaq sifarişlə tikdirsin". O vaxtdan, İsgəndər onların dükanına gedəndə, istər-istəməz xəlvətcə Asifin sürütmənin ucundan çıxan uzun dırnaqlarına baxardı. Qardaşların böyüyü Asif olsa da, dükanda hər işi Vasif görürdü; meyvə-tərəvəzi, göyertini səliqə ilə piştaxtaya düzür, bir-birinin üstünə qoyulmuş yeşikləri çiyində iki-iki daşıyır, malları seçməyə kömək edir, axşamlar, dükan bağlanmazdan qabaq sement döşəməni süpürür, yayda isə mavi şlanqla mağazanın qabağındakı yolu sulayardı. Ondən bir az kök olan ikinci nəhəng qardaş isə, bütün gün ancaq mağazanın qapısı ağzında qoyulmuş stulda otururdu. Sol əlində sardelka kimi yoğun barmaqları ilə tünd qırmızı daşlardan olan təsbehini çevirər, sağ əli ilə alıcılarla haqq-hesab edərək çekləri kassa aparatına vurardı. Vasifdən fərqli olaraq üzünü həmişə tərtəmiz tərəş edərdi, yumru yanaqları, keçəl başı və qat-qat boynunun ardı həmişə alma qabığı kimi parıldayırdı. Enli, kolluq kimi qalın qaşları ucları dartılmış qaşları general bığlarına oxşayırdı.

Dükana girənə elə gəlirdi ki, Asif yatır. Amma addım səsinə, bığa oxşayan qaşları dərhal canlanaraq bir gözünü aralayıb, diqqətlə baxardı.

Dükanda cəmi iki qadın vardı. Biri, Asifə pul ödəyir, əlində pul kisəsi olan digər qadın isə küncdəki piştaxtanın üstündəki böyük yeşikdən kartof seçirdi. İsgəndər qapının ağzında dayanıb qadının kassadan aralanmağını gözləyirdi. Mağazanın dərinliyində Vasif meyvə boşaldırdı. İsgəndəri uzaqdan görüb iri pəncəsini qaldıraraq ona salam verdi və hətta bir göz də vurdu.

– Nə lazımdır? – Asif yuxulu-yuxulu soruşdu. İsgəndər sakitcə siyahını ona uzatdı.

– Aha... – deyə Asif gözünün ucu ilə siyahıya baxıb armudu stəkanı əlinə götürdü. Armudu stəkan onun yoğun barmaqları arasında bapbalaca üsküyə oxşayırdı. Çayı qurtumlayıb bənövşəyi dodaqlarını marçıldıtdı.

– Bu, Məryəm xanım üçündür, – deyə İsgəndər sıxıla-sıxıla söylədi və əlavə etdi:

– O xahiş elədi ki,...

– Aha... Asif yenidən dilləndi və sonra səsgücləndirici kimi ucadan qışqırdı.

– Məryəm xanıma iki kilo soğan!...

Vasif mağazanın dərinliyindən itaətkarcasına başını tərpətdi, və sürütmələrini şappıldadaraq soğan yeşiyinə tərəf getdi.

– Kök...! – deyə Asif yenidən qışqırdı. Onun altındakı kətil şikayətlə cırıldadı. – Bir kilo. Sonra... Borş üçün kələm... Orta ölçüdə olsun.

Asifin arxasındakı rəflər və piştaxtanın yarısı turşu ilə və kompot balonları dolu idi. Geniş pəncərədən düşən günəş işığı şüşə balonların arasından keçib rəngli işıqlarla sement döşəməyə səpələnmişdi.

– Çuğundur...!

Vasif əlini çuğundur yeşiyinə uzatdı. Onun yerində başqası olsaydı yeşiyə ən azı iki addım atmalı idi. O isə, elə yerindəcə əlini uzadıb, başladı.

– Mərakeş portağalıdır, – deyə Asif sol əlində tutduğu iri portağalı İsgəndərə uzadıb astadan söylədi. Bu zaman alindəki təsbeh inanılmaz şəkildə onun barmaqları arasında sürüşməyə davam edirdi. – Məryəmxanıma salam söylə. O, ağıllı qadındır...

Asif birdən elə dərinədən və güclü bir ah çəkdi ki, isti nəfəsi İsgəndərin üzünə dəydi. Yəqin ki içdiyi çayın təsirindən nəfəsi belə isti idi.

– Ehh, – nəhəng adam keçəl başını yelləyib və bığa bənzəyən qaşlarını tərpətdi, xəstəlik olmasaydı hamı min il yaşayardı...! – dedi. Atan necədir, oğlum? Maşın yeriirmi?

İsgəndər cavab verməyə macal tapmamış, əlində çantalar olan üç uşaq, bir qadın içəri girdi.

Tərəvəz torbası xeyli ağırdı. İsgəndər ara-sıra dayanıb dincini alırdı. Qarajların yanından, sonra bir də ağaca çatmamış, dayandı. Torbaları ayağının altına qoyub keyləşmiş əllərini silkələdi, şübhəli baxışlarla ağacın günəş işığına qərq olan sıx yarpaqlarını gözdən keçirib yoluna davam etmək istəyirdi ki, kiminsə aydın, əsəbi donqultusunu eşitdi. O cəld çevrilib baxdı. Yolda heç kəs görünmürdü.

– Tfu! – kimsə bərkədən tüpürdü. – Görüm sizin qarnınız yırtılsın elə...!

İsgəndər torbaları əlinə alıb yumşaq otların üstü ilə ehtiyatla yeriyərək ağacın kölgəli çatirinin altına keçdi və heyrətdən ağzı açıla qaldı. Oyuğun sol tərəfində ağacdən ayrılan budaqda. Başında “Nike” yazılmış göy rəngli xizək papağı vardı. O, uclarını köhnə idman şalvarının içinə saldığı iri damalı enli flanel köynək geyinmişdi. Şalvarın üstündən ayağına noxudu corablar keçirmişdi. Onun balaca üz, iri alnı, bərəlmiş gözləri var idi. Ətli burnunun altından səliqəylə qırılmış bıqları görünürdü. Kişi o qədər balaca idi ki, ağaca qonmuş böyük bir quşu xatırladırdı. Budaqlardan və yarpaqlardan ovcuna nə isə yığırdı, çöməlmiş halda da cəld hərəkət edirdi. Kişi çox məşğul idi və adama elə gəlirdi ki, İsgəndəri görmür. Nəhayət, işindən ayrılıb donquldadı:

– Nə gözlərini zilləmisən? Ağzını yum, yoxsa milçək düşər. Yaxşısı budur, öz yolunu get!

İsgəndər özünə gələrək tərəvəz torbasını bir əlindən o birinə keçirdi, kişinin kobudluğuna heç bir söz demədən yoluna davam etdi. Ağacdakı adam onu ciddi baxışları ilə yola salaraq dodaqaltı mırıldadı:

– Hava hələ təzə-təzə isinir, amma gör bir nə qədər çıxıblar. Hamısı da ətli-canlı.

İsgəndər, təbii ki, ayaq saxlamadı, çiyininin üstündən oğrun-oğrun baxdı: ağacdakı kişi yanaqlarını şişirdib var gücüylə ovcunu üfürdü. Ordan vergülə,

ya da sual işarəsinə bənzəyən çoxlu əyri çubuqcuqlar ətrafa səpələndi. Kişi əllərini şalvarına silib yenə ürəkdən tüpürdü, amma aşağıya yox, harasa yuxarı tərəf.

– Ey sən, getmə! Dayan... – deyə o, birdən İsgəndər səslədi.

– Nə lazımdır? – İsgəndər ehtiyatla soruşdu.

– Qulaq as, qardaşımsan, elə hazır burda ikən... adın necə idi dedin...? Görürsən, orda, otun üstündə milçəköldürən var...? Sarı rəngdə... – kişi çevikliklə yanıpörtü oturub, ayaqlarını yelləməyə başladı.

– Nə dedin?

– Tutub elə “nə dedin, nə dedin”! Milçəköldürəni deyirəm, odur, bax, düz köklərin yanında, görürsən, at onu mənə. İsgəndər çevrilib çiyni üstündən bu qəribə adama baxırdı.

– Nə olar, əlin qırılmayacaq ki, kömək elə, qardaş kimi. Onu at mənə, bir də ondan ötrü düşməyim. Əziyyətdi. Mən də nə vaxtsa səni xoş xatırlayaram.

Hələ də tərəddüd edən İsgəndər yerində saymağa başladı. Sonra, nəhayət ki, əlindəki ağır torbaları ikiəlli tutub, ağaca sarı döndü.

– Odur ee, ordadır, sarı rəngdə. Sən Allah, o əlindəki torbaları bir yere qoy görək. Burda kimin nəyinə lazımdır o! Görürsənmi, bir kilo kök çürümüş kələm...! İsgəndər əyilib köklərin və hər tərəfə səpələnmiş tumurcuqların arasında sarı milçək öldürəni tapınca, ağacdakı adam elə əsəbləşdi ki, az qala yıxılacaqdı. – Sol tərəfə bax də, orda anakondanın başı kimi bir çubuq var, düz onun altındadır.

Milçəköldürən sarı deyil, parlaq bülbül rəngində idi. Eynilə bayaq İsgəndərin alnına vurub qaçan, oyuğun içindən çıxan şey kimi. İsgəndər şübhə ağacdakı adama baxdı. Kişi papağıyla qızarmış üzünü silirdi.

– Sən də lap kor mollağın nəvəsindən betər imişsən ki, burnunun ucundan o yanı görmürsən... Özüm düşsəydim, bundan yaxşı idi.

– Atım? – İsgəndər şübhəylə soruşdu.

– At, əlbəttə... Amma əllərin doluykən necə atacaqsan? O torbadakı qızıl-zəddir ki, elə bərk-bərk yapışmışsan ondan? Heç yazda da borş bişirərlər? Yazda hilli çay içərlər ki, pis yuxu görməyəsən.

İsgəndər torbaları ayağının altına qoyub şişmiş əllərini silkələdi. Sonra ağacdakı adamı nişan alaraq milçəköldürəni ona atdı. Adamın əlləri nə qədər qısa olsa da, onu elə birinci dəfədən yaxaladı.

– Çox sağ ol, qardaş. Yeri gələndə mütləq səni xoş sözlə xatırlayacağam, – deyə sevinclə dilləndi. – Yolun açıq olsun.

Kişi İsgəndəri unudub milçək öldürənlə ətrafdakı budaqları şappıldatmağa başladı. Yenə də aşağıya vergüllər, sual işarələri səpələnirdi.

– Al sənə! Alın sizə! Görüm qarnınız yırtılsın elə... Qulaq as, adın necə oldu?

– İsgəndər.

– Yox, ee, sən bir bunlara bax... gör bir nə qədər dilər?

– Əmi, – İsgəndər, nəhayət, ürəkləndi, – siz orda neynirsiz axı?

– Əmi...? – kişi əlindəki milçəköldürəni ətrafına daha möhkəm şappıldadaraq təəccübləndi. Murdar, buna bax, hələ buynuzu da va! – Bir bax, düşdü

ora! Tapdala onu! Boş dayanma orda! Bu buynuzlular ən təhlükəlidir. Tapdala o mürdər.

– İsgəndər Yerə əyilib ağacdən düşən şeyi otluqda axtarmağa çalışdı.

– Ahaa, budur yuvaları! Tapdım...! – deyər naməlum adam qalibiyyət sevinclilə qışqırdı və budaqlardan tutaraq cəld yuxarı dırmaşdı. Bu arada milçək-öldürəni ora-bura çırpmağa da davam edirdi. Bir an sonra o, ağacın yarpaqlarının yaratdığı tacın yarıqaranlığında gözdən itdi və onun yerini yalnız yarpaqların titrəyişindən və quru budaqların xırçılısından müəyyən etmək olurdu.

– Ey, aşağıdakı, kənara çək...!

Ağacın tərəsindən bərk yun yumağına oxşayan bir şey yerə uçdu və otların üstünə dəyib top kimi tullana-tullana düz İsgəndərin krossovkalarının yanına dığırlandı. İsgəndər qeyri-ixtiyari kənara sıçradı. Yun yumağına oxşayan şey onun gözünün qabağında yavaş-yavaş aralanmağa başladı. Onun içərisindən bir-birindən aralanan ən iyrənc növdən olan tükli qurdlar ətrafa dərəcələndilər. Yekəbaş, ətli, az qala barmaq yoğunluğunda olan qurdların bəzilərinin buynuzları da vardı.

– Nə baxırsan! Qoyma qaçsınlar, tapdala, əz onları! İndi mən...

İsgəndər çox düşünmədən qurdları ayağı ilə tapdalamağa başladı. Sən demə, bu, təəccüblü dərəcədə çətin bir iş imiş. Qurdlar həddindən artıq çox idi və çox sürətlə hərəkət edirdilər. Otların arası ilə cəld sürünərək mamırlı köklərin altına soxulmağa çalışır, yalnız onun ayaq zərbələrinin altına düşdükdə güclə eşidilən bir fırcıltı ilə partlayırdılar.

Təzliklə xizək papaqlı naməlum kişi də ona qoşuldu.

Kənardan baxana elə gəlirdi ki, saçları gözünə tökülən bir oğlanla noxudu corab geyinmiş qərribə görünüşlü, çırdana bənzərən çox balaca bir kişi çətin kimi açılmış ağacın altında səylə rəqs edirlər. Baxmayaraq ki, heç yerdən musiqi səsi eşidilmirdi, yerlərində atılıb-düşür, gah bir, gah da digər ayaqları ilə yeri tapdayır, əllərini yelləyir və demək olar ki, bir ağızdan qışqırırdılar. Əlbəttə ki, yoldan keçən buna təəccüblənərdi, amma elə məsələ də burasında idi ki, ətrafda bir nəfər də yox idi. Nə avtobus dayanacağına gedən yolda, nə də qonşuluqdakı beşmərtəbənin həyətində. Bütün təqaüdcülər, həyət uşaqları, körpəli evdar qadınlar harasa yoxa çıxmışdılar. Hətta tikintidə nahar fasiləsinə çıxan fəhlələr də gözə dəymirdi.

– Gördün, necə iyrəncdilər, – papağı ilə alınının tərini silən balaca adam güclə nəfəs alaraq dedi. – İmkan versən, ikicə günə bütün ağacı gəmirib qurtarlar. Çox sağ ol ki, kömək elədin, qardaş! Al...

O papağını İsgəndərə uzatdı:

– Qurulan. Tərli gəzmək olmaz, qarnın ağrıyır.

İsgəndər iyrənərək başını buladı.

– Necə istəyirsən, – kişi incimədən papağını başına qoydu. İndi, üzbəüz dayananda məlum oldu ki, o elə İsgəndərlə bir boydadır. Hətta ondan bir da balacadır. Bir-iki barmaq. Çünki o, gözlerini bic-bic qıyaraq İsgəndərə sanki altdan yuxarı baxırdı.

– Adın necə oldu dedin?

– İsgəndər.

– Həə. – Kişi başını tərpətdi. Başını arxaya əyib şübhə ilə ağacın təpəsinə baxdı. Əslində onlar orda hələ də qalıblar. Amma boş şeydir, quşlar yeyəcək. Əsas odur ki, yuvalarını məhv elədik!

– Əmi...

Sən də nə: “əmi, əmi” – deyə yapışmısan ee. Bəsdir də. Yaşıma baxma, mən hələ çox cavanam, – deyə o şalvarını yuxarı dartıb özündən razı halda əli ilə qabağa çıxan qarnını şappıldatdı. – Başa düşdün? Ümumiyyətlə sən heç bilirsən mən kiməm?

Bələdiyyə işçisinə oxşamırdı; çünki onlar rəngli kombinezon geyinir və həmişə dəstə ilə gəzirdilər.

– Elə bilib-bilmədən danışırısan! – o şəhadət barmağını yuxarı qaldırdı. – Mən, bax, bu ağacın sahibiyəm. İndi bildin...?

– Necə yəni?

– Çox sadə, sahibiyəm, vəssalam. Bu mənim ağacımdır. Sənəd-sübutla. Çıxarış da var. Qarağac adlanır. Nəyi başa düşürsən?

– O ki heç kimindir, – İsgəndər yavaşca etiraz etdi. – Elə-belə, özü üçün bitib... Odey, gör nə qədər ağac var.

– Necə yəni heç kimindir? – kişi həyəcanlandı. – Soruşan lazımdı, sən harda görmüsən ki, Qarağac heç kimin olsun. Ancaq zibillikdəki siçovullar heç kimin ola bilər. Heç onu da bilmək olmaz. Mən isə bu ağacın qanuni yiyəsiyəm, başqa sözlə, bu Qarağacın Mişoppası.

İsgəndər özünü saxlaya bilməyib urəkdən güldü:

– Sən Mişoppasan...?

Kişi qaşqabağını töküb hirsle gülməkdən heç cür özünü saxlaya bilməyən, hətta qarnını tutub ikiqat olan İsgəndərə baxdı.

– Gül, gül! Qandığın bir şey yoxdur, elə danışırısan. Bəli, məhz əsilli-köklü Mişoppa, yoxsa hansısa soysuz sərsəri deyil. Başa düşürəm, burda gülməli nə var ki? – deyə balaca adam hirsindən üstünə əzilmiş qurdlar yapışan corab geyindiği ayağını yerə çırpmağa başladı. – Nə qədər istəyirsən gül. O dəqiqə görünür ki, düzgün tərbiyə almamısan!

İsgəndər nəfəsini dərməyə çalışaraq üz-gözünü büzüşdü:

– Niyə düzgün tərbiyə almamışam... lap əla tərbiyəm var... – deyə o qarnını tutmağa davam edərək söylədi.

Mişoppa çarəsiz halda əlini yellədi.

– Ee, boşuna vaxtımı alırsan. O qədər işim var ki... Yüz il görsəm, qurtarmaz!

– Əmi... – İsgəndər mülayimcəsinə sözə başlamaq istəyirdi ki, dərhal dayandı. – ...Mənim tərbiyəm qaydasındadı.

– Hanı qaydasındadı? Sən elə düşünürsən. Bəs sənə deməyiblər ki, bir adamdan adını soruşmazdan qabaq tərbiyəli adamlar öz adlarını söyləyirlər? Deməyiblər, həə...? Əslində, belə olmalıdır.

– Mən artıq iki dəfə söyləmişəm...! – İsgəndər təəccübləndi. Mişoppa dərhal cavab vermədi, başındakı xizək papağını düzəltməyə başladı. Onu gah alnının üstünə, gah da başının ortasına çəkişdirdi, sonra isə əlini arxaya aparıb, kürəyini qaşımağa başladı.

– Fevral hələ qurtarmayıb, amma gör bir necə istidir. – Qaşınmağı dayandırıb birdən gülümsədi. – Adını söyləmişən dedin...? Hə, nə olar, bir də de. De, tanış olaq... Üçüncü dəfədə yaxşı alınacaq.

– Mənim adım İsgəndərdir.

– Bu başqa məsələ. – Kişi ciddi-ciddi əlini ona uzatdı. Əli də elə özü kimi balaca idi. Güneşin şüaları biləyindəki enli dəri kəmərlə köhnə dəbli saatin üzərində bərq vurdu. Onlar bir-birinin əlini sıxdılar.

– Yaxşı addır, yarayar, – deyə Mişoppa gözlərini qıydı. Bircə onu başa düşmürəm ki, saçlarının altında nə gizlətmisən? Təsadüfən buynuz-zad deyil ki...?

– Nə boş-boş danışsınız? – İsgəndər bozardı.

– Sən incimə ee, qardaş. İndiki zamanda ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bu boyda saç saxlamaq nəyə gərəkdir axı? Bunu ya axmaqlıqdan edərlər, ya da ki buynuz gizlətmək üçün. Mən ki, yaxşı bilirəm. Mənim babam...

Amma o, buynuzla bağlı hekayəni danışa bilmədi, elə o anda camaat tökülüb gəldi. Özü də qəfildən, sanki dörd bir tərəfdən, eyni vaxtda. Qarajların arxasından dayanacağa gedən yolu kəsərək sırayla, bir-birindən ancaq papaqlarının forması ilə fərqlənən pensionerlər çıxdılar. Onlar əllərini arxalarına qoyub dar ciğirli irəliləyirdilər. Bu zaman iri gölməçənin suyunu sıçradaraq gələn zibilyıqan maşın onların qarşısına çıxdı. Pensionerlər tikintinin daş hasarına sığınmağa məcbur oldular. Elə həmin vaxt tikintinin darvazası ağzında üzərində plastik qapı-pəncərə reklamı olan “Qazel” maşını peyda oldu. Zibilyıqan zibilliyə çatıb dayandı. Maşının kabinəsindən xüsusi narıncı geyimdə olan iki fəhlə düşüb zibil qutularını boşaltmağa başladılar. Onlar maraqla gah oğlana, gah balacaboy Mişoppaya, gah da “Qazel”in düz burnunun ucundan 22B nömrəli binanın girişinə tərəf qaçısan pensionerlərə baxırdılar. Həmin vaxt sahə müfəttişi Gülxoş Mamedoviçin geyinib-bəzənmiş arvadı üç zırrama oğlu ilə birlikdə blokun qapısından çıxdılar.

Mişoppa sözünü yarımçıq kəsib, ağac köklərinin altına girmiş qara şapşaplarını dartıb çıxardır, dodaqaltı nə isə mızıldayıb cəld ağaca dırmaşdı. Bir neçə saniyə sonra o, artıq görünmürdü. Ağacın çətirvari tacının altında hardasa gizlənmişdi. Onun orda olduğunu dəqiq bilməsən, heç vaxt ağlına gəlməzdi. İsgəndər Məryəmxanımı və onun borşunu xatırladı. Beləliklə, baba və buynuz söhbəti yarımçıq qaldı.

Üçüncü fəsil

Uğursuz səhər

Yağış yağırdı. Hər tərəf su içində idi. Doğrudur, yağış güclü deyildi, çis-kin idi, hava çox darıxdırıcı görünürdü. Daha tədbirli olanlar çətirələrinin altında sakitçə yeriyirdilər, qalanları isə başlarını çiyinlərinə çəkib üz-gözlərini büzüşdürərək gölməçələrin arası ilə hoppa-hoppa gedirdilər. Bir az tədbirli olsaydılar, əvvəlcədən çətir götürərdilər. Çox faydalı bir şeydir. Üstəlik

çox da gözəl görünür. İstər, Bakının cəhənnəm istisi olsun, istər, fevralın sonundakı leysan yağışlar, lap istəyir qar olsun (şükür Allaha ki, bu, bizdə o qədər də tez-tez baş vermir, qulağını çək ki, olmasın). Onu balaca çardağ kimi başının üstündə tutub gedirsən – ətrafdakılar özləri səndən gen qaçır, axı kim istəyər ki, çətin milləri gözüne batsın?

Heyf ki, bu balaca çardağın altında pis gözlərdən gizlənmək mümkün deyil. Bu pislik səni çətinin altında da tapıb güllə kimi düz başına dəyəcək. Doğrudur, deyirlər ki, çətinə bir az qəbiristanlıq otu bağlasan, kənarından at nalı, qara toyuğun yumurtasını və bir çəngə duzlanmış dəvə yunu assan, o zaman pis gözə qarşı immunitet yaranar. Nə yalan deyim, özüm yoxlamamışam. Amma hətta bu işə yarasa belə, bu cür bir çətinlə onsuz da səni metroya buraxmazlar. Hətta polis də çağıra bilərlər. Eh, hələ də geri qalıb bizim camaat. İnstagram işlətməyi öyrəniblər, amma yaman gözün qarşısında hələ də acizdirlər. Elə İsgəndər də istisna deyil...

Səhəri gün, o, dərsliklərini bel çantasına dürtüb, qeyri-ixtiyari yağış çilənmiş pəncərəyə boylandı. Onun, əlbəttə ki, çətiri yox idi, amma gödəkçəsinin başlığı var idi. Özü də əməlli-başlı. Hər nə, heç nəsiz olmaqdan ki, yaxşıdır. Bu arada, evin qarşısındakı küçə boz gölməçələrlə dolmuşdu, arabir o ötüb keçən maşınlar keçdikçə onların çirkli suyu ətrafa sıçradırdı. Həyətdə dayanan maşınların arasında atsının taksisinin damı parıldayırdı.

Belə bir səhərdə harasa tələsməkdən pis şey yoxdur. Ələlxüsus da məktəbə. Görüm lənətə gəlsin elə.

– Çıxırsan...? – İsgəndər qəfil səsdən dıxsındı. Anasının bu yeni yerişinə heç cür alışa bilmirdi. Əvvəllər, yeni xəstəlikdən əvvəl, onun xırda addımlarının səsinə hətta giriş qapısının arxasından, elə blokdan eşitmək olardı. O, kab-luklarını tiqqıldadaraq küçədə də, evdə də tez- tez gəzirdi. Ümumiyyətlə, hər şeyi ayaqüstü edirdi; yemək bişirir, paltar yuyur, işə getmək üçün geyinib-ke-çinir, hələ bir telefonla danışmağa və yeri gəlsə, İsgəndərin üstünə qışqırma-ğa da vaxt tapırdı. İndi isə onun addımları o qədər ehtiyatlı və yüngül olmuşdu ki, hətta mətbəxin kandarındakı döşəmənin daim cırıldayan taxtası belə səs çıxarmırdı. İndi o danışanda da çox astadan danışdı. Sanki, mənzildə yad bir adam gizlənib və Allah eləməmiş, birdən onu eşidər. İsgəndər bunu düşünəndə o saat qarnında, sanki qar yeyibmiş kimi, qərribə bir üşütmə hiss edirdi.

– Aha.

O, açıq qalan yatağın kənarında oturub gözlərini qaldırmadan örtüyü sıgallayırdı. Səhər erkən olsa da, anası yorğun görünürdü.

– Atam hələ yatır? – İsgəndər soruşdu. Verdiyi sualın cavabını, əlbəttə ki, bilirdi. Sadəcə ağılına gələn ilk şeyi söylədi.

– Yavaş danış. Gecədən keçənə qədər işləyib.

İsgəndər elə hey gözüne girən qıvrım tellərini alnından geri atıb çantasını götürdü.

– Başını da qırxdırmadılar sənin...

İsgəndər burnunu çəkdi.

– Belə olmaz. Pul götür, dərstdən sonra get qırxdır, eşidirsən...? Mənim işimin yanındakı bərbərxana yadıncadı?

- Hə, bilirəm.
- Sonra da düz evə. Başa düşdün?
- Düşdüm.
- Açarı Məryəmxanım gilə qoyacam. Birdən evdə olmasa, deməli, mağazaya gedib, bir az gözləyersən. Eşitdin? Yemək soyuducudur. İsidərsən. Ac oturma, haa. Biz xəstəxanaya... – O, dərindən nəfəs alıb susdu.
- Bilmirəm nə vaxt qayıdacağım.
- İsgəndər başını tərpətdi və saçları yenə gözüne düşdü.
- Gəl bura.
- Niyə ki? Gecikirəm axı... – o, çiyinlərini çəkdi. Əslində, elə özü də bir az anasının yanında oturmaq istəyirdi. Qorxurdu ki, içindəki üşütmə necəsə qalxıb acı göz yaşlarına çevrilər.
- Anası onun qolundan tutub özünə tərəf çəkdi. İsgəndər çantasını çiyindən çıxarıb anasının yanında əyləşdi gözlərini xalçanın, donqar dəvə rəsminə oxşayan qara üçbucaq naxışlarına zillədi. Anası onun qıvrım tellərini sıgallamağa cəhd etsə də, saçları yay kimi barmaqlarının altından sürüşüb alnına tökülürdü.
- Get saçlarını islat gəl, heç olmasa bir darayım onları...
- Ana, gecikirəm axı!
- Yaxşı... Yaxşı... İndi gedərsən. Məktəbdə hər şey qaydasındadır?
- Hər şey yaxşıdır.
- Riyaziyyatı elədin? – O, nədənsə tez-tez İsgəndərdən riyaziyyatı soruşurdu. Bəzən gündə bir neçə dəfə.
- Bu gün riyaziyyat yoxdu – deyərək o yalan söylədi və inandırıcı görünmək üçün yenə burnunu çəkdi.
- Axşam yoxlayacam, – söylədi, deyəsən, anası heç özü də söylədiyindən əmin deyildi.
- Nəhayət, İsgəndər xalçadakı dəvələri izləməkdən bezdi. Onsuz da onların hər birini ən xırda detallarına qədər çoxdan əzbərləmişdi. Bəs necə, onlar sənin üçün Məryəmxanımın dəhlizindəki oyma çərçivə deyildi ki. Üstəlik, bu darıxdırıcı xalça bəlkə də elə doğulduğu gündən onun otağında idi. Birdən gözü hörümçəyə sataşdı.
- Heç şübhəsiz, bu həmin hörümçək idi. Səkkiz ədəd sürətli, daxili infraqırmızı izləmə kamerası olan pəncələri üstündə dayanmış universal əyirmə maşını.
- Tüklü ayaqlarını ahənglə tərpədərək ağappaq nimçəyə bənzəyən çilçırağın üstünə çıxana kimi, onun kənarları ilə yeriməyə davam etdi. Sanki Ay kraterinin işıqlandırılmış kənarı boyunca dövrə vuran lunoxod idi. Burada bir anlıq dondu, sonra arxaya çəkilib, havada abordaj kanatı kimi gümüşü ip buraxaraq aşağı sıçradı. Çarpayıya qədər yolun yarısını qət edib, Cəmilənin başı üzərində yavaş-yavaş yellənərək havadan asılı qaldı.
- İsgəndər bu sırtıqlıqdan lap çaşmış qaldı.
- Eşidirsən? – o, əvvəlki kimi hörümçəyin fərqi olmadan soruşdu və sıxılaraq uzun – uzadı öskürməyə başladı. Həmişə nə isə bir günahı olanda və ya nəse pis bir xəbər çatdırmalı olanda belə edirdi. İsgəndər gözünün ucu

ilə casus hörümçəyi izləməyə davam edərək cavab vermədi. Məryəmxanım bu yaxınlarda necə demişdi... Ona qətiyyənlə toxunmaq olmaz? Sadəcə qovmaq? Bəs onu əzməkdən ötrü əllərim qaşınırsa, onda necə?

– Eşidirsən? – anası yenidən soruşdu. – Yadındadır atan sənə telefon söz vermişdi...

– Ad günümə, – İsgəndər düşünmədən cavab verdi.

– Hə... Deyəsən, bu dəfə alınmayacaq... Bir az gözləyəsən...? Mən işə çıxana qədər. Qoy müalicə qurtarsın... Bir üç-dörd aydan sonra, yəqin ki...

İsgəndər nəhayət özünə gəlib anasına baxdı. Qadın günahkar görkəm almışdı.

– Onsuz da bir azdan yaydır, anacan...

Bu zaman o qəfildən İsgəndəri möhkəm qucaqladı.

– Yayda telefonu neynirəm axı? – İsgəndər burnunu anasının çiyninə dayayıb onu sakitləşdirməyə çalışdı.

Telefonlar, yeri gəlmişkən, yayda ya qışda, fərqi yoxdur, hər fəsildə işləyir. Ancaq o an İsgəndərin söylədikləri nədənsə çox ağlabatan səsləndi.

Bu arada havada, onların başı üstündəki hörümçək, görünür, casusluq missiyasını başa vurub, ultrahəssas antennalarını bağladı və videoçəkilişini söndürərək tələsmədən geriye, Ay kraterinə doğru hərəkət etməyə başladı.

Dərsə hələ xeyli var idi, məktəb elə də uzaqda deyildi; parkın böyründən ötüb avtobus dayanacağına yanındakı siqaret dükanına qədər gedirsən, orda, işıqforda küçəni keçib şadlıq sarayının yanından ötürsən, o dəqiqə qarşına çıxır, köhnə sovet doqquzmərtəbəsinin arxasında səliqəli «П» hərfi şəklində dayanıb. İki mərtəbə bir bina, ətrafında bəzəkli hasar, arxa tərəfində məktəb stadionu. Tez-tez yerisən, yeddi dəqiqəlik yoldur. Lap uzağı, on dəqiqəlik. Onun isə hələ ehtiyatda iyirmi dörd dəqiqəsi vardı. Buna baxmayaraq, İsgəndər tələsik özünü qapıdan çölə atdı, sanki arxasınca kimsə onu qovurdu. Pillələrdən atıla – atıla enirdi. Bütün fikri bu gecə, səhərə yaxın gördüyü o axmaq yuxuda idi. Yuxu çox qısa olsa da olduqca aydın idi: o, Mişoppa ilə birlikdə qurdları tapdaladığı yerdə idi, amma oyuqlu ağac yerində deyildi. Onun əvəzinə yerdəki qfın içində sanki odda ərimiş buruq milçəköldürən yellənirdi. Birdən zibil yeşiyinin qapağı guppultu ilə açıldı və İsgəndər zibillə dolu polietilen torbaların üstündə oturmuş və hissə bulaşmış Mişoppanı görür.

“Nə olub?” – deyər İsgəndər ondan soruşur. Mişoppa papağına tüpürərək onunla rəngi qaralmış keçəlini silir.

“Korsan bəyəm? Özün görmürsən? O lənətə gəlmiş qurdlar Qarağacı tamam gəmirib qurtarıblar. Bir dənə yarpağı da qalmayıb. İndi yazıq Mişoppaya bu həyatda sevinmək qismət olmayacaq. Heç kimə olmayacaq...”

Birdən İsgəndər yuxuda elə dözülməz bir acı hiss etdi ki, elə bil nə isə dəhşətli bir hadisə baş vermişdi. Nə isə düzəlməsi mümkün olmayan bir şey. O, hətta öz acısına təəccübləndi: cəmi birçə gün əvvəl zibilliyin yanındakı bu qarağaca heç fikir də vermirdi. Onu düşünməyi heç ağılına da gətirmirdi. İndi isə az qalırdı düz zibil yeşiyinə girərək bu deyingən cırtana qoşulub ucadan ağlasın.

Yeri gəlmişkən, elə belə də oldu: o, səhərin aləqaranlığında öz ağlamağına yuxudan ayıldı. Gözləri yaşlı, yastığı islaq idi. Qəribə məsələydi.

Bax, elə buna görə də indi istəyirdi ki, məktəbdən əvvəl yolu keçib, ağaca bir baş çəksin, hər şeyin qaydasında olub-olmadığını öyrənsin. Bəlkə, elə Mişoppa da oralardadır. Kaş ki, harda yaşadığını biləydi. Onların binasında, gerek ki, belə adam yaşamırdı. 22 B nömrəli evdə də həmçinin. Təbii ki, əgər təzəlikcə oraya köçməmişdisə. Onun, həqiqətən də o oyuqda yaşamağı heç inandırıcı deyil. Kim buna inanar ki? Ümumiyyətlə, ora necə girmək olar axı? Doğrudur, Qarağacın gövdəsi çox enlidir, qucaqlamaq da olmur. Amma daha içində yerləşib oturacaq qədər də enli deyil axı, əlbəttə, əgər sən hər hansı bir quş deyilsənsə...

Falçının müştəriləri hələ yığışmamışdı. Bəlkə də onun istirahət günü idi. Falçı da olsan, ən axırını cadugər də olsan – istirahətsiz işləməyə heç kim razı olmaz. Hər halda, giriş boş idi. Falçının bərəlməmiş balıq gözüne oxşayan gözlüklü qapısının ağzından sürətlə keçən İsgəndər qapıdan çıxan kimi çiskinli yağışın altına düşdü. Elə bu an evin sağ tərəfinə bitişik bağçanın tor qapısı aralandı və oradan iki cantaraq pişik çıxıb, düz onun ayağının altına atıldı. İsgəndər pişiklərin üstünə çıxmamaq üçün kənara sıçradı və belindəki çantasının ağırlığından müvazinətini saxlaya bilməyib büdrəyərək üzü üstə yaş asfalta səildi. Əgər son anda kiminsə əli onu elə havadaca gödəkcəsinin boynundan tutub ayaq üstə qoymasaydı, bütün bunların nə ilə qurtaracağı məlum deyildi. İstehzal sarı gözləri ilə İsgəndəri süzən pişiklər xorla miyoldayaraq hərəsi bir tərəfə götürüldü.

– Niyə belə ehtiyatsız davranırsan, əzizim?

İsgəndər çaşqınlıqla boylandı. Kəbirə sağ əli ilə başının üstündə qara plaşına, qara lak çəkmələrinə, gombul pişiklərinə və belindən aşağı düşən qarğa qanadları rəngindəki hörüklərinə uyğun qara çətir tutmuşdu. Yalnız sifəti həmişəki kimi qeyri-təbii ağ rəngdə idi, sanki əhənglə boyanmışdı. Sol əli ilə o, İsgəndərin boynunun ardından tutmağa davam edirdi.

– Demirsən başın-gözü yarılar? – deyə falçı mehriban, aram səsle dilləndi. İsgəndərin kürəyinin arasından bir üşütmə keçdi. O, yaxasını qadının əlindən qurtarmaq istəsə də, bacarmadı. Falçı onu sanki polad məngənə ilə tutub bərk-bərk sıxırdı.

– Tələsmə, yoxsa yenə yıxılırsan.

– Məktəbə getməliyəm, – deyə İsgəndər çarəsiz halda mızıldadı. Falçı cavabında ona gülümsədi, ancaq onun təbəssümü bir qədər əyri alındı.

– Soruşmaq istəyirdim, görüm anan necədir? Eşitmişəm xəstədir.

İsgəndər yenidən çarəsizcə dartındı, ancaq falçı bu dəfə də heç bir xüsusi şey göstərmədən onu boynunun ardından tutub elə qaldırdı ki, az qala ayaqları yerdən üzüləcəkdi.

– Aramızda balaca anlaşılmazlıq olduğuna baxma ee, bəzən qonşular arasında belə şeylər olur. Mənim ona çox yazığım gəlir. Bəs həkimlər nə deyir...?

Falçı cavabı gözləmədən eyni mehriban səsle davam etdi:

– Eybi yoxdur, sən narahat olma, əzizim, o mütləq sağalacaq. Hələ çox cavandır, – saxta bir ah çekdi. Bağçadan əkiz bacıların boğuq pısqıltıları

eşidildi. İsgəndəri hirsindən istilik basdı. Falçı isə qalın qaşlarını narazılıqla dartıb, dirşəyi ilə bağcanın qapısını itələdi. Pıqqıltı səsi o saat kəsildi. Bağça kiçik idi. Hər tərəfdən üzərinə dolanan çirkli sarmaşıqların ağırlığından əyilmiş torla əhatə olunmuşdu. Qalın və sıx sarmaşiq, içərisinə ordan-burdan kağız qırıqları, müxtəlif paketlər, köhnə hörümçək toru, qurumuş yarpaqlar ilişmiş kirli saçları xatırladırdı.

– Mənim isə, yeri gəlmişkən, səninlə balaca bir işim var.

– Nə iş? – İsgəndər mızıldandı. Düşündü ki, gödəkçənin zəncirini tamam açsa, onun əlindən yaxasını qurtara bilər. Belə də gödəkçə falçının əlində qalacaq.

– Burda mənə dedilər ki, sən dünən bir nəfərlə tanış olmusan.

İsgəndər Kəbirənin ağır baxışları altında donub qaldı. Artıq deyildiyi kimi, onun iri, gavalıya oxşayan domba, qalın kipriklərlə çərçivələnmiş gözləri var idi.

– Deməli, düz deyiblər, həə? – Kəbirə istehzayla gülümsündü. İsgəndər təşvişlə nə cavab verəcəyini düşünərək əlini boynuna atıb ümitsizcəsinə onun barmaqlarını aralamağa çalışdı. Falçı onu yüngülcə silkələdi. – Sən ki, tamam islanmısan, əzizim, niyə cavab vermirsən? Bir bura gəl görüm...

İsgəndər nə qaçmağa, nə də bir söz deməyə macal tapdı. Qadın pişik kimi cəld bir hərəkətlə qara çətirini onun başının üzərinə tutdu. Onsuz da bomboz olan səhər ikiqat tutuldu, sanki gecə yarısıydı. Qatı alaqqaranlıq hər tərəfi; küçəni, həyəti, orda duran avtomobilləri və onun krossovkalarını ağuşuna aldı. Təkcə qadının ağappaq sifəti işıq saçmağa davam edirdi. Sanki al qırmızı pomada ilə bəzənmiş maska idi. Arxada isə kirli sarmaşıqlar zəhərli sarı rəngə boyanmışdı. Qadın yavaş – yavaş, gözlərini çəkmədən ona elə yaxın əyildi ki, oğlan onun badam və xardal qoxusu verən acı nəfəsini üzündə hiss etdi. Qoxu elə ağır və xoşagəlməz idi ki, onun dərhal boğazı qovuşdu. Üzünü yana çevirmək istədi, lakin birdən dəhşətlə anladı ki, heç yerə tərpnə bilmir. Əli, ayağı, hətta bütün bədənini sanki daşa dönmüşdü. Yəqin ki, tora düşən milçək, hörümçəyin dörd cüt gözlünü zilləyərək onun canını sormağa hazırlaşdığı anda özünü məhz belə hiss edir.

“... bax, belə daha yaxşıdır, indi islanmazsan...” – İsgəndər onun səsinə düz beyninin içində hiss etdi. Falçı onunla ağzını açmadan danışdı.

“... danışmaya da bilərsən...”

Bu arada ətrafdakı alaqqaranlıq qatılaşaraq, demək olar ki lap zülmətə dönmüşdü, lakin Kəbirənin sifəti və arxasındakı sarmaşıqlar daha parlaq görünürdü. Sizə deyim ki, Məryəmxanım onu əbəs yerə cadugər adlandırmırdı.

“... mən onsuz da hər şeyi bilərəm...”

“axı, o, bunları məndən niyə soruşur?”

“Mənim onunla yarımçıq qalmış bir işim var, ona görə soruşuram”, – falçı gözlərini işılatdı.

“O, mənim fikirlərimi oxuyur!” – İsgəndər təxmin etdi, onu azdırmaq üçün tez-tez öz-özünə təkrar etməyə başladı:

“Dərsə gecikirəm... dərsə gecikirəm... dərsə gecikirəm... birinci dərs riyaziyyatdır... Fəxirə Əsədullayevna...”

“Onun harda gizləndiyini mənə deyəcəksən...?”

“Dərsə gecikirəm... gecikirəm... axı, mən hardan bilim ee...?”

“Doğurdan deməyib sənə...?” – Kəbirə qaşlarını çatdı. – Ola bilməz... O ki, yaman boşboğazdır, o Mişoppa...”

“Riyaziyyat... birinci dərs...” – İsgəndər var gücü ilə həyətdəki zibillikdən bir neçə metr irəlindəki mənzərəli Qarağac haqqında düşünməməyə çalışaraq inadla təkrar edirdi. O, ağacın əvəzinə gah məktəbin foyesini, gah da zəngdən sonra sinfə girdiyində Fəxirə Əsədullayevnanın hirsindən qıpqırmızı olmuş sifətini təsəvvür etməyə çalışırdı. “Birinci dərs... gecikirəm... heç nə deməyib... heç nə bilmirəm...!”

“Ay-ay-ay, əzizim... böyükləri aldatmaq heç yaxşı deyil... Qonşular bir-birinə kömək etməlidirlər!”

“Fəxirə...”

“Bəsdir artıq, eyni şeyi təkrarladın...! Lənətə gəlsin bu Fəxirəni... Görüm onun burnuna çiban çıxsın...! Gecə-gündüz zoqquldasın... Falçı hirsəndi və onun səsi metal kimi cingildəyərək oğlanın bütün beynini doldurdu. – Sən kimi aldatmaq istəyirsən...?”

“...məktəb...” – İsgəndərin beyni elə hey cırıldayır, cingildəyirdi, sanki başının içinə ağcaqanad buludu dolmuşdu

“Axı harda gizlənib o it oğlu?! Onun mənə borcu var...!”

“Heç nə bilmirəm...! Fəxirə... düz sözümdür...” – o, beynindəki cırıltının səsinə batırmağa çalışırdı. Siz nə vaxtsa ağzınızı açmadan qışqırmağa cəhd eləmisiz? Məndə alınmır.

Kəbirə daha da yaxına əyildi, onun ətli burnunun ucu düz oğlanın gözünün qabağını kəsdi. Dərisi lap qurbağa kimi, iri məsamələrlə dolu idi, boyalı dodağının üstündən isə bıqları çıxırdı. Bıqları qar kimi ağ idi, və elə bu cür anormal ağ dəri ilə birləşərək yalnız çox yaxından baxanda görünürdülər. Gözəgörünməz ağcaqanadların cırıltısından onun başı gicəllənirdi.

“And içirəm, vallah, heç nə bilmirəm...! ...mənə heç nə deməyib... ancaq qurdlar haqqında... heç adını da bilmirəm... Xahiş edirəm, buraxın mən!”

“Qurdlar haqqında? – Kəbirə istehzayla gülümsədi. – Bəs pişiklərdən şikayət eləmədi keçəl cırdan?”

İsgəndər yıxılacağını hiss etdiyi an beynindəki cırıltı birdən kəsildi. Falçı bərəlməmiş gözlərini ondan ayırmadan belini dikəltdi.

“Yaxşı, – o dedi, – deyəsen, yalan demirsən. Mən onu tapmalıyam. Eşidirsən? O mənə borcludur. Çox borcludur. Kömək eləsən, hədiyyə qazanacaqsan. Telefon. Sən axı ad gününə telefon istəyirdin.”

“Deməli, hörümçək səhər tezdən boş yerə gəlməyibmiş!” – deyər İsgəndər düşündü.

“Əlbəttə, boş yerə gəlməmişdi!” – Kəbirə istehzayla başını tərpətdi.

Elə bu vaxt onun bəxti gətirdi. Üstündə plastik pəncərə reklamı olan dünyanın “Qazel” gölməçənin suyunu ətrafa sıçradaraq blokun yanından keçdi.

Qatı ala qararıqlıqda onu güclə seçmək olurdu, ancaq İsgəndər dərhal onu tanıdı. Palçıqlı su arxadan falçının kürəyinə sıçradı. O, qəzəblə pilləkənə tərəf qaçaraq maşının ardınca hiddətlə qışqırdı:

– Görüm səni tikə-tikə olasan, qancıq nəsl...! Görüm səni...

Çətir başının üstündən aralanan kimi, ətrafdakı qaranlıq yoxa çıxdı. Küçə, maşınlar, üzbəüz ev, çirkli sarmaşıqlar əvvəlki adi, yağışdan islanmış hallarına döndülər, bədənini sıxan o inanılmaz ağırlıq isə, bir anda harasa uçub getdi.

İsgəndər vaxt itirmədən qarğış tökən falçının yanından sürətlə ötüb keçərək, yola fikir vermədən bardürlərlə, palçığa bata-bata qaçıb getdi.

– Ay səni, əclaf...! Qaç, kaç, onsuz da əlimdən qurtara bilməyəcəksən...

Belindəki çantanın ağırlığı altında həyəti birnəfəsə keçib zibilliyə tərəf qaçdı və birdən yerində donub qaldı. Gözlərinə inanmadı. Hər şey olduğu kimi idi: sol tərəfdə tikinti gedir, islanmış zibil yeşikləri sudan parıldayı, qonşu beşmərtəbədə yağışdan düşən müərkkəb ləkələri görünürdü. Sağda islanmış kollar, çinarlar, qovaqlar büzüşərək dayanmışdı. Qarajlar, yol, parkın döngəsi – hər şey öz yerində idi. Təkcə Qarağac yox idi. İsgəndər çaşqınlıqla ətrafa boylandı, bir az irəli getdi, bardürün üstünə çıxıb, ordan tullandı. Heç bir şübhə qalmamışdı – Qarağac yoxa çıxmışdı. Hələ dünən onun yaşıl yarpaqlarını xışıldadaraq burda dayandığının yeganə sübutu isə, 22B nömrəli evə tərəf əyri şırımı uzanan südlü qəhvə rəngindəki iri gölməçə idi. İsgəndər krossovkalarını yaş torpaqda sürüyərək içərisində köpüklü koka-kola şüşəsi olan gölməçənin düz kənarına gələrək çömbəldi və gözlərini sudakı əksinə zilləyib diqqətlə baxmağa başladı. Sanki yağış suyu ilə dolmuş bu gölməçə ağacın hara yoxa çıxdığını necəsə izah edə bilərdi. Ayaqlarının altında rəngli qurdlar qıvrılırdı. Onlar dünənkilərdən daha kiçik idilər. Diqqətini çəkənlərdən yalnız birində yaxşı formalaşmış üçbucaq buynuzlar var idi. O, fikirlərini cəmləyərək hələ bir az da burda oturmaq istərdi, amma məktəbə qaçmaq lazım idi. İsgəndər özünü toplayıb futbolçu kimi ayaqqabısının ucu ilə torpağı eşərək, var gücüylə qurda bir təpik vurdu. Bir parça gil ləkə kimi gölməçənin üstünə yayıldı və əmələ gələn çuxurda qəfil kiminsə gözü parlağa başladı. İsgəndər təəccübdən geri çəkildi və büdrəyərək arxası üstə palçıqlı suyun içinə düşdü. Yıpyumru, pişik gözüne oxşayan, qara bəbəkli açıq yaşıl rəngli göz bərələrək ona baxırdı. İsgəndər birtəhər cins şalvarını çırpıb qorxa-qorxa bir neçə addım çuxura tərəf yaxınlaşdı və yalnız bundan sonra onun göz deyil, sadəcə adi şüşə muncuq olduğunu anladı. O, muncuq dənəsini iki barmağıyla tutub qaldırdı, ardınca ikinci, üçüncü muncuq sıçrayıb çıxdı, axırda da palçıqın içindən kiçik bir təsbeh çıxardı. Onun adi muncuq deyil, məhz təsbeh olması isə daşların birləşdiyi yerdə sallanan qotazdan bəlli olurdu. İşığın altında yaşıl muncuğun dərinliyindəki qara bəbəklərin ətrafında qızılı liflər parlayırdı.

O, dərəcə gecikdi. Dəhlizlər bomboş idi, sinif otaqlarının bağlı qapıları arxasından müəllimlərin səsləri eşidilirdi. İkinci mərtəbəyə qalxan pilləkənlərin yanına keçməzdən əvvəl, o, foyenin döşəməsini silən xadimənin məzəmmətlə deyilməyini dinləməli oldu. Quru parket ayağı altında çox cırıldamasın deyə o, tam ortasında riyaziyyat kabinetini yerləşən koridor boyu barmağının ucunda qaçdı. Nəhayət, tənəffüs halda ağ qapının qarşısında dayanıb qulağını qapıya dirədi: Fəxirə müəllimənin əsəbi səsinin sədalari altında kimsə lövhədə təbaşirlə nə isə yazırdı.

...Və qaranlıq dəhlizdən sonra pəncərədən düz üstünə şığıyan güclü işıq onun gözlərini qamaşdırdı. Sınıfdə o saat uğultulu bir canlanma başladı. Ancaq, deyəsən, hamıdan çox sevinən lövhənin qarşısındakı Vəliyeva idi, çünki indi bütün nəzərlər lövhədəki yarımçıq məsələyə deyil, İsgəndərə yönəlmişdi. İsgəndər gözüne girən saçlarının altından üzgün nəzərlərlə ön cərgələri süzüb gözlərini ayağının altına zillədi. Bundan sonra nə olaçağını artıq bilirdi. Sadəcə bir qədər dözmək lazım idi. Riyaziyyatçı ağzının odunu töküb qurtardıqdan sonra, nəhayət, sakitcə qapı tərəfdən birinci sıradakı dördüncü partanın arxasına keçib yerində əyləşə bilərdi.

– Sabahınız, xeyir, möhtərəm cənab, – deyə Fəxirə Əsədullayevna ətli dodaqlarını rişxəndlə uzadaraq çıxışına başladı. Sınıfdəkilər daha ucadan və daha şən gülüşdülər. – Çox sağ olun ki, nəhayət, bizi xatırlaya bildiz. Gelişinizlə şərəf verdiniz.

İsgəndər başını aşağı salıb ağırlığını bir ayağından o birinə salmağa başladı. Ayaqqabılarındakı palçıq artıq qurumuşdu.

– Dərsin axırına nə qədər qalıb...? – deyə müəllimə səsini qaldırmadan, eyni tonda, çəhrayı qaşlı üzlüyü olan şox bahalı telefonunun ekranına baxdı. Müəllimənin üzü axmaq gəlincik üzünə bənzəyirdi, burnu isə dik idi. Əslində, əvvəllər onun burnu normal idi və daha çox səliqəli badımcanı xatırladırdı, yay tətিলindən sonra isə birdən-birə incələrek yuxarıya doğru dikəlirdi.

– On beş dəqiqə! – Nə olacaq ki, – o nəfəsini dərdi, – heç gəlməyə də bilərdin. Nəyə gəlmisən, axı, həə? Dərsimi pozmağa? Sənə ki, riyaziyyat lazım deyil. Barmağınla saymağı öyrəndin, bəsdır. Ondan artığına ehtiyacın yoxdur. Onsuz da bir-iki ildən sonra “Yaşıl bazar”da kartof satmağa gedəcəksən...

Arxa cərgələrdən şən səslər eşidildi:

– Kartof satan...!

– Ya da avtobusda işləməyə...

– Səninlə danışanda cavab ver!

İsgəndər qorxa-qorxa müəlliməyə baxdı. Üzündəki ifadədən bilirdi ki, indicə mərəkə başlayacaq.

– Gecikdiyin bəs deyil, özün də donuz günündə gəzirsən! Bir özünə bax...! Tamam palçıq içindəsen. Səfilə oxşayırsan...! Avara! Zibillikdə gecələmişən, nədir? – o, stuldan sıçrayaraq cır səslə qışqırmağa başladı. Sınıfdəki gülüş səsləri tədricən kəsildi. Riyaziyyatçı özündən çıxanda, yaxşısı bu idi ki, sakitcə yerində otursan. – Səndən soruşuram, bu nə saçdır belə? Bu nə görkəmdir? Adam deyil ee, eybəcər bir varlıqdır elə bil. Sən qəsdən mənim dərsimə bu sifətdə gəlirsən...? Ələ salırsan məni...?

Fəxirə kabluklarını yerə döyəclədi və qulağındakı iri sırğalarla biləyindəki qızıl qolbağ eyni anda cingildədi. Üzündəki kosmetikaya baxmayaraq qışqırmaqdan onun sifəti qızardı, dik burnunun ucu isə lap qıpqırmızı oldu.

– Get ananı ələ sal! Səni bu məktəbdən qovduraram...! Əclaf.

Vəliyeva müəllimənin çiyini arxasından üzüntüylə İsgəndərə baxdı.

– Səninlə deyiləm? Cavab ver!

Cavab verəcək bir şey yox idi. Bu arada Fəxirənin burnuna nə isə olmağa başladı. Onun düz ucuna şişkin bir sızacaq çıxmışdı.

– Elə bu saat səni direktorun yanına göndərəcəm. Qoy özü səninlə məşğul olsun. Mən niyə sənə görə əsəbimi korlamalıyam ki? Çox lazımdır mənə! Axı, sən kimsən ki, mən sənə kimilərə görə əsəbləşim!

İsgəndər qurumuş dodaqlarını yaladı. Görəsən, ondan başqa heç kim hiss eləmir?

– Ananın yarım saat vaxtı yoxdur ki, səni bərbərxanaya aparsın? Belə məşğuldur bəyəm? Sinfə pul yığmaq lazım olanda həftələrlə gözləyirik sizi! Nədir, görmür ki meymuna oxşayırsan! Oxşamır...? – o sual dolu nəzərlərlə sinfə boylandı.

Uşaqlar bir ağızdan qaqqıldadılar və yenə arxadan kimsə səsləndi

– Qorilla! U-u-u-u...!

– Kəsin səsinizi! – deyə müəllimə birdən qışqırdı və cubuğu götürüb qəzəblə yaxınlıqdakı partanın üstünə çırpdı. – Nə özünüzdən çıxırsız...? Guya siz ondan yaxşı gündəsiniz ki? Gicbəsərlər!

Bir anda sinfə sükut çökdü.

Bir dəqiqə əvvəl onun burnunun ucuna çıxan sızacaq artıq ucu ağarmış yekə, qırmızı, irinli bir çibana çevrilmişdi. “Ay səni, ifritə cadugər, boş yerə şəhərin hər yerindən onu yanına gəlmirlər ki!” – İsgəndər fəlcini düşünərək ah çəkdi. Hərçənd ki, düzünü desək, Fəxirə doğrudan da, bu çibana layiq idi.

– Rədd ol yerinə! – dramatik bir fasilədən sonra heç nəyin fərqiində olmayan Fəxirə dodaqaltı mızıldadı. Burnundakı çiban elə bu dəqiqə irinli lava püskürməyə hazır vulkana bənzəyirdi.

– Sabah bu saçlarla zəhmət çəkib gəlmə! Onsuz da sinfə buraxmayacam. Mənə burda vəhşi qəbilədən olanlar lazım deyil. Dərsimi pozduğuna görə isə sənə hələ gününü göstərəcəm! Vəliyəva, sənə məsələnin axırı nə oldu...?

Dördüncü fəsil

Mişoppa

Həmişə bir şey itəndə rəhmətlik Səkinə nənə çay dəsmalının ucunu düyünləyib: “Şeytanın quyruğunu düyünlədim, gedən-itən tapılsın”, deyərək əlindəki dəsmalla otaqları gəzərdi. “Səkinə nənə, o nədir, şeytanın quyruğudur?”, – deyərək İsgəndər ona sataşardı. “Sən mənimlə zarafat eləmə, hələ boyun çıxmayıb ki, mənə lağ eləyəsən – nənə ciddiyyətlə cavab verərdi, – bu, mütləq onun işidir. İndi gününü görəcək. Quyruğunu elə düyünləmişəm ki, gözləri ağara qalıb, lənətə gəlmişin. Özün görəcəksən, oğurladığını qaytarıb gətirəcək. Əlimdən qurtara bilməyəcək”. Maraqlısı odur ki, itən şey tapılırdı. Doğrudur, çox vaxt elə onun öz çamadanından çıxırdı.

Səkinə nənə qupquru balacaboy bir qadın idi. Qonşunun iti arxa ayaqları üstündə dayananda boyca elə ondan bir az balaca olardı. O, isgəndərin bibisi və onun fərsiz uşaqları ilə hardasa Sumqayıtda yaşayırdı. Onlara isə bayramlarda düz iki aylıq qonaq gələrdi. Gələndə dadı çox pis olan bir qutu

şokolad və İsgəndərə böyüyəndə geyinməsi üçün corablar gətirərdi. Dediym kimi, nənənin özü cılızdı, ancaq çox narahat adamdı. Ona daima elə gəlirdi ki, ev tör-töküntüdür, əşyalar ora-bura səpələnib və heç nə öz yerində deyil. Buna görə də bütün günü yorulmadan hər şeyi dolabdan-dolaba, rəfdən-rəfə, qutulardan çamadanlara yığır, büllur qabları, nədənsə, bərk-bərk yastıq üzlərinə bükür, yataq dəstlərini, xalatlari, artıq onun sonuncu gəlişində yalnız bir qənd qabı və iki nəlbəkisi qalmış 12 nəfərlik çox gözəl çay dəstinin qalıqlarını gizlədirdi. Buna görə də anası onu sevmirdi, İsgəndərin isə, otağını onunla paylaşmağa məcbur qalsa da, nənəsindən xoşu gəlirdi. Nənəsi onun əşyalarına heç vaxt toxunmurdu. Nənəsindən yadigar düz 11 cüt, eyni, tünd yaşıl rəngli corab qalmışdı. Heyf, 12 cüt deyildi ki, bütün ilə bəs eləsin.

İsgəndər Qarağacın yerində əmələ gələn gölməçəni arxada qoyaraq bu səhər artıq ikinci dəfə şeytanın quyruğunu xatırladı. Ehh, nənəsi sağ olsaydı, kim bilir, bəlkə, elə ağac da tapılırdı. Axı, onun şeytanla, bir növ, xüsusi münasibəti var idi və şeytanın quyruğunun harda olduğunu yalnız o bilirdi.

Bərbərxana o qədər də uzaqda deyildi: yekəpər qardaşların tərəvəz dükanının yanından ötüb işıqfordan sağa dönürdün, girişində yeni kababxana açılmış balaca üçbucaq parkdan Mir Cəlal küçəsindəki beşmərtəbənin altında sıra ilə düzülmüş mağazalara qədər gedirdin. Bərbərxana dəftərxana ləvazimatları ilə əvvəllər anasının işlədiyi qadın geyimləri mağazasının arasında yerləşirdi.

Yağış çoxdan kəsmişdi. Parkdakı qədim ağaclar kababxananın borusundan çıxan mavi tüstüyə bürünmüşdü, sərcələr günəşdə qızınaraq sevincle cıkkıldəşirdilər.

– Ey, Ey, tüklücə...! Bir dayan...

İsgəndər çaşqınlıqla boylandı. Mişoppa şapşaplarını asfalta şappıldadaraq sürətlə ona tərəf qaçırdı. Elə dünənki kimi geyinmişdi, ancaq əlində milçəköldürən yerinə boş həsir zənbil var idi.

– Sənə çatmaq olmur, lənətə gəlmiş... Hara qaçırsan belə? Tamam tərə batdım... – deyə o, İsgəndərə aman vermədən deyindi. – Düz işıqfordan bu yana dalınca qaçıram. Ayaqlarım bütün suluqladı. Çağırıram – eşitmirsən! Qışqırıram – cavab vermirsən. Qulaqlarını kompotla yumusan, noolub? Yanğın var? Kimdən qaçırsan...?

– Başımı qırxdırmağa gedirəm, – İsgəndər utandı.

– Bu başqa məsələ! Heç özünü güzgüdə görmüsən? Belə başla mən heç küçəyə çıxmazdım. Utandığımdan ölərdim. Elə biləcəklər, saqqallı dərvişsən. Tfu, biabırçılıq! – Heç başa düşmürəm, sən onun altında buynuz gizlədirsən, nədir? Gəl, qardaş, parkın içi ilə gedək. Elə daha yaxın olar. Həm də orda ancaq zərərsiz pensionerlər gəzir. – Mişoppa onun pencəyinin ətəyindən tutub parkın xiyabanına tərəf çəkirdi.

Dayan görün, hara çəkirsən!. – İsgəndər dartınıb səsinə yüksəltdi. – Bərbərxana o tərəfdədir. Yaxşısı budur, qulaq as gör səhər nə olub. Xəbər var ki, səni axtarırlar?

Mişoppa dayandı, papağını yana əyib, çatılmış qaşlarının altından diqqətlə İsgəndərə baxdı.

- Kim axtarır ki, məni?
- Qar-r! – birdən şam ağacının əyri təpəsindən qarğa qarılıdı.
- Tfu sənə! Lənətə gəlmiş axmaq! – Mişoppa hirsle onu söydü.
- Mişoppa...
- Nə “Mişoppa, Mişoppa” salmışan ee sən də, mənim başqa adım yoxdur bəyəm? – balaca adam incikliklə söylədi. Adsız olan bax, o qarğqadır qışqırır, mənim isə neçə dənə desən, adım var. Mən ki, səni qoşabuynuz çağdırmıram, sən də məni doğru düzgün çağır – Əbabil.
- Əbabil? – İsgəndər təəccübləndi. – O necə addır? Elə ad olmur.
- Mişoppa şapşaplı ayağını yerə çırpdı:
- Necə yeni olmur? Çox bilirsən! Xoşun gəlmir, çıx get. Mənim başımı xarab eləmə.
- Yaxşı, dayan, incimə... sadəcə, bu ad... İsgəndər bir anlıq fikrə getdi, – nadir addır. Yaxşısı budur de görüm ağaca nə olub?
- Nə olub ki ona? – Əbabil şübhəylə soruşdu.
- Yoxa çıxıb!
- Necə yeni yoxa çıxıb, – o, həyəcanlandı. – Nə çərənləyirsən. Yerindədir o.
- Sənə deyirəm yoxdur! Kəsiblər, ya çıxardılar, bilmirəm, axır ki yoxdur. Mən ki ordan gəlirəm.
- Axı bu necə ola bilər...?
- Qar-r-r! Qarğa yenidən qarılıdı.
- Tfu sənə! Qırx dəfə tfu sənə qara gözüne! – Əbabil coşdu. – Bəlkə səhv edirsən, nəyisə çaş-baş salırsan?
- Səncə, mən kor-zadam? İki dəfə yoxlamışam.
- Ay səni, mənim yazıq ağacım, – Mişoppa ümitsizliklə qışqırdı. O, şapşaplarını çıxardıb zənbilə soxdu və elə noxudu corabları ilə xiyaban boyu parkın dərinliyinə doğru götürüldü. İsgəndər çox düşünmədən onun ardınca qaçdı.
- Səni görüm...! Səni görüm...! Başına kül sənə, Əbabil... Bircə dəqiqəlik tək qoymuşdum! Doğurdan düz deyirsən? – Mişoppa gedə-gedə ona tərəf döndü.
- Orda ancaq gölməçə var, vəssalam!
- Ay-ay-ay, səni görüm öləsən, Əbabil!
- Bir də izlər...
- Mişoppa yeri-yeriye öz-özünə yağlı bir şillə vurdu:
- Kül... kül mənim bədbəxt başıma...!
- Bir də qurdlar...
- Bir neçə sıçrayışa o, beşmərtəbəli bina ilə uşaq baxçasının hasarının arasındakı xiyabanın axırına çatdı, ancaq sağdakı dayanacaq tərəfə dönmək yerinə qətiyyətlə qaranlıq tunelin dərinliyinə daldı.
- Ora niyə? – nəfəsi kəsilən İsgəndər onun ardınca qışqırdı. – Sağ tərəfə getmək lazımdır axı...
- Ancaq Əbabil onu eşitmir, elə hey onun ağacına göz qoyan məxluqları söylərək qarğış töküdü.

Asfalt cığır çox ensiz idi və yağışdan sonra hələ də tam qurumamışdı. O, hər iki tərəfdən yolu tutan çılpaq kolları əyərək qaçmalı olurdu. Ayaqlarının qısalığına baxmayaraq, Mişoppaya çatmaq mümkün deyildi. Uşaq baxçasının hasarı qurtaranda Əbabil cığırdan tullanıb ağacların arasına ilə dolanaraq qarşı tərəfə qaçdı. Əyilmiş şam ağaclarının arxasında İsgəndər onu gözündən itirməyə başladı. O, hələ də Mişoppanın bu yolla qarajların yanındakı zibilliyə necə gedib çıxacağını anlamağa çalışırdı. Nə edirsən – et, əməlli-başlı dövrə vurmaq idi. Ancaq burda Əbabil birdən sürətini azaltmışdı, sonra isə ayaq saxladı.

– Bayaqdan demirəm sağ tərəfə getmək lazımdır? – İsgəndər ona çatıb nəfəsini dərdi. İndi dövrə vurmaq lazım olacaq.

Mişoppa ağız dolusu sağ corabına tüpürdü:

Görüm sənə başın batsın, ay axmaq...! Gördün, neylədin, vəssalam, corablar getdi. Finita. Ancaq əsgəri olmağa yarayar. Gör sənə ucbatından corabım nə boyda dəşildi. – O ayağını qaldırıb corabın dəşiyindən çıxan kirli sarı dabanını İsgəndərə göstərdi.

– Axı bu necə ola bilər...? – Nəhayət, onlardan bir neçə addım aralıdakı kölgəlikdə şaxələnmiş Qarağacı görən İsgəndər heyrətlə ağzını açıb mızıldadı. Yaşıl saçlar oyuğun ağzında yırğalanır, nəhəng köklər kəndir kimi yerdə sürünürdü.

– Mən bu corabları indən belə hələ yeddi il geyinə bilərdim, – səndən ancaq ziyan gəlir adama, – Əbabil İsgəndəri çəpəki süzərək deyindi.

– İsgəndər başını qaldırıb yavaş-yavaş ağaca yaxınlaşdı. Ağacın təpəsi günəşli bir dumanla örtülmüşdü. Onun arasından sanki buludların içindən çıxan kimi enli budaqlar görünürdü.

– Belə çıxır ki, sən onu yerdən qazıb çıxartmışsan?

– E-e-e! Mənim cibimdə buldozer var bəyəm? – Mişoppa əlini yellədi və ağaca tərəf gedərək mamırlı köklərin arasında rahat əyləşdi.

– Yaxşı, bəs o bura necə gəlib çıxıb?

Mişoppa inildəyərək corablarını ayağından çıxardıb ağacın çubuğundan asdı.

– Zərəri kim ödəyəcək?

– Əbabil...

Mişoppa ona məhəl qoymadan nəvazişlə ağacın dalğalı qabığını sığallayaraq:

– Yerindədir... heç yerə getməyib.

– Qulaq as, axı necə...

– Nə tutmuşsan ee "necə, necə", başqa söz bilmirsən? Otur, bir nəfəsini dər!

İsgəndər ehtiyatla Mişoppanın yanında mamırı gövdəli ibarət yumşaq oturağa əyləşdi. Onun ayaqları günəşin çəpəki şüaları altında bərq vuran otların içində itib-batdı.

Qarağacın yarpaqları xışıltıyla yelləndi və İsgəndərin üzünə şirin bahar rütubətinin qoxusu vurdu. Bütün bunlardan o, özünü elə sakit, rahat və hüzurlu hiss etdi ki, sanki bütün bu müddət ərzində onu qarabaqara izləyən hörümçək buludu bir anda uçub getdi.

Mişoppa zənbili silkələyib şapşaplarını çıxardı və zənbili şalvarının bayıra çıxan cibinə soxdu.

– Lazım olmadı. Günüm hədə getdi, – deyə o, İsgəndərə izah elədi.

– Mağazaya gedirdin?

– Yox! Mən onu həmişə özümlə gəzdirirəm. Bilmək olmaz, bir də gördün hardansa nə işə tapdım. Kiməsə lazım deyil, mənimsə işimə yarayar. Bilirsən nə qədər yaxşı şeylər tullayırlar? Oh, çoxdan idi ki, bu qədər qaçmırdım, qardaş! Hamısı da sənin axmaqlılığının ucbatından. Özün görürsən də, ayaqlarım necə qısadır. Qaçış üçün əlverişli deyil. Nə dişlərini ağadırsan, guya səninkilər çox uzundur?

– Amma məninkilər nə vaxtsa uzanacaq axı.

– Hə, bunu düz deyirsən, – Əbabil ah çəkdi. – Mübahisə etməyəcəm. Hamı bilir ki, bizdən nə sprinter, nə də marafonçu çıxan deyil. Yazıq atam da belə deyirdi. Ona görə də, hesab elə, ömür boyu dayaqların üstündə gəzib.

– O necə olur?

– Uzun çubuqlardır dəə, sirkdə görməmişən? Ucuna da qaloşları bərkidirdi ki, palçıqda yerimək rahat olsun. Bilirsən qaloş nədir?

– Bilirəm.

– Yaxşı ki bilirsən. Yoxsa elə bildim lap yerli-dibli axmaqsan. İndi onu çox az geyinirlər. Amma nahaq yerə. Mənim doğulduğum yerdə qaloşsuz mümkün deyil. Hətta toya da onunla gedirlər. Həm ayaqların həmişə qupqurudur, həm də gözəl görünür. Gecədən bütün peyinini, çirk-pasını yuyursan, hətta heyfin gəlməsə, bir az da yağlayırsan, səhər təzə kimi par-par yanır. İstər, işə geyin, istər, qutab yeməyə!

– Bəs dayaqlar uzun idi?

Mişoppa ciddi bir görkəmlə otu təpiklədi:

– Məsələ də elə ondadır də. Qisası onun nəyinə gerek idi ki? İkinci mərtəbənin pəncərəsinə boylanırdı. Özün üçün yatmısan, günəş hələ təzəcə çıxır, çay qaranlıq, soyuq, tualet çəni kimi şırıltıyla axır, yorğanı başına çəkib qızınırsan, yalnız burnun bayırdadır. O isə artıq pəncərəni döyəcəyir, sakitləşmək bilmir. Yəni ki, qalx ayağa, iş çoxdur. Çox işgüzar idi! Yumurtaları yuvadan daşıyırdı! Heç bir nərdivan lazım deyildi. On kilometr ətrafdakı hər bayquş onu üzədən tanıyırdı. Fırtın çayın o biri sahilinə ayaqlarını islatmadan keçirdi. Orda isə ortada, ayaqqabısız dayansan, dərinlik iki mən boyda idi. Özü üçün gedir, hamıya yuxarıdan aşağı tüpürür. Mişoppa deyildi ee, lap qaldırıcı kran idi! Tərəvəz dükkanındakı Asifi tanıyırsan? Bax, əgər, onun çiyində dursam, güclə o boyda olaram. Hər dayağa bir toxunma zənbil bağlayırdı. Məni sağ zənbilə otuzdururdu. Sol zənbilə isə əlinə gələnı yığırdı. Nə çoxdur yolda cır-cındır. Nə tapırdıqsa, ora atırdıq. Axşamlar şam yeməyindən sonra həyətdə çardağın altında oturub seçirdik. Lazımlı olanları bir tərəfə, lazımsızları başqa tərəfə yığırdıq; ya satmaq ya da dəyişmək üçün.

– O indi də elə gəzir?

– Artıq yox. Bataqlıqda boğuldu.

– Axı bu necə ola bilər? Bəs demirsən dayaqlar uzun idi?

– Uzun olmağına uzun idi ee, amma bataqlıqla zarafat eləmək olmaz.

Mişoppa barmağıyla burun deşiklərini bir-bir sıxıb finxıraraq burnunu təmizlədi ağac kökünün üstünə tökdü. Bu an kökün altından iri ağ bir kəpənək pırıltıyla uçdu.

– Kış! – Əbabil onu əli ilə qovdu.

Axı, o, dayaqların üstündə gəzirdisə, necə oldu ki, boğuldu? Danış də...

Mişoppanın hekayəsi

Mişoppa hər şeyi təfərrüatı ilə, adları və coğrafi adları bir-bir söyləyərək, uzun-uzadı danışdı. O yerlərin yarısı heç bir xəritədə qeyd olunmayıb. Hələ adları demirəm. Qısaca, onun danışdıqlarına inanıb-inanmamaq öz işinizdir. Mən isə onun hekayəsini öz bildiyim kimi ixtisar elədim. Qoy nə qədər inciyir, incisin.

... Mənim yazıq atam ördək tutmağa getmişdi, elə orda da batdı. Biz alışmışıq: hər noyabr bayramında mütləq ördək tutmağa gedirik. Məsələn, sentyabrda alma qurudur, oktyabrda yağ əridir, pərpərəng bağlayır, noyabrda isə ancaq ördəklərlə məşğul oluruq. Bu çox çətin bir iş olsa da, atam əsil peşəkar idi. Ördəyi torla tuturdu; tufəngsiz. Onların yemləndiyi yerə gedib çatır, dayaqların üstündə tərپənmədən dayanıb özünü ağcaqovaq kimi göstərir, ördəklər ona öyrəşənə kimi yarım saat gözləyir, sonra birdən qışqıraraq qollarını yelləyir, onlar qorxudan sudan sıçrayıb çıxır, atam da cəld onları bir-bir torla tutub kisəyə atırdı! Mənə də yavaş-yavaş bu işi öyrətməyə bvaşlamışdı. Amma həmin gün tək getmişdi. Əslində, hər şey qaydasında idi – o vaxta qədər gün ərzində iki kisə tutmuşduq. Həmin gün də bizim hamımızı qonaq çağırmışdılar – anamın qardaşı Fərmayışgilə onun üçüncü arvadı dəmiryol texnikumunu əlaçı bitirmişdi – atam isə getmədi. – Yox, dedi –vəssalam. Biz hamımız Fərmayışgildə ördək supu və ördək kababı yeyərkən atam Allah bilir hara getmişdi. Bizdə, Fırtıxçayın arxasında meşə, meşənin arxasında isə bataqlıq var. Elə belə də adlanır – Poxludərə. Hamı bilir ki, orda bir vaqon cürbəcür quş var. Ancaq o yerlər çox pisdir, ölü iylənir, kəsəklər də gecə-gündüz iyrənc bir duman içindədir. Bizim rəhmətlik kolxoz sədri tək bir çəkmədə onlardan birinin – ən iyrəncinin üstündə oturur. Onu oğurluq üstündə tutmuşdular, amma çox fərasətli kişi idi, həbsxanadan qaçmışdı. Doğrudur, çox uzağa gedə bilməmişdi, elə bataqlığa qədər gedib, orda batmışdı. Elə o vaxtdan kəsəklərin üstündə oturub, bir adam görən kimi pis səsle qışqırır:

– Mənim çəkməm hardadır, it uşağı! Hamınızı Sibirə yollayacam! – Özünün isə alnından göbələklər və iyrənc ziyillər çıxır. Hər yerindən kif sallanır. Qısacası, bizimkilər heç vaxt ora getmirlər. Axmaq deyillər ki. Çox olsa, hansısa bir inək axmaqlığından gedib ora çıxıb bilər, yoxsa heç kim. Heç ov da etmirlər orda. Üstəlik, ordakı ördəklər köçəri deyil, elə həmişə o bataqlıqda yaşayırlar. Buna görə də dimdiklərində it dişi kimi dişləri çıxır, ozləri də, heç ölmüş sədrdən geri qalmırlar, onun kimi dəhşətli girdab iyi verirlər. Heç tükələri də bir işə yaramır, onlardan yastıq düzəldib yatsan, gecə

yarısı qorxudan özünü batırırsan. Heç bilmirəm atam niyə ora gedib çıxmışdı. Lap tapmacadır. Ən pisi də odur ki, indi bunu ondan soruşa da bilməzsən.

Biz isə gecə yarısına kimi qonaqlıqda oturduq. Şam yeməyindən sonra ərinmiş yağla çay içdik, fiqurlu konkisürənlərə baxdıq, sonra Fərmayiş bizi öz traktoru ilə evimizə gətirdi. Hərçənd, o qədər heyva arağı içmişdi ki, birinci arvadını üçüncü ilə dəyişik salmışdı və durmadan ondan tələb eləyirdi ki, lokomotivin necə fit verdiyini göstərsin. Birtəhər gəlib çatdıq və evdə artıq narahat olmağa başladıq.

Bütün gecə rəhmətliyi axtardıq. Çayın sahilini düz körpüyə qədər getdik, sonra Fərmayiş uçaştıqovu ilə rayon mərkəzinə gedib-gələndə qədər bütün meşəni, eləcə də kələm sahəsini ələk-vələk elədik. Sonra kimsə yeməkxanada dedi ki, guya atamın öz dayaqları üstündə bataqlığa getdiyini görüb. Daha neyləmək olar? Fənərlər, kerosin lampaları, kibrit gətirdilər. Qabaqda traktor, arxada mən – anamın çiyində, anam Qoşqarın belində, qalanları da piyada, bataqlığa yollandıq. Ancaq gecə yarısı bataqlığa çatdıq. Fərmayişin yolda yanacağı qurtardı, Qoşqar isə, sağ olsun, çayın dayaz yerləri ilə, daş-kəsəkli yollarla bizi düz mərkəzə qədər aparıb çıxardı. O vaxt o, artıq yaşlı olsa da, hələ iyilmə hissiyyatını itirməmişdi. Ümumiyyətlə, çox yaxşı, ağıllı köpək idi. Sadəcə, hədsiz çox yeyirdi. Ölmüş sədr birdən-birə bu qədər fənərlərlə gələn camaatı, az qala eşşək boyda yəhərlənmiş iti görüb, qorxusundan diz üstə çökdü, əllərini qaldıraraq başını elə silkələdi ki, üstündəki bütün göbəkələr ətrafa səpələndi: "Təslim oluram... Şeytan yoldan çıxartdı!. Yaşasın bizim məhkəmə, dünyanın ən humanist məhkəməsi!" Ondan bir az aralıda, suyun üstündə qaloşlu dayaqlar yırgalanır, ətrafda isə ördəklər dövrə vuraraq üzür, dişli dimdiklərini şaqqıldadırdılar. Sağ dayağın üzərində pioner qalstuklu bayraq kimi dalğalanırdı.

Deməli, yazıq atamı evə gətirdik, palçığını yuyub-təmizlədik, zəlifləri duzlayıb öldürdük. Sonra onu təmiz mələfəyə büküb qaydalara uyğun çardağa qurumağa apardıq. Necə isə o, tam salamat qalmışdı. Təkcə lənətə gəlmiş ördəklər qulaqlarını yemişdilər. Anam xalalarımın şirəli ləyəyə göz yaşlarını tökərkən mən ehtiyacımı ödəmək üçün həyətdə çıxıb Qarağacın dibinə getdim. Yadımdadır, artıq yavaş-yavaş hava işıqlaşdı. Özüm yuxulu, gözlərim yorğunluqdan yumulur, elə şalvarımı aşağı çəkib işə başlamaq istəyirdim ki, bir də gördüm bizim ağac bir gecəyə tamamilə qocalıb. Hələ bu səhər necə qol-budaqlı idi, indisə qocalar kimi beli bükülüb, ayaq üstə xəstə kimi tir-tir əsir, kökləri torpaqda sürünür, budaqları cırıldayırdı. Mən balaca olsam da, dərhal başa düşdüm. Düzgün Mişoppa belə şeyləri qoxusundan duyur. Birtəhər şalvarımı çəkib tələsik tövləyə zəncir dalınca qaçdım. Zəhirmar çox ağır idi, dolaşığını açıb gətirənə kimi Qarağac əkilmişdi. Özündən sonra yarpaqlarını köhnə paltar kimi soyunub tökərək, hasardan bayıra qaçıb getmişdi. Yerində ancaq qurdlu bir çuxur qalmışdı.

Beləliklə, mən bir gecədə iki dəfə yetim qaldım.

...Evimiz çox möhkəm idi. İkimərtəbəli, eyvanlı. Hələ zirzəmi yerləşən yarım mərtəbəsi yerin altında, digər yarım mərtəbə isə yeni şiferin altında

idi. Mən orada yatırdım. Mənim pəncərəm tövlənin sentyabrda üstündə alma qurutduğumuz çardağına baxırdı. Tövlənin arxasından yol uzanırdı, sonra isə göz işlədikcə ancaq donqar təpələr görünürdü. Yayda elə gözəl olurdu ki, adam lap rəqs etmək istəyirdi. Elə başqa vaxt da çox xoş idi. Həyatımız də möhtəşəm idi. Yaxınlıqda Fırtıqçay şırıldayırdı. Dəmir körpüyə qədər su dayaz idi, buna görə də ucadan şırıldayırdı, daşların üstüylə axıb gedirdi. Ancaq dörd ildən bir, yazda necə coşur, qara qüvvələrlə necə dolurdusa, adam baxmağa qorxurdu: nərildəyir, parça-parça köpüklər hər tərəfə yayılır, qapağın altından daşan mayalı xəmir kimi ətrafa sıçrayırdı... Elə bilirdin ki, bu saat daşib hər yeri götürəcək, özü ilə birlikdə tövləni də, yazıq Qoşqarın damını da, özünü də, elə evimizi da yuyub aparacaq... Çardağ şifərdən olsa da, divarlar samandan idi axı. Uzun müddət tab gətirə bilməzdi. Bəs birdən zirzəmiyə dolsa? Orda elə bir orduluq qış ehtiyatı var idi. Adətən, belə günlərdə atam Qarağacdən düşməzdi. Ağacın lap təpəsinə dırmaşıb əllərini durbin kimi gözüne dayayaraq daşan suyun dalınca baxardı; bilmək olmaz, bir də gördün, özü ilə nəsə gətirdi. Bəzən odun üçün yararlı olan köklü bir ağac, bəzən kiminsə inəyi və ya bir parça hasar, ya da ki təkər və ya pal-paltar. Bir dəfə sərxoş baytar Qasımovu axıdıb gətirmişdi. Ancaq bizə lazım olmadığından, onu yenidən suya buraxdıq.

Bir sözlə, atam hansı səbəbdənsə gedib bataqlığa çıxmayana və Qarağac bizi tərk etməyə qədər, biz çox yaxşı, şən yaşayırdıq.

Onlardan sonra hər şey dərhal pisləşdi. İndi isə, heç bilmirəm kimdən sonra, – atamdan, yoxsa Qarağacdən. Burda əsas faktlardı. Həyatda zolaqlı siçovullar əmələ gəldi. Əvvəllər heç belələrini görməmişdim. Özləri pələng kimi zolaqlı, quyruqları uzun, ancaq spiralvari burulmuş olurdu. Onları odunla və ya hansısa alətin sapı ilə vuranda, it kimi hürüdürlər. İki gündə hindəki bütün toyuqları boğub öldürdülər. Qoşqar onları nə qədər qovalasa da xeyri olmadı; yekə, ağır canıyla onlara necə çata bilərdi ki. Nəhayət, təslim oldu, damını atıb kimsəsizlər kimi quru yerdə yatmağa başladı. Onlar da Qoşqarın damında yuva qurdular. Biz onları dustla zəhərlədik, ov tüfəngindən atəş açdıq. Yalnız yeddisi məhv oldu.

Dəfndən sonrakı ilk cümə axşamı onlar evə doluşdular. Zirzəmidə isə bu arada başqa bir müsibət baş verdi: necə deyərlər, bütün qış ehtiyatımız – bağladığımız bütün balonlar durduğu yerdə, bir-birinin ardınca partlamağa başladı, mürəbbələrin hamısı xarladı, almalar qurdladı, qara qurbağa pendir çəlləyinə kürü tökdü. Yazıq anam lap başını itirmişdi; gah əlində tüfənglə həyatə qaçır, gah zirzəmiyə girir, gah da çardaqdan yekəqulaq bayquşları qovurdu. Mən də onun ardınca. Oyy, qardaş, bir bilsən o bayquşlardan necə zəhləm gedir! Onların ucbatından yata da bilmirdim. Bütün gecə sarı gözlərini pəncərəyə zilləyib bir ağızdan ulayırdılar. İndi gəl yat görüm necə yatırsan?

Səhərlər gölməçələr donmağa başlamışdı, şaxta artıq qulaqları dondurur, dağlara qar yağırı. Bizdə hər şey get-gedə pisləşirdi. Ehtiyatlarımızın hamısını itirmişdik. Siçovullar isə bizi yavaş-yavaş evdən sıxışdırıb çıxarmışdılar. Qoşqar qəbizlikdən əziyyət çəkirdi. Hər şeyi atıb qaçmaqdan başqa çarəmiz qalmamışdı. Amma qaçmağa bir yerimiz də yox idi. Fərmayişgilə

gedəsi deyildik ki? Onun evində arvad-uşaq əlindən tərpənməyə yer yox idi; biri təzəcə doğub, o biri doğmaq üzrədir, hərəsi də iki-iki, üç-üç doğur. Hamısı da elə bil başqasındandır; heç biri Mişoppaya oxşamır. Təkcə böyük oğlu Oktaşdan başqa. O yazıq da qabarlarını buğa verəndə hamamda dəm qazından boğuldu. Bax, elə onda, tamam çarəsiz qaldığımız bir vaxtda qonşumuz dedi ki, bizim Qarağacı dəmir körpünün o üzündə görüblər. Axı, onu heç bir başqa ağacla dəyişik salmaq olmaz. Dedi ki, orda dayanıb tir-tir əsir. İki həftədə meşədə tamam vəhşiləşib, tikanları çıxıb, adamlardan çəkinir, özü də canavar kimi ulayır. Ertəsi gün biz qalın geyindik, Qoşqarı həyətdən çıxarıb yəhərlədik – həmişə müftə yeməyəcək ki – və körpüyə tərəf yollandıq. Uzun müddət yol getdik. Köpəkdir də, at deyil ki, eşşək belə, ondan tez gedir. Tükləri cırıq döşəkdən tökülən kimi, parça-parça tökülür, dilini çıxarıb ləhləyir, ağzının suyu axır, özü də durmadan havanı korlayırdı. Saat yarım güclə gedib çatdıq. Baxıb gördük elədir ki, var – bizim gözəlçə düz uçurumun kənarında dayanıb. Tamam çılpqlaşmış, budaqları dolaşmış, qırıqlanmış, biz yanına getmək istəyirik, o isə yaxın qoymur, köklərini xışıldadır, başını əsdirir, özü də eynilə canavar kimi ulayır. Nə qədər məzəmmət eləsək də, təzə peyinlə tovlamaq istəsək də, xeyri olmadı. Hər şeyə tüpürüb qayıtdıq.

Anam dedi ki, Fərmaşə deyəcəm, qoy onu kəndirlə sarısin, traktorla sürüyüb evə gətirsin. Özün görürsən ki, onsuz heç cür mümkün deyil.

Təbii ki, traktordan da bir şey çıxmıdı. O elə ağac deyildi ki, öz razılığı olmadan harasa sürüyüb aparasan. Biz Fərmaşənin dalınca gedincə, o, traktoru qızdırınca, ora-bura, Qarağac aradan çıxdı. Fərmaşə papağını yerə çırpdı: “Vəssalam, ürkütdüz! Gərək dərhal məni çağırıydız! İndi çayın o tərəfinə qaçdı əclaf! Özü gəlib çıxmasa yüz il tapmazsan. Kiməsə qoşulsa, işimiz bitdi. Onun dilini bircə rəhmətlik ərin bilirdi. O çardaqdadır?”

“Başqa harda olacaq? Uzanıb quruyur” – anam cavab verdi.

Fərmaşə isə: “Ondan soruşaq görək bu qızmış ağacı necə yola gətirək, bəlkə bir işarə verər bizə...” – söylədi.

Anam barmağını gicgahına döyəclədi, yəni ki, başın xarab olub?

“Ehh, – dayım əli ilə alınına vurdu, – mən də söz danışdım dəə, odun elə Afrikada da odundur! Bağışla, bacıcan, başım işləmir vallah, beynimdə ancaq xəngəldir, üç gündür onu yeyirəm. Nahaq yerə də o qədər solyarka sərf edib bura gəldik”. Anam bu müddət ərzində ilk dəfə ağladı: “Yanacaq pulunu verəcəm, qorxma, başımı deşdin daha!”

Beləliklə, evə əliboş qayıtdıq. Yorğun, ac-susuz, əl yumağa da yer yoxdur – lənətə gəlmiş siçovullar çuqun əlüzyuyanı da, sabunu da gəmirib qurtarmışdılar. Axşam Qoşqara bir vedrə sıyıq apardım. Görürəm ki, elə bil yumağa dönüb, hətta, sanki balacalaşmış, üzünü siçovulların zəbt elədiyi damına dirəyib tərpənmir. Sən demə, həyəcədən gəbərib. Ölünün biri də artmış. Onu əvvəllər Qarağacın dayandığı çuxurda basdırdıq. Güclə sürüyüb apardıq ora. Ölmüş eşşəkdən ağır idi. Burnundan quyruğuna qədər dərmanladım ki, lənətə gəlmiş zolaqlılar onu da gəmirəsinlər. Düz yarım kisə dərman işlətdik. Qulağından bir parça kəsib yadigar götürdük. Qısacası, tamam yetim qaldıq.

Canavar kimi Aya baxıb ulamaq istəyirdik. Ay qəzəblə göydən sallanır, bayquşlar pəncərədən yerə tökülür, bütün gecə siçovulların evin tirlərini necə gəmindikləri eşidilir, dam isə lap başımıza uçmaq üzrə idi... Tərslikdən, həmin il qış da çox sərt gəlmişdi. Çayın üzü sanki şəkərli qazmaq bağlamışdı və su onun altından qijiltıyla axırdı. Üstəlik, qar da yağdı. Beş gün deşik corabdan tökülən kimi durmadan yağdı. Hər tərəfi bürüyənədek bütün gecəni fasiləsiz tökdü. Evdən çıxmaq üçün qarı kürüməli olduq. Pəncərədən düz qar topasının içinə atılıb, kürəyə qədər güclə gedib çatırsan Sonra kürəyi götürüb nahara qədər, nahardan axşama qədər, təmizlə ki, təmizləyəsən. Altıncı gün qar dayandı. Həyətə çıxanda məəttəl qaldım: düz tövlənin arxasındakı təpənin üstündə Qarağac dayanmışdı. Doğrudur, tamam əldən düşmüşdü, amma yenə də şükür ki, sağ-salamat idi. Sevindiyimdən az qala dəli olmuşdum. Yola fikir vermədən onun yanına cumdum, iki dəfə təpədən yumalandım. Yaxama, ağzıma, burnuma, qulağıma qar doldu. Papağımı itirdim, bağırıqlarımı don vurdu. Onun yanına qədər iməklədim, üzbəüz oturub dizlərimi qucaqlayaraq soyuqdan titrəyirəm. Qarağac isə budaqlarını şaqqıldadaraq üzərimə əyilib yellənir, coşur, demək istəyir ki, yaxınlaşma, yoxsa köklərimlə səni parçalayaram. Mən qorxudan gözlərimi yumub hərəkətsiz oturmuşam. Sifətim şaxtadan elə göynəyir ki, ağlamaq istəyirəm. Xüsusən də qulaqlarım. Bu vəziyyətdə nə qədər oturduğumu xatırlamıram. Yəqin ki, uzun müddət. Soyuq məni tutdu, gücüm qalmamışdı, elə də yuxuya getdim. Əgər Qarağacın vicdanı baş qaldırmasaydı, yəqin ki, elə orda da donub öləcəkdim. Ayılıanda artıq onun içərisində idim. Oyuğun içinə necə düşdüyümü xatırlamıram. Əsas odur ki, yetimə rəhm eləmişdi.

Sonra anam məni axtarmağa başladı. Həyətdə ora-bura qaçıb məni çağırır, mən isə Qarağacın başından ona əl eləyirəm.

Nə isə, axır ki, qayıtdı. Özünə damın yanında təzə yer seçdi. Qoşqarı basdırdığımız köhnə yerinə getmədi. Köklərini dərinə buraxıb dayandı. Biz onu peyinlə yemlədik. O saat yarpaqları açıldı. Amma mən hər ehtimala qarşı onu zəncirlədim. Nə olacağını bilmək olmazdı.

Beşinci fəsil

Əbabilin evində

Məlum məsələdir ki, hər yerə burnunu soxmaq lazım deyil, xüsusilə də ordan necə çıxacağını bilmirsənsə, bilmədiyin hər oyuğa baş təp-mək düzgün deyil. Heç falçıya da getmə. Kim bilir, içəridə nə var! Digər tərəfdən də bütün günü ancaq çay içib burnunu heç yerə soxmasan, təbii ki, burnun salamat olar, buna heç şübhə yoxdur, amma heç bir xeyir də gözlə-mə. Öz qiymətli burnunla çox uzun, amma darıxdırıcı bir ömür yaşayacaq-san. Burda isə...

– ... əllərini sıxıb tullan, qorxma... – Mişoppa oyuqdan boylandı. – Qaqarın jiqulidə uçuğu kimi, özün üçün uçaçaqsan. Sağında ulduzlar, solunda qalak-

tikalar, cürbəcür meteorlar. Ancaq çalış aradan çıxa biləsən. Ən əsası isə, qardaş, verilən traektoriyadan kənara çıxma! Daim kursu düzgün saxla, yoxsa, biabır olarıq. Bir sözlə, əgər qorxursansa, get evə. Burda mənim başımı xarab eləmə. Birinci dəfədir belə şey görürəm. Buna hörmət göstərüb qonaq çağırırlar, bu isə naz eləyir. Vəssalam, Mişoppa uçuşa hazırdır. Mişoppa yola düşür. Mühərrik işə düşür, geri sayıma başlayıram: on bir... on... doqquz...

– Bəs, birdən azsam? Traektoriyadan çıxsam?.. – İsgəndər tərləmiş ovçu ilə qaranlıq oyuğun girişinin üstündə sallanan budaqdan yapışaraq həyəcanla soruşdu.

– ... səkkiz... hələ indiyədək heç kim azmayıb... yeddi... əgər bu baş versə, sən birinci olacaqsan... altı... ağzını açma ki, milçək dolmasın, mən əmr verən kimi uç özünçün... beş... dörd... uğurlu uçuşlar... üç... iki... getdik...

– Əbabil...!

Cavabında bir pıqqıltı eşidildi. Sanki butılkanın ağzından tıxac uçdu və Əbabilin başı oyuğun içində gözdən itdi. Sonda oyuğun içindən rütubət və maşın yağı iyi verən toz qalxdı. İsgəndər boğazını nə qədər uzatsa da qaranlıq dumanın içindən bir şey seçə bilmədi. Yalnız Mişoppanın aşağı necə uçduğu eşidilirdi. Özü də, deyəsən, uça-uça nə isə zümzümə edirdi.

O, xeyli uçdu. Ən azından, ağacın dərinliklərində harasa tappıltı ilə dəyəne qədər İsgəndər 4-ə kimi saya bildi. Halbuki, oyuqdan yerə cəmi iki metr olardı. Ya da, çox olsa, iki metr yarım! Yeri gəlmişkən, dörd saniyəyə hörümçək havalandırma borusunda beşinci mərtəbədən birinciyə qədər uça bilir...

– Qovuşma uğurla keçdi! – Mişoppa oyuğun dibindən qışqırdı. – Çantanı tulla!

...Artıq içəriyə doğru sallaşıb qalan İsgəndər barmaqlarını açmağa heç cür cürət eləməirdi. Ağac onun başı üzərində müəmmalı şəkildə cırıldayır, budaqlar boynuna girərək onu qıdıqlayırdı. Aşağıdan sərin ağac qoxusu gəlirdi.

– Yüz il gözləyəcəm səni...?

İsgəndər, suya baş vurmuş kimi ağzına hava doldurub barmaqlarını budaqdan araladı və müxtəlif dəşiklərdən düşən işıq zolaqları ilə kəsilən qaranlıqda dörd saniyəlik uçuşdan sonra uğurla köhnə döşək yığınının üstünə düşdü.

Oyuğun girişi güclə seçilirdi; lap yuxarıda balaca yumru pəncərə kimi görünürdü. Uçuşdan qulaqları batan İsgəndər başını silkələyərək fikirlərini toplamağa çalışdı. Ayaqlarını döşəkdən sallayan kimi krossovkaları ilə üzərində çox iri və rəngli milçəklər uçuşan, bir növ, fosforlu mamırın içinə batdı.

– Əl-ayağın salamatdır? – bir-birinə keçən qalın budaqlardan yaranmış tağvari keçiddə dayanan Mişoppa soruşdu. – Ayaqqabılarını soyunmağı unutma. İçərini çirkəndirərsən. Buralar aptek kimi təmizdir. Onları vedrənin yanında qoy ki, içəridə iy verməsinlər. İsgəndər şübhə ilə parıldayan mamıra və ayağının altındakı, aralarından bənövşəyi tumurcuqlar görünən yarpaqlara baxdı. Amma mübahisə etmədən köhnə ayaqqabılarını çıxarıb üstündə “211 №-li mktb” yazılmış dəmir vedrənin yanına qoydu. Vedrənin içindən brezent çəkmələrin boğazı görünürdü.

– Necə deyərlər, xoş gəlmisən! Keç içəri, utanma, – Mişoppa başını tərpedib əvvəl özü tağın altına girdi.

Qızılı dumanın içindən nazik ağac budaqlarından hörülmüş enli tavan yavaş-yavaş görünməyə başladı. Axı hamar, eyni zamanda tünd yarpaqlarla hörülmüş, damarlara bənzəyən bu, qara budaqları başqa necə adlandırmaq olardı? Ağacın divarlarındakı enli çıxıntıların üstündə tozlu kollar bitmişdi. Bu kolların aralarında isə, divarın hər yerinə çoxlu qarmaq və ya sadə mıxlar vurulmuşdu. Onların üzərindən cürbəcür şeylər: qırmızı aftafa, bir cüt qaloş, çuqun tava, qazanlar, bağ qayçısı, ləyən, kompüter klaviaturası, xizəklər, velosiped təkəri və hətta mağazadan götürülmüş, tumançaq, amma gümüşü rəngli pencək geyinmiş başsız maneken asılmışdı. Manekenin sağ tərəfində müğənni Xumar Qədimovanın şəkli vurulmuş, üzəri göyümtül-sarı kif bağlamış iki plastmas stul qoyulmuşdu.

– Necə...? – nəhayət, İsgəndər heyretlə soruşdu. – Axı, bu qədər şey bura necə sığışmış? Ağac...

– Ş-ş-ş! – Əbabil pıçıldadı. – Tərpenmə...

İsgəndər qorxu içində donub qaldı. Mişoppa ayağının ucunda hansısa dolaşmaq bir kolluğa yaxınlaşaraq budaqları araladı və onların arasından boy-lanaraq sevinclə qışqırdı:

– Aha! Axır ki tapdım səni! – Kolluğun içində nə isə tərpendi. Bir saniyə sonra ordan qəribə, ördəyə oxşayan əyripəncə, boz bir quş çıxdı. Gözünün ətrafında və dimdiyində hind quşunun kimi qırmızı pipiyi var idi. Quş fışılıyla İsgəndərin yanından ötüb qarşı divardakı kolluğa girdi.

– Gizlətmək istəyirdi! – Mişoppa özündən razı halda əlindəki iri yumurtanı İsgəndərə göstərdi. Əlimdən hara qaçacaqsan, yekəburun axmaq...! Bu hind-doutlar elə bilirlər ki, hamıdan ağıllıdırlar. Ancaq burda hamıdan ağıllı mənəm!

Mişoppa barmağını sinəsinə döyəclədi və yumurtanı şalvarının cibinə qoyub qabağa getdi.

– Kəklkotulu çay sevirsən?

– Hə.

– Mən də, Əbabil ah çəkdi. Boğazım quruyub, gərək şəkərimi yoxlatdırım.

Onlar üstündə səliqə ilə bükülmüş döşək olan, dəmir qulplu enli sandığın yanından keçdilər. Onun üstündəki divarda, meşədə üç ayını təsviri edən qobelen örtük asılmış, onun başında isə ucuna toxunma corab və iri qaloş geydirilmiş iki çarpaz çubuq mıxlanmışdı.

– Tanıdın...? – Mişoppa bic-bic gülümsədi. Atamın dayaqlarıdır. Ondan miras qalan yeganə şeydir. Yox, yalan dedim, bir də alt tuman-köynəyi və bəzi alətlər qalıb. Ancaq alt paltarlarını ya qonaq gedəndə, ya da Yeni ildə geyinirəm. Keç, qardaş, əyləş masanın arxasında. İndi çay qoyuram.

Masa ağacın divarına bitişmiş, nəhəng göbələk papağına oxşayan enli, parıltılı bir çıxıntı idi. Üzərinə balaca süfrə salınmışdı. İsgəndər qorxa-qorxa taxta oturacağına əyləşəndə Mişoppa ipin üstündən şalvar, tuman və bir cüt corabı dartıb aldı və qaranlıq küncdəki pərdəni qaldıraraq paltarları ora tulladı.

– Mən bilmədim, sən qonaq gələcəksən. Əslində, evim tərtəmdir. Yağ tök, yala. Sadəcə, bir az tör-töküntüdür. Çatdırmıram, – deyə o aydınlıq gətirdi, – papağını isə çıxartmaya bərsən, incimərəm. Bura çox yelçəkəndir.

– Mən papaqsızam.

– Nahaq yerə, özüm elə gəzmirəm, sənə də məsləhət görmürəm.

Hardasa yuxarıda qəfil qaqqıltı eşidildi. İsgəndər başını qaldıraraq baxdı və uclarından şəhər sallanan səpələnmiş yarpaqların arasında ətrafdakı bitkilərin əlvan rəngləri ilə, demək olar ki, bütünləşən bir neçə toyuq gördü.

– İt uşağıdır ee, toyuq deyillər! – Əbabil hirsə toyuqlara tüpürdü, amma tüpürçək onların üstünə düşmədi. – Bütün günü yemləyirsən, bir damcı hörmət eləmirlər. Hər şeyin hazırlığına öyrəşiblər. Ancaq yeyib batırmağı bilirlər. Odur ee, hindoutlar, heç olmasa divara dırmaşırlar.

O, çöməlib masanın altından böyük, qəhvəyi bir çamadan çıxardı.

– Lap mənim nənəmin çamadanı kimidir, – İsgəndər sevinclə söylədi. – O bu cür çamadanla bizə qonaq gəlirdi.

– Hə, əlbəttə, amma Mişoppaya çamadan dolu hədiyyələr gətirmirlər... Mişoppa özü tapmalıdır hər şeyi. Çünki yetimdir. Valideynləri qurumuş ağaca dönüblər çardağa, – Əbabil qayıqları aç-aça donquldandı.

– Əşşi, nə hədiyyə ee, ancaq corab bağışlayırdı mənə, hamısı da eyni rəngdə. Yoxsa ki, elə bomboş çamadanla gəlirdi. Yüz dəfə görmüşdüm: orda ancaq iki gecə köynəyi, başmaq, eynəyi, dərmanları bir də mavi gözmuncuğu tikəni olardı. Vəssalam.

Bəs onda o boyda çamadanı neynirdi?

– Məsələ də elə onda idi, – İsgəndər bic-bic gülümsədi. – Qayıdanda çamadanı qaldırmaq olmurdu. Əlinə keçən hər şeyi aparırdı. Ondan sonra evdə nə stəkan, nə qaşığı tapmaq olurdu. Təsəvvür edərsən, bir dəfə hətta mənim dərsliklərimi də aparmışdı.

Mişoppa büllür qənd qabını və rozetkaları masanın üstünə qoyub ciddi-ciddi İsgəndərə baxdı:

– Sənə bir söz deyim, qardaş, deməli, evdar qadındır. Əgər ortalıqdadırsa, demək, lazımsızdır. Onun isə gərəyi ola bilər. Mən belə düşünürəm. Elə qadınlar var ki, hər şeyi evə dartıb gətirirlər. Əsil qadınlar. Ancaq elələri də var ki, adamı müflis edərlər. Mənə belələri lazım deyil. Neçə yaşı var onun?

– Dəli olmusan, çoxdan ölüb!

– Görürsən, növbə mənə çatanda ya hamısı ölüb, ya da hansısa rüşvətxorun arvadıdır! – O, bayaq paltarları tulladığı küncə yaxınlaşıb narıncı pərdəni qaldırdı. Ora yuxarısında çən quraşdırılmış yarıqaranlıq, balaca bir mətbəx idi. Çənin altından əlüzyuyana plastik boru uzanırdı. Bir də şlanqla göy rəngli balona birləşdirilmiş qaz plitəsi var idi. Mişoppa alışqanla qazı yandıraraq çaydanı odun üstünə qoydu.

– Görürsən də necə yaşayıram. O sənə ee, hər şeyin var. Odur, bax, krossovkaların köhnə olsa da hələ möhkəmdir. Mənə isə elə-belə heç kim heç nə verməz. Yox, şikayət etmirəm, qardaş: necə olsa ayrıca ağacda yaşayıram. Qonşu filan yoxdur, özü də iki mərtəbə yarımır. Öz həyatım var, istəyirsən lap inək saxla. Az da olsa, kiçik heyvanlar, quru anbar, hər cür

şərait var burda. Üstəlik, harda istəsən dayana bilərsən. Camaatda heç bu da yoxdur. Doğrudur, iş bir az çoxdur. Qarağac yaşıldır: orasını yama, burasını təzələ, gübrə ver, qurdları zəhərlə...

Mişoppa kətili masaya yaxınlaşdırıb ayaqlarını rahat uzadaraq əyləşdi.

– Eh, qardaş, bu gün məni boşuna qaçırdaraq əldən saldın. Yüz il idi bu qədər qaçmamışdım. Dizlərim indiyədək sızıldayır. Axırınıcı dəfə... qoy fikirləşim. həə. Hövsanda! – o qəfil bir anlıq susaraq fikirli halda çənəsini qaşdı.

– Ancaq kimsə sənə desə ki, biz guya yaş paltarları oğurlayırıq, inanma! Yalan deyirlər! Hamısı paxılıqdandır. Başqasının paltarı bizim nəyimizə gərəkdir? Özün fikirləş. Nədir, mənim öz paltarım yoxdur bəyəm? Odur ee, istənilən zövqə uyğun düz bir sandıq pal-paltarım var. Gəlin olsa, bu dəqiqə evlənərim. Onların paltarları da bir paltar ola bari... sən Allah... kimə göstərsən gülər. Ancaq camaat o qədər xəsisdir ki, – qırıq dırnaqlı barmağını yuxarı qaldırdı, – dörd kilometr yolu düz Zığa qədər dalımca qaçdılar...! Güclə aradan çıxdım. Qaç-qaç bütən küçə boyu elə qışqırır, elə bil bunun axırınıcı papağını oğurlamışam! Sənə deyim ki, heç utanıb – qızarmırlar. Mən o vaxtdan qəsdən o yerlərdə durmuram. Nəyimə gərəkdir, sən Allah, əgər oranın camaatı bir-iki şalvar, dörd dəne sidikli mələfə, bir az lazımsız xırda-xuruşdan ötrü belə həngəmə çıxardırlarsa, heç lazım da deyil. Bax, elə məni götür, bu gün ağacdan niyə çıxmışdım, sənə? Çünki dünən axmaqlığımı ucbatından təsbəhimi itirmişdim. Yəqin ki, qurdlarla əlləşəndə düşüb. Təsbəh isə çox bahalıdır, pələng gözü. Bu sənə üçün şalvar deyil ee. Mövsüm onsuz nə yeyib-içmir, nə də yatmır. Bütün gün deyinsə də özünü öldürmür. Çünki onun başında sarımsaqlı xəngəl yox, necə olsa, ağıl var. Dəqiq bilir ki, nəyi itirirsən, itir, gec-tez mütləq qayıdacaq. Hərlənib-fırlanıb yenə geri dönəcək. Bircə vicdandan başqa, təbii ki.

İsgəndər gülümsəyərək əlini cins şalvarının cibinə saldı və xırda təsbəhi çıxardıb masanın üstünə qoydu.

– Bunu deyirsən?

– Bir buna bax! – Əbabil kətili aşırdaraq yerindən sıçradı. Gör ee! Heç iki gün də keçməyib! Qayıtdı! Hər yeri axtarmışam, qarajların yanına da getdim, yola da baxdım... Hardan tapmısan?

– Qarağacın əvvəllər durduğu gölməçənin yanından...

– Mövsüm sevinəcək.

Mişoppa papağını başından alıb ayağının altına atdı.

– Yazıq düz iki gündür yatmır.

– Axı kimdir ee o Mövsüm?

– Əmimdir, atamın kiçik qardaşı... Yaşıldır, mənimlə birlikdə yaşayır. Gərək onunla mütləq görüşəsən, hörmətini bildirəsən. Amma belə tüklü başla olmaz. Bilirsən, onun tüklülərdən zəhləsi gedir. O saat ürəyi tez-tez döyünür, gözləri kəlləsinə çıxır, dəliyə dönür. Hətta adamı dişləyə də bilər. Qısacası, trixofobiya. Xəstəlikdir. Mövsümün həkimdən arayışı da var. Allah can sağlığı versin, Rənaxanıma, qışda onu yoxlamışdı. Dedi ki, ağır formasıdır. Bağayarpağı ilə isti imalə yazmışdı. Ümumiyyətlə, Mövsümün belə xəstə-

likləri çoxdur. Saymaq istəsəm, barmaqlarım çatmaz. Tərslikdən, hamısı da nadir xəstəlikdir.

– Bəyəm o indi burdadır?

– Bəs harda olacaq? Deyirəm, bəlkə, başna papaq qoyaq, həə? Nə deyirsən? – Əbabil başını əyib hər tərəfə dağılmış qıvrım saçlarını hamarlamağa çalışan İsgəndəri şubhə ilə süzdü.

Yaxşıca isladıb papaq keçirdək...? Yox ee, işə yaramayacaq. Mövsümdə dominant keratit xəstəliyi olsa da, it kimi iy bilir. O saat başa düşəcək. Qulaq as, – o birdən barmaqlarını şaqqıldadaraq sevincə qışqırdı. Sən axı başını qırxdırmağa gedirdin, elə deyil...?

– Nə olsun? – İsgəndər ehtiyatla cavab verdi.

– Necə “nə olsun”? Gedirdin ya yox?

– Gedirdim.

– Bəs mən nə deyirəm? Onda gəl elə mən qırxım dəə başını! Necə o saat mənim ağıma gəlmədi! Çünki bayaqdan çərənledirsən məni! Bu saat, bu saat hər şeyi düzəldərik...

İsgəndərin etirazına məhəl qoymadan Mişoppa sandığın yanına cumub onun üstündəki yastıqlarla döşəyi qətiyyətlə yerə atdı və uçuşan rəngbərək güvələri cəld ora-bura qovaraq sandığın ağır qapağını qaldırdı.

– Kış! Kış! – cəldiğin içində eşələnən Mişoppa əlinə keçən hər şeyi baxmadan çiyninin üstündən arxaya tullamağa başladı. Arxada televiziya antenası, çəkmələr, qurumuş arı pətəyi, avtomobil farası, kinoproyektor, kub dəstləri, sınıq qoltuqağacı, kiminsə taxma çənəsindən ibarət sürətlə böyüyən bir təcik yaranmışdı.

Toyuqların deyingən qaqqıltısı kəsildi, kolların içindən isə iki dənə yekə hind quşu boğazlarını uzadıb maraqla Əbabili izləyirdi.

– Necə oldu bəs... axı burda idi... Zəhrimar! Mişoppa səbirsizliklə ayaqlarını yerə döydü.

– Yaxşısı budur, bərbərxanaya gedim...

– Dayan bir, görüm. Məndən yaxşı kim qırxacaq...? Əbabil hirsənərək hisli bir qazan çıxardı. Onun içərisindən yağ qabını, çirkli, üzüksüz kitabı, və ov tələsini götürüb silkələyərək digər əşyaların üstünə tulladı. Sandığın qırağından içinə doğru elə əyildi ki, ayaqları havada asılı qaldı. Və birdən qışqırdı:

– Budur ee, burdadır. Elə bildim oğurlayıblar. Fu! Bura bax... – o əlindəki hansısa bir bağlamayı İsgəndərə tərəf yelləmək istəyəndə özünü saxlaya bilməyib sandığın içinə yıxıldı. Zərbədən sandığın qapağı örtüldü, ancaq Mişoppa heç kefini pozmadan sevincək halda içəridən qışqırmağa davam elədi:

– Artıq narahat olma, qardaş. İndi saçlarını qaydaya salar. Mişoppa nə dediyini bilir. Lap yaraşlıq bir oğlan olacaqsan. Yoxsa ki, vallah, məndə əmim kimi trixofobiya olmasa da, sənə saçlarına sakit baxa bilmirəm...!

– Bağlamada ayaqqabı qutusu, qutuda isə yekə dərz qayçı, bir şüşə açılmış xiyar losyonu, alüminium daraq və “Agidel” qırxma maşını var idi. Mişoppa yenidən sandığa tərəf gedib, nəhəng, bozarmış bir alt tumanını toreodor kimi ikiəlli qarşısında tutaraq geri döndü.

- Gəl, gəl rahat əyləş, qardaş! – Əbabil qayçıını şaqqıldatdı. – Mişoppa işə başlayır.
- İsgəndər narahatlıqla stulda qurcuxaraq başını buladı:
- Yox ee, mən bərbərxanaya...
- Mişoppa qaş-qabağını tökdü:
- Nədir, yoxsa mənə etibar eləmirsen?
- İsgəndər altdan-altdan ona baxıb çiyinini çəkdi:
- Sən bəyəm baş qırmağı bacarırsan?
- Sən bir buna bax ee...! – qəzəblənmiş Mişoppa əllərini arxasına qoyub, arada bir üzünü şillələyərək masa ilə kiçik mətbəx arasında var-gəl eləməyə başladı.
- ... Mən də deyirəm bu niyə sevinmir, niyə "sağ ol, Mişoppa qardaş, sağ ol ki, mənə hörmət göstərirsen" – deyə qışqırmır.
- Axı nəyə sevinməliyəm? – deyə İsgəndər mızıldandı.
- Nəyə? Al, bax...! – o dərzi qayçısını masanın üstündən götürüb İsgəndərə uzatdı. – Bax! Yaxşı-yaxşı bax...!
- İsgəndər laqeydliklə qayçıını əlində fırlatdı. Onun bir üzündə: Teloş A. , atelye N 4 yazılmışdı.
- Heç bilirsən, bu kimindir?
- Hansısa bir Teloşun.
- Hansısa... – Mişoppa donquldandı. – Mənim babamın! Bax bu qayçı ilə Teloş...
- O birdən susdu, çiyinin üstündən şübhə ilə enliyarpaq kolların üstündəki qızılı dumanın içində kəpənəklər uçuşan ağacın dərinliyinə baxdı.
- Sonra heç kim bilməsin aa, başa düşdün? – Mişoppa pıçıldadı. – Çox ciddi məsələdir...

Mişoppanın hekayəsi

(№2)

Üzr istəyirəm, amma sizə Mişoppanın daha bir hekayəsini danışmalı olacam. Onu heç cür ötürmək olmaz, yoxsa buynuz zarafatını anlaya bilməyəcəksiz. Mən hər cür səy göstərmişəm. Gərək dözsüz.

Mənim babam Teloş bütün Poxludərədə ən məşhur bərbər idi. Deyilənə görə o, əlində tərəş fırçası ilə doğulubmuş. Yəqin ki, yalan deyirlər, ancaq nə bimek olar? Hər halda, hamının üzünü, başını elə qırxırdı ki, barmaqlarını yalayarsan. Doqquz saniyəyə ən tüklü dərvişi adam eləyərdi: vjik, vjik, baş artıq armud kimi hamardır, istəyirsən lap evlən, ya da şeir yaz, – bir sözlə, heç doğma anan da tanıya bilməz. Sənə deyirəm, böyük istedad idi! Bax, bu qayçıını onun üçün Həştərxandan olan kor malakan düzəldib. Düz yarım ilə hazır olub, özü də möhkəm Dəməşq poladından hazırlanıb. Ona görə də belə yüngüldür. O vaxtkı dəblə camaat xəncərlə gəzəndə, Teloş belinə qayçısını taxıb əda ilə gəzər, gecələr də yastığının altına qoyardı. O, həmişə belə deyərdi: "Əgər arvadımı oğurlasalar – tfu, başqasıyla evlənib həyatıma

davam edəyəm. Ancaq qayçıyı oğurlasalar, heç nə, ayağını uzat, öl. Axı o, axmaq malakan hamamda dəm qazından boğulub ölüb!”

... Bir dəfə axşam çağı Teloş düz iki boşqab mərci şorbası, göyərti qutabı, qoyun pendiri, xiyar, süd-çörək aşırandan sonra, kefi kök çaydan əvvəl həyəətə, bağırsaqlarını havaya verməyə çıxır. Aftafanı ağzına kimi doldurub, qaloşunu ayağına taxıb elə iki addım atmamış kimsə küncdən çıxıb tufəngin qundağı ilə onun alınına vurur. Yazıq babamın ayağı qaloşdan çıxır üzü üstə peyinin içinə yığılır. Bir xeyli keçdikdən sonra bir kisenin içində özünə gəlir. Sonra anlayır ki, kisə atın yəhərinə bərkidilib. Yəhərin üstündə isə qara çuxalı, ağ papaqlı bir abrek qamçısını yelləyir. Xeyli yol gedirlər. At gah palçıqın içi ilə, gah da bataqlıqla keçib gedir. Teloş bu yerləri əzbər bilirdi, başı da, bütün nəslimizdə olduğu kimi, elə möhkəm idi ki, bir zərbə ilə yarılmazdı. Ancaq çayın o tayındakı dağlara tərəf getdiklərini dərhal anlaya bilmir. Görünür, iz itirmək üçün dövrə vuraraq gedirmişlər. Bir sözlə, bütün yolu sakit oturub, ancaq kisədən balaca deşik açıb ki, yolu izləsin. Quldurlarla mübahisə eləmək olmaz, qardaş. Səsini çıxarsan, canını alarlar. Teloşun silah adına bir qayçısı, bir də ülgücü varmış, abrekin də kürəyində karabini, belində tapançası. Xəncəri də ki, Ay işığında bərq vururmuş. Nəhayət ki abrek Teloşla birlikdə kisəni yerə atıb kəndiri kəsir. Babam kisədən çıxıb ətrafa göz gəzdirir və görür ki, bir mağaradadırlar. Ocaq yanır, üstündə də qazan qaynayır. Ocağın qırağında, daşın üstündə quldurbaşı əyləşib: qalan iki nəfər çuxa və papaqda, bu kürənsaqal da uzun pencəkdədir. Özü də çilli, sifəti çopur-çopurdur. Ən əsası, gözləri sap sarıdır, lap mazandaran pələngi kimi. O saat bilinir ki, baş quldur odur.

“Axşamın xeyir, – quldurbaşı deyir, – “Qayçı Teloş” ləqəbli o məşhur bərbər sənən?” Babam mümkün qədər belini dikəlməyə çalışır, bir yandan da qarnı burur, mərci şorbasıyla xiyar bayıra çıxmağa tələsirlər.

“Özüdür ki, var, – babam cavab verir, – Qayçı ləqəbli Mişoppa Teloş! Burdan düz Arazacan ən diribaş bərbər”.

Kürən quldurbaşı kinayə ilə gülümseyərək qəlyanı ağzından çəkib soruşur:

“Bəs sən bütün polislərin axtardığı abreki necə lazımdır qırxa bilərsən, Mişoppa Teloş? Özün görürsən də, tamam saç-saqal basıb”.

“Əlbəttə, lazım gəlsə, lap şeytanın özünü də qırxaram!”

Kürən isə:

“Ancaq bax aa, Teloş, burda gördüklerini özünə qəbirə aparacaqsan. Ağzından bir kəlmə çıxarsan, çox pis cəzalandıraram. Burdan Araza qədər bütün nəslinizin kökünü kəsəyəm”, – sakitcə söyləyir, pələng gözləri isə közdən də parlaq işıldayır.

Burda neyləmək olar? Teloş ehtiyatla, telbətəl onun saçlarını qırmağa başlayır. Allah eləməmiş, birdən kəsib-eləsə, işi bitər. Quldurun bir yığın pırtlaşmış, qaban tükü kimi cod saç varmış. Görünür, uzun müddətdi ki, dağlarda gizlənirmiş. Teloş onun başını qırır, mərci isə elə burur, elə burur, elə bil bu saat çıxıb bayıra töküləcək. O biri iki abrek çuxalarını quru torpağın üstünə sərib uzanır. Birdən quldurun başında Teloşun əlinə qəribə bir şey

dəyir. Təpəsinin ortasında iki dənə şişə oxşayan bir şey. Teloş onun kürən saçlarını aralayıb baxır və heyretə gəlir: buynuz! Özüdür ki var! Kürən nəhaq yerə dilini dinc saxlamağı əmr eləmiş!

“Hə, Mişoppa Teloş, indi bildin mən kiməm?” – quldur qəlyanından bir qulab vurub soruşur.

“Bildim, – babam cavab verir, özü isə tumanını batırmamaq üçün özünü güclə saxlayır. Sən ruhsan, bizim dildə desək – Qulyabani”.

“Əhsən sənə, tanıdın! Mənim adım çoxdur, elə sənin kimi. Doğrusun desəm, sizin qardaşınız Mişoppadan mənim heç xoşum gəlmir. Yaman oğrusuz, özü də bir şey olmamış böcək kimi qaçıb ağacınızda gizlənirsiniz. Bizim kimi deyilsiz... Ancaq sən, Teloş, qəti qorxma, işində ol. Saçlarımın altında nə olduğunun isə, sənə heç dəxli yoxdur”

Teloş onun başını birtəhər qırxıb qurtarır. Qarnı nə qədər bursada, güclə dözü. Hələ üzünü də qırxır. Bircə pələng bığına oxşayan bığlarını saxlayır. Quldur güzgüdə özünə baxıb çox bəyənir və Teloşa 50 qəpik verib deyir: “Yaxşı iş görmüsən, Mişoppa, buynuzlarım da heç bilinmir. Yoxsa saçlarımı bit-birə basmışdı. Hökumətin əlindən dağlara qaçmaq asan iş deyil. İndi isə nə qədər ki, mənim abreklerim yuxudan oyanmayıb tez arxana baxmadan qaç evinə. Bilirsən də, onlar vəhşi kimidir, həm də axmaqdırlar. Başlarının içi pendirlə doludur, bir şey olmamış xəncərə əl atırlar. Onların danışqlarını eşitmişəm, sən qayçın xoşlarına gəlib deyəsən. Ona görə də, mənə, onlarla xudahafizləşməsən yaxşıdır. Get və bizim sövdələşməmizi unutma haa, ağacların, yastığın, yerin də qulağı var!”

Teloş qayçısını kəmərinin altına soxur, ülgücünü otla silib təmizləyir və deyildiyi kimi, ardına da baxmadan evinə yollanır. Yaxşı ki, Ay çıxıbmiş, babam yola göz gəzdirib var gücü ilə qaçmağa başlayır. İş bundadır ki, onun ayaqları atamından qısa idi. Deyirəm də sənə, qısa ayaqlarla dağın, təpənin üstü ilə qaçmaqdan pis şey yoxdur. Ancaq babam kəsə yol bilirmiş, o vaxt hələ orda körpü yox imiş. Gecə yarısı döngədə çayı keçib, bütün ailəsini doğramış başdan xarab Təhməzovun evinə çıxır. Buna görə Təhməzovu Si-birə sürgün eləmişdilər, evi isə eləcə xaraba qalmışdı. Nə isə, Teloşun qarnı elə ağrıyır ki, özünü saxlamağa gücü qalmır. Elə ordaca çöməlib qarnını elə boşaldır ki, özü demiş, az qala bağırsaqları töküləcəkmiş. Bir az yüngülləşir, özünə gəlir. Təhməzovun xaraba evi boş qalmış vahiməylə ona baxır, tavanın deşiyindən Ay bir gözüylə içəri boylanır, bayquşlar ordan-ora qonaraq uluşır. Babamın isə gözüne hər yerdə kürən quldur görünür. Ancaq babam möhkəm adam idi, heç nədən qorxmazdı. Ayağa durub şalvarını yuxarı çəkir, başını qapıdan içəri soxub bütün səsilə xaraba evin içinə qışqırır:

***Kürən, bıqlı iblisin
Başında var buynuzu!
Yamamasın şalvarın
Cırılmış dizlərini,
Yaxşısı budur ki, qoy,
Gizlətsin üzündəki
Çor-çopur izlərini!***

Evdəki bayquşlar səsini kəsir, siçanlar qaçıb gizlənir, babam da özündən razı halda evinə gedir. Hələ bir qapını açmağa da macal tapır. Fikirləşir ki, artıq hər şey bitdi: qorxudan da, mərci şorbasından da canı qurtardı. Ancaq kim bilərdi ki, həmin qulyabanı uzun illər sonra Arazdan ta Sibirə qədər ən məşhur adam olacaq. Əbəs yerə demirlər ki, onların içində ən təhlükəlisi kürən olanlarıdır. Elə ilk dəfə qəzetdə Stalinin şəklin görən kimi, Teloş başa düşür ki, o gecə üzünü, başını qırxdığı kim imiş!

Elə bu vaxt, tərs kimi, Təhməzov da qayıdıb gəlir düz evinə; gedəcək başqa yeri yox idi. Bütün olanlardan sonra kim onu evinə buraxardı? Evinə girən kimi ətrafa göz gəzdirib öz-özünə, ucadan deyir:

“Tfu, zəhrimar! Evdən heç əsər-əlamət qalmayıb ki! Burda yaşamaq olar?”

Dağılmış evdən isə dərhal əks-səda gəlir:

**Kürən bığlı iblisin
Başında var buynuzu!
Yamamasın şalvarın
Cırılmış dizlərini,
Yaxşısı budur ki,qoy,
Gizlətsin üzündəki
Çor-çopur izlərini!**

Təhməzov çox axmaq adam idi. Başını aşağı salıb yavaş-yavaş evini tikməkdənsə, cumur sədrin yanına ki, bəs mənim xaraba evim danışır, özü də dövlət əleyhinə, olan şeylər söyləyir. Bərkdən nə desən sənə təhqiramiz əks-səda ilə cavab qaytarır. Ona həmin dəqiqə inanmırlar; başı xarab idi, özündən nə desən uydura bilərdi. Yaxşıca kötləyib, qalan üç dişini də vurub salırlar, burununu sındırırlar, ancaq hər ehtimala qarşı, dediyini yoxlamaq üçün sahə müfəttişini evinə göndərirlər. Həə, bax, burda ara qarışır, məzhəb itir. Bütün rayona vəlvələ düşür. Qabaqlarına çıxan hər kəsi tutmağa başlayırlar. Elə sədrin özünü də hamının gözüne qatıb həbs eləyirlər. Təhməzovu isə təxribatçı və fars kəşfiyyatçısı kimi yenidən Sibirə göndərirlər. O axmaq elə ordaca çürüyüb gedir. Əslində, ordan heç kim qayıtmayıb. Bircə sədr qaça bilmişdi ki, o da, məlum, bataqlıqda boğuldu. Təhməzovun evini isə yerli-dibli sökdülər, üstündə durduğu təpə ilə birlikdə yerləbir etdilər. Belə düşünürəm ki, lap yaxşı elədilər. Ordakı, əks-səda da, görünür, elə Təhməzovun özü kimi başdan xarab imiş.

Bu tuthatutda Teloş yazıq, qorxudan birtəhər olubmuş; həftələrlə aftafadan ayrılırmış. Dəhşətli qorxudan bağırısaqları elə hey bururmuş. Ayaqyolundan evə gəlib ağzına bir tikə bir şey almamış, yenidən geri qaçırmış. Şalvarının qabağını elə yarı yolda açmış. Yazıq tamam əldən düşübmüş. Hamısı da ona görə olub ki, o axmaq şeirin hələ bir davamı da var imiş:

“O, insana bənzəyir,

Teloş hər şeyi bilir!”

Amma bəxti gətirib. Bilmirəm, əks-səda şeirin sonunu unudub, yoxsa, Teloş onu aydın söyləməyib, hər nə isə, sözün qıtası, təhlükə sovuşub.

Ona görə də, qardaş, bax aa, mən səni elə-belə qayçı ilə yox, Teloşdan mənə miras qalmış tarixi bir qayçı ilə qırxmağa hazırlaşıram. Belə bir saç düzümü iki dəfə baha olmalıdır. Bax, səndə nə qədər...

*Beşinci fəsil***Əbabilin evində (Davamı)**

– ...pul var?

– On manat, nədir ki?

Mişoppa bir saniyə düşünüb əlini yellədi:

– Yaxşı, dostluğumuzun xətrinə, sənə yeddi manata. Tam xidmət: dəbli saç düzümü və bahalı odekolon.

– Bərbərxanada beş manata da edərlər, orda hamı məni tanıyır.

– Zarafat eləyirsən? Beş manata heç kim yerindən də tərpənməz! Bəs babamın Stalini qırxdığı qayçı? Bəs odekolon? Bir fikirləş gör nə deyirsən! – Mişoppa masanın üstündən kiçik ətir şüşəsini götürüb çalxaladı və işığa tutdu: yaşıl maye yavaşca köpükləndi. – Görürsən necə oynayır? Yüz faiz təbiidir... Yaxşı, daha bundan aşağı düşməyəcəm – olsun altı manat. Beş manata elə özüm işlədərəm bu odekolonu.

– Dörd manat, – İsgəndər qətiyyətlə dedi. – Amma bax aa, səliqəli olsun.

Əbabil bir az fikrə getdi, sonra birdən gümrəhliqlə çiyindəki alt tumanını dartıb yelkən kimi açdı, budaqların üstündə mürgüləyən toyuqları diksin-dirərək:

– Yaxşı, sən deyən olsun! Yaxşı adamlara yox deyə bilmirəm də. Dörd deyirsən, dörd olsun, – baxmayaraq ki, bu əsil soyğunçuluqdur! Yaxşı, al, at çiyinə, görüm...

İsgəndər çimçəşdi:

– Bu nəyə lazımdır ki?

– Necə nəyə lazımdır? Tüklər paltarına tökülməsin deyə. Bağışlayacağsan, artıq mələfəmiz yoxdur. Sən narahat olma ee, şort təmizdir, yuyulub. Onu üç il əvvəl Masazırdan əkişdirmişəm. O vaxtdan sandıqda durur. Özün başa düşürsən də, mənim əynimə olmur. Sən narahat olma...!

Mişoppa nəhəng alt tumanını İsgəndərin çiyinə salıb kənarlarını boynundan içəri saldı, qayçını şaqqıldadaraq onun başına fırlanmağa başladı.

– Hə, qardaş, burda işimiz çoxdur! Çaçların yaman uzanıb... düzünü desək, sən saçların ən azı yeddi manat yarım edər. Özgəsi olsaydı, heç səkkizə də qırxmazdım!

Nəhayət, Mişoppa özünü tarazlayıb İsgəndərin gur qıvrımlarını kəsməyə başladı.

– Bəlkə onda...

– Tərpənmə. Mane olursan. Yoxsa ya qulağını ya da burnunu kəsəcəm. Dedim axı, qayçı Dəməşq poladındandır, – Mişoppa qayçını gah sağda, gah solda, gah da onun təpəsinin ortasında şaqqıldadaraq əmr verirdi. – Gözlərini yum, telini düzəldirəm. Dayan, islatmaq lazımdır...

Mişoppa mətbəxə cumub oradan əlində qırmızı aftafa ilə qayıtdı və onun lüləyindən İsgəndərin başına su tökməyə başladı.

– Bax, belə yaxşıdır, yoxsa quru-quru əyri alınır.

İsgəndər narahatlıqla yerində qurcalandı:

– Harası əyri oldu...?

Hər şey qaydasındadır, sən bir düz otur görüm...! Qulaq as, yüz ildir dostuq, evimə qonaq gəlirsən, amma heç demədin görüm sən anana nə olub?

İsgəndər qeyri-ixtiyari dartındı, boğazını uzadıb çiyinin üstündən Əbabilə tərəf döndü.

– Axı mən anam haqqında sənə heç nə deməmişəm!

– Tərpənmə demirəm? – Mişoppa əsəbi halda səsini qaldırdı. – Necə yeni deməmişən... Demisən!

– Deməmişəm, – İsgəndər inadla təkrar etdi.

– Qəribə adamsan ee, bəs onda mən onun barəsində hardan bilirəm...?

– Yüz faiz, deməmişəm!

Mişoppa qayçıını dayandırdı:

– Yaxşı, deməmişən. Ağır xəstədir?

– Onda sən hardan bilirsən? – hirsindən İsgəndəri isti basdı. O, kətildən sıçrayıb, üstü tüklə dolu alt tumanını çiyindən alaraq yerə fırlatdı.

– Nə özündən çıxırsan? Nə olsun, – xəstədi, xəstədi dəə, indi hamı xəstədi...

– De görüm hardan bilirsən?

Mişoppa kol kimi qalın qaşlarının altından ehtiyatla İsgəndəri süzüb incikliklə üz-gözünü turşutdu.

– Bax, sonra şikayətlənmə ki, əyri alınıb... sənənlə işləmək mümkün deyil ee, özüm ölüm!

– Əbabil...! Əgər bu saat deməsən...

– Guya desəm, yüngülləşəcəksən, – Mişoppa ah çəkdi.

– Danış, görək!

– Qarağac. – O pıçıldadı.

– Nə? – İsgəndər təəccüblə əllərini yellədi.

– Deyirəm, Qarağac deyib.

– Nə gicləyirsən? Məni axmaq hesab edirsən? Özündən nə uydurursan? Bircə yalandan demə ki, sən ağacın danışa da bilir!

Mişoppa incikliklə başını buladı:

– İnanmırsan, inanma. Aydın məsələdir ki, Qarağacın danışmağa ağzı yoxdur. Ancaq lazım olanları çatdırmağı bilir. Sadəcə, dinləməyi bacarmaq lazımdır. Anladın?

Mişoppa üzünü İsgəndərdən döndərüb çöməldi.

Yuxarıda, ağacın tavanının altındakı dumanın içində rəngbərəng kəpənəklər qanadlarını çırpır, yarpaqlar xışıldayır, döşəməni örtən hündür otların üstündə kimse gəzişirdi. Qədim ağac özü isə müəmmalı, əsrarəngiz və mənalı şəkildə cırıldayırdı.

Onlar uzun müddət susdular. Yəqin ki, bir dəqiqə-filan. Birinci Əbabil danışdı. Ancaq həmişəki kimi tələsik yox, astadan, hətta sanki, yad bir səsle:

– Onsuz da başa düşməyəcəksən. Düzünü desəm, qardaş, heç mən özüm də düz-əməlli başa düşmürəm. Sən elə bilmə, ee, mən doğrudan da

Qarağacın sahibiyəm. Sözdü dəə, deyirəm. Soruşmaq lazımdı hardan sahibi oldum? Mən, sadəcə, ona qulluq edirəm, o isə, əvəzində məni bədbəxtliklərdən qoruyur. Qarağaca mənsiz heç nə olmaz. Ancaq mən onsuz neynəyə-rəm? Vahab kimi tikintidə gözetçi işləyəcəm, yoxsa “Kəndimiz” kafesində ofisiant? Mövsümün də Qarağacdən başqa yaşamağa yeri yoxdur.

Mişoppa başını qaldırıb yuxarı baxdı. Oradan qızılı işıq süzülürdü.

– O, hər şeyi bilir, çünki yuxarıdan hər şey aydın görünür. Özü də əgər yuxuda hər şeyi mənə çatdırırsa, ağızı neynir? Təbii ki, kefi istəyəndə... İstəməyəndə, ya nəyisə bilməyimə ehtiyac olmayanda, heç nə demir. Elədə zaman daim eyni yuxunu görürəm: Qoşqarla bataqlıqda atamı axtarmağa gedirik. Vəssalam! Hərdən bir neçə ay dalbadal ancaq bu yuxunu görürəm. Artıq əzbər bilirəm. Çox darıxdırıcıdır, ancaq neynəmək olar? Hərdən düşünürsən ki, heç olmasa bəzi yenilikləri göstərəydi. Ya da, məsələn, konsert... Axı o lənətə gəlmiş itin üstündə bataqlığa nə qədər ayaq döymək olar? Amma yox ee! Gözünü yumub yuxuya getmək istəyən kimi o saat bu kəsəklər başlayır görünməyə, irəlində də itin başı gedir. Atamın dayaqları pioner qalstuku ilə birlikdə bataqlığın içindən görünən kimi yuxu başa çatır. İlişib qalıb – nədir? Əvvəllər düşünürdüm ki, burda nəşə gizli bir mənə var, sadəcə, mən başa düşmürəm... Sonra hər şeyə tüpürdüm və daha heç nə düşünmədim. Sağ olsun ki, bayramlarda, heç olmasa, köhnə kliplər göstərir. Doğrudur, çox vaxt elə ancaq Niyaməddini verir. Xüsusən də onun: “Dünya sən... dünya mənim...” mahnısını. Mən şəxsən daha çox Xumar Qədimovanı xoşlayıram. Qəşəng xaladır... Bax, keçən cümə yenə Qoşqarı göstərməyə başlamışdı. Sonra birdən yarıda kəsildi və sən ananın cadugərle necə dalaşdığını gördüm. Sən də orda idin. İndi başa düşdün məsələ nə yerdədir? Yoxsa, mən heç sənənlə danışardım? – Mişoppa ah çəkib başını buladı və yavaşca əlavə etdi:

– O ifritə ananı tamam əldən salacaq, deyim sənə. Öldürməyincə əl çəkməyəcək.

Bu sözlərdən İsgəndərin içi buza döndü və bomboş boşaldı. Boğazına elə acı bir qəhər doldu ki, nə uda, nə də tüpürə bildi. Dili sanki tamam tutuldu. Bayaqdan çöməlib oturan Mişoppa qalxıb üst-başını çırpdı, qıyğacı ona baxıb ehtiyatla soruşdu:

– Qırmağa davam edəcəyik?

İsgəndər cavab vermədi. Nə deyəcəkdi ki? Bu oyuqdan çıxıb evlərinə qaçmaq istəyirdi. Ümumiyyətlə bu Mişoppaya necə inanmaq olardı axı? Onun aldığı nəfəs də yalandır!.

Ancaq İsgəndər heç yerə qaçmadı. Hiss elədi ki, əslində, Əbabilin söylədiyi hər şey doğrudur. O, sakitcə bozarmış alt tumanını yerdən götürüb sinəsinə saldı və dinməzcə kətilə əyləşdi.

Nəhayət, qazın üstündəki çaydan uzun-uzadı fit çalmağa başladı.

– Bu saat, qardaş, lap bəy kimi olacaqsan. Artıq az qalıb. Sən düşünmə. Qarağac mütləq sənə bir şey deyəcək. Boşuna mənə hər şeyi göstərməyib ki. Deməli, sən üçün bir planı var. Başa düşürsən? Başını çevirmə və tər-pənme!

– Qıdığım gəlir!

– Əgər bir çarəsi olmasaydı, o heç nə göstərməzdi. Dəqiq deyirəm sənə. Bir bax ora...

Mişoppa döyənək olmuş barmağı ilə divardakı mamırlı tumurcuqları göstərdi. Oradan düz İsgəndərin gözləri qarşısında iki dənə bığ kimi nam-nazik, şəffaf tumurcuq göyərməyə başladı. Onlar hörük kimi bir-birinə sarıaraq yuxarı doğru boy atmağa başladılar. Sonra get-gedə şirələnərək nazik zoğlara çevrildilər və onlardan yeni tumurcuqlar yaranmağa başladı. Sonra onlar da eynilə bu birilər kimi yuxarıya doğru uzandılar onların üzərində yarpaqlar göyərdi və bu yarpaqlar qızılı işığın şəfəqləri altında əzilmiş kağız kimi açılmağa başladılar.

– Gördün?

– Bu nədir belə?

Sənə salam göndərir ki, heç nədən qorxmayasan, – yaşıl zoğlar gur kollara çevrilərkən Əbabil özündən razı halda söylədi. – Səbirli olmaq lazımdır, qardaş. Öz aramızdır, sənin bəxtin çox gətirib ki, üzü yaza gedir...

– Nəyə görə?

– Yazda həyatla ölüm yanaşı gəzir. Bacı-qardaş kimi. Əl-ələ. Bəzən onları bir-birindən seçmək olmur; ikisinin də gözləri acdır, ikisi də sənə diqqətlə baxır...

Mişoppa bir addım dala çəkilib sınaıçı nəzərlərlə İsgəndərin başına baxdı, sonra işindən razı halda başını tərpətdi.

– Hə, deyəsən, qurtardı! Saçlarını təhvil al.

– Bəs güzgü?

– Yaxşı ki yadıma saldın! – Əbabil qayçıını masanın üstünə atıb yalın ayaqlarını şappıldadaraq üzərində çərçivəyə salınmış güzgü parçası asılan divara tərəf cumdu.

– Buyur, bax, ləzzət al! İndi görünür ki, Artyomdan gəlmiş bir dəviş deyil, mədəni bir adamsan. Düzünü deyim, sən qıvrımların məni yaman yordu... ancaq çox qəşəng alındı, – Mişoppa ətrafda var-gəl edərək öz işini təriflədi. Fasonu çox əla alınıb. Bircə köynəyini dəyişsən, bulvara gedə bilərsən.

– Nə bulvar? – İsgəndər heyrlərlə səsinə qaldırdı. – Sən neynəmişən? Hər yeri əyri-üyrüdür... Ordan-burdan çıxır, sallanır... Sən, ümumiyyətlə, neynədiyini bilirsən?!

– Harası əyridir ee? Hanı əyri? Özündən nə çıxardırsan? Kimdən istəyirsən soruş...! İstəyirsən mərc gələk, çıx marketə, hamı deyəcək ki, saçın əla alınıb! Özü də ki, bundan yaxşı eləmək heç cür mümkün deyildi; sən saçların merinos kimi ydi. Həm də iki dənə ayrığın var. Kim indi iki ayrıqla gəzir...? Dayan, bir dəqiqə, bax, bircə buranı bir az düzəltmək lazımdır... – Mişoppa qayçıını götürüb onun qulağının üstündən sallanan qıvrım saçı kəsdi.

– İndi bu başla məktəbə necə gedəcəm? – İsgəndər az qalırdı ağlasın. Bilirdim ki, sən da baş qırmağı heç bir damcı bacarmırsan!

– Məgər mənim günahımdır ki, sən saçların doğru-düzgün deyil? İşləmək də olmurdu. Mən zənciləri belə qırxmışam, heç biri də narazı qalmayıb. Onların başı isə lap dəhşət gündədir!

– Zənci nədir? Tamam korlamısan başımı! İndi evdə nə deyəcəm?

Mişoppa papağı ilə qıpqırmızı olmuş üzünü silib gülümsədi:

– Deyərsən, bərbər eynəyini itirmişdi. Yaxşı, özündən çıxma. Lap yaxşıdır. Hələ gözün alışmayıb, ona görə sənə elə gəlir. Evdə çimib daranarsan, səhər əntiqə olacaq. Hələ mənə çox sağ ol da deyəcəksən. Ancaq yalan deməyəcəm, zənciləri-filan qırxmamışam, əlimə düşməyiblər. Ancaq Şəmkirdə, it oğlu gözetçi, sərxoş olub bostanda yatanda onun bığını kəsmişəm. Bir əclaf idi ki, gəl görəsən. Bir dəfə danışaram sənə. Gərək onun qulağını da kəsəydim! Bilirsən necə bıqları vardı? Lap məfil kimi. Mən onlardan özümə fırça düzəltmişəm. Yeri süpürürəm onunla. Başa düşmürəm, o cür bıqlarla necə yaşamaq olar? Başımı qatdın ee, tamam. Nə qədər ki əmim komaya düşməyib, ona çay vermək lazımdır. Gözlərini yum, odekolon fısırdım... Danışdığımız kimi, məbləğə daxildir.

Əbabil şüşənin ağzın açıb İsgəndərin üstünə bolluca xiyarlı odekolon tökdü. Dərhal onun iynə hardansa iri-iri mığmığalar axışb gəldi.

– Elə bil bostandan indicə dərmisən. Hiss eləyirsən? Hətta bir az da peyin iyisi verir.

– Peyin niyə? – İsgəndər coşdu.

– Bəs bostandan nə iyi gəlməlidir? Xiyar iyi, gübrə iyi, – Əbabil İsgəndərin qırılmış başı üzərindən mığmığaları qovaraq izah elədi, – heyif, sən keçən həftə gəlmədin. Məndə yarım şüşə badımcən ətiri qalmışdı.

– Kim, axı, badımcandan ətir düzəldər?

– Badımcən odekolonu tətərvəz ətirlərinin ən yaxşısıdır, – Mişoppa əminliklə dedi. Elə gözəl qoxusu var ki, adamın ağzının suyu axır. Amma zəhrimar çox bahadır. Badımcandan başqa içində sarımsaq, pərpərəng, keşniş, sirkə yağı və cürbəcür ədviyyatlar da var...

Mişoppa tüpürcəyini uddu.

– Vəssalam. Mən öz işimi gördüm. Gəl hesablaşaq.

– Bu cür saçə görə sən mənə pul verməlisən ee!

– Utanmırsan heç? – Əbabil qaşqabağını tökdü. – Sözüünü belə tutursan? Yeri gəlmişkən, Qarağac hər şeyi yazır aa...

İsgəndər dinməzəcə cibindən on manat çıxartdı. Mişoppa tez pulu onun əlindən qapıb işığa tutdu və diqqətlə hər iki üzünə baxmağa başladı.

– Bu gün xırdam yoxdur, – o, pulu hamarlayaraq dedi. – Ancaq iri pullardır, qırmızılar. Sonra hesablaşarıq.

– Sonra nə vaxt?

– Əbabil cavab vermədən mətbəx pərdəsinin arxasına keçdi.

– Sonra nə vaxt? – İsgəndər onun ardınca qışqırdı.

– Sonra dəə, sonra... Nə yapışmısan ee, nə olub? Sonuncu dəfə, görüşürük bəyəm? Mişoppa deyindi. – Al, götür...

O mətbəxdən süpürgəni tulladı.

– Yaxşısı budur, götür döşəməni süpür, hər yer tük içindədir. Mən də qalxım yuxarı, əmimin çay içmək vaxtıdır. Nə qədər ki təzyiqdən gözü kəlləsinə çıxmayıb, gedim oyadım...

Mişoppanın xırda addımları altında, hardasa İsgəndərin başı üzərində bir-birinə möhkəm sarılmış qalın budaqlar cırıldadı və ağac tozları aşağı ələndi.

Mişoppa təxminən on dəqiqə sonra əlində ehtiyatla tutduğu toxunma zənbillə geri qayıtdı. O, İsgəndərə göz vurub zənbili masanın üstünə, stəkanların arasına qoydu. Zənbildə kimsə başını damalı adyala büküb yatmışdı.

– Əmican, qalx görək, çay içmək vaxtıdır! – Əbabil qəfil bütün gücüylə qışqırdı.

Adyalın altında yatan əvvəlcə öskürdü, sonra bir az narazı halda qurcalandı, astadan gəyirdi və yalnız bundan sonra, eynilə siçana oxşayan sifətini bayıra uzatdı. İsgəndər təəccübdən az qala qışqıracaqdı: onun adi siçan sifətindən yeganə fərqi, başının ortasındakı qəhvəyi keçəli və səliqəylə qırılmış ağ bıqları idi. Mişoppanın əmisi ağzını geniş açıb əsnəyərək adyalı üstündən atdı və qardaşı oğlununku kimi qalın qaşlarının altından gözlərini uzaqlara zilləyərək oturdu. Onun əynində altından caynaqlı pəncələri görünən enli pijama var idi. Bir ayağına toxunma corab geyinmişdi.

– İsgəndər gəlib! Əmican, təsbeh! – Mişoppa yenidən qışqırdı, sonra isə İsgəndərə pıçıldadı:

– Təsbehi ona ver ki, səndən xoşu gəlsin.

– Salam.

– Ucadan danış, görmürsən o xroniki otitdir. Siçan qripindən sonra ağırlaşma qalıb. Heç nə eşitmir. Bu xəstəlikdən qoca yaşında həm də tamam siçana döndü. Əvvəllər isə bilirsən necə idi? Konserv zavodunda əmək şöbəsinin müdiri işləyirdi. Od parçası idi əmim!

– Mənimki...! – İsgəndər təsbehi onun ovcuna uzadan kimi Əbabilin siçana oxşayan əmisi ciyildədi və yerindən sıçrayaraq hər iki əli ilə ondan yapışdı. – Pələng gözü! Sən axmağa tapşırımdım axı, yaxşı-yaxşı axtar. Necə olur ki, o tapa bilir, amma sən yox?

– Əmi, özün demirdin ki, itən şey hərənib-fırlanıb...

– Ölmüş eşşəkdir sənin əmin! Görüm səni əmisiz qalasan elə, lənətə gəlmiş axmaq! Başıma bəla olmusan! – siçan qəzəblə qızıl dişlərini ağartdı.

– Fərsiz, yenə kimi dartıb gətirmisən evə? Kim gəldi küçədən tutub gətirirsən. Görmürsən onun saçları nə gündədir? Dəmrov var onda! Elə bil inək batırıb, adam baxmağa da iyrənir! Eynəyim hardadır deyirəm? Məni öldürmək istəyirsən? Heç ümid eləmə! Ona denən əlini heç yerə vurmasın! Bircə dəmrovumuz çatmır...

♦ P o e z i y a

Rəfail TAĞIZADƏ

ŞƏHƏRİM

Dünənim, sabahımsan,
Varımsan, olanımsan,
Mənimlə qalanımsan,
Hər daşı sirr şəhərim,
Tutiyəm, pir şəhərim.

Adı əsrlərdən keçən,
Başı bəllələr çəkən,
O çağ, bu çağ şəhərim,
Mənim qədim şəhərim,
Mənim bəxtim – şəhərim.

Dosta qucaq şəhərim,
Oğlu qoçaq şəhərim,
Mənim ocaq şəhərim,
Mənim zirvə şəhərim,
Mənim türbə şəhərim.

Elin hər harayına
Anda coşan şəhərim,

Bir qıyğacı baxışa
Tez alışan şəhərim,
Bir az da sərt şəhərim.
Mənim mərdlər şəhərim,
Mənim əhdlər şəhərim.

Əzəldən seçilənsən,
Sən yoxdan tikilənsən,
Sən içdən dikələnsən,
Ağappaq daş şəhərim,
Sən mənim baş şəhərim.

Şahbulaqdan su içən,
Sən muğam nəfəslisən,
Həm zilisən, pəsisən,
Qarabağın səsisən.
Mənim səda şəhərim,
Mənim əda şəhərim.
Mənim muğam şəhərim,
Mənim Ağdam şəhərim.

KONTRASTLAR ŞƏHƏRİM

Kontrastlar şəhərim –
mərkəzi şəhərim.
Səndə şəhərin o başından gələn
ucqardan gələn kimi,
əyalətdən gələn
Nyu-Yorka
Afrikadan gələn kimi hiss edir özünü.
Baxışlar fərqli,
davranışlar fərqli.
Seçə bilmirsən
yaxşısı hansı,
yamanı hansı...
Buna yananı hansı,
olanı dananı hansı.
Fərq lap çox,
bəlkə də, hamınıninkindən çox.
Doğmalığ köhnəliklə getdi,

izi könlümüzə qalan doğmalıqla.
Şüşələr, daşlar şəhərim,
özgə başlar şəhərim,
süni parklar şəhərim,
çoxalan banklar şəhərim.
Fikirlər xəyalla yarışır,
küsənlər məcbur barışır,
səndə aləm qarışır,
aslar şəhərim,
mənim aclar şəhərim,
kontrastlar şəhərim.

KƏLAĞAYI

Sən millətin gəndən gələn
qan yaddaşı,
ad yaddaşı,
baş yaddaşı.
Sənə baxan
sevdiyinə baxan kimi baxar
gözlərini heç qırpmadan.
Yaddaşlara möhürlənər
açıq, tünd naxışların,
butaların, sayaların...
Bir buludsan dağ başında, qayaların.
Səni görən
canlı kimi hey danışır,
səni görən
dalaşanlar tez barışır,
səni örtən
gözəlliklə tək yarışır.
Səndə fərqli cazibə var, sehr var,
içdən gələn doğmalığ var, mehr var.
Gözəlliyə sən gözəllik qatanımsan,
dünənimsən, bugünümsən, sabahımsan.
Sən örpəklər örpəyisən,
sən ipəklər ipəyisən,
xanımların diləyisən,
bir ömürlük gərəyisən.
Yadigarlar yadigarı,

millətimin tarixisən,
baş örpəyi dəyərisən.
Xanımların al yaylığı,
xatunların şal yaylığı,
kəlağayı.

ŞƏHİD ANALARI

Gecəsi övlad yuxulu,
gündüzü həsrət qoxulu,
baxır, uzaqlara baxır
yoxluğu var bilən analar,
sevən, sevilən analar.

Sözləri alqış yerində,
zəfəri çağrış yerində,
gəlini xına əlində
süfrəsi fəsəli analar,
Qələbə təsəlli analar.

Gözləri hey yol çəkər,
uzaqdan bir kölgə gələr,
addımlar bir cüt gül əkər...
ümidə qucaq analar,
dözümlü, qoçaq analar.

Sükutu Bisutun kimi,
duruşu sütun kimi,
baxışı qurğuşun kimi
mərddi qəhrəman analar.

Torpaqdı, anadı vətən,
canlardan bahadı vətən,
qeyrətli sonadı, vətən,
şəhidi doğan analar.

SABAHI GÖZƏL ŞUŞAM

Sükutlu gecəsi danışan,
mehriban baxışla barişan,

keçmiş i sabahla yarışan,
səsi uzaq səslərə qarışan
şəhərim.

Qayası barıt qoxulu,
evləri xatirə yuxulu,
səması ağ buludlu,
darıxan şəhərim.

Özü,
ətrafı göz oxşayan,
əllər Xarıbülbul ovlayan,
məscidi qoşa boylanan,
adı igidlər hoylayan
qəhrəman şəhərim.

Yolu Laçından dolanan,
küçəsi dolanbadolan,
gözü Ağdamda olan,
yarı işıq, yarı zülmət,
papaq şəhərim,
varlığı yaşadan şəhərim.

Arzuları qoşa-qoşa,
dünən Şuşa,
bu gün Şuşa,
sabahı
yenə gözəl Şuşa!
Qonaqlı-qaralı
dolan-boşalan şəhərim.

YOL BİZİM OLMADI

Uzandı bu yollar bizdən uzağa.
Yol bizim olmadı.
Yolaqlar bizim.
Hər döngədə bir il qaldı,
hər tində bir ay.
Yaddaşda silinməz bir iz qalmadı.

Uzanan əllərdən barmaq töküldü.
Görüşlər, gülüşlər yox oldu. İtdi.
Gözlər boş yollarda yorulan kimi
gümanlar saralan ümidlə bitdi.

Adına tale de, ya qismət söylə,
nə fərqi, onsuz da yaşayan sənsən.
Yığıb kürəyinə dərd ağrısını
günbəgün əyilib daşıyan sənsən.

Bu yolun yolçusu ola bilmədik.
Demək ki, bizimki o yol deyilmiş.
Görüb qanad çalan, o uçub gələn,
Yanına düşənmiş, o qol deyilmiş.

ÜMİDƏ DOĞRU

Sıxır yer üzünü qara buludlar.
Donub qaldığım yer sıldırım kimi.
Göydən də, yerdən də qorxunc baxışlar
Şığıyır üstümə ildırım kimi.

Qaçıram, uçuram,... heç xəbərim yox,
Səmanın rəngi də qaradan qara.
Bilmirəm qovan kim, qaçıranım kim,
Baxmadan gedirəm... bilmirəm hara.

Küləklər süpürüb aparır məni,
Səkisiz küçələr yaman qorxulu.
Bədənim üstündə duran başdımı?
Hələ də gedirəm yarıyuxulu.

Gözümü dikmişəm mən uzaqlara.
Bu yolun sonuna ümid gələcək.
Durub gözləyənim yol başındasa,
Qorxular yolumdan özü itəcək.

KEÇİLMƏZ TİN

yenə sahil bağında,
bu isti yay çağında,

mən burda darıxıram,
sən də bir tin o yanda

aramızda dəniz yox,
deyim ki, dalğa qoymur,
bir tin nə tindi belə,
adlayıb keçmək olmur?

gecənin tək adamı
darıxır sətir-sətir,
sükuta baxıb deyir:
“nə olar, onu gətir!”

nə gələn gəlib çıxır,
nə də yuxu aparır,
nə gecə sona yetir,
nə tin bitib qurtarır.

XATİRƏ EV

Bu evin içində neçə xatirə,
Bu evin çölündə min sükut yatır.
Hardadı bu evin cocuq külfəti?
Uzaqdan bu evə qoca kor baxır.

Kimdi o gizlənən mamır daş altda,
əlini-qolunu özünə yığan?
Payız havasında hardandı günəş?
Kimdi o, gözüünü əcaib qıyan?

Bu doğma yuvadan, isti ocaqdan,
İtib uşaqlığım, itib nə vaxtdı.
Çətin bundan sonra böyüyə daha,
Qisməti talanıb, yetimdi baxtı.

Kədəri içinə dolan bu evin
Yox olan qapısın torlar bağlayır.
Xəyalı didərgin, arzusu sınıq
yetim uşaqlığım hər gün ağlayır.

◆ Retro “Azərbaycan”

İnanıram ki...

Mən Qara Qarayevlə 40 ildir ki, yaxın tanış və dostam. Yaxın dost haqqında danışmaq çox çətindir. Ona görə çətindir ki, fikirləşirsən, bəlkə mən bu dostluq xatirinə onun müvəffəqiyyətlərini, uğurlarını artırıb, nöqsanlarını azaldıram? Lakin bu duyğudan yaxa qurtarmaq üçün yaxşı bir yol var. O da zamanın hökmüdür. Zaman, vaxt bir qədər gec də olsa, həmişə öz dəqiq və ədalətli hökmünü verir. Zaman göstərdi ki, Qara Qarayev musiqimizdə yeni bir səs, yeni bir nəfəsdir. Onun yaradıcılığı bugünkü musiqi aləmində özünəməxsus elə yer tapmış, elə bir mövqe qazanmışdır ki, başqalarından ayrılır və özünəməxsusluğu, orijinallığı ilə həmişə seçilir. Məlumdur ki, Qaranın uğurları, müvəffəqiyyəti birdən-birə yaranmayıb. Əgər o, müəyyən dərəcədə təriflərə uysaydı, müəyyən dərəcədə hazır yolla getsəydi, əlbəttə, tez bir zamanda məşhur ola bilərdi. Lakin Qara özünəməxsus orijinal bir yol seçdi və asan yolla tez tanınmaq, tez populyar olmaq yolu ilə getmədi. Salınmış yolla getmək asandır. Onun perspektivini görürsən, bilirsən ki, burada büdrəməli bir şey yoxdur, əngəl olacaq bir daş, bir ağac yoxdur, burda başını aşağı salıb irəliləyə bilərsən. Lakin yeni yolda, elə bir yol ki, oradan heç kim getməyib, elə bir yol ki, o təzədir, o yolla getmək həm təhlükəli, həm də şərəflidir. Təhlükəlidir ki, bu yolda çox büdrəmə, çox çətinliklər ola bilər. Şərəflidir ki, bu yolu sən açıb, bu yolda birinci dəfə sən gedirsən. Əlbəttə, bu o deməkdir ki, Qara özünəməxsus yolla gedəndə bütün ondan qabaqkı olan musiqi aləmini, musiqi zənginlərini rədd eləyib və onları nəzərə almayıb. Yox, belə deyil. Əlbət-

tə, hər bir yenilik köhnəliyin doğruluğuna, köhnəliyin əsasına, köhnəliyin ən qiymətli ənənələrinə söykənir və o yolla irəliləyir. O, Azərbaycan və dünya musiqisinin qazandığı nailiyyətləri öyrənərək, onların əsasında yaranan yeni bir yolla getdi, yeni bir yol yaratdı.

Qara Qarayev ömrünün təxminən 40 ilin musiqiyə həsr eləyib, bir sıra gözəl əsərlər yaradıb. Bunların içində onun iki baleti – “İldırımli yollarla”, “Yeddi gözəl”, sonra Cövdət Hacıyevlə birlikdə yazdığı operası, bir sıra suitaları, kantataları, nəğmələri və sair əsərləri vardır. Maraqlı odur ki, Qara hər bir əsəri ilə keçmiş əsərinin pilləsini arxada qoyur və yüksəlir. Bu da hər bir sənətə, sənətkara xas olan, nəşib olan xüsusiyyət deyil. Mən Qara haqqında yadımda qalan bir neçə xatirə danışmaq istəyirəm.

Qaranın “İldırımli yollarla” baleti birinci dəfə Leninqradda, S.M.Kirov adına Dövlət Opera və Balet Teatrında tamaşaya qoyuldu. Müəllif məni bu tamaşaya dəvət eləmişdi. Salon başdan-ayağa adamlarla dolu idi. Salonun içərisində olan bütün tamaşaçılar böyük həyəcan, böyük diqqət və böyük nigarəngiliklə əsərin başlanmasını gözləyirdilər. İlk akkordlar vurulan zaman salonda böyük bir gərginlik vardı. Lakin get-gedə, əsər vərəq-vərəq açıldıqca, musiqi pillə-pillə yüksəldikcə elə bil tutqun hava da açılırdı. Musiqi o qədər gözəl idi ki, baletin müəllifi, baletmeysterin yüksək sənətkarlığı və rolların ifaçılarının son dərəcə yüksək texnikası ilə elə bir musiqi aləmi, elə bir tamaşa yaranmışdı ki, bu tamaşanın həm oyunu, həm musiqisi bütün onu dinləyənləri, onu tamaşa eləyənləri öz cazibəsi altına almışdı. Hamı nəfəsini çəkərək musiqini dinləyir və səhnəyə baxırdı. Qara məndən bir az aralıda, tamaşaçılar içərisində oturmuşdu. O, son dərəcə həyəcanlı idi, rəngi bir az qaçmışdı. Məlum məsələ idi ki, birinci dəfə Leninqrad kimi şəhərdə, adı dillərdə əzbər olan böyük bir teatrda hələ cavan olan Qaranın ilk iri həcmli əsərini tamaşaya qoyulması, əlbəttə, onu həyəcanlandırırdı.

Tamaşanın axırında pərdə salındı, hər tərəfə gurultulu alqışlar yayıldı. Bu, doğrudan da bir təntənə idi. Sənətin, sovet baletinin təntənəsi idi. Qaranın təntənəsi idi. Bu zaman adamların içindən, salonda olan böyük şair Nazim Hikmət gəlib Qaraya yaxınlaşdı, onu qucaqladı, hər iki yanağından öpdü, dedi: “Sağ ol, qardaşım! Sən bizə böyük bir zövq verdin, sevinc bəxş elədin. Sənin bu novator sənətin bizə böyük təsir göstərdi. Belə bir sənətkarı olan xalq xoşbəxtidir”. Nazim Hikmətin gözlərində sevinc yaşları vardı. Onun səsi həyəcandan bir qədər titrəyirdi.

Eyni yüksək fikri mən Lenin mükafatları komitəsində Şostakoviçlə söhbətimiz zamanı eşitdim. Dmitri Dmitriyeviç Qara Qarayev haqqında çox yüksək fikirdə idi. O, həmin dövrdəki Azərbaycanın gənc bəstəkarları haqqında çox xoş sözlər dedi, Qaranın yaradıcılığını xüsusilə yüksək qiymətləndirdi və əlavə elədi ki, doğrudan da, Qara kimi bəstəkarı olan xalq, şübhəsiz, fəxr eləməlidir. Çünki o, yalnız sizin Azərbaycanın oğlu deyil, eyni zamanda bütün dünya mədəniyyətinin, dünya musiqi mədəniyyətinin görkəmli nümayəndəsidir.

Yadımdadır, 1938-ci ildə Moskvada keçiriləcək ədəbiyyat və incəsənət on-günlüyünə Bakıda böyük hazırlıq işləri gedirdi. Bu hazırlıq dövründə indiki Müslüm Maqomayev adına filarmoniyadan musiqi sədaları əksilmirdi, gecə-gündüz hazırlıq gedirdi. Bir gün həmin on-günlükdə son konsert nömrəsi olacaq bir mahnının sözlərini isə mən yazmışdım. Azərbaycan professional musiqisinin ağsaqqalı olan böyük Üzeyir Hacıbəyov bu konsert nömrəsinə qulaq asıb qurtarandan sonra üzünü Qaraya tərəf döndərərək dedi: "Bu oğlan çox irəli gedəcək".

Onun sözləri doğrudan da böyük bir həqiqət oldu. Qara ondan sonra baletlər, operalar, suitalar, kantatalar, nəğmələr və s. musiqi əsərləri yazdı və beləliklə, musiqi mədəniyyətimizin, bütün Sovet ölkəsinin musiqi mədəniyyətinin, dünya musiqi mədəniyyətinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri oldu. Biz indi iftixar hissi ilə deyirik ki, Qara Azərbaycan xalqının yetişdirməsidir. Azərbaycan xalqının oğludur və o öz sənəti ilə bütün mədəni xalqların, mədəni insanların dostu, qardaşı, oğlu olmuşdur.

Mən Qara ilə 40 illik dostluğumuzu həmişə fərəhlə yad eləyirəm və o gündən, 1938-ci ildən bəri Qara ilə bizim yaradıcılıq əlaqələrimiz bir an da olsa kəsilməyib, dayanmayıb. Qara ondan sonra mənim bir sıra şeirlərimə nəğmələr yazıb.

Əziz dostum, qardaşım Qara, bu gün mənim qəlbim fərəh hissi ilə doludur. Bu gün ölkəmizin ən böyük mükafatı olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanı kimi bir ad almağın yalnız məni yox, bütün sənin dostlarını, bütün xalqımızı, bütün sənətə səcdə eləyən insanları sevindirir. Mən inanıram ki, bu mükafat, sən qazandığın bu müvəffəqiyyət, partiyamızın sənə verdiyi yüksək qiymət səni yeni qələbələrə sövq eləyəcək, həvəsləndirəcək və sən bizi yeni-yeni gözəl, novator, son dərəcə qiymətli və dərin musiqi əsərləri ilə sevindirəcəksən.

Rəsul RZA

*"Azərbaycan" jurnalı, 1984, №10, səh. 176-177
Azərbaycan SSR Dövlət Televiziya və Radio verilişləri
Komitəsinin fonotekasından*

♦ N ə s r

Nicat MƏMMƏDOV

ƏLİFBA SIRASI İLƏ

♦ **Avtofikşn***

“Mənim üçün aydınlaşdırmaq çətindir: niyə mən eyni kitaba həm poemalarımı salıram, həm də poeziyanı inkar edirəm, bir ölünün gündəliyi ilə keşiş dostumun qeydlərini birləşdirirəm...”

Jorj Batay. “Poeziyaya nifrət”

“Gündəliklərə, qeydlərə, dinləyicilərin fikirlərinə, kəsə desək, insanın öləndən sonra arxasında qoyduğu, dillərin ucsuz-bucaqsız boşluğunda səsə çevrilən şifahi izlərdən ibarət qarışqa yuvasına hansı status verilməlidir?”

Mişel Fuko. “Biliyin arxeologiyası”

A

Əksər əlifbaların birinci hərfi. Rus dilində “amma” və “ancaq” ilə birlikdə qarşılaşdırma bağlayıcısı rolunda çıxış edir. Məktəb illərində onlar (“a, no, da”) qismən Azərbaycandilli olduğumdan, mənim üçün söyüş kimi – “anou da” – səslənirdi. Çioran fraqmentlərindən birində qızlarına dialektikanı öyrətmək üçün onlara kişi adları qoyan və qullarına bağlayıcılarla müraciət edən (“isə”, “çünki”, “amma”) yunan Diodoru yad edir.

“A” Tibet əlifbasının sonuncu hərfi, “Ürək sutrası”nı tələffüz etməyin ən kəsə yolu hesab edilir.

“A” – miqyasına görə Ezra Paundun “Kanto”ları ilə müqayisə edilən Luis Zukovskinin azman poemasının adıdır.

* – *süjetsiz əsər mənasını verir*

AD

Yunq və Yunger, Ryu Murakami və Haruki Murakami, Onetti və Kanetti, Marqaret Düras və Marqaret Yursenar, Aqata Kristi və Aqota Kristof. Siyahını davam etdirmək olar.

Öz adına bərabər olmaq... Yaxşı adı qorumaq, bu adla fəaliyyət göstərmək, onu almaq və vermək hüququna sahib olmaq... Adla fəaliyyət göstərmək – oğru subkulturasının, çağdaş incəsənətin və təhtəlşüur arxetiplərinin heyratımız kəsişmə nöqtəsidir. “İnstalyasiyanın babası” Marsel Düşandan sonra sənətçi adı vermək haqqı olan, daha dəqiqi, buna risk edən şəxsdir. Ad vermək haqqı yaradıcılığın, idealizmin ən yüksək zirvəsidir. Belə ki, Düşana qədər əşyalara və canlılara ad verən ilk insan və ilk sənətçi Adəm olub, öz adı “Ad” sözüylə başlayan Adəm səmavi instalyasiya həyata keçirib. Azərbaycan arxetiplərindən danışası olsaq, mütləq bizim ad vermək haqqı olan Dədə Qorqudu yad etməliyik.

A-LYA SATRIANI

Anamla şərt kəsmişdik: universitetə girsəm, mənə gitara alacaq. Filologiyanın qapılarını açmaq çətin olmadı, anam sözündə durdu. İlk gitaram əsl cəhənnəm əzabı verirdi, akustik, lakin klassik deyildi, sovetdənqalma “lopatka” idi, ancaq sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Arzum Satriani kimi ifa etmək idi: həssas melodiylar, dadlı rifflər, sürətli keçidlər, müxtəlif ladların qarışığı olan blyuz pentatonikas (o, dorian və miksoldian ladlara üstünlük verirdi). Satrianinin mənim üçün əhəmiyyəti həm də onun pedaqoji fəaliyyəti ilə bağlıdır; o, Kirk Hammet, Aleks Skolnik, Stiv Vey kimi ifaçıları yetişdirib.

Gitarist olmadım (“Klub 27” mənim üçün göz yaşı tökür). Vaxtında anladım: ölənəcən əlləşsəm də, bu işdə ustalığa yiyələnən deyiləm, əzələ aparatının inkişafını əldən verməmək üçün zərif uşaqlıq çağından başlamaq lazımdır. Beynimdə kosmik musiqi səslənirdi, ancaq barmaqlarım onu təqribən ifa edirdi. Ölkədə gitara məktəbinin olmaması da öz təsirini göstərdi, konservatoriyada hələ də ayrıca klassik gitara şöbəsi belə yoxdur. Harasa gedib öyrənmək olardı, ancaq... həmin ərəfələrdə bir qıza bağlanmışdım və s.

Nəticədə mənə qalan nə oldu? Musiqi anlayışı? O anlayış ki, mənadan azad olmaq imtiyazına malikdir? Bu məsələdə Stravinskiylə tamamilə razıyam.

Mənə qalan isə, başqa bir böyük neo-mifoloq Eliotun yazdığı kimi, “yalandan həzz almamaq” bacarığı oldu.

AĞAC

Bağda Xar tut ağacı böyüyüb. Eyvanın yanında. Qızmar Abşeron günortasında oğlan böyüklərin zarafatına göstərişi ilə ağaca dırmaşıb onun budaqlarını silkələyir, xilaskar küləyi köməyə çağırır:

***“Mən anamın ilkiyəm,
ağzı qara tülküyəm,
xəzri, əs, gilavar, kəs.”***

Ağac ölünü növbəti dirilişə qədər saxlayan mədəniyyətlərdə universal (təhtəşüurun və zamanın) simvoldur.

Beləliklə, İsanın taxta xaçda çarmıxa çəkilməsi (atası ağac rəndələyən dülgər idi) simvolun simvoludur, bədən və ağacın hərfi birləşməsidir, dəfn edilmədən diriliyə gətirib çıxaran əkizlərin görüşüdür – azadlıq verən partlayışdır.

Həqiqi xristianlıq çarmıxa çəkilmə anında yaranıb və dərhal yoxa çıxıb.

Çarmıxa çəkilmiş İsa fiquru özündə bu cür mənaları daşıyır: xilasa/qurtuluşu çatmaq üçün öz yarınızla birləşməlisiniz, özünüzlə, eləcə də başqaları ilə vəhdətdə olmalısınız. Sevgi bununla təsdiqlənir.

Bu baxımdan ortodoks İslam repressiya, təhtəşüur qarşısında qorxuya qayıdış deyilmi?

Ardınca “canlı boşluğa” doğru hərəkət etməli.

L-nin məktubundan. 3 fevral, 2009: “Salam. Alababat idim, yazmaq istəyirdim ki, Odin özünü Dünya ağacında çarmıxa çəkdi, Tanrılar ona atlarını bağladılar; kvant fizikası dünyanı ağac şəklində görür; pra-materiyaya latınca “silva” deyirlər, bu, “meşə...” deməkdir.

L-nin məktubundan. 4 fevral, 2009: “Bodhi Ağacı – buddizmdə Şakyamunanın altında əyləşib aydınlandığı (bodhi) və Buddaya çevrildiyi ağacdır.”

L-nin məktubundan. 9 fevral, 2009: “Bu gün yuxuda gördüm ki, püstə tumundan yetişirəm (necə yüngüllük!) və sənin sualına oyandım. Buyur, daha bir ağac.”

AĞIL VƏ MÜDRİKLİK

Özümüzü “qədim xalq” kimi təyin edərək, biz ibtidai müdrikliyi yaşca cavan olan ağıldan daha çox qiymətləndiririk (bax, burada deyirlər: “müsəlmanın sonrakı ağılı”). Müdrik insansa Molla Nəsrəddin kimidir – bilmirsən gicdir, yoxsa bicdir. Müdrik – qədim yunan dilində idiotus-dur, yəni heç nəyə qarışmayan tərki-dünya. Belə bir idiotus, demokratik dövlətin ictimai həyatında iştirak edən tamhüquqlu vətəndaşdan fərqli olaraq, qərar qəbul etməz, hadisələrin gedişatına təsir etməz.

Bizi fərqləndirən məhz düşüncə tərzimiz olmalıdır. Çünki düşüncənin özü, analitik, diskursiv düşüncə, əşyaları, simaları, hadisələri və anımları bir-birindən fərqləndirən alətdir. O, bir növ, kəsici alətə oxşayır. Bu, deyimlərdə də özünü göstərir. Ağıllı adamla bağlı deyirlər: ağılı kəsir, yaxud: itizəkəlidir. Axmaq adam üçün: kütbeyin. (Rusca da oxşar deyimlər var: остроумие – типость). Analiz – yunanca məhz bölmək, yarmaq mənasına gəlir. Bölgü aparmalısan ki, təsnif edərək bir şeyi digərindən fərqləndirə biləsən.

Biz isə həmişə müdrikliyə can atmışıq. Müdriklik “nə şış yansın, nə kabab” prinsipini əlində bayraq edir. Müdrik olanda hər şeyi malalayırısan, hər iki tərəfə, hətta üç tərəfə, beş tərəfə uyğun fikirlər səsləndirirsən. Molla Nəsrəddinin yanına aralarında mübahisə düşmüş iki nəfər gəlir. Molla birini dinləyib deyir, “sən haqlısan”. Digər tərəfi dinləyib yenə deyir, “sən də haqlısan”. Bunu gören arvadı Mollaya qaydır: “Ay kişi, belə söhbət həll edərlər?”. Molla cavab verir, “Arvad, sən də haqlısan”.

Bu, müdriklikdir. Məişətdə müdrik olmaq pis olmazdı. Amma elmi, mədəniyyəti, fəlsəfəni, ədəbiyyatı, xüsusən də nəsr inkişaf etdirmək istəyiriksə, ağıllı olmalıyıq. Azərbaycan ədəbiyyatında nəsr az inkişaf edib, əvəzində, poeziya, özü də folklor ənənələrinə söykənən poeziya həddən artıq yayılıb. Çünki o, müdrikdir, belə poeziya düşüncə olmadan yazılır, o. birbaşa bizim təhtəşüurumuzun məhsuludur. Tutarlı nəsr əsəri yazmaq üçün isə, fəlsəfi və tənqidi düşüncəni inkişaf etdirmək vacibdir.

Biz gələcək nəsle bir çimdik müdriklik və bacardığımız qədər intellekt ötürməliyik. Yetər ki, uşaqları düzgün tərbiyə edək, onlar sual verməkdən çəkinməsinlər. Biz öz uşaqlığımızda valideynlərimizə sual verəndə onlar deyirdilər: “Otur yerində, mollalıq eləmə”. Ancaq fəlsəfə və elm sual vermək bacarığından başlayır. Fəlsəfədə cavabsız, yaxud hər dövrə uyğun olaraq cavabları fərqlənən bir neçə “əbədi sual” var. Yetər ki, gəlib o suallara çıxasan.

ANA

Anaya məhəbbət: Prust (“Xoşbəxtlik budur – anan yanındaır”), Coys, Butsatti, Bart. Eləcə də, “qanuni oğrular” və reperlər.

«Quran», 31:14. “Biz insana ata-anasına (yaxşılıq etməyi, valideyninə yaxşı baxmağı, onlarla gözəl davranmağı) tövsiyə etdik. Anası onu (bətində) çox zəif bir halda daşımışdı. (Uşağın süddən) kəsilməsi isə iki il ərzində olur. (Biz insana buyurduq:) “Mənə və ata-anana şükr et. Axır dönüş Mənədir!”

BABA

Babam valideynlərim boşanandan sonra taleyin iradəsiylə mənə ata əvəzi oldu. “Sən kişisən, – mənə uşaqlıqda başa salardı, – ona görə də həmişə yaxşı oxumalısan ki, yaxşı peşən olsun. Üstəlik, sən öz sahəndə usta olmalısan. Kişi gerek öz işinin ustası olsun.” Babam mənə həm də vətənpərvərliyi aşılayıb. Eliotvari mənada. “Tipoqrafiya işləri pis deyil, ya da fotoqrafiya... Fotoqrafiya haqqında düşün...”, – deyirdi babam ilk nəvəsinə və xəyalların təcəssümü olan foto dərsliyini vərəqləməyə icazə verirdi.

Hər dəfə Əhmədli qəbiristanlığının yanından keçəndə ayaq saxlayar, “Fatihə”, “İxlas” oxuyar, kəlməyi-şəhadətini deyər, məndən astaca təkrar etməyimi istəyirdi. “Heç vaxt yadından çıxarma, sən müsəlmansan. Allahı xatırla və ölümü unutma.”

12 il biz onunla 16 kvadratmetrlik xudmani otağı bölüşdük. Normal yola gedirdik. Otuz yaşlıların düşündüyü kimi, qocalıqda, əlbəttə, gözəllik var. Bu, hisslərdən gələn stimullara getdikcə laqeydləşməklə bağlı ola bilər. Elə olurdu ki, mən gecə gec vaxta qədər bir mətnlə baş-başa qalırdım, buna görə işıqlar yanır, musiqi açıq qalırdı. Babam möhkəm yatırdı. Hərdən həyəcanla onu nəfəsini dinləyirdim; əgər o, həmin anda oyansa, belə deyərdi: "Birdən yuxuda keçinərəm... Qorxma. Ölüm haqqdır."

O, sakitcə keçindi. Ağrısız, əzabsız. Ailəsinin əhatəsində.

* * *

Babamın əziz xatirəsinə

***Gözlərini qapayırsan və dünyanı
nəzər adlı zəhərdən azad edirsən,
əbədi yuxunun yozumuna çevrilərək.
11:30-da itiririk səni
və səmada quş süzür – lələkli xaç;
tuta bilməzsən, nə qədər qaçırsan, qaç.
Başının üstündə oxunur aramla "Yasin",
ruhun cismini tərk edir, sanki alov kibriti.
İtib hər tərəfdən baxırsan,
çıxışlıq halına keçərək.
Ölüm – əqrəbsiz, rəqəmsiz saat,
zəngi çalınır həmişə qəfil,
ölüm – açarsız qfıl.
Ölüm – tozu göyə sovuran küləkdir,
bilmədiyini bilməkdir.
Bağdakı ağaclar
hələ də şaxələnilir hasar boyunca,
eynən əvvəlki kimi,
sənin onları doyunca
suladığın vaxtlardakı kimi.
Yox, demirəm "ölmüsən"...
Saman yoluna dönmüsən.***

BAKILI + HƏMŞƏRİ

Bakılılar öz şəhərlərini, öz talelərini itiriblər. Varavskoy aləm, quşxanalar, taksavattıq... onlar üçün öz sosial statuslarından və hakimiyyət eşqindən daha dəyərli imiş. Hərçənd, ADR-in qurucusu da bakılıdır. Ancaq əkmək asandır, yetişdirmək və meyvəni gözləmək çətindir. Bunun üçün səbr, diqqət, zəka, hiyləgərlik, qabağı görmək bacarığı tələb olunur.

Ana tərəfdən mən təmiz bakılıyam, ata tərəfdən həmşəri. Atamın valideynləri Ərdəbildəndir. Amma iki şərdən birini seçəsi olsam, həmşəri alverçi

əxlaqını yox, ruhuma sonsuzluq həvəsi aşıl原因 Abşeron idealizmini, dənizə, yarım səhraya sevgini seçərəm. Ata tərəfdən qohumlarım arasında yeganə hörmət etdiyim şəxs – təqaüddə olan DTX polkovniki, Ramiz Rövşən poeziyasının xiridarı, Pink Floyd fanatı əmioğlum Hüseynidir. Onun anası, əslən Nardarandan olan rəhmətlik Solmaz dostu heyratımız dərəcədə saf və mehriban qadın idi.

BAŞ-AYAQ

İnsan – bioloji və dialoji varlıqdır. İndi mənim üçün iki janr vacibdir: gəzinti və söhbət. Biliyə çatmağın üç yolu: səyahət, mütaliə, söhbət. Səyahət etməklə biz ayaqlarımızla dərk edir və yazırıq.

Səyahət – qədim dramaturji süjet, köhnə narrativ sxemdir. Qəhrəman bir nöqtədən digərinə hərəkət edir, yolda başqa adamlarla, vəziyyətlərlə və peyzajlarla qarşılaşır, bununla da hər şey dəyişir.

Gəzinti – səyahətin kiçik formasıdır: şəhərdə flanörlük – Bodler, Coys.

Şüur axını – bu, şüura və təhtəlşüura səyahətdir.

Merac – vertikal səyahət.

BƏS ÖZÜN?

Məndən tez-tez soruşurlar: “Bəs özün? Özün necə düşünürsən?” Heç bir “özün” yoxdur. Güzgüdə əks olunan surət olmaq yox, hər şeyi əks etdirən güzgü olmaq; kanal boyunca axıb gedən çay yox, çayın mövcudluğu üçün vacib şərt olan kanalın özü olmaq; mesaj yox, ünsiyyət kanalı.

Bir dəfə BDU-da fəlsəfə dərslində mühazirə vaxtı professorun sözünü kəsdim (bakılıydı, yaxşı kişiydi): “Professor, bu suala öz fikrimi deyə bilərəm?” Cavab verdi: “Yox, olmaz. Əvvəlcə başqalarının nə dediyini öyrən, yaşınlı əlliyə yaxınlaşanda öz fikirlərini deyərsən.”

“Yalnız yaşı əlliyə çatmış adamlarla ünsiyyət qur.

Bu yaşda kişiler tale haqqında kifayət qədər bilir” (Brodski, “Nəsihət”).

BUDDA, KİMYAGƏRLİK, GƏLƏCƏYİN TEXNOLOGİYALARI

Budda üç şeydən azad olmağa çalışırdı: izzətlər (doyumsuzluq/dukkha), qocalıq və ölüm. Müasir elm də buna çalışır – ölümsüzlüyə, əbədi gəncliyə, xoşbəxtliyə nail olmaq, qoy lap virtual olsun. Budda biliyə də çatmaq istəyirdi. Biz də bunu istəyirik, qoy lap virtual olsun.

Süni intellektin yaranması – homunkulus, əbədi gənclik – ölümsüzlük ikisi, biliyə çatmaq – fəlsəfə daşı: bunların hamısı əlkimya vardı, bunlara Orta əsrlərin elm fəlsəfəsi deyə bilirik.

Görünür, insan düşündüyü, təsəvvür etdiyi, xəyalını qurduğu hər şeyi həyata keçirməyi bacarır. Keçmişin mifik elementləri texnologiya vasitəsilə

həyata keçirilir. Biz mifdə nəyisə xəyal edirik, dində inanırıq, fəlsəfədə dərk edirik və nəhayət, elmdə həyata keçiririk.

BUDDA VƏ TRUMAN

Baş rolda Cim Kerrinin oynadığı Piter Uirin filmi (1998). Maraqlıdır ki, Trumanı da Budda kimi, Yola Eşq səsləyir. Truman ata evini tərk edəndə Sidharta yaşdadır. Hər ikisi ətraf aləmi illüziya kimi dərk edir.

CALAQ

“Akusmatika” termininin tarixçəsi antik filosof Pifaqora və onun xüsusi təlim metoduna gedib çıxır. Belə güman edilir ki, Pifaqor müdrik, yığcam kəlamlardan ibarət ezoterik mühazirələrinin dərin məzmunundan yayınmamaq üçün tələbələrinə pərdə arxasından dərs keçirmiş.

“Quran”la müqayisə: “Allah bəşər övladı ilə ancaq vəhylə, yaxud pərdə arxasından danışar. Və ya bir elçi göndərər ki, o da Allahın izni ilə Onun istədiyini vəhy edər. Həqiqətən, O, ucadır, hikmət sahibidir!” (42; 51)

DEL VƏ DAL

Məktəb vaxtı, yeddinci sinifdən doqquzuncu sinfə qədər, anket-xatirə dəftərləri çox dəbdə idi, özünəməxsus sorğu-cavab formatı, üstəgəl, dəftərin sahibinə ünvanlanmış arzular. Öndə, əlbəttə, qızlar gedirdi, amma sonra, təxminən, səkkizinci sinifdə oğlanlar onlara ciddi rəqib olmağa başladılar. Şəxsən mənə bu qalın dama-dama dəftərləri doldurmaq yox, əvvəlki cavabları oxumaq böyük zövq verirdi. Kimin kimi sevdiyini və nifrət etdiyini öyrənmək çox maraqlı gəlirdi. Bəli, gülməli şeylər də çox idi.

Bu dəftərlər, adətən, eyni cür tərtib edilirdi: oxlarladeşilmiş və qırmızı mürəkkəbdən qanı axan ürəklər. Zövqsüzlük. Hətta o dövrdə hədsiz populyar olan “Love is...” saqqızı da bir güllə bahar yaratmırdı.

Bir neçə il bundan qabaq bu qrafik təsvirin niyə sevgi simvolu kimi istifadə edildiyinin versiyalarından biriylə tanış olanda təəccübləndim və gülümsədim. Virciniyadakı kolleclərdən birində professor olan Qoldino Pranzarone “mifologiyadan və ikinci dərəcəli mənbələrdən əldə edilən vacib ədəbi dəlilləri, hipotezləri” təhlil edərək belə qənaətə gəlib ki, bu təsvirdəki simvolik ürək qadın ombasıdır.

Tədqiqatçının “Discovery News”a verdiyi müsahibəyə görə, yunanlar qadın gözəlliyində ombaları xüsusi qiymətləndirirdilər: “Yunan gözəllik ilahəsi Afroditanın bütün bədənini gözəl idi, ancaq xüsusilə ombaları gözəl idi. Yunanıstanda onun yuvarlaq forması elə yüksək qiymətləndirilirdi ki, Afrodita Kallipiqanın (hərfi tərcüməsi: gözəl ombalı) şərəfinə xüsusi məbəd tikilmişdi. Bu, yəqin, dünyada yeganə məbəd idi ki, ombaların tərənnümünə həsr edilib.”

DEPRESSİYA

Bir normotikdən digərinə – litiumdan lamiktala keçdim. (Kim deyərdi ki, yeniyetməlikdə çox sevdiyim Nirvana mahnısı “Lithium” illər sonra mənə həqiqi mənasını açacaq? Yeri gəlmişkən, litiuma xeyli mahnı və şeir həsr edilib: Lithium Sunset – Sting; Evanescence – Lithium; Kristal Litium – James Schuyler). İndi demək olar ki, depressiyam yoxdur (fonda daim xarici görkəmlə bağlı, onun idealdan uzaq olması fikri istisna olmaqla). Düzdür, yaradıcılığa da heç bir həvəs yoxdur. Ancaq bəlkə də indi bu heç lazım da deyil. Əsas odur ki, işləyə bilərəm, qrafomaniyanın sonsuz axınını tərcümə edir və xərclərimi qarşılayıram, özümə və Ləmana qayğı göstərə bilərəm.

Depressiya yoxdur, ancaq “Sıxıntı və ideal” ifadəsi ilə təsvir edilə biləcəyimiz ovqat var. Həyatın, münasibətlərin, görkəmin, insanların ideal olmaması məni narahat edir.

Depressiyada olanda, yəni ki, reallığa tamamilə açıq və ağırlı nəzər salanda mənə elə gəlir ki, Allah, cəhənnəm, cənnət, axirət həyatı kasıbları, zəifləri itaətdə saxlamaq üçün iqtidar sahibləri tərəfindən uydurulub. Kasıbların tamamilə məhv edilməsi hakimiyyətə sərf etmir (*İntihar da pislənir – öz istəyi ilə oyundan çıxmaq. Ancaq tükənənə qədər işləyib ölməlisən; yaxşı olar ki, düz pensiya yaşının başladığı gündə öləsən*). Beləliklə, bu halda sən də ağa, mən də ağa, inəkləri kim sağa? Hakimiyyətə bu, qulluqçuları nəzarətdə saxlamağa imkan verir, onlara çörək və tamaşa verir, idarəçilik rıçaqlarına yaxın buraxmır (*Din, hakimiyyət və patriarxat əl-ələdir. Hakimiyyətdə olan ilk insanlar, müşahidə sayəsində təbiətdəki proseslərin tsiklik xarakterini tutmuş və buna əsasən tanrıların adından danışır deyərək proqnozlar verən kahinlər idi (365 gün – bu, elə Tanrıdır). Kahinlərdən sonra döyüşçülər olan kşatriyalar gəldi. Məsələn, Buddizm kşatriyaların brahmanlara qarşı üsyanıdır*).

Kapitalizmə vətəndaşların ruhları yox, bədənləri lazımdır. Onların şüuru tamaşalarla, yəni ideologiyalarla ehmalca yuyulur. Depressiyaya tək cə daxili yox, həm də xarici səbəblər, sosial səbəblər zəmin yaradır: ətrafımızda bolluq görürük, lakin əlimiz o bolluğa çatmır.

DİALOQ

– Qardaşoğlu acmışdı, anası uzaqda idi. Onu özüm əmizdirməli oldum. Necə düşünürsən, gələcəkdə onda incest meyilləri olacaqmı?

– Niyə də yox. Incest Krallara və Qəhrəmanlara məxsus səlahiyyətdir. Yaradıcı yanaşanda o, nəhəng poeziya yükü daşıyır.

– Hər halda, sən haqlısan. Görünür, mən də dayıma olan sevgimdən şairə olmuşam. Əgər onunla incest əlaqəyə girsəydim, dahiyanə şairə olardım, sıradan yazıçı yox.

DİL VƏ POEZİYA

Biz bu dünyanın içində doğuluruq, danışacağımız dil isə əvvəlcədən mövcuddur və biz solumda yaşadığımız üçün həmin dildə danışmalı, onun qanunlarına tabe olmalıyıq ki, anlaşıq, solumun kommunikativ döviyyəsinə pozmayaq. Beləcə, məlum olur ki, dil bəlkə də ən böyük repressiv strukturdur. Dilin zindanından qaçış yalnız ölümlə baş verir. Bəs sükut? Sükut da çıxış yolu deyil, çünki insan əksərən elə sükut içində düşünür; sükut içində şüur axını davam edir. Müasir neyrolinqvistik araşdırmalara əsasən, biz subdüşünəndə belə, dilimiz və qırtlağımız mikrohərəkətlər icra edir, eynən danışdığımız zaman kimi (dilin kökünə keyləşdirici inyeksiya etməklə hətta şizofrenik pasiyentlərin səs hallüsinasiyalarını aradan götürmək olur: burada yenidən görürük ki, kənardan eşidilən səs hallüsinasiyaları əslində bizə doğuluşdan yedizdirilən ana dilinin fəsadlarıdır). Lakin biz dilin repressiv strukturu içində müqavimət məkanları kəşf edə bilərik, etməliyik də. Solumda yaşamağa davam ediriksə, dildən tam imtina mümkün deyil. Nurlanmaya, satoriyyə, insayta, nirvanaya çatsaq belə, şüur axınımızı dayandıraraq reallığı olduğu kimi görsək belə, həmin baxışımızı və təcrübəmizi bölüşəndə yenidən özümüzü dil ilə ifadə etməyə məcburuq. Düzdür, bu problemi dərk edən hər kəs öz dilini, öz esperantosunu yarada bilər, amma həmin dildə özündən başqa kim danışacaq? Yazıçı və şair üçün ideal variant Jil Delözün “Critique et clinique” (1993) kitabında səsləndirdiyi fikirdir: “Yazıçı ana dilinin içində əvvəllər heç bir şəkildə mövcud olmayan xarici bir dil kəsib düzəltməlidir”. Nümunələrə gəldikdə Edvard Estlin Kumminqs, Gertruda Stayn, sürrealistlərin yaradıcılığını vurğulamaq olar.

DİN VƏ POEZİYA

Hələ yeniyetməliyimdə müəyyən müddət “əllincilər” («пятидесятники», Pentecostalism) arasında vaxt keçirmək, öz təcrübəmdə onların səs-küy və qəzəbini müşahidə etmək fürsətim oldu. Deyəsən mənə o dövr təfsir qabiliyyəti bəxş edilmişdi. Mən İncili oxuyur və pırıqları şərh edirdim. On ildən sonra, 25 yaşında, Yunqun sözləriylə desək, numinoz bir təcrübə yaşadım, psixoz keçirdim. Görünür, poeziya ilə din arasında ortaq cəhət affektiv orientasiyadır. Onlar arasındakı ziddiyyət isə ondadır ki, din həmişə hazır dil, mental və affektiv təcrübələri ifadə etmək üçün hazır formullara malikdir. Dini həqiqətləri təzələməyin yeganə yolu onları təkrar interpretasiya etməkdir.

Poeziyada isə hər şey başqa cürdür, yaxşı poeziya hər cür ümumiliyyə yaddır, o, hədsiz fərdiliyyə, öz dilini sıfırdan yaratmağa can atır. Poeziyadakı dini allüziyalar daha çox geniş erudisiyanın göstəricisidir.

DODAQDƏYMƏZ

Dodaqdəyməz – Azərbaycan aşırıq poeziyasının özünəməxsus lipoqrammatik şeir formasıdır. Bu şeir formasında tərkibində dodaq samitləri/səsləri

– “b, v, m, p, f” olan sözlərdən imtina edilir. Bu imtina nədən doğub? “Ahəngdarlıq üçün” cavabı əlverişli deyil. Bu halda “ğ, ə, g, ö, ü, c” hərflərindən imtina etmək daha yaxşı olmazmı?

Bəlkə də bu imtinanın səbəbi belədir: dodaq samitlərindən imtina etmək ağzı (nitqi) “əbədi mühərrikə”, dayanıb-durmayan canlı, açıq nitqə çevirir.

Nitq – materiya üzərində qələbə kimi.

Mandelştamla müqayisə: “donquldanan dodaqlar”, “düşünən ölməz ağız”.

Əgər dodaqdəyməz deyişmə vaxtı istifadə olunursa, onda o həm də psixoloji silaha, tərəf-müqabilini psixoloji təzyiq altında saxlamaq vasitəsinə çevrilir.

DRAYDEN VƏ PUŞKİN

“Adi şairlər həmişə kefli, daim duman içində yaşayan, heç nəyi görməyən, heç nəyi aydın mühakimə etməyən adi əyyaşlar qədər axmaqdırlar. İnsan bir neçə elmdən xəbərdar olmalıdır, onun ağıllı, fəlsəfi, müəyyən qədər riyazi təfəkkürü olmalıdır ki, bütöv və yaxşı şair olsun...” (Con Drayden. Mərkəş imperatriçasıyla bağlı qeydlər, 1671)

“Poeziya bir qədər axmaq olmalıdır.” (Puşkin)

ELM VƏ ƏDƏBİYYAT

Gündəlik həyatda elm və din arasında seçim məsələsi ortaya çıxanda, xeyli adam elm tərəfə meyillənir. Gündəlik həyatda biz 99 faiz elmin idarəçiliyindəyik və elmdən istifadə edirik. Ancaq bu, yaradıcılıqdan və incəsənətdən imtina etmək mənasına gəlmir. Yaradıcılıq, incəsənət, ədəbiyyat bizə öz “səssiz dərinliklərimizi”, “ifadəolunmazlıqlarımızı” dərk etməkdə yardımçı olur. Məsələn, ədəbiyyat təsvir dili, ritorik alətlər verir ki, bunlarla biz “səssiz dərinliklərimizi” sözə çeviririk və xeyli məyusluqdan yan keçə bilirik. İosif Brodski Miçiqan Universitetinin məzunları qarşısında etdiyi “Vidalaşma” adlı çıxışında onlara lüğət və lupa almağı məsləhət görərək deyir ki, gələcəkdə psixanalitiklərə işləri düşsə, özlərini daha dəqiq ifadə etmək üçün ehtiyatlarında daha böyük ləksik baza olsun. Dilin qaçılmaz şəkildə ikibaşlı olduğunu dərk edən, buna görə də tautologiyaya meyilli olan (varlıq var, yoxluq yoxdur) fəlsəfədən fərqli olaraq ədəbiyyat bizə göstərir ki, eyni əşyanı və hadisəni müxtəlif sözlərlə ifadə etmək olar. Məsələn, aybaşına “xəstələnmək” də demək olar, “halsızlıq” da. Ola bilsin ki, təbii hadisələrə neqativ adlar qoymaq mənfi nəticələrə gətirib çıxarsın, belə ki, dil, reallıq və şüur ayrılmaz şəkildə bir-biriylə bağlıdır. Fəqət neytral təyinlərdən də istifadə etmək olar, məsələn, “reql”, “aybaşı” və s.

Ədəbiyyatdan fərqli olaraq elmi diskurs yenə soyuq və steril görünür. Əgər optimist “stəkan yarıyacan doludur”, pessimist isə “yarıyacan boşdur” deyirsə, alim konstataasiya edir: “200 mq-lıq stəkanda 100 mq maye var.” Elm – hər şeydən çox konstataasiyadır, təsvirdir, statistikadır, nəticə naminə effek-

tiv fəaliyyətdir. Soyuqluq və sterillik, dəqiqlik və obyektivlik üçün ən yüksək qiymət deyil.

ETİKA VƏ ESTETİKA

Laçın dayı – bizim uzaq qohumumuz, özünəməxsus, unikal insandır. Ümumilikdə 20 il Rusiya həbsxanalarında yatan Laçın dayı heç vaxt ləyaqətini və yumor hissini itirməyib. Birinci gedişi – bir qıza təcavüz edən “eşşəyin” üstünə “qələm”lə gedib. İkincisi – əlavəsi, türmədə qətl. Üçüncüsü – qayıtdıqdan sonra; atlanıb-düşən birisi onunla zarafat edib: “Hamının haqqında danışdığı Laçın budur? Boyu çıxmayıb ki.” Laçın dayı dərhal reaksiya verir, ətrafındakılara həmin şəxsin “daxili aləmini” açır. Həmişə olduğu kimi, “qələm” vasitəsilə. O, “idealistlərə” olan idealına sadıq qalaraq heç vaxt evlənmedi. Ancaq mən onu tez-tez əsl gözəlçələrlə əl-ələ gəzən görürdüm. Qocalıqda zahid həyat tərzinə keçdi, Həccə getdi. Döymələri olan ramedilməz Laçın dayı uşaq vaxtı tez-tez bizə gəlirdi. Ev yeməkləri yeyər, ətirli çay içər və əhvalatlar danışardı. Əgər mən nadinclik etmişəmsə, bilmədən ədəb hüdudlarından kənara çıxmışamsa, Laçın dayı belə deyərdi: “Oğlum, belə olmaz.” Soruşardım, “Niyə olmaz?” Deyərdi, “Çünki etika və estetika var.”

ETİMOLOGİYA

Türklər Süd yoluna “Samanyolu” deyirlər. Əfsanəyə görə, bir qız bir qucaq dolusu samanla səmada gəzişirmiş və gəzə-gəzə samanları aşağı atırmış, “Süd yolu” belə yaranıbmiş. Ancaq mən əminəm ki, “Süd yolu” “Şaman yolu” adlandırılmalıdır. Üstəlik, nəzərə alsaq ki, “Süd yolu” ağaca bənzəyir və şamanlar “Dünya ağacı” vasitəsilə dünyalar arasında hərəkət edirdilər, üstəgəl, qədim türklərin inancı şamanizm olub.

Sanskrit dilindəki “şramana” (“səy göstərən”) sözü sərgərdan rahib, brahman mənşəli olmayan münzəvinə, dini münzəvinə ifadə edir. Şakyamuni Budda gəncliyində şramana Qautama adlanırdı.

Buddist türklər: göytürklər, türkeşlər, karluqlar, qaraxanlılar, uyğurlar, tuvanlar.

Saman yolu – şaman yolu – şramana – carmina – (“şeyrlər, “nəğmələr”) – şarm – xarizma – karma.

Orta əsrlərin gəzərgi şairlərinin – vaqantların və ya qoliardların azman və məşhur poeziya toplusu “Carmina Burana.”

“Karmen” sözü əvvəlcə cazibəni, falçılığı və ya bu gün deyildiyi kimi, şaman ovsunları mənasına gəlirdi, sonralar isə “carminare” feili şeir yazmaq mənasında işləndi.

Bu da Ovidinin “Sevgi elegiyalarından” bir sətirdir: “Carmina morte carent.” Hərfi mənası belədir: “Şeyrlər ölümdən məhrumdur.”

ƏHVALAT

Hava küləkli idi. Nisə Nurxanıma tərəf dönüb dedi:

– Heç bilmirəm bu gün mənə nə olub. Başımı itirmişəm.

– Vay-vay, doğrudan da, – dəhşət dolu pıçıltıyla söylədi Nurxanım.

– Bütün günü boynumun üstündə idi. Birdən yox oldu. Nə qədər axtardımsa, tapa bilmədim.

Nurxanım rəfiqəsinə ürək-dirək vermək istədi:

– Çox qəm yemə, əsas odur ki, axtarırları davam edəsən. Biz başı axtaranda baş da bizi axtarır.

– Həəə, düz deyirsən.

Əlbəttə, bu sözlərdə həqiqət vardı. Lakin baş itmişdisə, onda onun üzərində yerləşən ağız da yoxa çıxmışdı.

Bəs Nisə harası ilə danışırdı? Bunu isə, dostlar, mən sizə demək iqtidarında deyiləm.

ƏVVƏLLƏR VƏ İNDİ

Mənim kollajlarla, tapılmış materiallarla, alqoritmlərlə və aleatorika ilə bağlı işim psixosomatik təcrübə və təhtəlsüurun rolunu yenidən qiymətləndirməklə bağlıdır. Əgər əvvəllər mən inanırdımsa ki, təhtəlsüurun dərinliyində baş tutan poetik iş mənim öz psixikamdadır və məndən asılı olmayan proseslər baş verməlidir ki, şeir doğulsun, indi isə “ilham” və “unikallıq” kimi romantik düşüncələrlə vidalaşaraq, düşünürəm ki, “təhtəlsüur” deyilən şey hər yerə səpələnib və istədiyim şeiri yazmaq üçün sadəcə, depressiyadan xilas olmaq və internetə çıxışı olan bir noutbuk lazımdır.

F.-DƏN MƏKTUB

Sabahın xeyir... İndi, yəqin, səhərdir. Belə baxanda, nə fərqi var, heç hal-əhval tutmamaq da olar. Mən hər şeyi burda yazıram, çünki sənənlə görüşə və hər şeyi üzünə deyə bilmirəm. Məktub alınacaq və çox güman, səni incidəcək cümlələr də olacaq. Ancaq mən onsuz da səni tez-tez incidirəm, bunu etmək istəməsəm də, başqa cür alınmır, susmağı bacarmıram. Görüşsək, susardım, ancaq görüşməyəcəm (sən də istəmirsən). Ən əsası, görüşsək, ağlayacam. Axırkı dəfə prezident seçkilərində ağlamışdım. Ona görə yox ki, mənim səs verdiyim seçilməmişdi, ona görə ki, atam mənə inanmamışdı. Yeri gəlmişkən, müdirimlə də aram buna görə dəydi, mənə inanmadığı üçün. İndi sən də mənə inanmırsan.

Həmişə deyirdin ki, səni incitmərəm, ancaq incitdin. Mən özümü haqlı çıxarmağa çalışdım, sonra düşündüm ki, “niyə buna çalışım, axı, səhv heç nə etməmişəm.” Bunu mənə içimdəki qürur deyirdi, ancaq sənənin üçün

özümdən də keçdim. Boşuna keçdim... Elə bil məndə nəşə qüsür axtarırdılar və budur, tapdılar... Sən də ideal deyilsən və bunu özün də bilirsən. Mən dəfələrlə anamın qabağında sənə haqq qazandırdım, dəfələrlə ona yalvardım ki, mənə görə dözsün... İndi isə sən hər şeyi qurursan, cəhd edirsən, məni isə hər şeyi məhv edirəm. Qazanclı tərəfsən... Deməli, mən burada oturub hesablayıram: onun Bakıda evi var (anası da, bacıları da onunla yaşayır və nəşə məhkəmə prosesi gedir), 33 yaşı var (hələ cavandır, hələ 20 il də yaşayar), dişləri pisdır (protez taxar), çox siqaret çəkir (iy verir, bəlkə də xəstədir), dəlixanada yatıb, psixikası yerində deyil (ələdir, axı o, dahidir), dərman qəbul edir (yaxşı, uşaqsız yaşayırıq), sənin fəzilətlərinin siyahısını davam etdirmək fikrim yoxdur (düzünü desəm, mən belə düşünürəm, ancaq sən elə bilirsən ki, mən belə düşünürəm)...

Firuzə xala dedi ki, biz bir-birimizə yaraşmırıq (sən, təbii ki, bunu kobudluq saymazsan), sən anan mənə təklif etdi ki, arabir sizə gəlim və yır-yığış, biş-düş tipli işlər görüm (bu da əlbəttə, kobudluq deyil). Anan telefonda mənimkinə kəndçi dedi, səsini yüksəltdi, hətta bir dəfə nəyəşə hirsəlndiyi üçün sağollaşmadan telefonu üzünə çırpdı (bunların hamısını bilirsən, çünki yanıdaydın). Mən öz anamın qabağında sən ananı haqlı çıxardım, dedim ki, anadır, oğlunu qoruyur, istəmir ki, qəlbi qırılsın. Bilirsən, mən bütün bunları vecimə almıram, mənim üçün əsas sənsən və mən düşünürdüm ki, sən məni həqiqətən sevirsən. Anam bir neçə dəfə şübhəyə düşüb, hər dəfə onu yola getirmişəm. Anam xalamla ilk dəfə sizə gələndə sən onları dayanacağı qədər ötürdün, halbuki, taksilə yola salmalıydın. Mən bilirdim ki, sən pulun yoxdur, anandan istəyəsi deyilsən (halbuki, anan özü pul verməliydi). Ancaq bunların mənim üçün fərqi yoxdur. Anam xalamın yanında utandı, ancaq eybi yox. İndi siz "həri"ni bir həftə təxirə salanda anam əsəbiləşdi və dedi ki, sən pulun yoxdur, anan verə bilər, 33 yaşında belə olmaz, mən sənə və anana haqq qazandırıb hər şeyi S.-in üstünə atdım, hətta anamı danladım. Etiraf et ki, hər şey artıq çoxdan sentyabrın əvvəlinə planlaşdırılmışdı...

Mən belə xırdalıqları sevmirəm, bundan sonra da bunların içində eşlənməyəcəm, ancaq sən votsapdakı sualını cavabsız qoymuşdum. Bu da cavab.

Mən hələ də başa düşürəm, sən necə düşünə bildin ki, sən anana qarşı kobud davranıram və bacının tezliklə getməyini istəyirəm. Onlar belə düşünə bilərlər. Sən isə məni hamıdan yaxşı tanıyırsan axı. Ya da mən elə bilirdim hamıdan yaxşı sən tanıyırsan. Hə, insanlar mənim dediklərimi həmişə düz başa düşürlər, mənim başqa cür yumorom, başqa yanaşmam var, mən başqayam. Düşünürdüm ki, sən məni olduğum kimi qəbul edirsən və elə bu cür də sevirsən, mən qız xeyləğının elçilər gələndə özünü necə aparmalı olduğu haqda düşünməmişəm; fikirləşirdim ki, necəyəmsə, elə olmalıyam, əgər bu, kobudluq kimi görünürsə, mən kobudam. Mən hamını razı sala bilmərəm axı, üstəlik, mən çoxdandır bunu tərgitməmişəm. Ancaq sən ailənlə yola getməyi çox istəyirdim, bacın da,

anan da çox xoşuma gəlmişdi, mən hamıya sevgiylə yanaşmağa çalışdım (“çalışdım” əslində doğru söz deyil, axı onlar sənin ailəndir və səni sevirməyə, demək, onları da sevməyə), hər şey mənə bu cür asan görünürdü. Mən öz ailəmi atıb sizinlə – ananla, bacınla yaşamağa hazır idim. Mən səni necə ürəkdən sevirdim...

Mən elə istəyirdim ki, səni xoşbəxt edim, yəqin sənəylə xoşbəxt olduğum üçün; təşəkkür etmək istəyirdim, heç vaxt düşünməmişəm ki, niyə sənə vuruldum və niyə bundan sonra da sevməyəm... Sənəylə görüşəndən sonra, ümumiyyətlə, düşünmürdüm. Ancaq, görünür, hər şeyi hesablamaq, yeri gələndə susmaq, yeri gələndə danışmaq lazımmış. Nəzərə almamışdım. Mən elə bilirdim ki, birgə yaşamaq üçün bircə sevgi bəsdir, ancaq belə məlum oldu ki, mənim xarakterim uyğun deyilmiş. İndi horoskopa inanarsan, xalan demişdi ki, biz uyğun gəlmirik.

Həmişə özümdən şübhələnirdim, belə məlum olur ki, düz edirmişəm, axırda sən də məndən şübhələndin. Dünən N-nin bir məqaləsini oxudum və uzun-uzun onun fotosuna baxdım. Düşündüm ki, onun kimi olmaq və sənə yaddaşına hopmaq üçün məndə nə çatışmır... Mən axı deyirdim başqaları kimi deyiləm. Yəqin mənim nəyi harada demək məsələsində təcrübəyə ehtiyacım var. Axı mən kiminləsə yatmaq bir yana, heç kiminlə münasibət qurmaq fikrində belə deyildim. Yəqin sənə yetkin biri lazımdır ki, onunla yetkinlər üçün olan filmlərə baxasan, cizgi filmlərinə yox, eyni zamanda, o, sənə və ailənə “qulluq” etsin. Mən sənə görə həyatın çətinliklərinə dözməyə razıydım, ancaq mən həmin çətinliklərə sən tərəfdən yox, sənəylə birgə dözməyi düşünürdüm. Mən çox zəifəm və bu gün baş verənlərə dözə bilmirəm. Sənə yenə özünü atılmış hiss edəcəyini bilmək məni hədsiz ağrıdır, yenə ölmək üçün çox siqaret çəkəcəksən... Mən səndən əvvəl ölməyə çalışacam, sənə başına gələnləri bilməyim deyər. Mən sənə düşündüyündən də zəifəm, səndən də zəifəm. Nə qədər özümü sıxıb ağlamamağa çalışsam da, ağlayıram və həm göz yaşımı silib, həm yaza bilmirəm. Yazdıqlarımı təzədən oxuyub durğu işarələrini yerinə qoymayacam (üzrlü say, mən yenə səni incidəcəm), ancaq sən artıq “nöqtə”ni qoymusan, mən sadəcə bütün sual işarələrini götürmək istəyirdim. Çox istəyirdim ki, sənə qoyduğun nöqtə qəfildən vergül olsun, ancaq bunu etmə. Ola bilsin ki, mən sabah da nəseə naqolay söz dedim və sənə ananın xətrinə dəydim. Ancaq sən heç kimə icazə vermə ki, onu incitsin, ana – müqəddəsdir. Mən öz anamın incidilməyinə icazə verdim, bir dəfə də yox, bir neçə dəfə. İndi buna görə çox məyusam. Kaş sən onun necə xoşbəxt yuxuya getdiyini görəydin...

Bilmirəm sabah ona nə deyəcəm, ayrılığımıza nəyi bəhanə gətirəcəm. Bilmirəm... Kaş sabah olmayaydı... Nə uydursam da, o, üzüləcək. Artıq mənimçün fərqi yoxdur. Əlbəttə, anam pis olacaq, ancaq hər şeyi mən həll etmirəm. Əgər sənə ananı möhkəm incitmişəmsə, mənim adımdan ondan üzr istə və deyə ki, onu incitmək istəməmişdim, sadəcə, mənim yumor hissim pisdur. Bu məktubu oxumaq üçün ona verə bilərsən, artıq bu da məni qorxutmur. Artıq məni heç nə qorxutmur.

Mən səndən bircə şeyi xahiş edirəm, mənim anama hər şeyi özün də. Əgər istəmirsənsə, demə, səni məcbur etmirəm. Atalar danışmaq məcburiyyətində qalacaqlar. Mən özüm heç kimə heç nə deməyəcəm. Heç məndən soruşmayacaqlar. Soruşa bilməyəcəklər...

Daha heç nə yazmayacam... Məncə, artıq bəsdir. Söz israfıdır...

Sadəcə, təşəkkür. Təşəkkür, sadəcə.

Səninlə çox xoşbəxt idim. İlk dəfə sevildiyimi hiss etdim, özümü qadın kimi hiss etdim. Sevginin nə olduğunu bildim... Çox sağ ol.

Yazmağı dayandırmaq istəmirəm. Elə bilirəm dayansam, dünya dağılacaq **(Biz Şəhrizad kimi onlar haqqında hekayələr danışdıqca, dünya da, həyat da davam edir. Həbsxanada peşəkar cinayətkarlara macəra romanları danışan oxumuş ziyalılar kimi. (N.M.))**. Başa düşürəm ki, artıq dağılıb.

Xoşbəxt ol və siqareti at. Özümü nə qədər inandırsam da, hələ də qorxuram ki, siqaretdən öləsən. Nə istəyirsən, onu elə, istədiyin kimi yaşa...

Əlvida....

Rus dilindən tərcümə:

Qismət RÜSTƏMOV, Nicat MƏMMƏDOV

(Ardı var)

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

Əlaqə nömrələri:

+ 99412 498-78-10

+ 99455 668-78-79

**Jurnalın bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ P o e z i y a

Vahid ASLAN

MÜHARİBƏ

Titrəyir yer yumrusu
Raketlərin səsindən,
Göylər yerə qan qusur
Topların mərmisindən.

Etiraz bayrağıtək
Dənizlər dalğalanır,
Ovulub töküləcək
Buludlar yırğalanır.

Baxın, quşlar ağlayır,
Yıxılıb nəğməsindən,
Çiçəklər yas saxlayır,
Yaşamaq həvəsindən.

Ağaclar baxa bilmir
Boy verən pöhrəsinə,
Analar ağı deyir,
Doğulan körpəsinə.

Müharibə ölümdü,
Göz yaşıdı, zülümdü...

Ey insan, düşün bir də,
Sənə qalan nə olar?
İnsanlıq ölən yerdə
Dünya xaraba qalar.

BİR BULUD VER

Təkliliylə qol-qola,
Çıxmışam sonsuz yola.
Bir bulud ver nə olar,
Minim, çapım, ilahi!

Köksümdəki qan yeri
Ümidimin dan yeri.
Məni ovudan yeri
Necə tapım, ilahi!

Bir can ver, həyan olsun,
Halımı duyan olsun.
Bir eşqə ünvan olsun
Könül qapım, ilahi!

SOYUQLUQ

Hələ eramızdan əvvəl
Havalar çox soyuq imiş,
Göy üzünün yağmuru sərt,
Günəşi də xəsis imiş.
Bu sərtliyin,
Xəsisliyin acığına
Yer üzündə adamlar mərd,
İsti imiş,
Bir-birini mərhəmətlə,
Məhəbbətlə isidirmiş,

Tamah yoxmuş, hiylə yoxmuş,
İndi isə,..
Havalar istiləşibdi,
Adamların mərhəməti,
Ədaləti yoxa çıxıb,
Görürsən ki, adamların
Qəlbi soyuq, ürəyi daş,
Görürsən ki,
Adamların məhəbbəti,
Ülviyyəti, sədaqəti
Buza dönür yavaş-yavaş...

QINAQ

Söz verdim, sözümə əməl etmədim,
Sən məni nə qədər qınasan azdı.
İşıq ucu olan yolla getmədim,
Bunu da qismətin adına yazdım.

Özümü hamıdan ağıllı sandım,
Ağlatdım ağıllı gözlərini də.
Bir vaxt ilğımlara yaman aldandım,
Aldatdım şeirim sözlərini də.

Zaman ötüb keçdi, ömür ləngidi,
Arzular dəryada batan gəmidi.
Yalançı ümid də, saxta sevgi də
Qışda çiçəkləyən ağac kimidi...

YOLLAR GERİYƏ DÖNSƏ

...Yollar geriye dönsə,
Geriye dönsə yollar,..
Qaytarar məni sənə,
Səni mənə qaytarar...

Yolları ot bassa da,
Ot altda izimiz var,

Yolları baxışların,
Səni gözləmək yorar.

İnanırsan hələ də
İlk sevgiyə, ilk anda,
Yollar da üz döndərər
Sevənlər unudanda...

HEÇ NƏ

Çaylar quruyar, amma
Dönüb geriye axmaz,
Bir kimsəsi olmayan,
Dönüb geriye baxmaz.

Səni itirməyimlə
İtirdim hər şeyimi.
İtirdim sevgi dolu
Dəlincə ürəyimi.

Məni bundan o yana
Hər nə gözləsə xoşdu.
Qarşıda sənsizliyim,
Arxada heç nə,.. boşluq.

BİR NƏĞMƏ

Sənə mehr salan körpə uşağam,
Qoyma gözlərindən düşüm uzağa,
Məni səndən ayrı kim ovundurar,
Qəlbim yaralanar, ürəyim sınar.
Onda təsəllitək, son ümid kimi,
Hər sözü, kəlməsi səndən danışan
Bir nəğmə bəsimdi, bir nəğmə bəsim.
Əlimi uzatsam, sənə çatmasa,
Gündüzüm qaralsa, gecəm yatmasa,
Qara gözlərindən, ay bənizindən
Bir nəğmə bəsimdi, bir nəğmə bəsim.

Sənsiz heç gözüüm yox dünya malında,
Nə işim dünyanın cəh-cəlalında,
Bir gün məndən sənə qalacaq olsa,
Dünyanın əbədi oxu zalında
Bir nəğmə bəsimdi, bir nəğmə bəsim.

ƏLLƏRİNİ UZAT MƏNƏ

Səni göylərdə aradım,
Öz qəlbimdə tapdım, tanrım!
Sənin sevginlə bərabər
Yaşamaq gözəllik imiş,
Gözəllik adlı ruzunu
Can evimdə tapdım, tanrım!
Sənə qovuşmaq arzumu
Qəlbimin başına yazdım,
Arzum dönüb işıq oldu,
İşıqlandı qaranlıqlar,
İndi kölgəndə yaşayan
İşıq adlı bir dünyam var!
Nurlandı hər kəlməm-sözüm,
Nurlandı üz-gözüm, tanrım!
Sənə doğru addımladım,
Çiçəklədi izim, tanrım!
Mənə doğmadı, əzizdi
Sevə-sevə yaratdığı
Hər otun, hər çöpün, tanrım!
Səndən bircə istəyim var:
Əllərini uzat mənə,
Əllərindən öpüm, tanrım!

YAŞAMAQ İSTƏYİRƏM

Yaşamaq istəyirəm,
Bu payız
Qızımın toppuş əllərindən tutub
Məktəbə aparmaq üçün;

Yaşamaq istəyirəm,
Əzablı günlərimin əlindən
Bir əlçim
Məsudluğumu qoparmaq üçün;
Yaşamaq istəyirəm,
Bu gün
Öz əllərimlə
Evimin həyatınə əkdiiyim ağacın
Hər il nə qədər böyüdüyünü
Görmək üçün,
Yaşamaq istəyirəm,
Dünyadakı bütün pislilikləri
Öldürmək üçün.

ÜRƏYƏ OXŞAYAN ŞƏKİLLƏR

Sənsiz darıxanda neylərdim görən,
Yaxşı ki, xatirə-şəkillər qalıb.
Bu ürək – şəkildən, şəkil – ürəkdən
Bir eşqə xatirə əklili qalıb.

Ürək düzəltmisən kəsib şəkildən,
Bu ürək içində yatıb qalmışıq.
Sanki ünvanına çatıb,.. qəfildən
Əbədi sükuta batıb qalmışıq.

Elə qısılmışıq çiyin-çiyinə,
Qarşıda ayrılıq dururmuş kimi.
Bu ürək şəkillə çevrələnmişik,
Hörümçək toruna bürünmüş kimi.

...Hərdən düşünürəm, ölümqabağı
Duyur ölümünü şəkillər yəqin.
Sevənlər, xatirə olan şəkildən
Ürəyi boydaca kəsirlər yəqin.

Çinarə NÜSRƏTLİ

DƏRS

♦ *Hekayə*

Murad darvazanın alaqağını açanda gözlərinə inanmadı. Qonşuluqdakı köhnə, alçaq evlərin, toz-torpaqlı kənd yolunun yerində ucu-bucağı görünməyən bağ vardı. Ağaclar yamyaşıldı, çoxu meyvə ağacları idi, meyvələr al-əlvan, parlaq oyuncaqlar kimi bərq vururdu. Yer də yaşıl otla örtülmüşdü, al qırmızı lalələr elə bil şüşədən idi, günəş işığında köz kimi işıqlanırdı. Haradasa çay axırdı; şırıltısı eşidilirdi. Quşlar cəh-cəh vurur, bəzəkli kəpənəklər uçuşurdu. Murad çaşıb qalmışdı. Bura hara idi? Nənəsinin söhbətlərindən eşitdiyi cənnətə düşmüşdü yoxsa? Kimsə gözə dəymirdi burda. Yəni bu böyüklükdə bağda ondan başqa heç kim yox idi?

Qəribədir, bu kimsəsiz bağda tək-tənha olsa da, narahat deyildi, əksinə bir rahatlıq vardı ürəyində. Heyranlıqla ətrafına baxır, irəlilədikcə ayağının altında yeri hiss etmirdi, elə bil indicə qanadlanıb uçacaqdı. Birdən qulağına uzaqdan uğultu səsi gəldi. Bu səs Murada tanış sədi, elə bil əvvəllər də eşitmişdi bu səsi. Uğultu getdikcə yaxınlaşırdı. Murad dayandı. Heç on saniyə keçmədi ki, uğultu az qaldı Muradın qulaqlarını batırsın. İri gözləri bir az da böyüdü. Birdən ağacların arasında yaşıl rəngli tank göründü; nəhəng döyüş maşını yavaş-yavaş ona yaxınlaşırdı. Oğlanın ürəyi sürətlə döyünməyə başladı; həyəcanlandı. Tankın vahiməli görkəmi, qulaq batıran uğultusu Muradı qorxutmurdu, əksinə onun üstünə belə asta gəlişi onu darıxdırırdı, istəyirdi tank sürətini artırsın, ona tez yaxınlaşsın. Amma istədiyi kimi olmadı, birdən Murada elə gəldi ki, tank ondan uzaqlaşır. Belə getsə, tezliklə gözdən itəcəkdi. Özü tanka sarı qaçmaq istədi, amma bacarmadı, yerindən tərpənə bilmədi, elə bil ayaqları yerə mıxlanmışdı. Qışqırmaq istədi, səsi çıxmadı. Tank isə

getdikcə uzaqlaşdı və gözdən itməyə macal tapmadan qəfildən partladı. Muradı bayaqdan heyran edən cənnət bir anda cəhənnəmə döndü. Elə bil yerlə göy birləşdi...

...Diksinib qan-tər içində ayıldı. Bədənini hiss etmirdi. Ona elə gəldi ki, yuxudakı kimi bir daha yerindən tərpənə bilməyəcək. Qeyri-iradi örtüyü üstündən atıb ayaqlarına baxdı, pəncələrini oynatdı. Hər şey qaydasında idi. Son bir neçə ayda Murad tez-tez belə yuxular görürdü.

Onlar indi yaşadıqları evə yeni köçmüşdülər. Muradın məktəbini də dəyişməli olmuşdular. Onsuz da adamayovuşmaz olan Murad sinif yoldaşlarına qaynayıb-qarışa bilmirdi. Əslində istiqanlı, dostcanlı idi, amma kəkələdiyi üçün ünsiyyətdən qaçır, dindirən olmasa, dinmirdi. Heç uşaqlar da onunla dostluğa can atmırdılar, hətta öz aralarında "pəltək" deyib ələ salanlar da olurdu. Günlər keçdikcə, Murad daha da özünə qapanır, hamıdan kənar gəzirdi.

Muradın dilindəki qüsurlar anadangəlmə deyildi, sonradan olmuşdu. İki sinif yoldaşı – Sərxan, xüsusən də Vüsal Murada yuxarıdan aşağı baxır, sancmaq üçün fürsət axtarırdılar. Hər ikisi imkanlı ailənin uşaqları idilər; məktəbə hər gün bahalı maşında gəlirdilər, dərstdən çıxanda da maşınları onları məktəbin qarşısında gözləyirdi.

Murad dərs danışmağa çox həvəs göstərməsə də, yazıdan, test tapşırıqlarından yüksək qiymət alırdı; sinfin ən yaxşı şagirdlərindən sayılırdı. O, həyatda çox çətinliklər görmüş anasını uğurları ilə sevincdirmək istəyirdi. Anası da tez-tez "mənim balam böyüyəndə zabit olacaq", deyirdi. Murad bir söz demir, amma özünü zabit geyimində təsəvvür edəndə qeyri-ixtiyari gülümsəyirdi. Günlər keçdikcə, Murad ədəbli davranışıyla, savadıyla yoldaşlarının, müəllimlərinin hörmətini qazanırdı.

Bir gün ədəbiyyat müəllimi – Məhəbbət Hüseynli şagirdlərə "Hərb və sülh" mövzusunda inşa yazmağı tapşırırdı. Dərsin bitməsinə az qalmış dəftərləri yığdı və nəticələri sabah elan edəcəyini dedi. Murad gecəyarısına qədər yata bilmədi, müəlliminin inşa yazısına nə qiymət verəcəyini səbrsizliklə gözləyirdi. Mühəribə mövzusu ona tanış idi və sülhün də nə demək olduğunu yaxşı bilirdi; kitablardan oxumuşdu.

...Məhəbbət müəllim sinifə girəndə Muradın ürəyi sürətlə döyünməyə başladı. Onun bu həyəcanı Sərxanın gözündən qaçmadı. Yaxındakıların eşidəcəyi səslə: "Görəsən, pəltəklər yazını necə yazırlar?" - deyib güldü. Bu sözləri Murad da eşitdi, başını aşağı saldı.

Məhəbbət müəllim çox məmnun görünürdü. Hiss olunurdu ki, şagirdlərə şad xəbər verəcək. O, masa arxasına keçib, əlini özü ilə gətirdiyi dəftər qalağının üstünə qoydu.

-Bəlkə bilirsiniz, bəlkə də bilmirsiniz, biz müəllimlərin işi məktəbdə dərs deməklə bitmir. Biz yolda da, evdə də sizi düşünürük, yazılarınızı yoxlayır, biliyinizi qiymətləndiririk. Bəzən çox yoruluruq, nə gizlədim. Amma dünən axşamdan gecəyarıya qədər sizin dəftərlərinizi yoxlayanda heç yorulmadım. İnşa yazılarınızı çox bəyəndim. Sə-mimi, dolğun yazılarınız məni həm sevindirir, həm kövrəldirdi. Az yaşıınızla müharibənin nə olduğunu bilirsiniz, aranızda bunu yaşayanlar da var. Yazılarınızı oxuduqca, ürəyim dağa dönürdü. Siz hamınız vətənpərvərsiniz, sizinlə fəxr edirəm. Dəftərlərinizi paylayanda qiymətlərinizi görəcəksiniz. Amma öncə bir yoldaşınızın yazısı haqqında ayrıca danışmaq istəyirəm. – dedi və çevrilib mehribanlıqla Murada baxdı. – Murad bizim məktəbə yeni gəlib, bəlkə də hələ əməli-başlı tanış olmamısınız. Əminəm ki, vaxt keçdikcə hər biriniz onunla dost olacaqsınız. Murad, sənin yazın çox təsirlidir, hər şeyi dəqiq yazmısan, sanki özün müharibədə iştirak etmisən, sülh haqqında düşüncələrin də çox maraqlıdır. Sinifdən xaric oxu dərsimizdə sənin inşa yazınla yoldaşlarını tanış edəcəyəm. Həm də biz bu mövzunu müzakirə edəcəyik.

Hamı Murada baxdı. Murad həyəcədən pörtmüşdü; çox sevinirdi, amma sevincini bürüzə verməməyə çalışırdı. Sərxanla Vüsal birlərinə baxıb ağızlarını büzdülər; müəllimin Muradın ünvanına dediyi tərifli sözlər onların xoşuna gəlməmişdi.

Tənəffüsdə sinif yoldaşlarından bir-ikisi Muradı əhatəyə aldı; kimi onu təbrik edir, kimi yazı ilə maraqlanır, kimi də müharibə barədə soruşurdu. Sərxanla Vüsal kənardan toplananlara baxır, öz aralarında nəsə danışırıldı. Sonra dilxor halda sinifdən çıxıb bufetə getdilər.

Murad son ilərdə ilk dəfə idi ki, belə sevinirdi. Dərindən çıxan kimi tələsik evə getdi. Şad xəbəri anası ilə bölüşmək, onu sevindirmək istəyirdi.

Oğlunun uğuru ananı yaman kövrəltmişdi Onu təbrik etdi; göz yaşlarını Murad görməsin deyər, gözlərini yayındırdı. Həyatın ağrı-acılarını yaşamış bu qadın kiminsə yanında ağlamağı, zəifliyini göstərməyi xoşlamırdı. Kasıb yaşasalar da, iki övladının təhsilinə heç nəyi əsirgəmirdi. Uşaqlarına xüsusi vaxt ayırır, onların dərslərini soruşur, həyatı söhbətlər edirdi. Övladları da onun etimadını doğruldurdular, analarının sözündən çıxmır, tövsiyələrinə canla-başla əməl edirdilər.

Məhəbbət müəllimin Murad haqqında dediyi tərifdən sonra ona münasibət xeyli dəyişmişdi. Hətta sinif yoldaşlarından bir neçəsilə dostlaşmışdı da, onunla. Sinif yoldaşlarının Murada münasibətinin dəyişməyi Sərxanla Vüsalı qıcıqlandırırırdı. Onunla dostluq edən uşaqlara pis baxırdılar.

Fevral ayının ilk günlərindən məktəbdə Xocalı faciəsinin ildönümünə hazırlıq gedirdi. Siniflər üzrə qruplar yaradılır, müxtəlif təşəbbüslər irəli sürülür, məqalə, bədii yazı, rəsm müsabiqələrinə start verilirdi. Fevralın 26-da yekun tədbiri keçiriləcəkdi. Bu tədbirə adətən Xocalı faciəsinin şahidləri də dəvət olunur, o dəhşətli gecəni qana boyayan ermənilərin vəhşiliklərindən danışılar. Muradgilin sinfi də bu münasibətlə silsilə tədbirlər planlaşdırmışdı. Hətta onların qrupu tədbir iştirakçılarına videoçarxlar göstərəcəkdi. Uşaqlar böyük həvəslə çalışırdılar, Sərxanla Vüsal da yoldaşlarından seçilmək, gözə girmək üçün əllərindən gələni edirdilər. Arada Muradı sancmağı da unutmurdular.

Fevralın 26-da məktəbin akt salonunda bir dənə də olsun boş yer yox idi. Səhnədə ağ-qara foto-şəkillər asılmışdı. Sağ küncdə yerə qoyulmuş böyük güldanda qərənfillər qızarırdı. Məktəbin direktoru Cahangir müəllim səhnəyə çıxanda aralığa sükut çökdü. O, Xocalı şəhidlərinin xatirəsini yad etmək üçün bir dəqiqəlik sükut elan etdi. Hamı ayağa qalxdı. Sonra Cahangir müəllim Qarabağ münaqişəsinin tarixindən, ermənilərin xəyanətindən söz açdı. Soyqırımdan qurtulmuş iki Xocalı sakini insanlığın üzqarası olan qətləandan danışdılar. Sonra söz şagirdlərə verildi. Bir-birindən təsirli çıxışlar hamını kövrəltmişdi. Hətta göz yaşlarını saxlamayanlar da vardı.

Murad səbrsizliklə növbəsini gözləyirdi. Vaxt yaxınlaşdıqca, həyəcanı daha da artırdı. Nəhayət, Cahangir müəllim mikrofona yaxınlaşıb, Muradı təqdim etdi:

-Məktəbimizin nümunəvi şagirdlərindən Murad Kərimlini dəvət edirəm bura. Murad, buyur.

Salonda səssizlikdi... Murad bir anlıq duruxdu. Sonra özünü ələ alıb, səhnənin qarşısındakı iri masaya yaxınlaşdı. Bütün fikri ovcunda bərk-bərk sıxıb saxladığı yaddaş kartında idi. Əlləri buz kəssə də, üzü alışıb yanırdı. Başını aşağı saldı. Elə bil tərəddüd edirdi, elə bil indicə geri dönüb, salondan qaçacaqdı. Hamı Murada baxırdı. Sərxan ürəyində sevinir, Muradın biabır olmasını, suyu süzülə-süzülə salonu tərk etməsini gözləyirdi.

Cahangir müəllim Murada görə narahat olmağa başladı, bu tərbiyəli, ağıllı şagirdinin pərt olmasını istəmirdi. Salondakılar eşitməsinlər deyə, Murada sarı əyildi.

-Murad, oğlum, utanma, hamı səni gözləyir, -dedi.

Murad cəsarətləndi. Başını qaldırdı, bayaqdan ovcunda bərk-bərk sıxdığı yaddaş kartına baxdı. Gözləri doldu, kartı kompüterin böyründəki yuvaya daxil etdi. Səhnədəki iri monitor işıqlandı. O anda qalın kişi səsi salona yayıldı: "Məmmədli, çəkirsən?" Gözlər ekrana

zilləndi. Hərbi formalı, iri cüssəli bir kişi ekrandan salona baxırdı: “Oğlum, Murad... Bu gün sənin ad günündü. Sənin yanında deyiləm. Torpaqlarımız uğrunda vuruşan əsgər qardaşlarımla burdayam; Vətəni kişilər qoruyar. Səni təbrik edirəm, oğlum. O gün olsun doğma Qarabağımızı, kəndimizi azad edək və sənin ad gününü öz evimizdə qeyd edək. Ananın sözündən çıxma, oğlum, dərslərini yaxşı oxu. Sən də bu Vətənin gələcək əsgərisən!”

Ekran ağardı... Muradın yanaqlarından süzülən yaşı heç kim görmədi. Hamı ekrana kilidlənmişdi, amma nə baş verdiyini anlamırdılar.

Muradın titrək səsi eşidildi:

–Bu, mənim atamdır!

Murad bu sözü deyəndə, dili dolaşmadı. “Atamdır” sözünü qürurla və ucadan dedi. Məhəbbət müəllim direktora yaxınlaşıb söz istədi. Cahangir müəllim mikrofonu Məhəbbət müəllimə uzatdı.

–Taleyinə müharibə düşən uşaqlar! – deyib Məhəbbət müəllim bir anlıq susdu. Salonda onu diqqətlə dinləyən şagirdlərə baxdı. Dolux-sundu, gözləri yaşardı. – Bir gün hamınız məktəbi bitirib, müstəqil həyata başlayacaqsız. Hərəniz bir peşə sahibi olacaqsız. Amma uşaqlığınızı, taleyinizə düşmüş bu ağır sınaqları heç vaxt unutmaya-caqsız. Qarabağ müharibəsinin izləri, xatirəsi həmişə sizinlə olacaq. İnanıram ki, torpaqlarımızın bütövlüyü uğrunda canından keçmiş qəhrəmanlarımızı, şəhidlərimizi, qazilərimizi iftixarla yad edəcəksiniz. Bir az əvvəl videoda izlədiyiniz kapitan Polad Kərimlinin rəhbərlik etdiyi tank ekipajı düşmənin onlarla canlı qüvvəsini və hərbi maşınlarını məhv etmişdir. O, müharibə tariximizin şanlı səhifəsi olan Aprel döyüşlərində şəhid olub. Göstərdiyi şücaətə görə ölümündən sonra Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görüleb. – Məhəbbət müəllim masanın yanında dayanmış Murada yaxınlaşıb əlini onun çiyinə qoydu. – Sənin atanla bütün Azərbaycan fəxr edir, Murad!

Salon sükuta qərq oldu... Heç kəs yerindən tərpənmirdi. Kimi heyretlə, kimi təəccüblə, kimi də minnətdarlıqla Murada baxırdı. Murad qəhrəman oğlu olduğunu heç kimə deməmişdi. Qəfildən salonu alqış səsi bürüdü. Sadəcə ön sırada oturmuş Sərxanla Vüsal ilk dəfə idi ki, yuxarı başda oturduqlarına peşman olmuşdular. Xəcalətdən hər ikisi başını aşağı salmışdı.

♦ E s s e

Rüstəm KAMAL

MƏKTUBATİ – MİRZƏ FƏTƏLİ *yaxud* BİR ÖMRÜN İŞARƏLƏRİ

Məktublar Mirzə Fətəli Axundzadənin bir məmur obrazını və onun avtobioqrafik təhkiyə üslubunun bədii imkanlarını müəyyənləşdirir. Məktublaşma yalnız ritual-kommunikativ janr deyil, həm də onun davranış obrazını əks etdirən mətnidir.

Mirzə Fətəlinin məktublaşma mədəniyyəti Şərqi “mirzə-katib münşi” ənənəsindən gəlirdisə, digər tərəfdən, rus (Avropa) epistoliar mədəniyyətinin təsiri ilə formalaşmışdı. Qafqaz canişinliyində tərcüməçi vəzifəsində çalışan Mirzə Fətəli məktublarını dörd dildə (fars, ərəb, Azərbaycan və rus dillərində) yazırdı. Dəftərxana yazışmalarında rus dilindən istifadə edirdi. Oğlu Rəşidə də məktubları rusca yazırdı. Axund Molla Ələkbərlə ərəbcə, Mirzə Melkum xanlar, Manukçi sahiblə farsca, Əbdürrəhman ağayla Azərbaycan dilində məktublaşırdı. Hətta bu işin miqyası o qədər genişlənir ki, yəni “Tiflisə çoxlu fars və türk dillərində məktublar gəldiyindən, öz əmisioğlu Mirzə Mustafa Axundovun köməkçisi kimi öz yanına götürmüşdü” (Mirzə Rza xan İrəvani. Xatirələr. Bakı, 2018).

Mirzə Fətəli məktubların üzünü köçürüb, səliqə ilə toplayıb saxlayırdı, dostlarına da bunu tövsiyə edirdi. Mirzə Melkum xana yazırdı: “Mənim Sizə göndərdiyim məktubları əvvəldən axıra qədər xüsusi bir dəftərə köçürüb saxlayın! Bu məktublar biz öləndən sonra gələcək nəsül üçün tarixi və əntiqə sənədlər olacaqdır!”

Hətta öz məktublarından eləcə də ona göndərilmiş məktublardan müəyyən hissələri “Kəmalüddövlə məktubları”nın strukturuna daxil edirdi. Mirzə Melkum xana yazırdı: “Hələlik “Kəmalüddövlə”nin rusca tərcüməsindən bir nüsxə sizin üçün göndərirəm. Görəcəksiniz “əlavələr”də sizin öz yazılarınızdan bəzi şeylər də yadigar olaraq daxil edilmişdir.”

Şübhəsiz, hər bir tədqiqatçı (esseist, oxucu...) öz yanaşma tərzilə, tənqidiyyətilə və bu “mətn”in həddlərini genişləndirmək haqqına sahibdir. Ədəbiyyat və

mədəniyyət tariximizdə müstəsna yeri olan Mirzə Fətəlinin özü epistolıyər janrın ən maraqlı personajlarından biridir. Bəzən bu obraz o qədər mükəmməl olur ki, onu yozmağa bədii və elmi təxəyyülün də gücü çatmır.

Mirzə Fətəlinin məktublarında maaş və ya qonorar söhbəti diqqətçəkən mövzulardan biri kimi keçir. Bu mövzu daim onu narahat edir, düşüncələrini məşğul edirdi. Axı, məntiqə görə, onun ağır maddi sıxıntısı olmamalıydı. Atası Məhəmməd Tağı Təbrizin Xəmnə qəsəbəsində kəndxuda olmuşdu. Tüccarlıq da edirdi. Anasının əmisi, onu oğulluğa götürmüş Axund Ələsgər Nuxanın sayılıb-seçilən kişilərindən idi.

Tiflisdə ikimərtətəbəli malikanədə yaşayırdı, otaqların bir neçəsini kirayə də verirdi, şəhərin ən səfəli yerində, məşhur Qocor yaylağında bağ evi vardı.

Dövlət qulluğunda olan bir şəxsin maaş azlığından şikayətləri yalnız maddi sıxıntıları ilə bağlı deyil, həm də ona qarşı ədalətsizliklərdən qaynaqlanırdı. “Mənim diplomatik dəftərxana üzrə işimin müqabilində mərhum general Ney-dqart həmin dəftərxana hesabına mənə ildə 240 gümüş manat maaş təyin etmişdi (...) 1851-ci ildə mərhum knyaz Voronsov Diplomatik dəftərxana hesabına mənim maaşımı 400 manata qədər yüksəltdi ki, bu məbləği mən keçən ilin dekabr ayınadək almışam. Bu vaxtdan etibarən Diplomatik dəftərxananın müdiri Tenqeborski maaşımı kəsib, açıqcasına mənə söylədi ki, Diplomatik dəftərxananın başqa yerlərdən asılı olmayan fars mütərciminə ehtiyacı var, mən isə Baş İdarənin dəftərxanasında onun idarə etdiyi dəftərxananın mütərcimi ola bilmərəm <...>

Mənim vəziyyətim olduqca çətinləşibdir: mən təminatımın təxminən üçdə birindən məhrum olmuşam...” (fevral 1861-ci il).

Mirzə Fətəli Axundzadə XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında ilk peşəkar ədib idi, yazdığı əsərlərə görə dövlətdən əlavə maddi dəstək alırdı, ya da qonorar umurdu. Komediyaalarının çapı üçün canişinliyə ərizə ilə müraciət etmişdi. Məsələn, “25 noyabr 1859-cu il tarixli 8274 nömrəli təliqədə ona 1000 manat pul verildiyi bildirilir” (N.Cabbarlı. “Axundzadə şəxsiyyəti”).

İmperator Rusiyasında yalnız rus ədibləri yazdıqlarına görə dövlətin imtiyazlarından, qonorar-qazanc imkanlarından yararlanı bilirdi. Məsələn, “rus şeirinin günəşi” A.S.Puşkinə hər misrasına 10 rubl ödənilirdi. İki bəndlik şeirinin qonorarı Peterburq fəhləsinin bir illik qazancına bərabər idi. Rus tədqiqatçıların hesablamalarına görə, Puşkinin “Yevgeni Onegin”in bir fəslinin bazar qiyməti 109 ton unun və 17 ton ətin qiyməti idi. “Boris Qodunov” əsərinə görə Puşkinə 10 min rubl verilmişdi, bütövlükdə şairin illik qonorar gəlirləri 20 min rubla çatırdı. “Puqaçov qiyamının tarixi”ni yazmışdı ki, bundan 30-50 min rubl qazansın. Amma bu ümidləri özünü doğrultmadı. “Sovremennik” jurnalını da para məqsədi ilə nəşr edirdi: “Görürəm ki, mənə mütləq 80000 qazanca malik

olmaq lazımdır. Ona malik olacam da. Jurnal alverinə havayı girməmişəm ki!” (<http://intelligent.ru/cgi-bin/loadtext.pl?id=1882&ifile=articles/text10/htm>)

Puşkin imperiyanın mərkəzində yaşayırdı. Mirzə Fətəli imperiyanın ucqarlarında, “vəhşi Qafqazda” yaşayıb-yaradırdı. Bir müsəlman müəllifin qonorar haqqında düşünməsi, əsərin nəşrindən qazanc güdməsi bir xəyal idi.

O zaman obyektiv və qanunauyğun səbəblərdən (coğrafi-inzibati, sosial, iqtisadi-mədəni) Peterburq imperiyanın “ən bahalı” şəhəri hesab edilirdi. Hətta Moskvada qiymətlər ordan xeyli aşağı olurdu. Məlumat üçün qeyd edək ki, 1837-ci ilin yanvarında Moskva bazarında bir pud çovdar unu – 75 qəpik, qarabaşak – 94 qəpik, təzə ət – 4 rub.80 qəp., inək yağı – 12 rub.95 qəp. idi. XIX əsrin birinci yarısında Ural zavodlarında usta ildə 72 rub. ikinci dərəcəli böyük usta – 120-130 rub., uyezd məktəbində rəm müəllimi illik maaşı 2000 rub. təşkil edirdi; universitetdə dəftərxana işçisinə ildə 250 rub. verilirdi və s. (Bu haqda bax: (Очерки истории Ленинграда. Т.1. Период феодализма. (1703-1861 г.г.) – М.-Л., 1955; Катанина Т.М. Рабочие Петербурга в 1800-1861 гг. Л., 1981; Друзья Пушкина. Переписка. Воспоминания. Дневники. В 2-х т. Т.2. М., 1984).

Mirzə Fətəlinin maaşı universitet professorundan aşağı idi. Məsələn, Peterburq universitetinin professoru ildə 2 min rub. məvacib alırdı. Amma Mirzə Fətəliyə Bütöv Xidmət Dəftərcəsində 1032 (min otuz iki) rub. (əməkhaqqı) kəsilmişdi.

Təəssüf ki, XIX əsrin ikinci yarısında Cənubi Qafqazda, xüsusən canişinliyin mərkəzində - Tiflisdə əhəlinin rifahı haqqında konkret tarixi mənbələrə (faktlara, rəqəmlərə) rast gəlmədik. XIX əsr Tiflis bazarı ilə Moskva bazarını müqayisə etmək olmaz. Tiflis bazarında qiymətlərin daha aşağı olduğunu güman etmək olar. Sadəcə oxucularda təsəvvür yaransın deyərək rus mənbələrinə müraciət etməli oluruq. Mirzə Fətəlinin A.F.Kruzenşternə şikayətindən belə məlum olur ki, Tiflisdə də bahalıq olub: “Tiflisin bu bahalığında mənim boynumda 16 başdan ibarət bir ailənin yükü vardır. Xəzinədən verilən maaşdan başqa mənim heç bir gəlir mənbəyim yoxdur. Hərçənd mənim bir evim var, o da şəhərin əlverişli olmayan hissəsində yerləşdiyi üçün gəliri güc-bəla ilə ancaq onun təmir xərcini, bir də tikinti komissiyasından aldığım borcun illik qismini ödəməyə çatır.”

Onun evinə İrandan gəlib-gedən qonaqların xərc-xərəcəti də buraya əlavə etsək, Mirzə Fətəlinin şikayətlənməyə hardasa haqqı vardı.

O, məktublarında əsərlərinin başqa dillərə təcrüməsindən danışarkən “maddiyyət” məsələsinə toxunur. 1872-ci ilin dekabrın 6-da vaxtilə İranın Rəşt şəhərində konsul işləmiş, farcsa gözəl bilən A.Nikolaiyə yazırdı: “Mən kitabın “Kəmalüddövlə məktubları” həm orijinalda, həm də tərcümədə satılmasından əldə ediləcək qazancı tamamilə və həm də könüllük və razılıq hissi ilə sizə bağışlayıram. Əgər siz özünüz o qazancıdan bir hissəsini mənə verməyi lazım bilsəniz, əlbəttə o sizin məsləhətinizə bağlıdır. Mən o hissənin miqdarını sizin öz insafınıza qoyuram. Bu barədə bir söz demirəm və sizinlə heç bir şərt

bağlamıram". Amma diqqət yetirsək, bu məktubda da şəxsi qazancla bağlı sözarası, incə nəzakətlə işarə də edir.

Çar Rusiyasında rütbə yüksələndə maaş da artır. Mirzə Fətəli polkovnik rütbəsində xidməti maaş alırdı. Müasir oxucuya bəlkə də o dövrün çinləri, titulları, rütbələri az şey deyir. İmperator Rusiyasında məhz rütbə-titul vasitəsilə sosial statuslar, sosial münasibətlərin səviyyəsi tənzimlənirdi. Rəng sistemi iki sferaya – rəsmi-xidməti və şəxsi-ailə sferalarına şamil edilirdi. Hərbi rütbə daşıyıcısı dvoryan sinfinə daxil edilirdi. Çin və rütbə daşıyıcısı dvoryan sinfinə daxil edilirdi. Onların geyimləri belə rəngə, rütbəyə uyğun olurdu.

Mirzə Fətəli imkan daxilində rütbə imtiyazlarından yararlanmağa çalışır. Baron Rozenə ünvanladığı 5 yanvar 1876-cı il tarixli məktubundan bunu aydın sezmək olur: "Ey böyük xadim! Mən və arvadım ölənə kimi Sizin yaxşılığınızı unutmayacağıq. Sizin vasitəçiliyinizlə öz rütbəmə maaş almaq şərti ilə Qafqaz ordusuna təyin edilmişəm. Yenə də Sizin himayənizlə podpolkovnik və polkovnik rütbəsi və müxtəlif pul mükafatları almışam. İndi də Sizin Romadan göndərdiyiniz rəyiniz əsasında Baş İdarəyə mərhum Nübarovun yerinə təyin edilmişəm."

Rəhmətlik Arif Əmrahoğlu Mirzə Fətəlinin rütbəsi ilə bağlı belə qənaətə gəlirdi ki, "Mirzə Fətəli maddi çətinlikləri ilə əlaqədar çar ordusunda zabit rütbəsinə qəbul olunmuşdu. Əks təqdirdə Axundovun əsərlərinin tamaşaya qoyulmasına rəsmi dairələrin xüsusi diqqət yetirməsi, pyeslər kitabının nəşrinə dövlət yardımının alınması, əlifba layihəsi ilə əlaqədar Türkiyəyə getməsi mümkün olmazdı. Paqon və qələm, çinovliklik və yaradıcılıq, vəzifə, rütbə və vətəndaşlıq – Axundov heç vaxt alternativ qarşısında qalmayıb, amma qələmin faydası naminə paqondan da imtina etməyib, əksinə, paqonun imtiyazlarını, imkanlarını, məhz qələmin namuslu, vicdanlı və səmərəli xidmətinin tabeliyində saxlayıb" (A.Əmrahoğlu. "Əlimdən gələn hər işi etmişəm").

Onu da qeyd edək ki, Mirzə Fətəli komediyalarını rus dilinə özü tərcümə edirdi. Canişinlik onu dram yazmağa həvəsləndirmişdi, amma rus bürokratik aparatı bütövlükdə yaradıcılığını görməzlikdən gəlirdi. Doğrudur, canişinlik xəzinəsindən bundan ötrü müəyyən qədər pul ayırıb onu mükafatlandırmışdı. Yazıçı bu qayğıya və diqqətə görə etiketə uyğun olaraq, öz hamilərinə təşəkkür etmişdi. Minnətdarlıq sözlərini tərcümeyi-halında da yazmağı unutmurdu: "Baron Rozendən sonra mənim ikinci nemətverənim olan mərhum general – feldmarşal knyaz Vorontsovdan xüsusilə razıyam ki, bu işgüzar və ağıllı amirin iltifatı sayəsində, mənim yazıçılıq qabiliyyətim özünü göstərdi."

Mirzə Fətəli maddi dəstək üçün müraciət etdiyi yüksək rəngli məmur knyaz Voronsov idi. Knyaz Voronsov onun maaşına ildə 320 rubl əlavə olunması ilə əlaqədar xəzinədarlığa göstəriş verir: "Dəftərxanada birbaşa vəzifəsini icra etməkdən əlavə mənim ona həvalə etdiyim xüsusi tapşırıqları həmişə yerinə yetirir. Onun çalışqan xidmətinə və xeyirli zəhmətinə görə həvəsləndirmək üçün və qeyri-qənaətbəxş ailə vəziyyətinə ehtiramdan dolayı əmək haqqına ildə 320 rubl artım əlavə etdim" (A.F.Kruzensternə 25 sentyabr 1857-ci il tarixli məktubundan).

Göründüyü kimi, “qazanc”, “maaş haqqı” anlayışları simvolik işarələr kimi yalnız Mirzə Fətəli məktublarının mənə məkanını formalaşdırmır, həm də “ömür mətni”nin o biri üzünü görməyə imkan verir.

– II –

XIX əsrin II yarısında Tiflisdə foto çəkdirmək dəb halına düşmüşdü. Şəhərdə bir-birinin ardınca fotoatelyelər və salonlar açılırdı. Şəhər əhli şəkil çəkdirmək üçün daha çox Dmitri Yermakov adlı məşhur fotoqrafın (bir müddət İran şahının saray fotoqrafı da olmuşdu). Dvortsvoyno küçəsində yerləşən fotoatelyesinə gedirdi. O, foto – qəhrəmanlarına milli – sosial görkəm verirdi, hər bir kadra xüsusi atributlar əlavə edirdi, müvafiq anturajda verirdi. Onun ağılı-qaralı fotoportretləri bu gün də o qədər canlıdır ki, rəssam işlərini xatırladır. Deyilənlərə görə, Mirzə Fətəli də bizə məlum şəkillərini bu atleyədə çəkdirmişdi.

Fotoqrafiya yeni dövrün sənət növü kimi, heç şübhəsiz, Mirzə Fətəli kimi açıq dünyagörüşlü bir şəxsdə maraq doğurmalı idi. Fotoqrafın işi onun yaradıcılıq ruhuna və “oyun” təbiətinə də uyğun gəlirdi: fotoçəkiliş kimyə-gərliklə və magiya ilə bağlı bir prosesi anladır. Fotoaparata yerləşdirilən şüşə neqativlərin nazik kağızda şəkillərə çevrilməsi, şəkli aydınlatmaq üçün xüsusi məhlulun, kimyəvi qarışığın hazırlanması, işığın tənzimlənməsi prosesləri magik əməliyyat təsiri bağışlayırdı.

O zaman Tiflisdə gürcü milli qiyafətlərində şəkil çəkdirmək ənənəsi vardı. Nisə xanımın fotosu gürcü xanımlarının libasında çəkilib. “Mirzə Fətəli öz qızının (Nisə xanımın) şəklini gürcü paltarında çəkdirmək istədikdə anası, qohumları və qonşuları hay-küy salıb deyirlər ki, bu çox pis işdir, gənc qızın şəklini fotoqrafda görərlər, onları pislərlər və s.”

Tiflisin XIX əsr fotosalnamələrində əsasən erməni, gürcü xanımlarının fotoşəkillərinə geniş rast gəlirik. Amma müsəlman xanımları üçün şəkil çəkdirmək yasaq sayılırdı. Müsyo Jurdanın kitablarının arasında Qarabağa gətirdiyi və Şahbaz bəyin nişanlısı Şərəfnisə xanıma göstərdiyi fransız xanımlarının şəkilləri söz-söhbətə səbəb olur: “Şahbaz bu şəkilləri bəs mənə kim verdi? Bunları sən gətirib demədinmi ki, Paris qızlarının, gəlinlərinin şəkilləridir, Parisdə necə gözəl qızlar var? Bu qızlar, gəlinlər tamam üzləri açıq məclislərdə oturub dururlar? Hələ bu şəkilləri utandığımdan əmidostuma göstərməmişəm” (“Hekayəti-Müsyo Jordan həkimi-nəbatat və Dərviş Məstəli şah caduküni – məşhur”).

Mirzə Fətəlinin qız nəvəsi Aliyə xanım xatırlayır: “Mənim anam Nisə xanım o zaman 15-16 yaşında bir qız olub, fotoqraf şəklinə malik olmağı çox istəyirdi. Bir də o zaman fotoqraf şəkli nadir bir şeydi. Anam nağıl edirdi ki, Mirzə Fətəli evdiklərdən gizli olaraq onu fotoqrafiyaya aparıb şəklini çəkdirmişdi və fotoqrafiyaya getdiklərini heç kim bilməsin deyər, şəhərin mərkəzində yaşayan Terequlovlara qonaq getdiklərini söyləmişdi. Onlar doğrudan da, foto-

qrafiyadan çıxandan sonra, şübhə doğurmamaq üçün bütün günü Terequlovların evində keçirmişdilər. Fotoqraf şəklini isə, söz olmasın deyə, sandığın lap dibində gizlədirmişlər. Mirzə Fətəli bu gizlinliyə çox gülərmiş, amma qızının sirrini həttə çox sevdiyi və hörmət etdiyi arvadına da açmazmış” (Aliyə xanım Qacar. “Mirzə Fətəlinin həyatından” / M.F.Axundov. Məqalələr məcmuəsi. Bakı, 1962).

Məktublarla şəkil mübadiləsi bir ailə ritualına çevrilir. Mələkcahan xanım Rəşidə bəyə məktubunda öz şəklini göndərə bilmədiyinin səbəbini açıqlayır: “...Xana kağız yazmısınız və o cavab yazmaqda ehtimallıq edibdir. Yox, vallah, utanır Sizə kağız yaza və şəklini istəmişdiniz, əziz cənab and olsun, burada qayda belədi ki, gərək qız xeylağı şəklini saldırmasın. O səbəbdən labüd qalmayın.” Mələkcahan xanım öz şəklinin əvəzinə, Rəşid bəyə Xanbaba xanın şəklini göndərir: “...Xanın şəklini göndərdim baxsınız, amma pis düşübdü. İnşallah, özünü görərsiniz...”

Rəşid bəyin Brüsselə gedəndə 21 yaşı vardı, ailənin tək oğlu idi, şəfqət və sevgi görmüşdü, maddi sıxıntı çəkməmişdi. Hər məktubunda qürbət ölkədə bərk darıxdığını və bunun üçün doğmalarının şəkillərinin göndərilməsini yazır: “...Xanın şəkli (Xanbaba xanın – R.K.) məndə yoxdur, əgər inciməzsə, mən çox istərdim ki, (parad kostyumunda çəkirdiyi) şəklini mənə göndərin. Mən də tezliklə şəkil göndərəcəyəm. Sizin mənə göndərdiyiniz şəkillərdən yalnız Sizinlə xanın uşaqlarının şəkli xoşuma gəldi, qalanları yaxşı çıxmayıb” (19 avqust 1875, Brüssel)

Mirzə Fətəli də oğlunun bu xahişinə əməl edir və ailə şəkillərindən göndərir: “Keçən məktubda mən ananın fotoqrafiyasını sənə göndərmişdim. İndisə Xanbaba xanın, Nisə xanımın, Mənsurun, Mirzənin və Mələknisa xanımın fotoqrafiyalarını göndərirəm. Mənim keçən məktubumda verdiyim suallara cavab yaz və fotoşəkillərinin çatması haqqında məlumat yaz” (aprel-may 1876-cı il, Tiflis).

Rəşid bəy Tiflisdən göndərilən şəkilləri “çox əziz bir hədiyyə kimi” kimi qəbul edirdi. Şəkil evlə - qoyub gəldiyi dünya ilə virtual əlaqə yaratmaq imkanı idi. Bu şəkillər Rəşid bəyin emosional – psixoloji durumunun bir parçası idi, şəkillərə toxunduqca yaddaşında Tiflis xatirələri canlanır, təxəyyülündə şəkildəki donmuş, təkrarsız anların obrazını yaradırdı. Əlbəttə, nə onunla birgə qalan Nəcəf bəyin söhbətləri, nə atası ilə məktublaşmalar, nə də canlı xatirələr bu təkrarsızlığı əvəz edə bilməzdi. Yalnız bu şəkillərin magiyanı və sehri Tiflis xatirələrinin bərpasına kifayət edirdi, ona “ikinci gerçəkliyin” ilyuziyasını yaşadırdı.

Rəşid bəy üçün bu şəkillər uzaqda (“o dünyada”) olan doğmaların, qohumların şərti-simvolik işarəsi idi, ailəsinin tarixi, sevdiyi insanlarla qürbətdə vətənlə simvolik əlaqə yaratmaq imkanı idi (“Təsadüfi deyil ki, Rolan Bart fotoqrafiyaya həsr etdiyi kitabını – “Camera Lucida”-nı “anası haqqında roman, anası ilə görüş adlandırır”). Rəşid bəyin Brüssel şəkilləri də valideynlər üçün bir görüş imkanıydı.

Mirzə Fətəli məktublarla öz şəklini həmfikirlərinə, dostlarına və sirdaşlarına (Mirzə Melkum xana, Manukçi Sahibə) göndərməyi sevirdi və onların şəkillərini də istəyirdi. Mirzə Fətəli gerçəklikdə onların heç birini görməmişdi. "İyun ayında yazdığım məktubda şəklini göndərəcəyimi sizə vəd vermişdim. Odur ki, həmin zərfin içərisində göndərirəm" (25 oktyabr 1870-ci il, Tiflis). Mirzə Fətəli 1876-cı ilin may ayında Manukçi Sahibə ünvanladığı məktubunda bu arzusunu dilə gətirir: "Pak Allhdan bircə arzum vardır ki, əcəl mənə o qədər aman verəydi ki, bie-birimizi görəydik. Lakin bilmirəm, mən bu arzuma çata biləcəyəm, ya yox? Çünki qocalmışam, yaşı 65-ə çatmışdır. Saçım – saqqalım tamam ağarmışdır..."

Nədənsə şəkil gecikir. Manukçi Sahib şəkil istəyini Mirzə Fətəliyə yenidən xatırladır: "Axırda onu xahiş edirəm ki, mübarək şəklinizi gecikdirmədən həmin bu çapar vaistəsi ilə mənə göndərsiniz, canla və könüllə arzu edirəm ki, gözümlün önündən asaraq, baxdıqca şad və xoşhal olum" (17 dekabr 1871-ci il).

Nəhayət, 1870-ci ilin yanvarında Mirzə Fətəli vəd verdiyi şəkli göndərir: "İndi öz şəklimdən bir dənəsini yadigar olaraq sizə göndərirəm. Əgər sizin də çəkliniz varsa, mənə göndərin ki, mənim üçün çox əziz bir hədiyyə olacaqdır. Öz şəkildən birisini də Sizə göndərirəm və xahiş edirəm ki, onu çoxlu salamları sizin Hindistandakı dostunuz və tanışınız olan ən məşhur və bilikli alimə yetirəsiniz". Manukçi Sahib cavab məktubunda xahişi yerinə yetirdiyini bildirir: "Cənab qüdsi əlqab Rəşutənci – Bəhramciyə göndərmiş olduğunuz bir nüsxə nuraşan şəklinizi çatdırdım. Cavabında sizin yüksək iltifatınıza qarşı böyük təşəkkür və minnətdarlığını bildirmiş, aramızda olan əlaqə və dostluqdan hədsiz dərəcədə şad və xoşhal olduğunu yazmış və yadigar olaraq öz şəkildən bir ədəd də göndərmişdir ki, zərfin içərisində şərəfətli xidmətinizə təqdim olunur".

Mirzə Fətəli 1870-ci ilin iyununda Mirzə Melkum xana şəklini göndərməsi barədə yazırdı: "Mənim şəklimi istəmişdiniz. İndilik mümkün olmadı. Çünki mənim şəklim Tiflis şəhərində ağzı qıfıllı qalmışdır. Allah qoysa, avqust ayının sonunda şəhərə qayıdarkən göndərəm."

Bu "fotoşəkil ehtirası", çox güman ki, onlar üçün həm də şüuraltı mistik uzlaşma aktı idi. Fotoqrafiyada obrazlarla özünü mistik eyniləşdirmək isə mifoloji sinkretik düşüncənin əlamətidir. Onu da qeyd edək ki, XIX əsrdə Tiflis müsəlmanlarının böyük əksəriyyətinin mifik düşüncəsində fotoqrafiya "ölüm yaddaşı" ("memento mori"), "ölüm reesteri" (S.Zontaq) kimi mənalandırılırdı. Məktublaşmalar və fotoşəkillərin göndərilməsi ailə-davranış ritualının bir hissəsi olmaqla yanaşı, həm də "iki dünya" arasında işarə-informasiya mübadiləsi idi.

♦ P o e z i y a

Mənsur HƏSƏNZADƏ

SAXLADIM

Gülüm, arzuların pöhrələndə,
Mən öz istəyimi xəzəl saxladım.
Yenə ümidimi üzmədim, fəqət
bir gün qulağına pıçıldamağa
Üç beyt sehrli qəzəl saxladım.

Yandım atəşinə, düşdüm tüstünə,
Bir dəstə gül atdım eşqin büstünə,
Adını dilimin altda gizlədib
Səni gözlərimin qoydum üstünə.
Yerini qəlbimdə özəl saxladım...

Sel oldum, kükrədim sənə axmağa,
Yel oldum, yaxana çiçək taxmağa.
İllərdir gözümdən uzaqsan, amma,
sənə toxunmağa, sənə baxmağa
Tərtəmiş, bakirə göz, əl saxladım.

Dövrəmdə fırlanır elə hey əcəl,
Daha qaçaq düşmə məndən, ey həcər,
Səni gözləməkdən üzdü dərd məni,

Hamının gözündə oldum eybəcər...
Səni yaddaşımda gözəl saxladım!

* * *

Gəl yenə saxlayaq vaxtı, saatı,
Bircə toxunuşla, bircə təmasla.
Bizim ayrılığa ərkimiz çatır,
Bizim sevməməyə haqqımız – əsla!

İNTİQAM

Eşqimin səması saxlayır yası,
Alıbdır bu gecə Ay intiqamı.
Ümidim özünü bir küncdən asıb,
Hələ yetişməmiş edam məqamı.

Canıma qarışqa daraşib yenə,
Yenə də ruhumun dəyişib halı.
Bir yüngül meh əssə, budaqdan düşər,
Ürəyim – saralmış yarpaq misalı.

Daha qulağıma o səsin ögey,
Daha gülüşünə hissim yetimdir.
Daha mənasını itirib hər şey,
Daha hər addımım ölüm-itimdir.

Bildim, su səhəngi sınırmış suda,
Cəfası yoxdusa bir eşqin, nə həzz?
Dünyanın ən yekə karxanası da
Sinənin altdakı daşı böləmməz!

Eşqinə köləyəm, azı bir ildir,
Ruhum bütövləşər hissimi bölsəm.
Gündə neçə dəfə ölüb-dirildim,
Canın qurtarardı, biryolluq ölsəm.

Dözürəm, Tanrı da yetişməz aha,
Dözürəm hələ də, hər şeyə rəğmən.
Qorxuram, qorxuram, oxunmaz daha
Sən adlı şeirim, sən adlı nəğməm.

Dözülməz deyil ki, hər qəm, hər kədər,
Xoşa gəlməyəni xoşlamaq olar.
Nə bilim, nə bilim, bəlkə... bəlkə də,
Hər şeyi sıfırdan başlamaq olar.

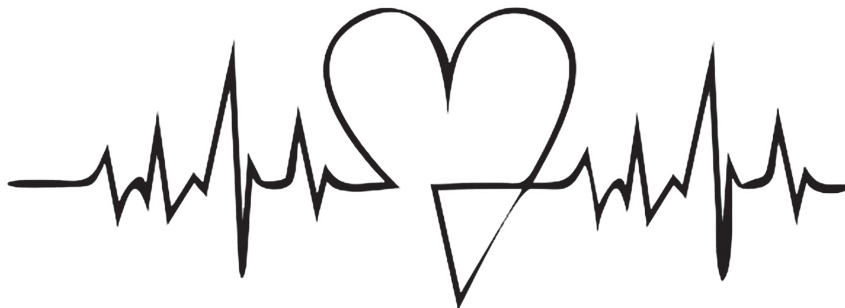
SƏNƏ ŞEİR YAZIRAM

Hava kəskin dəyişib, otaq – soyuq, əlim – buz,
Xəyalımda nə Ay var, nə Günəş, nə də Ulduz,
Yadıma sən düşmüşən – yenə hisslərim quduz!
Yenə şeir yazıram!

Qəlbimə qısa yolla – kəsə gəl, Ömrüm, kəsə,
Qıyma yerindən qopa, qıyma ürəyim əsə.
Könlümə zövq yaşadan o xoş, mehriban səsə,
ünə şeir yazıram!

Bir baxışdan alışdı sevgi adlı ocağım,
Ömrün qızıl dövrüdür, düşünürəm, bu çağım.
Səndən nə gizlədim ki, sənə qovuşacağım
günə şeir yazıram!

Sənsiz keçən hər günüm ömrüm üçün itkidir,
Adi söhbətin belə ruhum üçün ilgidir,
Bu gün doğum günündür... gecə...saat ikidir,
Sənə şeir yazıram!

♦ “Azərbaycan” – 100

Fuad VƏLİYEV

Jurnal və ədəbiyyatımız haqqında qeyri-professional mülahizələr

“Azərbaycan” jurnalının bir əsrlik yubileyi qeyd olunur. Bu yüz il ərzində jurnal fasiləsiz, ilbəl nəşr olunaraq, müxtəlif ədəbi-bədii, ictimai-siyasi, mədəni mühit şəraitində, sarsıntılarla dolu tarixi bir dövrdə, zamanın təkcə ədəbi-mədəni deyil, həm də, müəyyən mənada, siyasi-ictimai güzgüsü olmaqla fəaliyyət göstərmişdir.

Əsrin müxtəlif zaman kəsiklərində “Azərbaycan” jurnalı təkcə adını deyil, həm də, siyasi tələblərə uyğun olaraq, mövqeyini, məramını da dəyişmiş, başkalaşmışdır. Bu, xüsusilə, jurnalın fəaliyyətinin sovet dövründə daha aşkar şəkildə “mübarizələr” silsiləsi şəkildə təzahür etmişdir. Kollektivləşmə və qolçomaqlarla mübarizə, sənayeləşmə və təxribatçılarla mübarizə, sosializm quruculuğu və dünya imperializmilə mübarizə, xalqlar dostluğu və millətçiliklə mübarizə, bu və ya digər şəkildə, jurnalda öz bədii ifadəsini tapmışdır.

Rəhbərin vəsfi, 37, “xalq düşmənləri”nin ifşası, müharibə, “mülayimləşmə” dövrü, “durğunluq” dövrü, “perestroyka” dövrü, sovetlərin dağılması, müstəqillik, Qarabağ müharibəsi... Jurnal öz taleyində bu dramatik, bəzən də faciəli dövrləri yaşamış və öz səhifələrində, müəyyən ideoloji çərçivə daxilində, həmin dövrlərin ədəbi-mədəni salnaməsini, ictimai-siyasi mənzərəsini əks etdirmişdir.

Düşünürəm ki, sovet dövrü, xüsusilə 30-cu illər, ədəbiyyatımızın ən çox siyasiləşmiş və ən çox itkilərə məruz qaldığı bir dövrdür. Biz Cavidimizi və digər nəhənglərimizi itirdik, “Leniniana”lar yazıldı, “millətlərin atası” vəsf edildi, “26-lar” tərənnüm olundu, Müşfiqə öz şair dostu tərəfindən “Kontr-revolusioner, kontrabandçı, oğru” adı qoyuldu...

Bütün bunlar, bu və ya digər formada, “Azərbaycan”ın da güzgüsündə öz əksini tapmış oldu. Böyük istedad sahibi olan ədiblərimiz ədəbiyyatımızı siyasi patetika, ritorika, didaktika ilə dolu şanlı əsərlərlə “zənginləşdirdi”.

Bu, ədəbiyyatımızın faciəsi idi. Bu həm də o böyük ədəbiyyat xadimlərinin şəxsi faciəsi idi. Bunu duymaq üçün Səməd Vurğunun sonralar yazılmış, rekviyem xarakterli, “Tək məzar” seirini oxumaq yetər.

Lakin gəlin repressiya qətləminin tuğyan etdiyi o dəhşətli illərdə sürgün, ölüm, işgəncələr təhdidi altında siyasi sifarişləri yerinə yetirmək məcburiyyətində qalan nə böyük-küçük ədiblərimizi, nə də jurnalın yaradıcı heyətini qınamayaq. Yada salaq ki, jurnalın beş baş redaktoru o dövrdə repressiya qurbanı olmuşdur.

Bütün sarsıntılara rəğmən, “Azərbaycan” jurnalı zamanın bütün ağırlı-acılı etaplarından keçərək formalaşmış, yetkinləşmiş və bir əsrlik fəaliyyəti dövründə müasir Azərbaycan ədəbiyyatının yaranmasında, heç şübhəsiz, mühüm rol oynamışdır. Hüseyn Cavidin, Mikayıl Müşfiqin, Səməd Vurğunun, Rəsul Rzanın, Süleyman Rüstəmin, İlyas Əfəndiyevin, Mirzə İbrahimovun, Mehdi Hüseynin, Bəxtiyar Vahabzadənin və digər görkəmli ədiblərin bu jurnalda imzası var. Bir sıra tanınmış yazıçı və şairlərin ilk əsərləri bu jurnalda çap olunmuşdur. Nəbi Xəzri yaxşı deyib: “Biz hamımız “Azərbaycan” jurnalının şinelindən çıxmışıq”.

“Azərbaycan” jurnalı bu gün də müstəqillik dövrünün ədəbi-mədəni güzgüsü olaraq ictimai şüurda milli-mənəvi dəyərlərin formalaşması, ədəbiyyatımızın inkişafı naminə öz şərəfli fəaliyyətini davam etdirməkdədir.

Jurnalın baş redaktoru Əməkdar incəsənət xadimi, tənqidçi, ədəbiyyatşünas İntiqam Qasımzadədir. İntiqam müəllim, bildiyim qədər, jurnalın tarixində 20-ci baş redaktordur. Onunla ilk görüşümüz 2007-ci ildə oldu. Hörmətli Anar müəllim mənim “Rekviyem”imi çap olunmaq üçün redaksiyaya təqdim etmişdi. Məni qarşılayarkən, İntiqam müəllimin ilk sözü bu oldu: – Siz bunu necə yazmısınız?! İntiqam müəllim kimi bir ustadın məni belə bir ritorik sualla qarşılaması çox qürurverici idi.

Sonralar zaman-zaman görüşlərimiz olub. Məmnuniyyətlə qeyd edirəm ki, mənim “29-cu gün (Gələcək haqqında narahat fikirlər)”, “Katarsis (Kimliyimiz haqqında düşüncələr)”, “Elm və Mənəviyyat”, “Ağıldan bəla (İnsan, Elm və Təbiət haqqında narahat fikirlər)”, “İslam və Elm” adlı publisistik məqalələrim jurnalda çap edilmiş və bildiyim qədər xeyli maraq doğurmuşdur.

İntiqam müəllim müasir ədəbiyyatımızın canlı salnaməsi, mütləq ədəbi zövqə sahib intellektual, xalqımızın görkəmli ziyalısidir. Hesab edirəm ki, “Azərbaycan” jurnalı onun simasında parlaq bir baş redaktora malikdir. İntiqam müəllim kimi şəxslər cəmiyyətin mənəvi-intellektual dəyərləridir və onlar hər cür qayğı və diqqətə layiqdirlər.

Müşahidələrimə görə, hal-hazırda jurnalın bütün yükü İntiqam müəllimin və baş redaktorun müavini Südabə xanımın üzərindədir. Südabə xanım professional ədəbiyyatçı-alim, yazıçı-publisist və nəhayət, olduqca kübar, ziyalı bir şəxsdir.

Bu şəxslərlə görüşmək mənə hər zaman zövq vermişdir. Fərqli fəaliyyət müstəvilərində olsa da, necə deyirlər, sözümüz tutur. Bizim ümumi mövzularımızın spektri xeyli genişdir: mədəniyyət, musiqi, təhsil, mənəviyyat, fəlsəfə, elmi prinsiplər, ekoloji problemlər... Bizim fizik-lirik dialog-

larımız çox maraqlı və məhsuldar alınır. Bəşəriyyətin hal-hazırda ən böyük problemi olan ekoloji fəlakət mövzusu ilə əlaqədar redaksiyada xüsusi toplantımız da olub. Sonralar jurnalda çap olunmuş “29-cu gün”, “Ağıldan bəla” məqalələrim, əslində, bu toplantının nəticəsi olaraq, bir növ redaksiyanın sifarişilə yazılmışdır.

Jurnalın redaksiya heyətinin fəaliyyətini mən, sadəcə, fədakarlıq kimi dəyərləndirirəm. Son zamanlarda yazarların sayı xeyli artıb. Hamı çap olunmaq ehtirası ilə redaksiyaya üz tutur. Xüsusilə, şeirdə. Poeziya qalib bir kənarda... Hamı şeir yazır. Bu şairkimilərin, qrafomanların qarşısını kəsmək o qədər də asan məsələ deyil. Necə deyirlər, Allah səbr versin...

Təəssüf ki, mənim nəzərimdə, Azərbaycan ədəbiyyatı hal-hazırda durğunluq dövrünü yaşayır. Nə şeirdə, nə də nəsrə çoxdandır ki, hadisə sayıla biləcək əsərlər ortaya çıxmır.

İstedadlı yazıçılarımız, şairlərimiz var, onlar yazıb-yaradırlar. Lakin dünya səviyyəsinə qalxa biləcək ciddi əsərlər, təəssüf ki, yoxdur. Qarabağ müharibəsi faciəli-epik möhtəşəm bir əsərin mövzusu ola bilər. Lakin, görünür, bu ağırlığı qaldıra biləcək qədər istedad və cəsarətə malik yazıçımız hələ ki yetişməyib. Kim bilir, bəlkə də hələ tezdir, mövzu hələ tamamlanmayıb.

Ortabab yazılar var və redaksiya bu yazılar arasından nisbətən yaxşılarını seçib çap etmək məcburiyyətindədir. Olur ki, bəzən zəif yazılar da çap olunur. Nə etməli, olanımız budur...

Ədəbiyyat camiasına mənsub olmayan bir şəxs kimi, mənim nöqteyi-nəzərimdən, hal-hazırda ədəbiyyatımızın əsas çatışmayan cəhəti yazarların bir çoxunun intellektual səviyyəsinin aşağı olmasıdır. Böyük sənət əsərlərinin yaranması üçün istedad zəruri şərtədir, lakin kafi şərt deyil. Əgər yazıçı, şair müasir elmin əsas prinsiplərindən xəbərsizdirsə, onun fəlsəfi-kosmoloji dünyagörüşü yoxdursa, o, önəmli əsərlər yarada bilməz. Fundamental elmin əsas qanunauyğunluqları intellektual-fəlsəfi-mədəni təfəkkürün formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Görkəmli ingilis yazıçısı Çarlz Snou deyirdi ki, entropiya qanununu bilməmək Şekspiri tanımamaq qədər qəbahətlidir.

Çox istedadlı yazıçıların belə, elmi paradigmalardan xəbərsiz olmaları onların yaradıcılığında bir natamamlığa səbəb olur və onlar əsərlərində fəlsəfi zirvəyə qalxa bilmirlər.

Nizaminin, Fizulinin əsərlərindəki möhtəşəmlik haradandır? Onlar təkcə böyük fitri istedadla sahib şair deyildilər, onlar o dövrün əsas elmi prinsiplərini, fəlsəfənin, dinin əsaslarını dərinlən bilirdilər. Ədəbiyyat tarixində Nizami, “alim şair” olaraq, təbiətşünas, həndəsəşünas, səmaşünas, aləmşünas (kosmoloq), ulduzşünas, musiqişünas, islamşünas kimi təqdim olunur. Əlbəttə, Nizami, Füzuli əlçatmaz zirvələrdir. Lakin əlinə qələm alıb şeir yazmaq, önəmli bir əsər yaratmaq niyyətində olan hər kəs Füzulinin “Elmsiz şeir əsası yox divar kimidir, əsassız divar da gəyət bətiabar olur” kəlamını nəzərə almalıdır.

İntiqam müəllim müsahibələrinin birində redaksiyanın fəaliyyət kreditsunu belə bəyan etmişdir: “Mən və mənim yoldaşlarım gördüyümüz işin mə-

suliyətini hər zaman hiss edirik. Bilirik ki, mötəbər bir jurnalın varisləriyik, son dərəcə diqqətli və ədalətli olmalıyıq. Xüsusən istedadlara qarşı. Şəxsi münasibətlərdən yüksəkdə durmalıyıq. Kimliyindən asılı olmayaraq, hər bir müəllifin uğurlu yazısına öz uğurumuz kimi sevinməyi bacarmalıyıq. Bunu bacarmayanlar ədəbi-bədii jurnallardan, qəzetlərdən kənar durmalıdırlar”.

Sizə və yoldaşlarınıza bu fədakar və şərəfli işinizdə uğurlar arzulayıram, İntiqam müəllim!

Sonda bir daha “Azərbaycan” jurnalının redaksiya heyətini yubiley münasibətilə təbrik edir, ədəbiyyatımıza jurnalda çap olunacaq yeni görkəmli əsərlər bolluğu arzulayıram.

Azərbaycanı "Azərbaycan"sız təsəvvür etmirəm

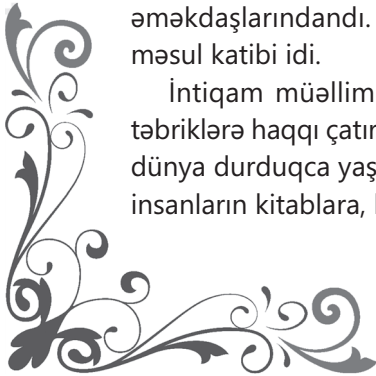
7-ci sinifdə oxuyurdum, günlərin birində Tofiq müəllim bizə ifadə yazdırırdı. Əlindəki kitabdan bir mətn oxudu və biz yazmağa başladıq. Mətn çox xoşuma gəldi, tənəffüsdə müəllimin masasına yaxınlaşdım ki, görüm kitabın adı nədir. Üz qabığında "Azərbaycan" yazılmışdı. Açıdım, səhifələdim və bildim ki, bu, ədəbi jurnaldır, ünvanına da baxdım: Xaqani, 25.

"Azərbaycan"la belə tanış oldum və həmin il məktəbdə abunə başlayanda "Pioner" jurnalı ilə yanaşı, "Azərbaycan"a da yazıldım. Bütün sayları toplamışdım, yeni kitab tapmayanda jurnalda əsərləri təkrar-təkrar oxuyurdum. Artıq bilirdim ki, kitab çıxmadan öncə əsərlər bu jurnalda dərc olunur. Yazıçılar Birliyində işlədiyim ilk illərə qədər jurnala abunə yazılırdım. Sonralar rəhmətlik Tofiq Mahmudov jurnalın hər sayını mənə gətirirdi.

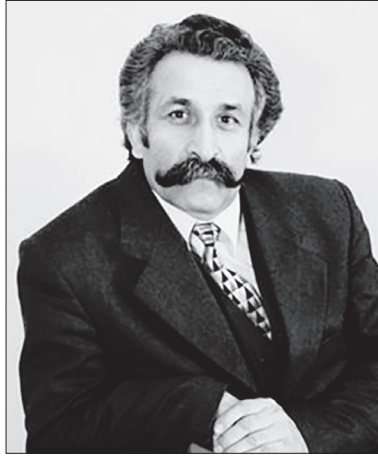
Azərbaycanı "Azərbaycan"sız təsəvvür etmirəm. Sovet dövründə "Azərbaycan"a jurnallarımızın flaqmanı deyirdilər, mənim üçün indi də elədir. Hansı mətbuat orqanımız 100 il fasiləsiz fəaliyyət göstərüb? Böyük yazıçılarımızın, şairlərimizin bir çoxu bu jurnalda işləyib. Mən Yazıçılar Birliyinə gələndə baş redaktoru İsmayıl Şıxlı idi. Qabil, Musa Yaqub kimi şairlərimiz jurnalın əməkdaşlarındandı. İndiki baş redaktor İntiqam Qasımcadə jurnalın məsul katibi idi.

İntiqam müəllim ədəbiyyat fədaisidir, bu gün ən çox onun gur təbriklərə haqqı çatır. "Azərbaycan"çıları təbrik edirəm, "Azərbaycan"ın dünya durduqca yaşamasını, ədiblərimizin qiymətli əsərlər yazmasını, insanların kitablara, bədii əsərlərə qayıdışını diləyirəm.

Arifə ƏLİYEVA,
Azərbaycan Yazıçılar
Birliyinin üzvü

♦ P o e z i y a

İslam SADIQ

TAPA BİLMİR

Meşənin başdaşı, goru kötüklər,
Düzülüb yan-yana quru kötüklər.
Başsız bədən kimi durur kötüklər,
Yaş ağac axtaran yaş ağac tapmır.

Dağları qayadan, daşdan eləyib,
Gədikdən eləyib, qaşdan eləyib.
Ağıllı başları başdan eləyib,
İndi baş axtarır, baş tapa bilmir.

Bələmək istəyir sözünə məni,
Yoxsa taymı bilir özünə məni.
Qoyub tərəzinin gözünə məni,
O biri gözünə daş tapa bilmir.

KƏKLIYIN TORUNA QIRQOVUL DÜŞMƏZ

Çölü naxışlayıb payız qırovu,
İz izə oxşamır, ləpir ləpirə.
Ovçu qoxusundan tanıyır ovu,
Hər heyvan bir qoxu səpir ləpirə.

Ov vaxtı ovçunun gözü dörd olur,
Cığırı gözləyir, bərəni pusur.
Ovçunun sözü bir, özü mərd olur,
Ovu duran zaman tufəngi susur.

Çəhlimlər ot üstə yazıdı, yazı,
Ovçu çəhlimləri oxuya bilir.
Beş barmağı kimi tanıyır azı,
Hər ovun torunu toxuya bilir.

Haram ov haramdı, nə faydası var,
Ovçunun evində haram ət bişməz.
Hər quşu tutmağın öz qaydası var,
Kəkliyin toruna qırqovul düşməz.

AĞAC

Dövlətimdən, ağac,
Varımsan, ağac,
Gözümü dikmişəm budaqlarına.
Gözüm qabar olub, vallah, baxmaqdan,
Otuz ildi quru yarpaqlarına.

Sənin çiçək açmaq istəyin yoxmu,
Yoxsa darıxmırsan təzə bar üçün.
Bu qədər əlçatmaz oldun niyə sən
Səndən bar gözləyən adamlar üçün.

Otuz il budaqda yarpaqmı qalar,
Saplağı qupquru quruyub çoxdan.
Bir gün çiçək açar deyə-deyə biz
Qırıldıq acından, çıxdıq var-yoxdan.

Quru yarpaqları soyun tök yerə,
“Alın yazısıdı” – demə qaçılmaz.
Bu sarı yarpaqlar tökülməyincə,
Yaşıl yarpaqların yolu açılmaz.

XOŞ XƏBƏR OLUR

Biri deyir, kefin durnadı, durna,
Hər gün yedizdirir kefinə xurma.
Ay xəbər ustası, xəbərsiz durma,
Hərdən sözü sözə qoş, xəbər olur.

Burdan ulu gedən ulu ha gəlmir,
Üzü sulu gedən sulu ha gəlmir.
Hər gələn heybəsi dolu ha gəlmir,
Yüz xəbərdən çoxu boş xəbər olur.

Yüz adamdan biri yolu düz gəlir,
Düz yolda yüz dərdlə üzbəüz gəlir.
Yüz dildən birinə doğru söz gəlir,
Yüz xəbərdən biri xoş xəbər olur.

SU DAŞI

Dişinə vurmuşdu,
Dadı yoxuydu,
Afiqin bir dostu oyub bu daşı.
Dünən dağda-daşda adı yoxuydu,
İndi su daşıdı, indi su daşı.

Bir qabı doldurur suyla sabaha,
Babamın ovcuna oxşayır mənə.
Bu daş daş ömrü ha yaşamır daha,
Evdə insan ömrü yaşayır mənə.

Daşdan keçə-keçə durulur sular,
Süzür damcı-damcı göz yaşı kimi.
Bir daş axtarıram,
Görün harda var,
Süzsün adamları su daşı kimi.

HƏVƏSİ

Bilmirik dalında nə var çox adın,
Əvvəldə yox adın, sonda yox adın.

İşıq gələn yerə pambıq tıxadın,
İçində Günəşi boğmaq həvəsi.

Gündüz heç olmasa yaxşıdı deyib,
Bu adam necə də qapqara geyib.
Canında gündüzü axşamdan yeyib,
Obaşdan gecəni doğmaq həvəsi.

Ay İslam, tutduğu kimin yoludu,
Gözündən bir damcı düşsə, doludu.
İçində su kimi içib buludu,
Göylərdən daş kimi yağmaq həvəsi.

O QARA BULUD

Bulud bulud üstə necə yatdı gör,
Üst-üstə yığılıb, neçə qatdı gör.
Günəş birdən-birə niyə batdı gör,
Görün hardan gəlir o qara bulud,
Basıb bağrımıza bir yara bulud?!

Gələn duranı da çəkib aparır,
Sanki bir qayanı söküb aparır,
Günəşi özünə büküb aparır,
Görün hardan gəlir o qara bulud,
Basıb bağrımıza bir yara bulud?!

Belə bulud olmur bizim göylərdə,
Yudu, qalmadı ha izim göylərdə.
Buluda ilişib gözüm göylərdə,
Görün hardan gəlir o qara bulud,
Basıb bağrımıza bir yara bulud?!

Dindirirəm, susur, dilimi bilmir,
Suyumu anlamır, selimi bilmir.
Vətənimı duymur, elimi bilmir,
Görün hardan gəlir o qara bulud,
Basıb bağrımıza bir yara bulud?!

AĞRISI

Sayırsan, itiyin sayda da çıxmır,
Bölürsən, umduğun payda da çıxmır.
Adamın canından yayda da çıxmır
Payızın ağrısı, qışın ağrısı!

İş elə dolaşır, çözülməz olur,
Üzmək istəyirsən, üzülməz olur.
Yad atsa nə var ki,
Dözülməz olur
Qardaşın atdığı daşın ağrısı!

Soranı susdurur sorduğu yerdə,
Quranı dağıdır qurduğu yerdə.
Baş da ağrıyarmı durduğu yerdə,
Başsız başdan gəlir başın ağrısı!

Fələk qılıncını daşa da vurur,
Dolunu taylayıb boşa da vurur.
Qulaq ağrıyanda başa da vurur,
Gözü də incidir qaşın ağrısı!

Buzov əmir, sonra inəyi sağır,
Taxıl yanır, sonra yağışlar yağır.
Bütün ağrılardan ağırda, ağır,
Zaman yeyən ömrün, yaşın ağrısı!

Fəxri MÜSLÜM

Şəhid kəşfiyyatçı Fədail Nadirovun əziz xatirəsinə

Cəbhəyə çatmamış, şəhid olmamış,
Kövrək bir rəqsiylə yaddaşda qaldı.
Üzü gül açmışdı göylərə tərəf,
Ruhuyla danüzdə, obaşda qaldı.

Əllər qisas üçün duman sökürdü,
Bəxt-yığval tərs düşmüş, zaman sökürdü,
Sanki yeri, göyü şaman sökürdü,
Görü-görüntüsü
Onu yola salan qardaşda qaldı.

Qartal utancından gözə dəymədi,
Düşmən iy bilib də, üzə dəymədi,
Dost-tanış o cızan izə dəymədi,
Hər dağda, dərədə, hər daşda qaldı.

Sanki toy-düyünə getməyi vardı,
Şəhid bir zirvədə bitməyi vardı,
Qızıl güllələri
Düşmənin gözüne dürtməyi vardı,
Tətiyi çəkdikcə hər başda qaldı.

Soyuq səngərlərdə ilan göyərdi,
Qarşıda düşməndən ölən, göyərdi,
Yad eldə eşidən, bilən göyərdi,
Yazıldı alnına, hər qaşda qaldı.

Bu qürur önündə sözün gücü az,
Kül altda çox qalan közün, gücü az,
Baş qatdı şərşəvə, özün, gücü az,
Ağrısı ayaqda, bardaşda qaldı.

Cəbhəyə çatmamış, şəhid olmamış,
Kövrək bir rəqsiylə yaddaşda qaldı.
Üzü gül açmışdı göylərə tərəf,
Ruhuyla danüzdə, obaşda qaldı.

GƏLİRİK

Nə yaxşı oyandı bozqurd ruhumuz,
Biz omuz-omuza yenə, gəlirik.
Çoxdan səsləyirdi anıt daşları,
Vaxtın gündəminə, günə gəlirik.

Gözləyir yaddaşın gizlin qatları,
Gözləyir bozqırın yovşan otları.
Gözləyir, darıxır,
Zəfərə nallanmış köhlən atları,
Yalmanına sinə-sinə, gəlirik.

İçimiz-çölümüz çoxdan hayqırır,
Dolub da hayqırır, haqdan hayqırır,
Daralmış zamandan, vaxtdan hayqırır,
Elat-elat, binə-binə, gəlirik.

Qarsıdı canımız, qoradan keçdi,
Qanı gözənməmiş, yaradan keçdi,
Ələndi ələkdən, xəlvirdən keçdi,
Yağları yenə-yenə, gəlirik.

Buludlar əl edir, duman bozarır,
Karvan ləngidicə zaman bozarır,
Günəş qalxıb gülür üfüqdə, qızarır,
Güneyinə dönə-dönə, gəlirik.

AĞIR-AĞIR

Başqa cür doğacaq bu Günəş sabah,
Ay təzələnəcək, il, ağır-ağır.
Könlümüz cəng üstə havalanacaq,
Tutacaq yerini,
Ağıl ağır-ağır, əl, ağır-ağır.

Birləşib bu yol-iz, Turana gedər,
Səddkeçməz qalanlar Qurana, gedər,
Yovşanlı çölünə, arana gedər,
Odu-ocağında kül, ağır-ağır.

İndi önümüzdə çox iş var hələ,
Üz-üzə gəlmək var, görüş var hələ,
Dayanıb durmadıq, döyüş var hələ,
Açılan hər cığır, yol ağır-ağır.

Çoxunun kürkünə birə yeridi,
Çaşbaşdı, gözündə dəre yeridi,
Altından gəmisini, bərə yeridi,
Çəkmir öküzləri kəl, ağır-ağır.

Sinə gərməknən döy, qol atmaqnan döy,
Tülkütek bir lağım, yol açmaqnan döy,
Dünyanı boşuna aldatmaqnan döy,
Sən çoxdan köləsən, gəl, ağır-ağır.

Çöküb bu torpağa qanımız çəkir,
İstisin-soyuğun canımız çəkir,
Yazı Tanrıdandır, alnımız çəkir,
Yaşadır ruhumuzu
Al-əlvan lələsi, gül, ağır-ağır.

Başqa cür doğacaq bu Günəş sabah,
Ay təzələnəcək, il, ağır-ağır.
Könlümüz cəng üstə havalanacaq,
Tutacaq yerini,
Ağıl ağır-ağır, əl, ağır-ağır.

DAŞINNAM

Könül bulud-bulud öz axarında,
Elə, yağışına, selə daşınnam.
Hər zəfər marşında can körüklənər,
Ruh tutan ritminə, telə daşınnam.

Nə yaxşı bu yol-iz Şuşadan keçdi,
Əzildi hər çör-çöp, maşadan keçdi,
Arzu, əməlimiz başacan keçdi,
Bir xatun çiçəyə, gülə daşınnam.

Ötəgəndən keçdik, hər qatdan keçdik,
Üzü şərqə tərəf Fəratdan keçdik,
Hər yürüş, göydəmir, nər atdan keçdik,
Böyük Turan adlı Elə daşınnam.

Anıt daşlarında yazım nöqtəsiz,
Dənizdən-dənizə izim nöqtəsiz,
Ruhumuzu yaşadan sazım nöqtəsiz,
Kövrək bir sözə, dilə daşınnam.

Baxma əl-ayaqda köpək oynayır,
İndi dənizlərdə köpük oynayır,
İndi güc oynayır, təpik oynayır,
Araz-Kür qarışıq
Muğana daşınnam, Milə daşınnam.

Dünyanın baxışı dəyişib daha,
Bir az əli, qolu, uyuşub daha,
Bir az da boz sözdən üşüyüb daha,
Yeni sabahlara, ilə daşınnam.

Könül bulud-bulud öz axarında,
Elə yağışına, selə daşınnam.
Hər zəfər marşında can körüklənər,
Ruh tutan ritminə, telə daşınnam.

YAŞADIM

Yenə ömür verdin, şükürlər, Tanrım.
Haqqı, haqsızlığı görüb, yaşadım.
Yaxşı ki, vətənin türküsü varmış,
Ruha cilalayıb hörüb, yaşadım.

Hərdənbir adamın əli də gülər,
İzindən cığır, yolu da gülər,
Sübh çağı şəhindən gülü də gülər,
Gözlə, kirpiyimlə dərib, yaşadım.

Boxcamı Quzeydən, Güneydən tutdum,
Elə, can mücrümdə, can öydə tutdum,
Ağrı-acısını sinəmdə tutdum,
Könlümdə səltənət qurub, yaşadım.

Bildim ümid yeri, inam yeri var,
Ocağımın çəkən, yanan yeri var,
Aylı gecəmin də şaman yeri var,
Min illik sirrinə girib, yaşadım.

Aldı əhvalımı havası, suyu,
Adama gəl dedi dağların qıyı,
Elə təmiz idi ömrümün yayı,
Açıb qollarımı gərib, yaşadım.

Yenə ömür verdin, şükürlər, Tanrım.
Haqqı, haqsızlığı görüb, yaşadım.
Yaxşı ki, vətənin türküsü varmış,
Ruha cilalayıb hörüb, yaşadım.

◆ Yeni tərcümələr

Xulio KORTASAR

(1914 - 1984) – argentinalı
nasir, şair, esseist və
tərcüməçi.
İspanidilli ədəbiyyatda
magik realizmin əsas
təmsilçilərindən biri sayılır.

◆ **Hekayə**

Parisli xanıma məktub

Ə zizim Andre, sizin Suipaça küçəsindəki mənzilinizdə məskunlaşmaqdan özüm imtina elədim. Bunun səbəbi heç o bala dovşanlar da deyildi: daha çox havada uçuşan ən kiçik zərrəciklərə qədər hər şeyin nəyəsə hesablandığı o həssas tarazlığa – lavandaların ahəngdar ətri, pudra qabı üzərindəki və hər an tüklü qanadlarını çırpmağa hazır pərqə topası, Ravelin (fransız bəstəkarı Moris Ravel (1875 - 1937) – A.Y.) bəstələdiyi kvartetdə skripka ilə violonçelin ifaları arasındakı növbələşmə də daxil olmaqla, o mühitə uyğunlaşmaq mənə hədsiz çətin görünmüşdü. Gözəllik qanunlarına uymağı öz həyatının əsas məğzinə çevirən, özünə aid hər əşyanı ruhunun diqtəsiylə belli yerə qoyan birisinin mənzilində yaşamaq mənə ağır gəlir: mənzildəki (bu tərəfdə ispanca, digər tərəfdə isə fransızca və ingiliscə) kitablar rəflərə düzülüb, burada iri yaşıl yastıqlar, jurnal masasının daima məhz o nöqtəsində duran və ortadan ikiyə bölünmüş sabun köpüyünü xatırladan büllur külqabı, havada dolaşan gözəl ətir, alışılmış bir səs, necə böyüdükləri adi gözlə də görünən ev bitkiləri, mərhum dostun fotosu, çay dəm-dəstgahı...

Əzizim Andre, bir xanımın öz nəzənin mənzilində yaratdığı o həssas səliqə-sahmanla baş-başa qalmaq, həm də bütün varlığımla rəğbət duyсан belə, ona qeyd-şərtsiz boyun əymək, heç təsəvvürünə də gətirməzsən ki, necə çətinidir. Belə şəraitdə, sırf əlinin altında olsunlar deyə, özünlə gətirdiyin ingiliscə sözlükləri qoymaqdan ötrü kiçik, metal məcməyini masanın bu ucundan götürüb, digər tərəfə qoymaq əsl cinayət kimi dəyərləndirilə bilər. Həmin məcməyini yerindən tərpətmək Ozanfanın (Amede Ozanfan (1886 - 1966) kubizm və abstraksionizm cərəyanlarını

təmsil edən fransız rəssamıdır – A.Y.) hansısa tablosundakı rənglər arasında qəflətən al qırmızı çalar görməyə, Motsartın nə bilim neçənci simfoniyasının ən bəm məqamında kontrabasların bütün simlərinin gözəgörünməz bir zərbədən qırılmasına bərabərdir. Məcməyini yerindən tərpətməyə qıyan yad bir insan o mənzildəki bütün bağlantıların bir əşya ilə digəri arasındakı, hər əşyanın isə bu mənzildən uzaqlarda olan ev sahibəsinin ruhu arasındakı bağlantıların ahənginə müdaxilə eləmiş sayılar. Yetər ki, burada bir kitaba toxunum, barmağımla masa lampasının işığını fərqli səmtə yönəldim və ya o musiqi mücrüsünün qapağını qaldırdım – onda mənə elə gələcək ki, hansısa ülvyyəyə cüzi bir ləkə saldım, ona meydan oxudum və bu yaşantı ilə bağlı ötəri hisslər bir sərçə kimi gözlərim önündən pırıldayıb keçəcək.

Sizin mənzilinizdə, gündüz günəşinin gen-bol oxşadığı o rahat qonaq otağınızda niyə məskunlaşdığım artıq sizə də bəllidir. Bir işin gerçək səbəblərini bilmədiyimiz vaxtlardakı kimi, onda da adama hər şey təbii görünürdü. Siz Parisə getdiyiniz üçün Suipaça küçəsindəki mənzilinizdə indi mən məskunlaşmışam, sentyabra, yəni sən Buenos-Ayresə qayıdana qədər biz səninlə birgə sadə, amma hər ikimizə faydalı sayılacaq bir plan qurmuşuq: sən geri dönəndə mən ya başqa bir yer tapacaq, ya da elə oradaca qalacağam... Ancaq bu məktubu indi sizə ona görə yazmıram: bu mətni yazma səbəbim – bala dovşanlardır, çünki siz də bundan xəbərdar olmalısınız, bundan əlavə, mən məktub yazmağı sevirəm, bəlkə də yazma səbəbim – indi bayırda yağışın yağmasıdır.

Ötən cümə axşamı saat beşdə mənzilinizə köçdüyüm zaman yorğunluq və qüssədən lap bihal idim. Həyatım boyu öz şələ-küləmi mən dəfələrlə çamadanlara yığmalı olmuşam, mənə heç bir yana çıxartmayan səbəblərdən ötrü, hə, saatlarca çamadanlarımı yığmışam, bu səbəbdən həmin cümə axşamı da xatirimdə kölgələr və qayıqlarla keçən bir gün kimi ilişib-qalıb: axı çamadan qayıqlarını süzərkən gözüme müəyyən kölgələr görünür və həmin kölgələr bu qayıqların köməyi ilə mənə üstüörtülü şəkildə həm əldən düşənə qədər, həm də amansızlıqla döyür. Bütün bunlara rəğmə, o gün də mən çamadanlarımı yığdım, sizin evə köçəcəyimi isə xidmətçinizə xəbər verdim. Liftlə qalxanda, ikinci ilə üçüncü mərtəbələr arasında ikən, elə sandım ki, indicə bir dovşan balası qusacaqam. İndiyədək bu özəlliyim barədə sənə söz açmamışdım, bunun səbəbi səmiyyətdən uzaq olmam da deyil: axı insanın vaxtaşırı diri dovşan balası qusmağa meyilli olduğu barədə yeri düşdü-düşmədi söz salması yaxşı hərəkət sayılmaz, elə deyilmi? Mən də bu cəhətimi hamıdan gizlətməyi, bu barədə susmağı həmişə bacarmışam: onsuz da insan övladı öz bədənində xas xarakterik cəhətləri başqalarından gizlətməyə, bunları tək özünə etiraf eləməyə məcburdur. Əzizim Andre, indi siz də durub, bunu başıma qaxmayın. Hə, arabir mən dovşan balası qusuram. Sırf bu səbəbdən kiminsə evində yaşamaqdan imtina eləmək, vicdan əzabı çəkmək, özünü inzivaya və susqunluğa məhkum eləmək də olmaz axı.

Dovşan qusacağıma hiss elədiyim anlarda iki barmağımı maşa kimi aralı vəziyyətdə tutmaqla, ağzıma salıb, gözləyirəm: o istiqanlı tük yumağı, boğazımın içiylə, eynilə qazlı sudakı qabarcıqlar sayağı, sürətlə ta yuxarılara qalxana qədər bunu edirəm. Hər şey xeyli təmiz və cəld baş verir, göz açıb-yumana qədər bitir.

Ağzımdan çıxaranda görürəm ki, öyüdüyüm bəmbəyaz bir dovşanmış. Zahirən dovşancıq məmnun görünür, bildiyimiz, barmaqlarımızla qulaqlarından yapışdığımız o adi dovşanlardan olur, sadəcə, hədsiz xırdahal – o, şokoladdan hazırlanan fiqurlar boyda, amma ağappaq xəzli bu heyvan həqiqi dovşandan zərrəcə fərqlənir. Onu ovcuma oturdub iki barmağımla oxşayır, xəzini hamarlayıram, o isə dünyaya gəlməsindən razı halda qımıldanır, ağzını ovcuma sürtür və digər həmnövləri kimi, ağzıyla ovcumun içini qıdıqlamağa başlayır. Yemək axtarır, əlbət, belə olunca (indi mən şəhər kənarında ev tutduğum vaxt baş verən bir əhvalatdan bəhs edirəm) onu balkona çıxarır, yaşana biləcək hər şeyi artıq gözə alaraq, dovşanı iri dibçəkdə xüsusi yetişdirdiyim yoncaların arasına buraxıram. Qulaqlarını dimdik tutan dovşan bir an sonra ağzıyla yaşıl yoncaları tapır və mən anlayıram ki, artıq onu burada qoyub, öz normal həyatıma davam eləyə bilərəm, çünki öz dovşanlarını fermalardan alan insanlar da ömürlərini belə sürürlər.

Bəli, indi, yəni ikinci və üçüncü mərtəbələr arasında ikən mən, əzizim Andre, sənin mənzilində keçirəcəyim günlərin xoşagəlməz müjdəsi kimi, tezliklə bir dovşan qusacağıma fərqi nə vardım. Həmin dəm hələ ani qorxuya da qapıldım (bəlkə heyrət idi bu? Yox, hər halda qorxu idi və o, çox yəqin öz heyrətimdən irəli gəlirdi), çünki bu mənzilə köçməzdən ikicə gün əvvəl dovşancıq qusduğuma görə sonrakı bir ay, beş həftə, hətta bəxt üzümə gülərsə, altı həftə rahat yaşayacağıma əmin idim. Gördüyümüz kimi, bu dovşancıq problemim ən münasib şəkildə öz həllini tapmışdı. Orada, yəni əvvəlki mənzilimin balkonundakı dibçəkdə, mən yonca əkmişdim və odur ki, qusduğum dovşancığazı əlüstü yoncanın içinə buraxırdım, aradan düz bir ay, (həm də dəqiqəsi-dəqiqəsinə!) ötəndən sonra, mən növbəti dovşancığın zühur edəcəyi ərəfədə əvvəlki və artıq canından bezən heyvancığazı sinyora de Molinaya hədiyyə edirdim: bu qadın isə əmin idi ki, dovşanlarla baş qatmaq mənim özəl məşğuliyyətimdir, odur ki, heç nə demir, heç nə soruşmurdu. O ara qonşu dibçəkdəki təş yoncalar sürətlə boy atmağa başlayırdı, mən isə arsız-qayğısız bir halda növbəti xəz yumağının boğazımı qıdıqlayacağı, özündən əvvəlki heyvancığazın həyatı və vərdisləriylə yaşamağa başlayacağı o anı gözləyirdim. Andre, bu “vərdiş” adlandırdığımız şey – əslində, oturuşmuşluğun konkret bir təzahürüdür və məhz bu təzahürlər silsiləsi bizim həyatımıza təkan verir. Əgər sən vaxtaşırı dovşancıqlar qusursansa, üstəlik, öz həyatının bu dəyizməz axarıyla birdəfəlik barışmırsansa, bu işin çəmini-yöndəmini tapmırsansa, onda qorxulu heç nə yoxdur. Yəqin indi siz bilmək istəyirsiniz ki, bütün bu çabalamlar, bu

yonca və bu sinyora de Molina mənim nəyimə gerekmiş? Bəyəm o dovşancıqazı elə doğulan kimi öldürmək daha məntiqli olmazdı və...

Ah, kaş sizə də bircə kərə dovşancıq qusmaq nəsib olaydı, onu bir cüt barmağınızla çıxarıb, ovcunuzun tən ortasına qoyaydınız, özünün dünyaya gelişini sizə borclu olan, aranızdakı o qırılan bağın yol açdığı iza-holunmaz sarsıntını şəxsən hiss edəydiniz!

Amma sonrakı bir ay ərzində bu məxluqun sərbəst həyat sürməsi onu əlüstü sizdən uzaqlaşdıracaq: bir ay ərzində onun həm tükləri uzanacaq, həm ora-bura hoppanan bu xırda varlığın bədənini ətə-qana gələcək, həm də baxışları sərtləşəcək, yəni əvvəlkindən tamamilə fərqlənəcək. Hə, Andre, bir aylıq həyatı ərzində o dovşancıq dönüb olacaq əsl dovşan, hal-buki ilk dəfə üz-üzə qaldığınız zaman siz bu xəz yumağını şirin canınızdan ayrılan bir parça kimi görmüşdünüz... İdumeya (bir başqa adıyla Edom – Ölü dənizlə Akaba körfəzi arasında yerləşən qədim bir ölkə imiş – A.Y.) gecəsinin sizə indicə diktə elədiyi şeir kimi bir şeydir o və sənə öz canın qədər əzizdir... Ancaq sonradan sənə o dərəcədə yadlaşacaq ki, özünün məktub kağızı boydakı bəmbəyaz və səthi dünyasında tamamilə ayrıca, yad bir məxluqa çevriləcək.

Bütün bunları diqqətə alaraq, mən dovşancıqazı elə doğulduğu andaca öldürmək qərarına gəldim. Çünki mənzilinizdə dörd aylığa məskunlaşacağdım və məsələni çürütmək üçün hər ay bircə qaşığı almaqla, üç qaşığı alkoqol da yetərli sayılacaqdı (Dovşanı mərhəmətlə öldürməkdən ötrü ona bir çay qaşığı alkoqol verməyin yetərli olduğunu yəqin bilməmiş olursunuz. Deyilənlərə görə, bununla onun əti xeyli dadlı olur, hərçənd mən... Cəmi üç, ya da dörd çay qaşığı alkoqol içirdikdən sonra o məxluqu ya unitaza, ya da zibil yeşiyinə ata biləcəkdim).

Liftin kabinəsi dördüncü mərtəbənin səviyyəsinə qalxdığı zaman dovşancıq artıq açıq ovcumda qımıldanırdı. Çamadanları daşımağa yardım etməkdən ötrü Sara məni qapıda gözləyirdi. İndi gerek ona nə cürsə izah eləyəydim ki, bəs, yolüstü zoomağazaya baş çəkmişəm və... Ona görə də dovşancıq cib dəsmalıma büküb, paltomun cibinə dürtdüm və heyvancıqaz əzilər deyər, paltomun yaxasını da açdım. O ara dovşancıq bir qədər çapaladı. Yəqin kiçicik şüuru o anlarda ona vacib bilgilər aşılaraq deyirdi ki, bu həyat adlanan şey – əvvəlcə yuxarı qalxmaq, sonra isə dayanmaqdır, həm də bu, isti bir quyunun dibində oturan biri üçün göy üzünü bürüyən bəmbəyaz buluddur, səmanın ətrafa lavanda ətri yaymasıdır.

Sara heç nəyin fərqinə varmadı, hər halda, beyni aşağıdakı problem ilə girinc idi: özünün səliqə-sahman anlayışına uyğun olaraq, mənim o geyimlə dolu çamadanımı, kağız-kuğuzlarımı necə ortağ məxrəcə gətirəcəyini düşünürdü. Qadının ölçülü-biçili izahlarını dinləyərkən üzümdən yəqin zəhm yağırı və mən onun sözünü vaxtaşırı "məsələn" deməklə kəsirdim. Bir an əvvəl tualetə girməyə çalışırdım ki, orada dovşancıqı təcili qaydada boğum. Cib dəsmalımın altından xəfif bir istilik

yayıldı, budəfəki dovşancıq bəmbəyaz olmaqla yanaşı, mənim indiyədək gördüklərimdən daha şirin-şəkər idi. O, məni görmürdü, sadəcə, çapalaya bildiyi üçün də öz həyatından razı idi və bu məqam ona dikiləcək istənilən baxışdan qat-qat dəhşətli idi. Mən onu içiboş əcza qutusuna qapayıb, otağa döndüm ki, çamadanlardakı əşyaları çıxarıb, şkaflara yerləşdirim. O ara sonuncu təmaslarla bağlı yaşantılar qəlbimdən silinib getsin deyə, dərd yox, günah yox, əllərimi sabunlamaq ehtiyacı yox, məhz bir çaşqınlıq hiss edirdim.

Artıq bilirdim ki, dovşanın canına qıya bilməyəcəyəm. Ancaq elə o gecə mən qapqara bir dovşancıq qusdum. İki gün sonra isə – daha bir bəyaz dovşan balası. Dördüncü gün qusduğum dovşancıq isə bozumtul idi.

Mənim öz alt paltarlarımı rəflərinə yığacağım anı intizarla gözləyən, geniş qapıları laybalay açılan, yataq otağınızda o iri və gözoxşayan şkaflı yəqin siz də seversiniz. İndi mən dovşancıqlarımı orada saxlayıram. Hə, şkafta. Ağlasığmazdır, deyilmi? Şəxsən Sara buna heç cür inanmaz. Çünki Sara belə bir şeyin mümkünlüyünə heç şübhə də bəsləmir və bu şübhə ilə əsasların yoxluq səbəbi – mənim bundan ötrü hər cür dəridən-qabıqdan çıxmamdır, öz gecə və gündüzlərimə haram qatmamdır, mümkün şübhələri bir hovurda süpürüb atmamdır. Ötən müddətdə mən özüm isə sizin vannanın kənarına qoyduğunuz dəniz daşı qədər sərt və sarsılmaz birisinə çevrilmişəm: hər dəfə vannadakı suya qərq olanda həmin daşı süzürəm, bədənimdə dəniz duzuyla təmas hissi yaranır, sonra isə günəşin yaxıcı şüalarını və suyun dibindən gələn ləngəri seziyəm.

Gündüz dovşancıqlar yatışırlar. On dənədirlər. Şkaflın bağlı qapısı sayəsində gündüz də dovşanlara gecə kimi gəlir, onlar bunu belə qəbul edib, üzüyola halda gecə yuxusuna dalırlar. İşə yollananda yataq otağının açarını özümə götürürəm. Çox yəqin, Sara əmindir ki, onun əl-ayağının dürüstlüyünə inanıram, elə buna görə də mənə dikilən baxışlarından şübhə ifadəsi oxunur, onun hər səhər bununla bağlı mənə nələrsə deməyə hazırlaşdığına şahid oluram, ancaq yenə də qadın susub, heç nə demir: mənə də elə bu lazımdır da. (Saat doqquzla on arasında Sara yataq otağına əl gəzdirəndə mən qonaq otağında Benni Karterin plastinkasını, həm də səsi axıra qədər açmaqla, oxuduram, çünki bu qadının da saeta (Qeyd: Bu termin iki fərqli mənada işlənməkdədir: 1. İspaniyanın Əndəlüs vilayətində geniş yayılan ayin nəğməsi; 2. Dörd-beş misralıq mənzum əsər – A.Y.) və pasodobl (korridanı (öküz döyüşünü) yamsılayan və iki nəfər tərəfindən ifa olunan ispan xalq rəqsi – A.Y.) pərəstişkarı olduğuna bələdəm. Əslində isə bu yolla onun qulağına şkaftan hansısa xışıltının dəyməsini önleyirəm, həm də əminəm ki, dovşancıqlar həmin saatlarda səs-səmirlərini çıxarmazlar: axı onlardan ötrü həmin vaxt gecədir, yatıb-dincəlmək vaxtıdır).

Bu məxluqlar üçün yeni gün axşam yeməyindən sonra başlanır, yəni qənd maşasının xəfif cingilti qopardığı məcməyini Sara götürüb, otaqdan çıxandan və mənə “Gecəniz xeyrə qalsın!” deyəndən sonra. (Hə, Andre,

o, mənə xeyirli gecələr diləyir və məndən ötrü ən acı məqam da onun məhz xeyirli gecələr arzulamasıdır.) Qadın gedib, öz otağına çəkiləndən sonra mən təkrar öz zəhləmgetmiş şkaflım, öz məsuliyyətim və öz kədərim ilə baş-başa qalıram.

Dovşanları bayıra buraxıram. Rəfdən cəld yerə sıçramaqla, onlar qonaq otağını tamamilə işğal edirlər, ciblərimdə onlar üçün gətirib, artıq xırda tikələr halında xalının üstünə səpdim yoncanı çılgınlıqla iyləyir, başlarını onların arasına soxur, yoncaları ora-bura atmaqla, bir göz qırpımındaca yeyib-bitirirlər. Səssizcə, səliqə və iştaha ilə yeyirlər, bununla bağlı hər hansı iradəm olmadığından mən də divanda əyləşib, onlara göz qoyuram, əlimdə isə hansısa mənasız bir kitab olur – halbuki, Andre, mən sizin müəlliflərdən Jirodunun (Jan Jirodu (1882 - 1944) – tanınmış fransız yazarıdır – A.Y.) bütün əsərlərini və Lopesin (Argentina yazarı Petrona Visente Fidel Lopes (1815 - 1903) nəzərdə tutulur – A.Y.) sizin ən alt rəfə qoyduğunuz “Argentina tarixi” kitabını oxumaq istərdim. O ara dovşancıqlar yoncanı gözlərinə təpirlər. Düz on dənədirlər. Demək olar ki, hamısı da ağdır. Başlarını işığa tərəf, onlar üçün hərəkətsiz günəş sayılacaq işıq mənbələrinə tuturlar və bunlar onlara gündüz olduğunu bildirir: axı onlar işığı sevir, onlar üçün nə gecə, nə Ay, nə ulduzlar, nə də ki fənər-filan mövcuddur. Öz günəşlərini süzüb, şad-xürrəm yaşayırlar. Xalının, stulların üstündə qaçışırlar. Bu on dənə yüngül tük koması bir dəstə kometa kimi elə hey ora-bura vurnuxur, mən isə onların özlərini farağət aparmalarını elə arzulayıram ki – qoy ayaqlarımın dibindəcə oturub, kırıncə dayan-sınlar, hə, Andre, yəqin istənilən tanrı da öz bəndələrindən məhz bu cür üzüyolalıq, farağatlıq umur və bu tanrıların əsrlər boyu yerinə yetməyəcək tək arzusudur: hə, hə, özlərini üzüyola aparsınlar, Migel de Unamunonun (ispan filosofu, yazarı və şairi (1864 - 1936) – A.Y.) oradakı portretinin ardına dürtülməsinlər, solğun yaşılı rəngli kuzənin ətrafında vurnuxmasınlar, yazı masasının qaranlıq boşluğunda gözdən itməsinlər, çünki adətən sayları həmişə ondan az olur, ya altı, ya da səkkizə enir, mən də baş sındırıram ki, görəsən qalan o ikisi harada veyillənir? Birdən hansısa səbəbdən Saranın yataqdan durmasına zərurət yaranar, mənim isə könlümə Lopesin kitabından Rivadavianın (Bernardino Rivadavia (1780 - 1845) – Argentinanın dövlət xadimidir, 1826-27-ci illərdə ölkəyə rəhbərlik edib – A.Y.) ölkə prezidenti olduğu dövrə bağlı bölümü oxumaq düşər.

Andre, bütün bunlara necə davam gətirdiyimi heç özüm də bilmirəm. Xatirinizdədirsə, evinizdə məskunlaşmaqda niyyətim dincəlmək idi. Əgər zaman-zaman mən dovşancıq qusuramsa və yerdəyişməmlə bağlı bu işdəki dövrilik sıxlaşıbsa, bunda mənim nə təqsirim var?! Bu nə sehrbazlıqdır, nə də ki nominalizmin (Orta əsr fəlsəfəsində bir cərəyan – A.Y.) bir təzahürü, şəraitlərin bu cür qəfil dəyişməsi yolverilməzdir axı, həm də bu, sərt dönüş sayılır: siz sağ yanağınıza şillə yeyəcəyinizi gözlədiyiniz halda, qəfildən... Belə və ya elə, Andre, dəyişikliklər həmişə məhz bu cür baş verir.

Bu məktubu sizə gecə yazıram. İndi günorta saat üç olsa da, dovşanlara görə gecədir. Onlar axı məhz gündüzlər yatışırlar. O səs-küylü, buyruqlar səslənən, yazı makinaları, müdir müavinləri və rotaprintlər ilə dolub-daşan ofisdə keçirdiyim saatlar məndən ötrü əsl can rahatlığıdır! Hə, Andre, əsl can rahatlığı, əsl dinclik sayılır, dəhşətə bir bax! Bax, indi telefonum zəng çalır, dostlardan kim isə mənim axşam saatlarını tək-tənha keçirməmədən narahatdır, zəng vuran Luisdir, deyir ki, gəl, bir az gəzişək, sonra Xorxe zəng edir ki, bəs mənim üçün də konsertə bilet götürüb. Bu təkliflərdən imtina eləməm hədsiz çətindir, odur ki, durmadan, həm də inandırıcı bəhanələr uydurmağa məcburam: deyirəm ki, bir az nasazam, tərcümələri danışılan vaxta çatdırmaya bilərəm – eybi etməz, qoy mən qaynar həyatın axarından kənarda qalım. Axşamlar, işdən evə dönərkən liftlə yuxarı qalxanda – ax-x, o ikinci mərtəbə ilə üçüncü arasındakı bölümə mən nə deyim! – hər dəfə öz-özümü mütləq və əbəs yerə inandırırıram ki, bütün bu baş verənlər bir yalandır.

İmkanım yetdikcə mən dovşancıqlarımın sizə aid əşyalara zərər verməsini də önleyirəm. Onlar alt rəflərdəki kitabları bir az gəmiriblər, ancaq Sara bunu sezməsin deyə, onların yerinə başqalarını düzmüşəm. Masanızın üstündəki, farfor oturacaqlı, şüşə qismi isə kəpənək və keçmiş əyyamlara aid kabalyero rəsmləri ilə bəzənmiş lampanı siz hədsiz sevirsiniz. Səthindəki təzə çat güclə sezilir: onu yapışdırmaqdan ötrü mən bütün gecəni əlləşmiş, gedib ingilis mağazasından xüsusi yapışqan almışdım – ən güclü yapışqanların məhz ingilis mağazalarında satıldığı sizə də bəllidir yəqin – o vaxtdan mən daima həmin lampanın böyründən ayrılıram ki, birdən dovşancıqlardan biri pəncəsiylə toxunmaqla, onu təkrar aşırar: axı bu məxluqlar arxa ayaqları üstə dimdik durmağa bayılırlar! Əlbəttə, bu duruşa heyran qalmaya bilmirəm, yəqin dovşanlar insanoğluna həsəd aparırlar, o səviyyəyə çatma bilməyəcəklərini təxmin etdikləri üçün də onları yaradan kəsi və tanrını daim otaqda var-gəl edən, onları qıyqacı süzən şəxsi (yeni məni) hər barədə yamsılamağa çalışırlar. (Bundan əlavə, ola bilsin, uşaq vaxtı siz də şahidi olmuşunuz ki, cəza məqsədiylə bala dovşanı üzü küncə qoysanız, o heyvancıqaz saatlar boyu başını pəncələri üstə qoyub, səssiz-səmirsiz qalmağı bacarır).

Səhər beşdə (dovşanların məxməri pəncələrinin küt tappılıtısına və xəfif ciyildəşmələrinə baxmayaraq, yaşıl divanda bir hovur yatmağa cəhd göstərəndən sonra) oyanıram, onları şkafa yığıb, otaqda səliqə-sahman yaradıram. Buna görə də Sara heç nəyə irad tuta bilmir, hərçənd bəzən onun baxışlarında dərin təəccüb də sezirəm, həm də bu, hansısa əşyanı bir müddət diqqətlə süzdüyü, xalının hansısa yerindəki rənglərin nisbətən bozardığını sezdiyi zamana təsadüf eləyir: belədə o, yenə də mənə hansısa sualı ünvanlamağa hazırlaşır, ancaq mən o ara Frankın simfonik variasiyalarını fitlə çaldığım üçün qadın fikrindən daşınıram. Bir də ki, Andre, mənim o yorğun-arğın və üşütməli sabahlarıma dair hər təfərrüatı səninlə bölüşməmə nə gerek var axı?! O dəqiqələrdə mən yarıyuxulu halda

döşəmədəki yonca qıçalarını və tikələrini, düməğ püfələri yığiram, yuxulu olduğum üçün mebellə toqquşuram. Jidin mətnini vaxtında təhvil verə bilmədiyim, Truayyadan isə hələ bircə sətir də çevirmədiyim halda, indi durub, xeyli uzaqlarda yaşayan, mənim niyə belə davrandığıma heyrətlənən bir xanıma axı nəyi və necə izah eləyim?! (Qeyd: Adları çəkilən Andre Jid (1869 - 1951) və Anri Truayya (Lev Tarasov) (1911 - 2007) – tanınmış fransız yazarlarıdır – A.Y.) Onda bütün bunları davam etdirməyin, telefon zəngləri ilə işgüzar danışqlar arasında yazmağa macal tapdığım bu məktubu uzatmamın nə mənası qalır?!

Andre, əzizim Andre, mənim yeganə təskinliyim – onların çox yox, cəmi on dənə olmasıdır. İki həftə əvvəl onların sonuncusunu çıxarıb, ovcuma qoydum – vəssalam, o vaxtdan bəri sayları onu keçmir. İndi onlar gecəni gündüzlə qarışdıraraq yatır, yuxudaca böyüyürlər, tükləri uzandığından artıq əvvəlki şirinlikləri də qalmayıb, artıq yeniyetmə sayılırlar, fərqli tələbatları və şıltaqlıqları özünü bürüzə verir: budur, indi də Antinoyun (Antinoy – öz gözəlliyi ilə seçilən və buna görə imperator Adrianın himayəsinə sığınan cavan bir yunan) büstünə hücum çəkirlər (yanılmıramsa, o gözləri tutulan cavan Antinoy olmalıdır), qonaq otağında pəncələrini tappıldatmaqla, o baş, bu başa qaçırırlar, odur ki, onları şkafa yığmağa məcbur oluram, belədə Saranın tappılırları eşidəcəyindən və dəhşət içində, həm də gecə köynəyində – əminəm ki, sizin Sara da gecə köynəyində yatağa girənlərdəndir – qarşımda zühur edəcəyindən qorxuram. Bax, onda...

Onlar hələlik on dənədir, indi özünüz düşünün: bu, kiçik də olsa, bir təsəllidir, rahatlıq gətirən bir hisddir, məhz onun hesabına mən işdən dənərkən ikinci və üçüncü mərtəbələr arasındakı o beton örtüyü adlamağa özümdə güc tapıram.

İclasa girməli olduğum üçün bayaq mən məktubuma ara verdim. Məktubun ardını, Andre, sizin evdə, səhər saatlarına xas o bozuntul işıqda yazıram. Doğrudanmı daha bir günü yola saldım, Andre? Qoy bu vərəqdə buraxdığım yuxarıdakı boşluq sizin üçün dünənki məktub ilə onun bugünkü qismi arasında bir körpü rolunu oynasın. Hər şeyin məhz həmin o boş buraxılan zaman kəsiyində baş verdiyini sizə deməyin tam vaxtıdır, çünki oradan, gördüyünüz o körpüdən keçmək asan görünərsə də, mən özüm orada bəndi-bərəni uçuracaq dəli-dolu suların gurultusunu eşidirəm, həmin o boş qismdən sonra rahatlığım qeybə çəkildi, halbuki iclasa çağırılana qədər rahatca oturub, sənə məktub yazırdım. Artıq on bir dovşancıq özlərinin kub biçimli gecələrində qayğısız halda, bəlkə elə indinin özündə də – uyuyur; yox, yox, indi artıq uyumazlar. Ola bilsin, indi ya liftdə, ya da qapının ağzında baş verir bu, məndən ötrü bunun elə bir fərqi qalmayıb artıq, çünki “nə vaxt” məfhumu məndən ötrü “elə indicə” ilə əvəzləndiyi üçün bu deyimi geriye qalan istənilən dəqiqəyə aid edə bilərəm.

Yətdə bu qədər, artıq bitirirəm, çünki bunları yazarkən mən mənzilinizə dəyən ağır zərərdə – əsl tarmarda! – öz təqsirimə elə də çox olmadığımı

sübut eləməyə gerek duyurdum. Bu məktubu da masanın üstünə qoyacağam ki, siz gələne qədər orada dursun, işıqlı bir Paris şəhərində onun sizə poçtla çatdırılmasını əsl yaramazlıq sayardım çünki. Dünənki axşam mən ikinci rəfdəki kitabların arxalarını içəriyə tərəf düzməli oldum, çünki dovşanlar artıq uzanaraq, hoppanaraq, onları da gətməyə, bu yolla dişlərini itiləməyə macal tapıblar: əslində, ac-zad deyillər ha, yetərinə yonca ehtiyatları var, durmadan aldığım yoncaları sekreterin siyirmələrində saxlayıram. Onlar pərdələri, kresloların üzlüklərini, Augusto Torresin avtoportretinin kənarlarını əzmlə didib-töküblər, bütün xalı onların tükləriylə örtülüb, üstəlik, hələ nalə də çəkirlər: lampanın altında toplaşaraq, sanki mənə səcdə edir və nalə çəkirlər – gözümlə görməsəydim, dovşanların bu cür nalə çəkəcəyinə mənə heç kəs inandıra bilməzdi.

Xalının üstündəki tükləri təmizləmək, pərdələrin gəmirilən kənarını nisbətən düzəltmək, dovşanları təkrar şkafa yığmaq cəhdlərim boşuna idi. Bütün günüm buna gedəcəkdi. Hər halda bir azdan Sara oyanacaq. Qərribə burasıdır ki, Sara da artıq vecimə gəlmir. Dovşanların dəstəylə ora-bura qaçıb, özlərinə yeni oyun-oyuncaq axtarmalarını vecimə almamağım da qərribədir. Bu işdə mənim heç bir təqsirim yoxdur, evə dönəndə özünüz də şahid olacaqsınız ki, o qırılıb-tökülənlərin çoxunu mən ingilis mağazasından aldığım yapışqanla, həm də cidd-cəhdlə yapışdırmışam, siz hirsələnməyəsiz deyə, əlimdən gələni eləmişəm...

O ki qaldı mənə, bu onuncu ilə on birinci dovşancıq arasında indi elə bir uçurum yaranıb ki, onu aşmaq, keçmək mümkün deyil. Görünür, sayları ona çatanda şkafım, yonca ehtiyatım və səbrim hesabına bu işin öhdəsindən gələcəyimə hələ ümidli idim. Ancaq elə ki, say on birə çıxdı, on bir ilə on ikinin elə də fərqi qalmadı, on iki ilə on üçün də fərqi çox azdır, Andre.

Budur, şəhər açılır, mən çarəsiz bir yalqızlıq içindəyəm, ona sevinc də qarışmış, xatirələr də, siz də, hələ başqa kimlərsə də. Suipaça küçəsinə açılan balkonunuz həm şəhər şəfəqlərində yuyunur, həm də şəhər həyatının ilk səsləri ilə oyanır. Daşla döşənmiş səkiyə çırpılan on bir dovşanın qalıqlarını – bəlkə də bu heyvancıqlar şəhər sakinlərinin diqqətini heç çəkməyəcək də – bir yerə toplamaq olar. Ancaq onlarla müqayisədə, azca aralıdakı kişi cəsədini ilk məktəblilər küçəyə axışana qədər ortadan qaldırmaq müşkül olacaq.

Tərcümə edəni – Azad YAŞAR

YÜZ İLİN BİRİNCİLƏRİ

CƏLİL MƏMMƏDZADƏ

22.12.1888 - 07.06.1934

Cəlil Hacı Məmməd oğlu Məmmədzadə Şuşanın Merdinli məhəlləsində dünyaya gəlib.

Şuşa qalasının mərkəzi və iri məhəllələrindən biri olmuş Merdinlidə Cavanşir-Dizaq mahalından, Merdinli, Dədəli, Seyidmahmudlu, Zərgər, Qaraxanbəyli, Hacılı və s. kənd və obalardan gələnlər məskunlaşıblar. Binə olanların çoxu Merdinlidən olduğundan, məhəllə belə adlandırılıb. Buranın köklü ailələrindən biri də Əliməhəmməduşağı törəməsi olub. Bu nəsilədən Hacı Sadıqın 4-cü oğlu Məmmədin Məhtəban Məmmədqulu qızı ilə izdivacından Cəlil dünyaya gəlib. Cəlilin molla məktəbində oxumuş atası Türkmənistandan, Cərcə şəhərindən mal gətirib satmaqla məşğul olub. Məkkə ziyarətindən sonra Hacı Məmməd kimi tanınıb. Tacir Hacı Məmməd Cəlili əvvəl 2 il məhəllə məktəbinə qoyub ki, hesabı, yazmağı öyrənsin. Cəlil sonra Şuşa realnı məktəbində oxuyub. Yeri gəlmişkən, bu məktəb Qala camaatının gücünə fəaliyyət göstərüb; imkanlı qalalıqlar məktəb üçün bina da ayırıb, 7500 manat məbləğində maliyyə də.

“Real məktəbin 5-ci sinfində oxuyana qədər çox az dini bilgilim, bir az da təsərrüfatla bağlı bacarığım var idi. 5-ci sinifdə oxuyanda özünü-təhsillə məşğul olmağa başladım. Məqsədim Gəncə gimnaziyasında oxumaq idi. İki il Gəncə gimnaziyasında oxuduqdan sonra Kiyev gimnaziyasına köçürüldüm”.

Tədqiqatçı-jurnalist Ənvər Çingizoğlu Hacı Məmmədlə bağlı belə bir faktı qeyd edir: “...Hacı Məmməd 24 mart 1903-cü ildə Məşədi Əkbər Ağca Cəfər oğlu Muxtarovdan 5399 manat borc almışdı. Borcunu vaxtında qaytara bilmədiyindən Məşədi Əkbər Muxtarov 13 fevral

1913-cü ildə ondan Yelizavetpol (indiki Gəncə) Dairə Məhkəməsinə şikayət etmişdi” (“Soy” elmi-kütləvi jurnalı, 2010, №2 (34) səh.45-49).

Bu faktı qabartmaqla bir fikrə aydınlıq gətirmək istəyirik ki, tacir niyə Kiyevdə təhsil alan oğula kömək edə bilmir, Nəinki kömək edə bilmir, əksinə, Cəlil məktəbdən sonra dərs deməklə həm özü dolanıb, həm ailəyə əl tutmalı olub, üstəlik, atasının onun adına yolladığı qohumlarının, yerlilərinin uzaq Kiyevdə pənah yeri olub.

Mənbələr Cəlilin Kiyevdə oxuduğu illərdə bu şəhərdə 200 azərbaycanlı tələbə olduğunu bildirir. Bu şəhərdə Ümumrusiya Müsəlman Tələbə Təşkilatı yaratmaq cəhdləri uğursuz olsa da, az sonra şəhər təşkilatı işə başlayıb ki, müsəlman tələbələrə qarşılıqlı yardım edilsin, müsəlman tələbələrin mədəni səviyyəsinin artırılması ilə bağlı müəyyən işlər görülsün. Həmin təşkilata üzv olmuş tələbələrin bəzilərinin sonralar Azərbaycanın ictimai-mədəni dirçəlişində mühüm xidmətləri olmuşdur. Məsələn, Xalq maarif komissarı işləmiş Mustafa Quliyevlə, Hərbi Dəniz İşləri Komissarlığı siyasi idarəsinin rəisi vəzifəsində çalışmış Möhsün İsrəfilbəyovla (Qədirli) dostluğu Cəlil Məmmədzaadənin həyatında böyük iz qoyub. Cəlilin müsavətdən uzaqlaşmış bolşevik sıralarına keçməsi də Möhsünün təkidi ilə olub.

Bunlar sonra olacaqdı. Hələ ki, Fevral inqilabının təsiri ilə ikiyə parçalanmış təşkilatda tələbə Cəlili “millətlərin öz müqəddəratını təyin etməsi konsepsiyası inandırır, “bərabərlik, qardaşlıq, sülh” şüarı ilə müsavət ideyaları cəlb edir. Bu arada gənc Cəlil, Yusif Vəzir Çəmənəzəminlinin rəhbərlik etdiyi Türk Ədəbi Mərkəziyyə firqəsində də fəal çalışır.

1920-ci ildə Moskvada Möhsün İsrəfilbəyovla (Qədirli) (o, Kiyev Müqəddəs Vladimir Universitetində oxumuşdu) görüşü onun bolşevizmə meyil etməsinə səbəb olur. Həmin ildə Bakıya gələn Cəlil yeni hakimiyyətlə əməkdaşlıq edir. Rus və Ukrayna dillərini mükəmməl bilən gənc müxtəlif vəzifələrdə çalışır, həm də partiya siyasi kurslarında inqilab hərkətinin tarixindən, siyasi iqtisadın əsaslarından mühazirələr oxuyur. 1920-ci ilin iyulunda bolşevik partiyası sıralarına qəbul edilir. Bir ilə yaxın xalq ictimai təminat komissarının şəxsi katibi işləyir. 1921-ci ilin fevralında Rusiya ilə ictimai təminatla bağlı əlaqələri genişləndirmək məqsədilə Moskvaya, oradan da ailəsini Bakıya gətirmək üçün Kiyevə ezam edilir. Anası Kiyevdə xəstələndiyindən, üç ay orada qalmalı olur.

1923-cü ilin dekabrında III Aleksandr adına Kiyev Politeknik İnstitutunun məzunu Cəlil Məmmədzaadə Azərbaycan Xalq maarif komissarının müavini təyin olunur və 1928-ci ilə kimi həmin vəzifədə çalışır. Həmin dövrdə xalq maarif komissarı onunla birlikdə Kiyevdə təhsil almış Mustafa Quliyev (Kiyev Müqəddəs Vladimir Universitetinin məzunu) idi.

XX illərin ortalarına doğru Azərbaycanda maarif və mədəniyyətin yayılması, savadsızlığın ləğvi istiqamətində mühüm işlər görülür. Bu sahədə görülmüş iki ən mühüm hadisə təkcə respublikada deyil, ümumən türkdilli xalqların həyatında müstəsna əhəmiyyəti ilə seçilirdi. Bunların birincisi “Maarif və mədəniyyət” jurnalının nəşrə başlaması, digəri isə Bakıda türkoloji qurultayın keçirilməsidir. Hər iki mədəniyyət faktı Cəlil Məmmədzadənin bioqrafiyasının ən parlaq səhifələridir.

1924- 1926 – cı illərdə tağı Şahbazidən sonra “Maarif və mədəniyyət” jurnalının redaktoru təyin edilir. Həmin həm də “Azərnəşr”-in direktoru, teatr idarəsinin sədri vəzifələrində çalışıb. 1926-cı ildə isə, Ali Pedaqoji İnstitutu direktor təyin olunur və ADU-nun Pedaqoji fakültəsinə birləşənə kimi instituta rəhbərlik edir və həmin fakültənin də ilk dekanı olur.

Bu arada Əhməd Cavadın “Göygöl” şeiri jurnalda (1925, № 2(22) səh. 3) dərc olunur. Əhməd Cavad 1924-1926-cı illərdə Azərbaycan Şura Yazıçılar Cəmiyyətinin məsul katibi, 1925-ci ildə, eyni zamanda, jurnalın məsul katibi işləyib. Jurnalda əməkdaşlığı da 1923-cü ilin 2-ci nömrəsində dərc edilmiş “Sən ağlama” (səh. 13) şeiri ilə başlamışdı. “Göygöl” şeiri jurnalda çıxandan az sonra redaktor Cəlil Məmmədzadə “yuxarıya” çağırılır və həmin şeirin dərcinə görə izahat tələb olunur. Redaktor yazılı izahatında bildirir ki, şeiri redaksiyada iki dəfə oxuyub, müzakirə edib və onu çap etməməyə bir səbəb görməyib. Komissiya da şeirdə antisovet təbliğatı olmadığı qənaəti ilə işi bağlayıb arxivə verir. Bununla da redaktor həbs olunmaq təhlükəsindən qurtarır. Əhməd Cavadın bu şeirə görə həbs olunması məlumdur. O da məlumdur ki, onu vaxtilə birlikdə işlədiyi dövrdə qubalı müəllim - təhsil idarəsinin müdiri Hüseyn Musayev Mir Cəfər Bağirovdan xahiş edir, o da məsələnin araşdırılması tapşırığını verir. Moskvadan da şeirin bədii keyfiyyəti ilə bağlı müsbət rəydən sonra şairi azad edirlər.

* * *

Cəlil Məmmədzadə I türkoloji qurultayın işində yaxından iştirak edib.:

“Biz iki məsələni izləməliyik: birincisi, Avropa mədəniyyətinə yaxınlaşmaq məsələsini və ikincisi, bizdə fəhlə-kəndli kütləsi arasında olan, bizə köhnə hökumətdən miras qalan savadsızlığın tezliklə aradan qaldırılması vəzifəsini. Bunu yalnız yeganə yolla – mükəmməl, yaxud mükəmməlliyə yaxın olan, həmin xalqın fonetikasına cavab verən, texniki baxımdan rahat əlifba vasitəsilə nail olmaq mümkündür. Belə əlifba isə latın əsaslı yeni türk əlifbasıdır.”

Qurultayda əlifba, imla, terminologiya məsələlərinin müzakirəsində fəal iştirak etmiş Cəlil Məmmədzadə “Maarif və mədəniyyət” jurnalında “Yeni əlifba və türk xalqları” adlı (1926, №2, s.21-25) məqalə ilə çıxış etmişdir.

Maraqlıdır ki, jurnalda ilk dəfə olaraq, o, öz məqaləsini yeni qrafikada (latın) vermişdir.

Azərbaycan, türkmən, özbək, Krım, Dağıstan, tatar və başqa türk xalqlarının mədəni səviyyəsinin aşağı olmasının səbəbini təhsilsizlikdə görən müəllif yazırdı:

“...türk xalqlarının mədəni qüvvələrini nəzərdən keçirməli olsaq, görərik ki, onların savadlıları, olsa-olsa, 10-12%-dir, onların da 4-5 %-i ali və orta təhsillilərdir”. Məktəblərin milliləşdirilməsi məsələsinə toxunan müəllif daha belə davam edir: “...məktəbləri aşağıdan yuxarıya qədər milliləşdirmək istədikdə qarşımıza ərəbin dini ilə bərabər, içərimizə soxulan dilimizdə, imlamızda və əlifbamızda olan ərəbçilik çıxıyor,...cəhalətimizin əsas səbəbi haman bu ərəbçilikdir.”.

1923-cü il oktyabrın 20-də Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi “Yeni Azərbaycan əlifbasının dövlət əlifbası kimi tanınması haqqında” dekret imzalayır. Türkoloji qurultayda, 101 səs lehinə, 7 səs əleyhinə olmaqla, yeni əlifbanın qəbul edilməsinə belə yanaşır: “Türk-tatar əməkçisinin tam mənası ilə azad həyat yaratması, əski ərəbçilikdən əl götürüb yeniliyə doğru getməkdədir

Cəlil Məmməd zadə ümumi maarifi iqtisadi inkişafın əsas təməl prinsipi hesab edir (“Oktyabr inqilabı və Azərbaycanda maarif” (1926, 10-11, s.2).

Jurnalın 1926-cı il 5-6 sayında dərc olunmuş məqaləsində Ali Pedaqoji İnstitutun 5 illik fəaliyyətini qiymətləndirir.

“Maarif və mədəniyyət” jurnalında dərc olunmuş “İşçi-kəndli teatrosunun yubileyi” (1926, №4, s.1-2) məqaləsi onun həm də teatr rəhbəri kimi ictimaiyyətə hesabatı idi.

Cəlil Məmməd zadə 1929-1932-ci illərdə Gəncə dairə partiya komitəsində təşkilat şöbə müdiri kimi şəhərdə gedən tikinti və yenidənqurma işlərinə rəhbərlik edir. Daha sonra Azərbaycan K(b)P MK-nın sosial-mədəni qrupunun rəhbəri olur.

* * *

Deyirlər, Sabirin heykəlinin açılışı mərasiminə Cəlil Məmməd quluzadəni dəvət etmək “yaddan çıxıb”. Mirzə Cəlili ha! O Mirzə Cəlili ki, Sabir üçün kim olub, nələr edib, bunu bilməyən yoxdu... Axşamçağı ələ ayaq çəkiləndən sonra Mirzə Cəlil qələm dostunun heykəlini ziyarət edib. Məşhur “Vaxtında ölmək də xoşbəxtlikdir” cümləsini də burada deyibmiş.

Cəlil Məmməd zadə öz əli ilə yazdığı tərcümeyi-halında müsavətçi olduğunu gizlətməyib. Elə isə, onu yaxın dostlarının- silahdaşlarının repressiya aqibətində nə xilas edə bilərdi? Deyəsən, uzun sürən xəstəliyin vəsilə olduğu “vaxtında ölmək xoşbəxtliyi”...

1934-cü il iyunun 7-də 46 yaşında...

“Kommunist” qəzetində nekroloq, ən müxtəlif səviyyələrdə vida sözləri dərc olunub. Dəfninin təşkili ilə bağlı xüsusi komissiya yaradılıb. Cənazəsi ertəsi gün – iyunun 8 - də 26 Bakı Komissarı adına saraydan götürülüb., izdihamla son mənzilə yola salınıb.

Günəş qüruba əyilirdi, saat 16 idi...

* * *

Sözardı: “Azərbaycan” jurnalının yeni ildə ilk sayının köşklərə verildiyi günün səhəri, günortadan keçmiş redaksiyaya zəng oldu. Baş redaktorun danışığından hiss olunurdu ki, zəng edən yeni sayla bağlı təəssüratını bildirir. Az sonra bildik ki, Tağı Şahbазinin qohumu zəng edib: Arif İbrahimov Litfondda işləyib, yazıçı mühitində yaxın illərin adamları bu adı yaxşı xatırlayırlar. Arif müəllim jurnalla bağlı ürək sözünü söyləyib, yubileyimizi təbrik edəndən sonra “Yüz ilin birinciləri” rubrikasında getmiş Tağı Şahbazi haqqında yazıya görə minnətdarlığını bildirib, onun qardaşlarının da repressiya olunduğundan ailənin faciəli taleyindən konkret faktlar söylədi. Bir də dedi ki, Tağı Şahbazi Fatmayıda yox, Mərdəkanda doğulub. Dərhal xahiş etdik ki, bildiklərini yazıb bizə göndərsin. Çünki bu, çox vacibdir. Vikipediya məlumatında, mətbuatda getmiş yanlışları mütləq düzəltmək lazımdır; gələn nəsillər, gələcək tədqiqatçılar yanlışları təkrarlaysa-təkrarlaysa getməsinlər. Fikrim həmin düzəlişləri bu yazıda qeyd etməkdə...

Məsələ bundadır ki, bu və bu qəbildən olan yanlışlar, təhriflər Cəlil Məmmədşadə ilə bağlı mənbələrdə də yer alıb. Məsələn, olub ki, onun ad-soyadını səhvən **Cəlil Məmmədşadə** kimi təqdim ediblər, “Maarif və mədəniyyət”də dərc olunmuş yazılarında müəllif özü soyadını **Məhəmmədşadə** yazıb, təhrifin nədən qaynaqlandığı müəmmalıdır. Hətta “Soy” jurnalında təvəllüdü 1868-ci il göstərilib.

Haqqında rast gəldiyimiz ətraflı məlumat Əməkdar elm xadimi, professor Fərrux Rüstəmovun “Pedaqoji Universitetin direktoru Cəlil Məmmədşadə kimdir?” (“Qarabağa aparan yol”, 18.04.2019) yazısındadır...

“Azərbaycan” jurnalının oxucularına jurnalın II redaktoru olmuş ziyalı, maarif xadimi Cəlil Məmmədşadəni daha yaxından tanıdacaq hər məlumat, hər fakt bizim üçün çox qiymətlidir.

Südəbə AĞABALAYEVA

Vaqif YUSİFLİ

MƏNİM «AZƏRBAYCAN»IM

21 dekabr 1979-cu il. Mənim həyatımda ən önəmli bir gün. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının birinci katibi İmran Qasımovun sərəncamı ilə mən «Azərbaycan» jurnalının tənqid və ədəbiyyatşünaslıq şöbəsinə müdir təyin olunmuşdum. Həmin ilin oktyabr ayında aspirantı olduğum Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdim, «Ədəbiyyat və incəsənət», «Azərbaycan gəncləri» qəzetlərində bir neçə resenziyalarım dərc olunmuşdu, Yazıçılar İttifaqının və Ədəbiyyat İnstitutunun müasir Azərbaycan nəsrinə bağlı iki önəmli müşavirəsində çıxış etmiş və ustadların diqqətini cəlb etmişdim. O zaman jurnalın baş redaktoru Əkrəm Əylisli idi və o, hər iki çıxışımın şahidi olmuşdu. Məhz onun təkliflə mən jurnalı dəvət olundum. Bu xəbəri mənə o zaman jurnalın məsul katibi İntiqam müəllim çatdırdı.

Mən Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru Yaşar Qarayevdən, elmi rəhbərim Kamal Talıbzadədən xeyir-dua aldım və 21 dekabr 1979-cu ildə redaksiyaya daxil oldum. Ona qədər bu jurnalda cəmi bir yazım – Musa Yaqubun şeirlər kitabı haqqında resenziyam dərc olunmuşdu. İntiqam Qasımlıdan və Nadir Cabbarovdan savayı heç kimlə münasibətim olmamışdı. Sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Çünki o dövrdə «Azərbaycan» jurnalında şöbə müdiri işləmək mənim kəndçi sadələvhlüyümlə rayon partiya komitəsində mühüm bir vəzifədə işləməyə bərabər idi. Amma ilk iş günündə jurnalın əməkdaşlarını məyus gördüm; nəsr şöbəsinin müdiri Sabir Süleymanov vəfat etmişdi. Onun oturduğu stolu mənə etibar etdilər.

«Azərbaycan» jurnalı ilk yaranan ildən (1923) ədəbi prosesin ən gur, qaynar mərkəzi sayılırdı. Həm dərc olunan əsərlərin bədii sanbalına, müəlliflərin əksəriyyətinin elitər səviyyəsinə, həm də bu jurnaldan istiqamətlənən bədii-estetik axarına görə «Ədəbiyyatımızın güzgüsü» idi. Əlbəttə, ədəbiyyatımızın XX əsr tarixini sovet dövrü və müstəqillik dövrü kimi bölgülərə ayırmaq fikrində deyiləm, hər bir dövrün öz ictimai-siyasi mənzərəsi olub, təbii ki, «Azərbaycan» jurnalını da bu keçdiyi tarixi mənzərədən təcrid etmək olmaz. Amma ictimai-siyasi təsir və təzyiqlərə baxmayaraq, jurnalın başlıca misisiyası Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi mənzərəsini yaratmaq olmuşdur. Əgər

xarici ölkələrdən hər hansı bir şəxs ədəbiyyatımızın bu bir əsrdə keçdiyi yolu tədqiq etməli olsa, ilk növbədə bizim jurnala müraciət edəcək.

Mən bu jurnalda uzun müddət tənqid və ədəbiyyatşünaslıq şöbəsinin müdiri, sonra baş redaktor müavini vəzifələrində çalışmışam. İndi də ədəbi işçi kimi oranı tərk etməmişəm. İlk illər mənim üçün çox çətin idi. Jurnalın hər sayı üçün materiallar hazırlayı, onları baş redaktor müavini, son dərəcə tələbkər olan İsa İsmayılzadəyə təqdim edirdim. İlk aylarda İsa müəllim bu yazıların bir çoxunu geri qaytarırdı, «get təzədən işlə», ya da «bu nə yazıdır, qaytar müəllifinə» deyirdi. Hədsiz dərəcədə məyus olurdum və hətta jurnaldan çıxıb getmək istəyirdim. O zaman jurnalın məsul katibi İntiqam Qasımzadə olmasaydı, bəlkə də çıxıb gedərdim, amma İntiqam müəllim mənə – hələ redaktə işində kifayət qədər səriştəsi olmayan Vaqif Yusifliyə həyan oldu. Birlikdə o bəyənilməyən yazıları redaktə etdik və mən doğrudan da İntiqamın bu "dərslərindən" bir neçə ay sonra özümə gəldim. Və anladım ki, redaktə işi təkcə savad və bilgi tələb eləmir, həm də məsuliyyətli olmalısan. Hər cümləyə, hər abzası diqqət yetirməlisən.

Həmin illərdə tənqidimizin yeni bir nəsli öz sözünü deməyə başlamışdı və mən Aydın Məmmədov başda olmaqla, İsa Həbibbəyli, Kamil Vəliyev, Arif Əmrəhoğlu, Kamal Abdulla, Zaman Əsgərli, Nizaməddin Şəmsizadə, Şirindil Alışanlı, Rahid Xəlilov, Muxtar İmanov, az sonra Nizami Cəfərov, Tehran Əlişanoğlu, Əsəd Cahangir, Cavanşir Yusifli, Nərgiz Cabbarlı, Elnarə Akimova, Südəbə Ağabalayeva, Bəsti Əlibəyli, Əlizadə Əsgərli, Tahirə Məmməd kimi həmkarlarıma üz tutdum. Jurnalda hər il «Deyirmi masalar», müzakirələr təşkil etdik. Bəzən bu tənqidi yazılarla bağlı mübahisələr də olurdu, yaşlı yazıçılar şikayət edirdilər. Amma yolumuzdan dönmürdük. Qətiyyənlə özümü tərifləmək, gördüyüm işləri gözə soxmaq niyyətində deyiləm, sadəcə, tənqid şöbəsinin müdiri kimi öz vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Yusif Səmədoğlu jurnalın baş redaktoru kimi işdən çıxanda belə demişdi: «İntiqam Qasımzadə baş redaktor, Vaqif Yusifli isə onun müavini olsun». İntiqam müəllimlə on altı il bir yerdə, bir otaqda canfədəi olduq.

Bu jurnalda bizimlə çiyin-çiyinə işləyən gözəl insanları xatırlamasam, günah olar. Onların əksəriyyəti indi bu dünyada yoxdur. Jurnalda ilk baş redaktorum Əkrəm Əylisli olub. Amma «Azərbaycan» jurnalında həm məzmunca, həm də formaca islahatları az bir müddətdə ilk dəfə İsmayıl Şıxlı başladı, təəssüf ki, çox qalmadı, yenidən API-yə qayıtdı, Əkrəm Əylisli bu islahatları genişləndirdi, redaksiya qapılarından içəri girməyə cəsarəti çatmayan bir çox istedadlı cavanlar ədəbiyyata ayaq açdılar, dünya ədəbiyyatının bir sıra şedevrləri Azərbaycan dilində səsləndi. Və s. Amma mən Əkrəm Əylisli ilə bağlı bir çox suallara cavab tapa bilmirəm; niyə o, 1984-cü ildə jurnalı tərk etdi? Niyə o, səksəninci illərin sonlarında mərkəzi mətbuatda çoxumuzu narahat edən bir məqalə çap etdirdi? Niyə o, «Daş yuxular»ın girdabına yuvarlandı? Amma bu sualları bir kənara qoyuram və Əkrəm Əylislinin illərdən əvvəl yazdığı «Adamlar və ağaclar»ın, «Mənim nəğməkar bibim»in, «Gilənar çiçəyinə dediklərim»in cazibəsinə, dilimizin şeiriliyiylə dolu gözəlliklərinə qayıdırəm. Hani o Əkrəm, deyirəm.

Əkrəm Əylisli getdi, Cabir Novruz gəldi. Əkrəm Əylislinin islahatçı, həm də çoxları üçün qalmaqallı iş metodunu (jurnalla bağlı şikayətlərin ardı-arası kəsilmirdi) Cabir Novruzun sakitliklə, qalmaqalsız iş prinsipi əvəz etdi. Təbii ki, bu redaktor əvəzlənməsi jurnalın yolunu, üslubunu dəyişmədi, «güzgüdə» yenə də yazıçılarımızın seçimli, oxucuların marağına səbəb olan əsərləri dərc edildi. Sonra Yusif Səmədoğlu – onun baş redaktorluğu çətin illərə təsadüf etdi, jurnalın tirajı azaldı, amma ulu öndərin tapşırığı ilə yolumuza davam etdik. Yusif Səmədoğlunu təkcə bir yazıçı kimi deyil, həm də son dərəcə kübar və qayğıkeş bir insan kimi tanıdım. O ağır illərdə onun qapısı ağzında növbəyə dayanan insanlar dərdlərinə çarə axtarırdılar. İyirmi beş ildir ki, bu jurnalın baş redaktoru İntiqam Qasımzadədir. Ədəbi işçidən baş redaktorluğa qədər – 47 ildə pillə-pillə irəliləyən İntiqam müəllim jurnalın bütün «mexanizminə» yaxşı bələddir, ondan inciyənlər də var, razı qalanlar da, amma İntiqam müəllimin bir baş redaktor kimi səviyyəsinə, nəşirlik səriştəsinə söz ola bilməz. Əvvəl ədəbi işçi, sonra baş redaktor müavini kimi Südəbə Ağabalayevanı «Azərbaycan» jurnalının yetirməsi hesab edirəm. Burada böyük təcrübə əldə etməsini və bu təcrübəni uğurla davam etdirib bir nəşir kimi formalaşmasını xüsusi qeyd edirəm. Təkcə jurnal əməkdaşı kimi deyil, həm də bir sıra aktual yazıların müəllifi kimi də... Məmməd Orucu, Nəzakət xanım Məmmədovanı, Mübariz Cəfərlini, Qəşəm Nəcəfzadəni, Bəsti Əlibəyli, Vüsal Nurunu, uzun illər çiyindəş olan bu əməkdaşların hər biri haqqında xoş sözlər söyləyə bilərəm.

Mən bu jurnalda iz qoyub getmiş Fikrət Qocanı, İsi Məlikzadəni, Mövlud Süleymanlı, Nadir Cabbarlı, Səyavuş Sərxanlı, Natiq Səfərovu, Tahir Hüseynovu, Sara Oğuzu, Dilsuzu, Əhəd Muxtarı, Tofiq Mahmudovu necə unuda bilərəm? Xüsusilə, 20 il bir otaqda oturub işlədiyim, dostluq etdiyim gözəl şairimiz Səyavuş Sərxanlı heç vaxt xatirimdən çıxmır. O, müasir Azərbaycan publisistikasının bir sıra ən gözəl nümunələrini yaratmışdı. Amma Səyavuş ilk növbədə, bənzərsiz şair idi. “Azərbaycan” jurnalında 40 ildən artıq çalışmış, 20 il məsul katib işləmiş Tofiq Mahmudovu necə, unutmaq mı olar? Əgər belə demək mümkündürsə, o, bu jurnalın “döyünən ürəyi”di, nəşr olunan bütün materiallar Tofiqin “dirijorluğu” ilə nömrədə sıralanırdı. Onun ən böyük arzusu Füzulu rayonunun Gorazilli kəndini işğaldan azad görmək idi. Əgər bir neçə il də artıq yaşasaydı, Tofiq bu arzusuna çatacaqdı.

Sağ qalanlara uzun ömür, can sağlığı, dünyasını dəyişənlərə isə rəhmət diləyirəm.

Mənim bir tənqidçi kimi formalaşmağım məhz bu jurnaldan başladı. Mənəvi vətən hesab etdiyim «Azərbaycan» jurnalı mənim həyatımda misilsiz rol oynadı. Əgər günün bu çağında, 2023-cü ilin yanvarında mənə tanınmış tənqidçi deyirlərsə, «Azərbaycan»a minnətdaram. 74 yaşlı Vəqif Yusifli 100 yaşlı «Azərbaycan» jurnalının qarşısında baş əyir...

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Əlizadə ƏSGƏRLİ

XƏLİL RZA – AZADLIQ AŞIĞI

Xəlil Rza Ulutürk... Biz onu böyük şair, klassik və müasir ədəbiyyatımızın yorulmaz təbliğatçısı, dünyaya pəncərə açan şair-tərcüməçi kimi deyil, həm də Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında, xalqımızın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparan bir döyüşçü-fədai kimi də tanıyırıq.

Bəs Xəlil Rzanı bu yola çəkib gətirən hansı amillər olmuşdur? Şair 6-7 yaşlarında olanda babaları bolşeviklər tərəfindən güllələnmişdi. Torpaq sahələri əllərindən alınıb kolxozun ixtiyarına verilmişdi. X.Rza bunları nənəsindən, atasından eşitmişdi. II Dünya müharibəsi başlayanda atası Rza kişi cəbhəyə getmiş, 7 yara alıb ailəsinə qayıtmışdı. Səhhəti əl vermədiyindən 47 yaşında dünyasını dəyişmişdi. O, oğluna Güneyli, Quzeyli Azərbaycanın birliyindən danışar, ona bütöv Azərbaycanın xəritəsini göstərirdi. Orta və ali məktəblərdə türk əsilli ziyalıların dərslər deməsi, Namiq Kamal, Tofiq Fikrət, Əhməd Kamal, Əbdülhəq Hamid kimi türk sənətkarlarının dərslərlərə daxil edilib öyrənilməsi – bütün bunlar barəsində atası övladlarına məlumat vermiş, onlara Ə.Hüseynzadəni, N.Kamalı, Ə.Hamidi, N.Hikməti yaxşı öyrənməyi tövsiyə etmişdi. X.Rza da orta məktəb çağlarından ruhunu bütün bunlara kökləmişdi. Ana dilinə doğma münasibətin ilkin səbəbləri də bununla izah olunmalıdır.

Əllinci illərdən ana dilimiz – onun saflığı, yad təsirlərdən qorunması uğrunda mübarizə poeziyamızda da öz əksini tapırdı və X.Rza da mübarizənin önündə gedənlərdən idi. Cəmiyyətdə mövcud olan ab-hava Xəlil Rzanın “Ana dili”, “Dəlidağ”, “O sahilə, bu sahilə”, “Məftillə sarınmış yaralar”, “Adımız, soyadımız” kimi əsərlərinin yazılmasına zəmin yaratmışdı. Həmin poetik nümunələr, Pedaqoji universitetin auditoriyalarında tələbələr qarşısında çıxışlar, mühazirələr söz-söhbətə səbəb olmuş, o, KQB tərəfindən izlənilmiş, MK-da, AYİ-də ona qarşı etinasız münasibət yaranmışdı. Azərbaycan KP MK-nın o zamankı I katibi

V.Axundovun iştirakı ilə keçirilmiş plenumda "Ana dili", "Dəlidağ" kimi şeirlərinə görə X.Rzanın məsələsinə baxılmışdı. Plenumda fasilə zamanı Xəlil Rza V.Axundovla görüşmüş, fikirlərini ifadə etmiş, bunun bədxahların işi olduğunu söyləmişdi. Xəlil Rzaya etinasız və qərəzli münasibət 1959-cu ildən 1969-cu ilədək davam etmiş, o, Pedaqoji universitetdən çıxarılmış, işsiz qalmış, əsərlərinin çapı kifayət qədər ləngidilmişdir. Xəlil Rzanın 1960-cı illərdə Naxçıvan, Ordubad, Şahbuz civarlarında əhali arasında çıxışları da onun təklənməsini gücləndirmiş, Yazıçılar İttifaqı ondan əl götürmüşdü. Şair 1962-ci il tarixli gündəliyində yazırdı: «Məni hər addım başı təhlükə gözləyir – dərrakəsi, vətən eşqi, partiya əqidəsi olmayan miskin adamlar tərəfindən olan təhlükə... Mən Naxçıvan, Ordubad, Şahbuz görüşlərimdəki çıxışlarımda ehkamçılara, dargözlərə, partiya deyə-deyə partiyaya zərbə vurmağa hazır olanlara qarşı nifrətimi gur səslə elan etmişəm. Mən hələ də o yerlərdən məktub almaqdayam. O məktublar belə bəd ayaqda mənə qüvvət verir. Tutduğum yolun doğruluğuna məni inandırır. Bəzən belə bir axmaq fikrə düşürəm ki, bir halda, Azərbaycanda qüdrətli adamların sayı bu qədər azdır, baş götürüb Özbəkistana, yaxud qeyri yerə getməliyəm. Məni bundan sonra da sıxışdırsalar, çap imkanı verməsələr, başqa çarəm qalmayacaqdır» (1962-ci il tarixli gündəliyindən).

Yenə X.Rzanın gündəliyindən: "Türk dilləri bir-birinin hesabına daha çox qüvvətlənə, türk elləri bir-birinə daha çox yaxınlaşa, vahid ulus kimi biçimlənə bilərdi. Bunun qarşısını kəsənlərdən biri Stalin oldu... Stalin erməni, gürcü əlifbalarına toxunmadığı halda, türk xalqları əlifbasının yenidən dəyişdirilməsi üçün göstəriş verdi. Əlifba siyasəti elə aparıldı ki, azərbaycanlı özbəyi oxuya bilməsin, uyğur türkmənin nə yazdığından baş açmasın, tatar qırğızın yazdığına həsrət qalsın. Stalin 1939-cu ildə beynəlxalq vəziyyətin gərgin çağlarında türk xalqlarının Türkiyə ilə əlaqəsini kəsdi. Kırım türklərinə divan tutdu! Güney Azərbaycanında inqilabı qanda boğmaq üçün şərait yaratdı. Əgər bu millət bu vaxtacan ayaq üstə dura bilibsə, igiddir. Bir azca nəfəs dərmək imkanı olan kimi, görün kimləri yetirib? Sabiri, Cavid, Hədi. Sənətkar kimi hərəsi bir kainatdır" (21 aprel 1980-ci il tarixli gündəliyindən). Hətta yeri var deyək ki, 1928-ci ildə Məqsud Şeyxzadənin Dağıstandan Özbəkistana sürgün edilməsinin də səbəbi noqay, kumuk xalqlarının, türk qövmlərinin əlifba, dil hüququnu təbliğ etməsi ilə bağlı olmuşdu.

Şair 1960-cı illərdə "Dilim mənim, nərəm mənim", "Məftillə sarınmış yaralar", "Adımız, soyadımız" əsərlərini yazmışdı. O, dildə yadlaşma siyasəti yeridənləri, yabançı düşüncələri, türkçülüüyü – kökü inkar edənləri kəskin ifşa etmişdi. Belələrinə "sən alçaqsan" deməkdən çəkinməmişdi. Qəzəblənmişdi ki, "Vətəni döndəriblər dərdlər, qəmlər kələfinə". Şairin AKP MK-nın I katibi Heydər Əliyevə 9 oktyabr 1969-cu il tarixli məktubu olub. Məktubda deyilirdi: "Azərbaycan dilinin təsir dairəsini genişləndirmək, milli simasını itirmişlərə qarşı amansız olmaq, qənimətçilərə,

rüşvətxorlara qarşı mübarizədə əsla güzəştə getmədən döyüşmək sizinlə birlikdə mənim də məramımdır" (9 oktyabr 1969-cü il tarixli gündəliyindən).

X.Rzanın mental təfəkkürü, məfkurəvi şüuru milli ideologiyamızla möhkəm bağlıydı. O, güclü vətənpərvər, millətçi və beynəlmilətçi, mütəfəkkir kimi formalaşırdı. Millilik onun yaradıcılığından qırmızı xətlə keçirdi. O, Puşkinin zamanında rusların fransız dilinin təsirindən qurtulmaq qədər iş aparmışdı Azərbaycanda. X.Rzanın əcnəbi (rus) sözləri işlədən şəxsləri 5 qəpik cərimə etməsi əhali arasında geniş yayılmışdı. O, ana dilinə münasibəti Azərbaycan dili kimi yox, həm də türkçülük ideologiyamədəni münasibətinin üzvi hissəsi kimi ifadə etmişdi.

Xəlil Rza vətəninin, zəmanəsinin övladı idi. O, heç də quruluşun əleyhdarı deyildi, amma sovet cəmiyyətini idealizə də etməmişdi. Onun Lenin, partiya, sovet mövzusunda 8-10 belə şeiri vardır. "Yest takaya partiya", "Lenin və biz" və başqaları. Amma Xəlil Rza Leninə, partiya münasibətində də kifayət qədər səbatlı idi. Lenin, partiya siyasətinə inanmışdı. Şair yazmışdı: "Mən hələ 1960-cı ildə "Ana dili" şeirim üstündə Vəli Axundov yoldaş tərəfindən milli məhdudluqda, lovğalıqda ittiham olunduğuma görə, bu tənqidin obyektiv olmadığını bir daha yada salmaq üçün MK-ya məhz həmin kitabı göndərməyi lazım bilmişdim. Rus, belarus, ukraynalı anaların dərdlərini öz dərdi bilən, onların göz yaşlarını ovcuna toplayan bir şairin ürəyində cılız duyğular axtarmayın, – demək istəmişdim. Sözümlənin canı budur ki, Azərbaycandakı milli geriliyə, qayğısızlığa, milli simasını itirmişlərə qarşı apardığımız mübarizə, yaxud ana dilinin hüduqlarını genişləndirmək, təmizliyini qorumaq, zənginliyini təmin etmək uğrunda cəhdlərimiz əslində partiyamıza, ideallarımıza məhəbbətdən, sədaqətdən irəli gəlir. Hətta, bu yolda qüsurlarımız da inamımızın dərinliyi, idealımızın ucalığı ilə mövcud yaramazlıqlar arasındakı uçurumdan doğur" (14 sentyabr 1969-cu il tarixli arxivindən). Xəlil Rza Sov.İKP üzvü olmuşdu. Lakin Xəlil Rzanın müsbət olanın içindən mənfiliklərə baxmaq meyli, mövqeyi həmişə güclü olub. Onda ya güclü nifrət, ya da güclü rəğbət var idi. Orta xətt yox idi. Necə ki özü deyirdi: "Döyüş amansızdır, yoxdur orta yol". Xəlil Rza həyatın mahiyyətini görür, təzadlarını yaxşı bilirdi.

Bir anlıq düşünəyin. Sovet quruluşu kimi bir cəmiyyət, SSRİ kimi nəhəng bir imperiya Türkiyəyə qol açardı mı? Rus türkün düşməni idi. Tarixdə təkcə Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasına düşən 12 rus-türk müharibəsini unutmayaq. Belə olan surətdə Xəlil Rza türkçülüyündən danışmaq olardı mı? Xəlil Rza türkçülüyə geniş meydan verə bilərdi mi? Bəs sovet dövründə Xəlil Rzanı türkçülüyə aparan keyfiyyət niyə olmuşdu, necə olmuşdu? Xəlil Rza türkçülüüyü 1905-1910-cu illərin mətbuatından, 1920-1930-cu illərin tədrisindən, atasından duymuşdu. Cəmaləddin Əfqani, Əlibəy Hüseynzadə, Ziya Göyalt, Əbdülhaq Həmid, Nəmiq Kamal, Təfiq Fikrət, Rza Təfiq, Nəzim Həkmət və başqalarını öyrənmişdi. 1920-1930-cu

illərin dərslik kitablarından, proqramlarından onlarla tanışlığı vardı, hətta, islam düşüncəsi, əxlaqı olaraq "Qurani-Kərim"-i, Racini, Qumrini oxumuşdu. Türk, islam düşüncə sisteminə bələd idi. Bu, onun təfəkküründə, yaddaşında gəlirdi. Sonra Xəlil Rza bunları ədəbi, poetik olaraq qavramış, dərk etmişdi. Necə? Şeirlər, məqalələr, memuarlar yazanda qədim türk abidələrindən, Alp Ər Tonqadan, "Orxon-Yenisey" kitabələrindən, "Dədə Qorqud"dan, "Alpamış"dan, "Manas"dan, "Divani-lüğət-it-türk"dən, "Kutadqu bilik"dən, "Koroğlu"dan qüvvət alaraq fikir və düşüncələrinə sətirarası, mətniçi dəyərlər gətirirdi. Türk ərənləri, türk hökmdarlarını öyürdü, tarixin dərin qatlarına varırdı, onun məna dərinliklərindən gəlirdi. Xəlil Rza Mövlana Cəlaləddin Rumi-dən də yazırdı. Qazi Bürhanəddin Əhməddən də, Yunus Əmrədən də... Nəsimidən də, Əlişir Nəvaidən də, Məhəmməd Füzulidən də. Məhdimquludan da yazırdı, Vaqifdən də. Tofiq Fikrətdən də... Mirzə Ələkbər Sabirdən də. Çingiz Aytmatovdan da yazırdı, Bəxtiyar Vahabzadədən də. Oljas Süleymenovdan da yazırdı, Sabir Rüstəmxanlıdan da... Bütün türk qövmlər ona doğma və əziz idi.

Xəlil Rza 1980-1990-cı illərdə türkçülüklə bağlı şeirlərdən başqa, ədəbi-nəzəri məqalələr, türkün böyük sənətkarları barədə portretlər də yazmışdır. Şair bu illərdə türk qövmlərini, türk yurdlarını qarış-qarış gəzmiş, dilində yanar sözü ilə onların nəfəsinə poetik nəfəs ötürmüşdür. Şair türk qövmlərini Rusiya imperiyasına qarşı mübarizəyə səsləmiş, çağırışlar etmişdir. "Doğransam da xıncım-xıncım, parça-parça, rizə-rizə, məramımdır mübarizə, Mənə bənzə!" – deyirdi. Amma Xəlil Rza bu məqamda da azərbaycançı idi. Türkçülük məfkurəsi nə qədər geniş şəkil alsada, Xəlil Rza "azərbaycançı" sözünə hətta etiraz etsə belə, özünə "türk-azəri" deyirdi. Şair türkçülüyn, azərbaycançılığın qatı təbliğatçısı idi. O, azərbaycançılıq ideyasını ardıcıl müdafiə edirdi. Milli azlıqları, etnik qrupları Azərbaycan ətrafında sıx birliyə çağırırdı. "Bizim səhvimiz onda oldu ki, təxminən 15-20 il bundan irəli milli şüurun yeni oyanışı çağlarında türkçülüymüzü car çəkdik və bu halda bütün etnik qrupların hədəfinə çevrildik." (26 noyabr 1986-cı il tarixli gündəliyindən). "Biz türk olduğumuzu bilirik, lakin içərimizdəki 8 etnik tərkibin birliyini qorumaq üçün "azərbaycanlı" anlayışından möhkəm yapışmalıyıq, onu əldən verməməliyik. "Quran" da silahımızdır, islam bayrağı da." (28 aralıq 1989-cu il tarixli gündəliyindən).

Xəlil Rza ideoloji təbliğatında, ədəbi əlaqələrində azərbaycançılığa türkçülüyn tərkib hissəsi kimi baxmışdır. Azərbaycançılığı kökdə gövdə kimi dəyərləndirmişdir.

Belə bir sual: Xəlil Rzanın dissidentliyindən danışmaq olarmı? O, 1975-ci ildə H.Əliyevə müraciət etmişdi. Dövlət xadimi buna etinasız qalmamış, bunları diqqətdə saxlamışdı. O, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin və R.İbrahimbəyovun yubileyləri zamanı demişdi:

"Əgər o illər – 60-70-ci illərdə Azərbaycanda dissident axtarsaydıq, onlar çox idi. Ən böyük dissident B.Vahabzadə idi. Hətta, mənim xatirimdədir,

mən Təhlükəsizlik Nazirliyində işləyən zaman onun həbs olunması məsələsi qoyulmuşdu. Yaxud da ki, X.Rza ən böyük dissidentlərdən biri idi. Çünki onun əsərləri, o cümlədən, B.Vahabzadənin əsərləri həqiqəti deyirdi. Amma bu həqiqət ovaxtkı kommunist ideologiyasına zidd idi. Və buna görə də onlar dissident idilər. Ancaq biz X.Rzanı da qoruduq, saxladıq" (28 aralıq 1989-cu il tarixli gündəliyindən).

Fikrimizcə, Xəlil Rzanın dissidentliyi siyasi amillərin nəticəsi deyildi. O, siyasi cəhətdən yox, ideoloji, ədəbi olaraq dissident olmuşdur. Xəlil Rza siyasi təqiblər üzündən gedib xaricdə də yaşamamışdır. Onun Türkiyəyə, Orta Asiyaya, Rusiyaya, Pribaltikaya da gedişlərinin heç biri siyasi amillərlə bağlı deyildi. Onun Özbəkistana səfərləri də elmi yaradıcılıqla bağlı idi. Xəlil Rza "Azərbaycan-Özbəkistan ədəbi əlaqələri və Məqsud Şeyxzadənin bədii yaradıcılığı" mövzusunda doktorluq dissertasiyası yazırdı. Bu səbəbdən tez-tez M.Şeyxzadənin ailəsi, arxivi, kitabxanası ilə tanış olurdu, ədəbi materiallar toplayırdı.

Xəlil Rzanın təqib olunması da siyasi mövqe ilə bağlı deyildi. O, siyasi iş aparmırdı. Siyasi məfkurə, siyasi təşkilatlanma olan yerlərdə də mədəni, ideoloji mövqeyilə görünürdü. Bilik cəmiyyətinin xətti ilə bölgələrdə mühazirələr oxuyur, təşviqat işi aparırdı. Xəlil Rzanın "Çənlibel" təşkilatı ilə bağlılığı da siyasi təqib güdməmişdi. Bakı, Voronej, Lefortovo zindanlarına düşməsi də onun siyasi fəaliyyətindən, siyasi təqiblər güdməsindən irəli gəlməmişdi, siyasi təhriflərdən doğmuşdu. Əlbəttə, Xəlil Rzanı siyasi motivlərdən təcrid olunmuş şəkildə dəyərləndirmək də düzgün olmazdı.

Hətta X.Rza Sabirlə Mirzə Cəlil mövqeyini, birgəliyini siyasi amillə bərabər, ideoloji təhlilə cəlb etmişdi. Şairin M.Ə.Sabirə, M.Hadiyə, H.Cavidə, "Füyuzat"a, "Molla Nəsrəddin"ə münasibəti ideoloji əsasdaydı. Bunu şeirlə bərabər, elmi yaradıcılığında, memuarlarında da təbliğ edirdi. Müəllif yazırdı: "Biz redaktoru Əli bəy Hüseynzadə olan "Füyuzat"ın hər nömrəsini qızıla tutub qorumalıyıq, faksimilesini çıxarıb yenidən nəşr etməliyik. "Əkinçi"nin, "Molla Nəsrəddin"in daha yüksək mərhələsi kimi dəyərləndirməliyik. Çünki "Füyuzat" yalnız çar istibdadına qarşı deyil, həm də eyni qeyrətlə sultan Türkiyəsi istibdadına qarşı çarpışmışdır. Hazırda Azərbaycan "komprador ziyalıların", əslində, ziyasızların böyük bir dəstəsi iş başındadır. Komprador ziyalıların ayağı burda, başı ordadır, başı özgələrin qoltuğundadır. Komprador ziyalı xalqın dilini də, məniyyətini də, adət və gələnlərini də hər gün satır" (Sentyabr 1985-ci il tarixli gündəliyindən).

X.Rza Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" şeirinin yazılma səbəbləri və milli məziyyətlərini ana dilinə münasibət baxımından dəyərləndirmişdi. Şəhriyar xəstə olanda anası ona baş çəkməyə getmiş, farsca yazılarından heç nə başa düşmədiyini söyləmiş, ona doğma kənd, təbiət və insanlarla bağlı xatirələr danışmışdı. "Bunlar Şəhriyarın ürəyində gizli-gizli qayanayan vətən çeşmələrinin gözünü açmış və belə misilsiz səmimiyyət

nümunəsi olan bir əsərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır" (Sentyabr 1985-ci il tarixli gündəliyindən).

Yenə sual doğur: Xəlil Rza məsləkində, əqidəsində, vətəndaşlığında ictimai xadim idi, yoxsa ictimai-siyasi xadim? Şübhəsiz, burada ictimai xadim keyfiyyətləri daha çox önəmlidir. Baxmayaraq ki, rəsmi dairələrdəki yazılarda, habelə, bizim yazılarımızda Xəlil Rzanın həm də ictimai-siyasi xadim olması da qeyd olunmuşdur. Təbii ki, bunda da bir əsas vardır. Lakin Xəlil Rza, məsələn, Türkiyənin vətəndaş şairi, ictimai-siyasi xadimi Nazim Hikmət kimi bir yol götürməmişdi. O, sovet quruluşunun əleyhinə işləməyib. SSRİ imperiyasına qarşı olmayıb – siyasi təqiblər güdməyib. Siyasi partiyalarda da, təşkilatlarda da olmayıb (Sov.İKP üzvlüyü istisnadır). Xəlil Rza siyasi qəzet buraxmayıb, siyasi orqanların üzvü də olmayıb. AXC-nin, Müsavatın da üzvü deyildi. Bunlar barəsində şairin həyat yoldaşı mərhum Firəngiz xanım da bir söz deməmişdi. Xəlil Rza xalq hərəkatçısı idi. Onun hərəkatçılığı ideoloji, mədəni səciyyəli idi. O, Azərbaycanın bütövlüyünü siyasi yox, mənəvi olaraq təbliğ edirdi. Onun Lefortovo zindanlarına gedib çıxmağında ideoloji ilə bərabər, siyasi amillər də var idi. Çünki 1980-ci illərin axırları, 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizə gedirdi. Xəlil Rza isə ictimai-siyasi hərəkatda öndə idi, səfərbər idi. Xalq içərisində geniş iş aparırdı, nüfuz sahibi idi, xalqı səfərbər edirdi, milli mücadilə aparırdı. Siyasi strukturların ermənilərdən təmizlənməsi, məmləkətdən qovulması, millətlərarası münasibətlər sahəsində gərgin iş aparırdı, mitinqlər, piketlər, tətillər təşkil edirdi. Xəlil Rza millətlərarası münasibətlərin pozulmasında, milli ədavətin qızışdırılmasında ittiham olunurdu. (Sentyabr 1985-ci il tarixli gündəliyindən). Bu səbəbdən Lefortovo zindanına salınmış, xalqın, ziyalıların, Yazıçılar Birliyi və "Xəlil Rzanı Müdafiə Komitəsi"nin tələbi ilə azadlığa buraxılmışdı. Xəlil Rza xalq deputatlığına namizəd idi. Seçkilərdə yüksək səs toplamışdı. Lakin hakim dairələr onun rəsmən deputat olmasına imkan verməmişdilər, sənədləri saxtalaşdırmışdılar (Sentyabr 1985-ci il tarixli gündəliyindən). Xəlil Rzanın ictimai fəaliyyətinin əsasında siyasi amillər də, təbii ki, var idi. Lakin bu, siyasi meyillərlə bağlı deyildi, ideoloji fəaliyyətdən yaranmışdı.

Xəlil Rza Ulutürkün adı Azərbaycanın milli azadlıq hərəkatı tarixi ilə möhkəm bağlıdır. Həmin hərəkatın bədii ifadəsi onun yaradıcılığında da güclüdür. Xəlil Rza poeziyası birdən-birə kamala dolmamış, çətin təkamül yolu keçmişdir. Bu səbəbdən də sənətkarın yaradıcılığında ictimai-siyasi lirikanın keçib gəldiyi yola və poetik xüsusiyyətlərə diqqət yetirmək zərurəti vardır.

Xəlil Rza Ulutürkün yaradıcılığında milli özünüdərk mənəbə və qaynaqları şairin milli mənlik şüur və məfkurəsidir, – Azərbaycançılıq məfkurəsi, İstiqlal məfkurəsi, Türkçülük məfkurəsi, Vətəncilik məfkurəsi və Xalqçılıq məfkurəsidir.

“YADDAŞIM QAVAL DAŞI”

Şeirin yaddaşı, yaddaşın şeiri...

“Poeziyanı və təbiəti, ikisini də yalnız bir yerdə sevmək və bir yerdə rədd etmək mümkündür”. Yaşar Qarayev

Ən qədim çağlarda insan duyğu və düşüncələrini, xəyal və fikirlərini şeirə bənzər səs qəlibləri ilə ifadə edib və bu işdə təbiət duyumu onlara yol göstərüb. Şeir həm də insanlığın öz təcrübəsini ötürmə şəklidir, əsrlər boyunca insanlıq özünün ən maraqlı əsərlərini yazılı istinadlar olmadan məhz şeir vasitəsilə nəsillərdən nəsillərə ötürə bilib. Şeirdə bəşəriyyətin yaddaşı yaşayır, bu yanaşma “šeirin yaddaşı” anlayışının məzmununu doldurur. Lakin, şeir və yaddaş arasındakı münasibət mürəkkəb və çoxşaxəlidir. İnsan oğlunun yaddaşı da şeir qədər sirli, anlaşılmaz, qəliz və ecazkar, unutmaq və xatırlamaq kimi əks qütblərə söykənir. Şeir də öz mövqeyində yaddaşın ecazkar dünyasını aşkara çıxaran güclü vasitədir, yaddaş şeirdə mətnləşə bilər, bu zaman isə “yaddaşın şeiri” anlayışı ortaya çıxır.

İzdən Səsəcən

“Ömrün qoşa izi”, “Ayrılıqdan sonra çəkilmiş şəkillər”, “Tanırımla söhbət”, “Sizi sevən Sərdaram”, “Səsində ay işığı var”, “Uzun incə bir yol varmış”, “Səsin xiffəti” adlı kitabların müəllifi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, şair, telejurnalist, publisist Telli Pənahqızının “Yaddaşım qaval daşı” kitabının şeir və yaddaş üzərindən təhlilinə sövq edən amil adın özüdür. Bədii mətnlərin təhlilində ad, sərlövhə, titul önəmli məqamdır və təhlilin nəticəsinə təsir edir, yekun rəyin formalaşmasında məsuliyyət daşıyır. İstənilən əsərin adı, mündəricatı, mətnin sərlövhəsi, ön və son söz, hətta titul vərəqlərindəki illüstrasiyalar mətnin anlaşılmasında bilavasitə iştirak edirlər. “Yaddaşım qaval daşı” kitabında avtoqrafik elementlər (“Müəllifdən” adlı hissə, “Mən

kiməm” şeiri ilə özünü təqdimat, şeirlərin müəyyən ardıcılıqda düzümü, bölgüsü və s.) və alloqrafik elementlər (Mustafa Çəmənlinin, Elçinin, Mövlud Süleymanlının, Vahid Əzizin, Rəhman Babaxanlının, İsmayıl Vəliyevin “sözləri”, nəşriyyatın annotasiyası, Gündüz Ağayevin illüstrasiyaları və s.) mətnin təhlilinə müdaxilə edən, oxucunun mətnin içində və çölündə necə hərəkət etməsinə istiqamət verən paratekstual elementlərdir.

“Yaddaşım qaval daşı” şeirlər kitabının adı oxucuda ciddi maraq yaradır, elə astanadaca onu eyni anda iki istiqamətə yönəldir, yaddaşa və qaval daşına. “Yaddaş” sözünün mənsubiyyət şəkilçisi ilə işlənməsinin qabartdığı fərdilik duyğusu ilə qaval daşının ümummilli koloriti, ortağ keçmişə sorğu göndərməsi arasındakı semantik razılıq (bəlkə də ziddiyyət) oxucuya bir yol trayektoriyası cızır. Kitabın ön sözündə müəllifin qonaqpərvərliklə dəvət etdiyi – “poeziya dünyasının sirli-möcüzəli və ətirli gülşəninə birgə səyahətə” – oxucu qulağına uzaqdan gələn qaval daşının səsinin müşayiəti ilə başlayır.

“Qaval daşının səsi Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin, keçmişimizin səsidir. Bu səsi heç bir musiqi alətindən almaq mümkün deyil, bu səs yalnız qavaldaşına məxsusdur”. Bunu bilən oxucunu ilk məqamda bir sual düşündürür: lirik Mənin yaddaşının qaval daşı şəklində metaforik ifadəsinə səbəb nədir? Öz sualına dərhal cavab tapmaq istəyilə kitabın içindəki eyni adlı şeiri mündəricatdan vərəqləyib tapır:

***Yuxu yorğanımı çəkdim üstümə,
Fikir yastığına atdım başımı.
Bu gecə həsrətin durub qəsdimə,
Bu gecə yaddaşım qaval daşıldı.***

***...Sıxıb gözlərimi gəzirəm yuxu,
Gözümü göynədir gözümün yaşı,
Dolub ürəyimə qəfil bir qorxu.
Bu gecə yaddaşım sərt qaval daşı (s.258).***

Şeirin intonasiasına narahatlıq duyğusu, gecənin sükutunu pozan, lirik Mənin eşitdiyi səsin yaratdığı gərgin bir ovqat hakimdir. Yaddaşın dərinliklərində kök salmış acı, kədərli və dərin bir həsrət tərənnüm olunur. Lirik Mənin zehni və hissi dünyasında gerçəklə xəyalın sərhədləri silinir, yaddaşın yuxu (irreal olan) və gerçək (real olan) arasında aldatmaca oyunlarının içində düşüncənin dolaşdığı qaranlıq, kölgəli dolanbaclar sözə – kəlməyə – işarəyə bürünür. Yaddaşdan gələn bu təlatümlü ab-hava, gərgin notlar şeirdə qaval daşının səsinə bənzədilir, yavaş-yavaş başlayan bu səsin ritmi getdikcə sərtləşir, bu da ruhi üzüntünün tədricən sarsıntıya dönüşməsinə, artan psixoloji gərginliyi ifadə edir. Yaddaşın qaval daşı şəklində metaforikləşməsi, bu şeirdə təkan verən simvolik – semantik niyyət daha çox beynin içində susmaq bilməyən səsləri ifadə etməklə bağlı olur.

Musiqişünaslıqda qavaldaş tipli alətlərə “lito fonlar” deyilir. Azərbaycanın ən qədim musiqi aləti olan qaval daşı yastı əhəng daş parçasından ibarətdir. Bu əhəng daşının içində müxtəlif ölçülü çaqqanaqlar var. Qavaldaşın içərisində olan çaqqanaqların sıxlığından asılı olaraq onun müxtəlif nöqtələrini döyəcləyəndə fərqli səslər alınır. Belə ki, çaqqanaqların, yəni balıqqulaqlarının içərisində boşluq və məsamələr olduğu üçün daşlardan müxtəlif tonlu səslər çıxır.

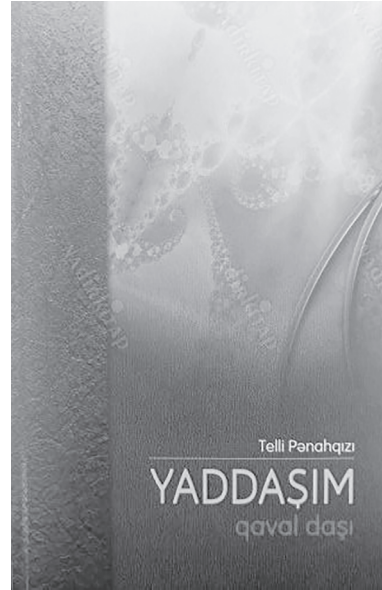
Müəllifin tapıntısı – lirik Mənin psixoloji gərginliyini və həyəcanını “qaval daşı ritmi”ndə ifadə etməsi oxucunun aldığı impuls - siqnalları yönləndirir. Bu ritm şeirin duyğulara yönələn təzyiqedici gücünü daha da qüvvətləndirir, şeirdən gələn informasiya əvvəlcə hisslərin mənəgənəsinə düşür, oxucu və şair arasında empatiya və simpatiya münasibətləri qurulur. Ardınca, oxucunun hisslər dünyasında baş verən qəfil çaxnaşmanı sakitləşdirmək, izah etmək və bu barədə düşünmək mərhələsi başlayır. Bu məqamda şeirin intellektual bünövrəsi yoxlanılır, formanın möhkəmliyi və semantikanın dayanıqlılığı sorğulanır. Və başqa suallar ortaya çıxır: Kitabın adını daşımaq məsuliyyəti niyə məhz bu şeirə yüklənib? Şairin niyyəti və məqsədi varmı? Kitabdakı digər şeirləri bu ad altında birləşdirən nədir? Bu sadəcə bir təsədüfdür mü?

Bu suallara cavab tapmaq üçün oxucu əvvəle qayıtmalı, ən birinci şeirdən başlayaraq kitab boyunca təfərrüatlarla dolu bir səyahətə çıxmalıdır. Kitabda şeirlər dörd ana başlığa bölünüb: “Çəkmə gözlərini gözümdən, Vətən, Yoxsa kor olaram, bimar olaram”; “Əl vurmaq olmur ki, közsən, vay, dünya, Ən dəqiq tərəzi, gözsən ay dünya...”; “O qədər mən sənə yalvarmışam ki, əlim dərgahına uzalı qalıb...”; “Ay işığında yazılmış məktub: “Biz ayrılsaq, nə itirər bu dünya?”. Başlıqlara görə şeirlərin paylanması müxtəlifdir, ən böyük hissə sonuncudur. Təbii ki, şeirlərin bu şəkildə bölgü və tərtibatında, müxtəlif illərdə və zamanlarda yazılmış ayrı-ayrı mətnlərin hər hansı bir sistemə salınması, səliqəsi və təsnifatının arxasında dayanan müəllif niyyəti var. Şair öz yaradıcılığının bəhrəsini “mündəricatlaşdırıb” təqdim etməklə, əslində oxucunun hərəkət edəcəyi bir xəritə cızır, poetikləşmiş zehni informasiyanın, kəşf etmənin yollarını “sezdirir”.

Əslində, şeir oxumaq müəllifin zehni dolanbaclarında gəzməyə bənzəyir. Telli Pənahqızı da oxucunu yaddaşının əzəmətli və qırxotaqlı qəsrinə səyahətə dəvət edir və bu zaman hər bir şeir öz şərhi ilə birlikdə bu otaqların kilidli qapılarının “açarlar”ına çevrilir. Açarları tapmaq üçün isə şeirlərdəki poetik kodlaşmanı – metaforik oyunları çözmək lazımdır. Oxu prosesində lirik estetika və metaforik oyunlarda pərdələnən anamlar üzə çıxdıqca müəllif bölgüsünün təsadüfi səciyyə daşmadığı bəlli olur. Şeirlərin səthindəki metaforik dili çözdükcə bölgüdəki semantik yaxınlıq dərinləşir və möhkəmlənir. Qaval daşı ritmi ilə başlayan yaddaş səyahətində ilk açılan qapı kollektiv yaddaşın – milli hafizənin, növbəti qapı isə ümumbəşəri yaddaşın qapısına çevrilir.

“Ağrılı yaddaşdı Vətən...”

Yuxarıda qeyd etmişdik: insan yaddaşı sirli-sehirli aləmdir, çoxqatlı, çoxlaylı struktura malikdir. İnsan yaddaşında tək-cə özünə aid, fərdi olanı mühafizə etmir, eyni zamanda genetik (bioloji) və mədəni keçmişinə, özündən əvvəlki nəsillərin təcrübəsinə, yaşadığı mühitin zaman və məkan koordinatlarına, ortaqların dəyərlərə yaddaşının qutularında yer ayırır. İnsan yaddaşını itirsə, özünü itirir. Yaşar Qarayev yazır: “Fərariliyin ən bədnamı - əcdaddan üz çevirməkdir, kökdən, mənşədən, “mən”dən uzaq düşməkdir, milli hafizədə, mənəvi yaddaşda (yəni əsəbdə, qanda və gendə!) skleroz olmaqdır. Yaddaşı olmayan ədəbiyyat – yalnız yaddaşı olmayan xalqın nəсібidir, siması olmayanın tarixi taleyi, zəti və nəsli, əsli və nəcabəti olmayanın alın yazısıdır. Üfüq, səma, göy - daş saxlamadığı kimi, mənəvi və əxlaqi boşluq da yaddaş saxlamır... Əsl, həqiqi, böyük poeziya – ümumbəşəri yaddaşdır”.

Telli Pənahqızı zəhnən və ruhən doğulduğu, yetişdiyi coğrafiyaya bağlıdır. Milli kimliyini, əqidəsini və vətəndaş təəssübkeşliyini poeziyanın metaforik dilində Vətənin “boz səhrasında bulaq”, “torpağında tikan”, “dağ-daşında ilan”, “gözlərində çıraq” olmaq istəyi ilə kodlaşdırır. Vətən – şairin poeziyasında “bağrında tonqal yanan”, “min dəfə ölüb dirilən”, “düş-mən gözüne ox”, “gözümüzdə yaş” deyimləri ilə modelleşir. Yaddaşına kök salmış vətəndaşlıq şüuru və təəssübkeşliyi şeirinin ruhuna, dilinə hakim olur.

İngilis şairi Tomas Sternz Eliot yazır: “Şeir ən milli sənət növüdür, çünki, bir milləti başqa millət kimi düşündürmək asandır, amma bir milləti başqa bir millət kimi hiss etdirmək qəliz məsələdir .

Şeir insanın öz yaşamını dilin dünyasında semantik bir bütövə döndürürkən, əslində, milli kimliyini, varlığını da səs və yazıya köçürür. Lirik fərdin dili yaşadığı və ya məxsus olduğu topluma aiddir, kollektivdir, çünki, dil özü ictimai hadisədir. Telli Pənahqızının şeirləri üçün seçdiyi forma da millidir, heca vəzninin imkanları ilə müəllifin yaradıcı mövqeyi bir-birini tamamlayır. Bu şeirlərdən bayatının həzin və kədərli ritorikası, gəraylının çağırış pafosu, qoşmanın ahəngdar intonasiyası axıb gəlir, bu axıntı alt qatda şeirin kollektiv yaddaşını – janrın genetikasını oyadır. Bu zaman kollektiv yaddaşın qapısı ikitaylı – məzmunca və formaca oxucunun üzünə açılır.

“Çəkmə gözlərini gözümdən, Vətən, Yoxsa kor olaram, bimar olaram” bölümündə yer alan, təxminən 20-yə yaxın şeirin düzülüşünə qəribə bir di-

namika hakimdir. Vətən və vətəndaş məsuliyyəti, fəxarət və günahkarlıq duyğusu, heyranlıq və təəssübkeşlik paradokslarında dolaşan poetik təxəyyül kollektiv yaddaşın zədələrindən formalaşan bir xətt – ayrılıqla başlayan, həsrətlə davam edən və vüsala ümidlə bitən xətt üzrə hərəkət edir. Vedi, Xocalı, Ağrı, Laçın, Şuşa, Kəlbəcər, Qarabağ, Xarıbülbül və s. kimi oxucuya tanış kod – adlar milli hafizənin travmalarının (Birinci Qarabağ müharibəsi, Xocalı faciəsi) eksplisit (açıq) işarələridir və "Vətən" tərəfi göstərir. Şeirlərin metaforik qatında sönmüş ocağın külü, viranə bağçanın gülü, kibrit qutusunda sonuncu çöp, doğma eldə qərib, sahibsiz qəbir, biçarə yurdun tifili, Vətənin küncü, tili, daşı şəklində kodlaşan travmanı implisit (gizli) formada əks etdirən işarələr isə "vətəndaş" tərəflə bağlıdır:

**– Vətən! – deyib hayqırdıq, vətəndaşın olmadıq,
Canın oda qalandı, can yoldaşın olmadıq.
Düşməne atılası, Vətən, daşın olmadıq,
Bizi bağışlama, Vətən, ay Vətən!**

Və ya:

**Yurda Ana dedik, Vətən söylədik,
O bizi böyütdü, bəs biz neylədik?**

**Nə fərli övladam, nə də vətəndaş,
Sən gözüm, kirpiyim, mən olmadım qaş,
Anamsan, atamsan, bacımsan qardaş,
Sənsiz bir sahibsiz məzar olaram.**

Xalq yazıçısı Elçinin də dedi ki kimi, "Telli xanımın yaradıcılığında bir tərəfdən lokal mənəvi dünya, o biri tərəfdən vətəndaş düşüncəsinin, ictimai problemlərə müdaxilənin üzvi bir vəhdəti var. Xüsusən də erməni təcavüzü, torpaqlarımızın istilasına və bundan doğan ağrı-acı, milli pərişanlıq onu sızır..."

Əvvəlcə yaddaşın özünü sorğuya çəkməsi baş tutur, milli hafizədə ittiham kürsüsü qurulur. Sonra isə yaddaşın milli pərişanlığından yaranan sıxıntı uzandıqca həsrətə dönüşür, nisgilə köklənir:

**Qarabağda qara baxdım
Qar olmadı qara baxtım.
Əlim yetməz yara... baxtım,
Bu nə sitəm, bu nə nisgil?
Yarın xardı, yarın bülbül .**

Yaddaşın həsrət pıçıltıları küskün qartal, nakam qaranquş, sönmüş ocağın külü, sahibsiz məzar, başı kəsilmiş ağac poetizmlərində metaforikləşir, mənalanır. Bu şeirlərdə doğma elə qərib olmağın körüklədiyi acı kədər və pessimist ovqatın içindən qəfil ümid işıqları boylanır. Vətənin daşına, torpağına, çayına, bulağına, çınqılına, qumuna, tozuna, zərrəsinə qovuşmaq istəyi və ümidi "Cəngi"nin çağırışı pafosunda inama köklənir. Şair milli

qürurunu qidalandıran şanlı keçmişə xatırlayır, xatırladır, azadlığın gələcəyinə, ayrılığın bitəcəyinə və Vətənə qovuşacağına ürəkdən inanır:

***Başım cəllad kötüyündə
Üzüm günəşə sarı.
Dan yeri söküləydi,
Boylanaydı günəş barı!***

***Qalx, Qələbə – söylə, canım millətm!
Cihad paltarını gey məmləkətim!***

İsmayıl Vəliyevin fikrində “İnsanlıq, Vətəndaşlıq, Övladlıq, Ziyalılıq borcunu qaytarmaq arzusuyla sözə söykənən, sözə arxalanan” Telli Pənahqızının şeirlərində nə qədər dərin intuisiyaya və sarsılmaz əqidəyə sahib olduğunu görürük. Çünki, bu şeirlərin yazılmasından düz yeddi il sonra “Qələbə” sədası şairin Vətəninə günəş kimi doğacaq, ümidləri gerçəkləşəcək, arzuları çin olacaq.

Şairin dərin və həssas öngörücülüüyünün qaynağı isə İncədir. Bunu kitabın üçüncü bölümündə şairin yaddaşının Tanrı dərgahına açılan qapılarından keçərkən görərik.

***“İnsan özü boyda təklənmiş ada...”
“Bağışla bəndəni, Tanrım, bağışla....”***

“Əl vurmaq olmur ki, közsən, vay, dünya, Ən dəqiq tərəzi, gözsən, ay dünya” başlıqlı bölümə yer alan şeirlərin (35 şeir) məzmunları dünya və insan, həqiqət və yalan, xeyir və şər, haqq və nəhaq konseptlərinin bir-birində əriməsindən törəyir. Əbədi zaman və fani ömür arasındakı daimi çəkişmədən qaynaqlanan suallara cavablar verilir, dərin mühakimələr poeziyanın estetik müstəvisində bədii dəyər qazanır. Doğrudan da, “İnsan kamalı yeni hüdudlar fəth etdikcə sürət çoxalır, zaman ləngiyir, kainat böyüyür və genişlənir”. Hüdudları böyümüş kainat – əngin kosmos və onun kiçik bir zərrəsi olan insan yol və yolçu modelində üz-üzə, yan-yana gətirilir:

***“Dünya min illərdir payı-piyada,
Yol gedir, mənzili varammır başa.
İnsan özü boyda təklənmiş ada,
Hər ada bir nağıl, özgə tamaşa.”***

Şeirlərdə insan yaddaşının sonsuz kainatın fonundakı çəkisi daşın dağla, dənin dəyirmanla, onun xəlbirlə, çörəyin təndirlə münasibətində ölçülür. İnsan dünyanın – yaşamın, həyatın ritmik dinamikasının içində, əslində, çıxılmaz vəziyyətdədir, özünü əbədləşdirmək istəyi ilə yaranan imkansızlıq insan həyatının ən böyük konfliktidir.

Şairə görə, həyat insana əmanət edilib, bu əmanətlə necə davranacağı onun taleyini müəyyənləşdirir. Həyat insanın özüdür, psixoloji və mənəvi təcrübəsinin yaşam şəklində görüntüyə bürünməsidir. Yaşamaq bədən və ruhun birlikdə varoluşudur. İnsan dünyanın nəhəng və əzəmətli yaddaşının – bəşəriyyətin təcrübəsinin bir zərrəsidir, kiçik parçasıdır. Telli Pənahqızının şeirlərində dünya kəlməsi təkcə həyatı, mühiti modelləşdirmir,

insanın dünya ilə bağlarını, bu günlə olan narahatlığını, gələcəyə dair əndişəsini ifadə edir. Əbədi dünya və fani insan arasındakı qarşıdurma, antitezalar – bədii təzadlar vasitəsilə şeirlərin poetik atmosferinə yayılır:

***Zaman da onun, aman da,
Yaxşı da qonaq, yaman da.
Boğulsa, əli samanda
Dünyanın....***

Milyonlarla insanın yuvası olan dünya gündüzü-gecəsi, yazı-payızı, ağı-qarası, balı-zəhəri, acısı-şirini, şahı-nökəri, beşiyi-məzarı, gülü-tikanı, bahası-ucuzu, yaxşısı-yamanı, mərdi-namərdi, – bir sözlə, bütün ziddiyyətli yətləri ilə bu şeirlərdə tərənnüm edilir.

“Dünya, bir gün düzəlməsən, Yolundan düşüb gedəcəm” misralarına hörülmüş düşüncə isə oxucunu irfani aləmə - fani və əbədi dünya haqqında Şərqin minillik təcrübəsinə yönəldir. “O qədər mən sənə yalvarmışam ki, Əlim dərğahına uzalı qalıb...” adlanan bölmədə yer alan şeirlər (15 şeir) məhz bu yanaşmanı ifadə edir.

İnsan dünya təcrübəsində, həyat və yaşam mücadiləsində qazandıqlarını, eləcə də itirdiklərini bir-bir yaddaşının arxivində toplamaqla öz kimliyiniilmə-ilmə toxuyur. İnsanın kimlik xarakteristikası isə “Mən kiməm?” sualına verilən cavablardadır. Telli Pənahqızı isə bu sualı kitabın elə girişində vermişdi.

***Yaşadım ömrümü mərdü-mərdanə,
Gördüyüm işlər də zərif, şəhanə.
Bir ömür Tanrının, deyim daha nə...
Bu gerçək dünyanın, yalan dünyanın,
Məni kirlətməyə gücü çatmadı***

Dünya maddi və cismani olan hər şeyi ilə birgə tərk ediləcək yerə çevrilir, xilas yolu mənəvi – ruhani yaşamda görülür. “Yarpağın budağa, torpağın dağa, o dağın bu dağa asi olduğu” dünyada çarəsiz qalan insan imdadı Tanrıda görünür, ona sığınır və şair “Haqqa köləlik – Azadlıqdır” düsturunu bəşəriyyətin çarəsi kimi qəbul edir.

“Yaxşı ki, yaddaşın xatirəsi var”

Mövlud Süleymanlı Telli Pənahqızının yaradıcılığını iki sözlə belə ifadə edir: “hisslərin poeziyası...”.

İnsanın hiss və duyğularının təcrübəsi yaddaşımızda bizdən asılı olma-yaraq özünə yer edir, kök salır. Marsel Prust fenomenində də olduğu kimi, bəzən bir qoxu, bir toxunuş, bir səs o depolanmış yaddaş silikləyib oyatmağa yetir. İnsan hissələrinin ən ülvisi isə sevgidir: dünyaya, Tanrıya, insanlara, bütün canlılara və s.

Ədəbiyyatın, şeiriyyətin əsas qaynaqlarından biri Eşqdır. Telli Pənahqızının lirik yaradıcılığında eşq əsas xətt kimi keçir. Onun lirik qəhrəmanı sevgi doludur: bu sevgi bəzən sakit, bəzən təlatümlü, bəzən zərif, bəzən

çılğın şəkildə öz təcəssümünü tapır. Onun lirik qəhrəmanı daxilən dramatikdir, ağılın məntiqi ilə eşqin kortəbiiyi arasında çəkişmədədir.

Bu şeirlər özündə qəlbdən, ruhdan, candan gələnlərin yaddaşını cəmləşdirib sevgiliyə ünvanlandığı məktublardır. Şairin lirikasında məhəbbət – heyrət, qüdrət, nifrət, xiffət, həsrət, qüvvət, lənət, minnət, töhmət, ülfət, niyyət, qismət, möhnət, zillət, qürbət qafiyələrinin yaratdığı çoxmənalılıqda izah olunur.

Sevdanın rəngi qaradır - lirik qəhrəman özünü bu sevdanın közü, göz yaşı, külü, bağıryanıq gülü hesab edir. Ayrılıq, xəyanət, nakam sevgi, nakam arzular motivləşir, ayrılıq məqamında “Böyüməmiş bir qız uşağı” qalır. Ayrılıq sevgini öldürmür, daha da şiddətləndirir. Bu qız uşağınının içində isə bir çocuq ölür, hər gecə içində qəbir qazılır, yaddaşı sızıldayır. Özünü karvansız sarban, saralmış orman, yuvasız quş kimi hiss edir. Oxucu bu sətirlərdə – özündən əvvəl yaşamış və özündən sonra doğulacaq bütün qadınların – ayrılıq kədərini, iztirabını və əzabını dərk edir.

Lirik qəhrəman obrazı ikiqatlıdır, bir tərəfdən, olduqca həssas, nəvazişə möhtac zərif bir qadın, digər tərəfdən, bütün maneələri dəf etməyə hazır, bütün dünyaya meydan oxuyacaq qədər güclü şəxsiyyətə sahib biridir. Sevgisi nə qədər güclüdürsə, şəxsiyyətinin bütövlüyünə olan düşkünlüyü də o qədər sərtidir. Xəyanətin gora apardığını deyir, bağışlamır, ləyaqətini sevgisinə qurban vermir. Sevgi – sınaq, qonaq, yasaq, tuzaq olub onu incidir, əzab çəkir, ayrılığın acısını iliklərinə qədər yaşayır, bəzən “Mən hər gün səninlə vidalaşıram, sənin görüşünə gəlirəm hər gün” deyir. Bəzən “Qayıt” deyir, amma Ruhunun təmiz qalması üçün bu sevgini dərinlərdə basdırma və sərt şəkildə “Əlvida” da deyə bilər. Zamanla bu sevgini ağılın, qəlbin, gözün, ruhun tərəzisiində ölçür, dəyərləndirir, seviləndən ziyadə sevginin əhəmiyyətini, sevməyin bir sənət olduğunu öyrənir:

***Sevdim, “zəhər-zəqqum” dilini sevdim,
Əlim toxunmayan əlini sevdim.
Mən də sənə kimi “dəlini” sevdim,
Özümü sevməyə vaxtım qalmadı.***

Bu şeirlərin lirik dilində eşq “İki can, iki ruh və bir ehtiyac” şəklində modelləşir, bəşəri və metafizik qütbləri olan poetik hadisə kimi təqdim olunur. Gözlə görülən, toxunulan, minnət edilən, cismən sevilən, bəzən bəddualar edilən sevgili obrazı ilə Şərq ədəbiyyatının əlçatmaz, xəyali, metafizik Məşuq obrazı bir-biri ilə qərribə şəkildə birləşir. Belə ki, şeirləri oxuduqca sətirlərdən “cisminə yox, ruhuna susamışam”, “Mən yoxam, dünyadan çıx get, ay zalım”, “Məcnunluq havası hələ başımda”, “Qəlbimdə sən ola-ola tənhalığa alışırım” kimi, etiraflar boyanmağa başlayır. Bu etiraflar birləşib eşqin – Ruhun özünü tapmasındakı vasitəçiliyini, Ruhun dərinliklərinə gedən yolda isə eşqin istiqamətverici gücünü xatırladır:

***“Sən burax yaxamı, qoy çıxım gedim,
Gedim azadlığa qovuşum gedim,***

***Dönüm suya-selə qoy axım gedim,
Gedim o varlığa qovuşum, gedim”.***

Telli Pənahqızının düşüncəsində sevgi, eşq heç vaxt ölmür, yenidən fərqli şəkillərdə doğulur. Sevgi yaradıcılığa təkan verir, insanın dünya ilə münasibətinə, özünü və başqalarını tanımağına yol göstərir. Sevginin insana aşılacağı keyfiyyətlərin işığında peşmanlıq hissi yox olur:

***Bu kövrək dünyama, bu sərt dünyama,
Bu susqun dünyama, bu mərd dünyama,
Xaraba qoyduğun bu dərd dünyama,
Bir daha “xoş gəldin!” deyim, deməyim?***

Oxucu “Vətənin Tellisi”nin yaddaşından keçir, ocağının qızını, yurdunun övladını tanıyır. Yaddaşın “Dünyanın Tellisi”nə açılan qapısından daxil olub savaşı ruhlu dünya sakini ilə rastlaşır, metaforik dilin arxasında gizlənmiş yaddaşın sətirlərində dolaşaraq Ağılın insanlıq ləyaqəti haqqında manifestini oxuyur.

Sonrakı pillə “Tanrının Tellisi”nə aparır. Allahın layiqli bəndəsi, qulu olmağı özünə borc bilən, Tanrı işığından güc alan Qəlblə söhbət edir. “Yaddaşım qaval daşı” kitabında yolçuluqdakı ən çətin məqam isə bundan sonra başlayır. Nədənsə, oxucu özündə üzünə açılan sonuncu qapını “Tellinin Tellisi” (məhrəmiyyət dünyası) adlandırmaq cəsarəti görür.

“Ay işığında yazılmış məktub: Biz ayrılacaq, nə itirər bu dünya?” adlı təxminən 200-dən çox şeirin yer aldığı bölüm oxucunu Ruhun Eşqlə imtahanının yaddaşda yaratdığı cığırılarda, dərin cizgilərdə, aşkar və gizli ləpirlərin izində, bir sözlə, yaddaşın ən mərhəm dolanbaclarında səyahətə çıxarır. Şair “ürəyinin lap dərin qatlarında illər boyu hər kəsdən, hətta özündən belə gizli saxladığı mətləbləri” sirr ortağı hesab etdiyi oxucularla məhz bu hissədə bölüşür.

Beləliklə, oxucu bütün şeirlərin semantik tutumunu, simvolik anlamlarını, şeirlərdə deyilənləri, anladılanları, ötürülənləri bir-bir təhlil edib analiz apardıqca, lirizmin metaforik oyunlarının içində, poetikliyin ən həssas məqamlarında kodlanmış yaddaş dünyasına daxil olur. Və özü üçün aydınlaşdırır ki, Telli Pənahqızının “Yaddaşım qaval daşı” şeirlər kitabı “yaddaşın şeiri” konseptini dolduran poetik məntiqə əsaslanır. Kitabdakı bütün şeirlər birləşib yaddaşın lirik monoloquna çevrilir. Oxucu bu şeirlərdə poetikləşmiş, gizlənmiş, üstü bilərəkdən örtülmüş yaddaş dünyasına daxil olduqca, yaddaşın yaşı dərinləşir, bu dəfə qaval daşı təkcə səsi ilə deyil, qədimliyi, milliliyi və etnik kimliyi ilə şeirlərin izahında vasitəyə dönüşür. Şeir və yaddaşda – yaddaşın şeirləşməsinin poetik mexanizmi aşkarlanır.

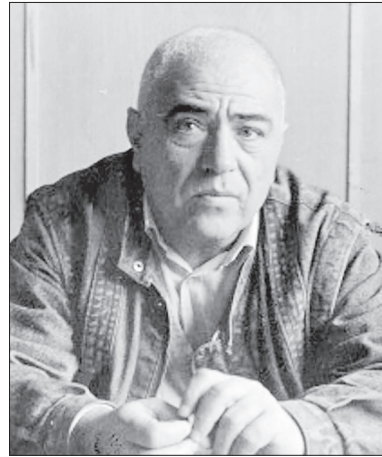

Sevinc KAZIMOVA

♦ Satira və yumor

Oktay ŞAMİL

AĞCAQANADLARIN SİMPOZİUMU

Yel başı tərپənmirdi. Cəhənnəm odu səpələnirdi bir ucdan... Təktük ürpəşən yarpaqlardan bilinirdi ki, həyat sönməyib. Dünya od tutub yanmağındaydı...

Hamı ilğımlı mürgülər qoynunda qan-tər-suyun içində itib-batırdı. Dünya qansız və qəddar qiyafədə qiyamət suru çalırdı. Ağcaqanadlar çabalayıb qalxır, fəvqəltəbii hikkəylə özünü toplayıb ələ almağa çalışırdı. Amma bu çabalar faydasız idi. Qanadları yanlarına düşürdü.

Çarəsiz halda axşamın sərinliyini gözləyirdi. Hava sınıandan sonra günün o biri yarısı başlanacaqdı...

Hərdən acıqlananda, acıq verəndə, ya bu yerdən o yerə qarğış tökəndə belə deyirdilər: "Səni görüm İlisuya düşəsən!" (Yəni, soyuğa düşüb qan axtara bilməyəsən...). Ya da eləcə kəsəsinə: "Səni görüm suya düşəsən!" – deyirdilər. Hünü, ağcaqanad, mığmığa, dıtdili ki suya düşdü, vəssalam... işi bitdi!..

– Belə də iş olar, – nəhayət, zırpı bir ağcaqanad hövllənib sözə başladı:

– Xaldandan vurub Mingəçevirdən çıxmışam. Bir ins-cins tapmamışam qanını soram. Ölkədə qan quruyub, qəhətə çıxıb elə bil. Deyilənə görə, dədə-baba zamanında necə də gözəlmiş dünya... Qurd qoyunla otlayırmış. Burdan vurub, ordan çıxırlarmış. Yalquzaqsayağı əllisini, yüzünü get yarala, heç kəsin də səmiri çıxmazmış, səninlə işi olmazmış. Amma indi çürük bir qana da sevinirik.

– Adamlarda indi can qalmayıb, o gördüyün baban ölüb!.. – Bunu yulğunun ikinci qanadındakı ağcaqanad söylədi. Düşərgə qaçqınlarından savayı bir nəfər belə gözə dəymir. Hamının evində kondisionerdi. Qaçqın qanı sormaقدan ağzımızın dadı qaçıb.

İndiki bu yerə heç bir görüş təyin edilməmişdi. Toplantı-iclas-simpozium-zad nəzərdə tutulmamışdı. Ağcaqanadlar vızıl-daşa-vızıl-daşa bir ucdan uçub gəlirdilər. O qədər hünü, dıtdili, mığmığa yığılmışdı, deyərdin burda böyük bir simpozium keçirilir.

Hamı da cin kimi görünürdü bu gövdəli ağacın kölgəliyində. Bircə fərqlə, cinlər gecə vaxtı yığılarmış, bunlar gündüzün günorta çağı yığılarmışdı.

Hərdən sözləri çəp gələndə, ya elə-belə sözləşəndə, “Sən hünüsən, get tayını tap!” – deyirdi çəyirgə misallı ağcaqanadlar. “Sənin ağcaqanad olmağına hələ çox var. Bu yerə səni göndərəndədi günah!..”. “Bu yerə”, yəni, paytaxta, başkəndə!

Yeri gəlmişkən, hünülər, dıtdililər kompleks ölçü-biçidə, vələduznalıqda heç də paytaxt ağcaqanadlarından geri qalmırdılar. Təkcə diqqətlə baxanda sezərdin bu ağcaqanad bir özgə rəngdədi, qanad yelpiyi qızıla çalır, başları isə girdə görünür..

Bu biri ağcaqanadların neştərləri iti, uzun, başları ilan başı kimi sivri, rənglərisə açıq yaşıl çalır, birbaşa zəhərdən xəbər verirdi..

– Ağdaş-Göyçay-Ucarda da kondisionerli evlər çoxdu.

Onun halsızlığı hələ davam edirdi, amma ürəyi dolu idi:

– Biz Ağdaş-Göyçay-Ucar ağcaqanadları Yevlaxa həmişə həsədlə baxmışıq. Fikirləşmişik, yüz minə yaxın əhalisi olan bu şəhərdə hansı qanı istəsən tapa bilərsən. Çünki böyükdü, dəmir yolu qovşağıdı. Bir bu qədər iri idarə-müəssisələr, bəlkə, heç Gəncədə də yoxdu. Gündə on min nəfər girir, on mini çıxır. Bapbalaca Ağdaşda, ya Ucarda balaca mehmanxanadan savayı heç nə yoxdu.

Deşikdən keçib görürük hamı acdı, uzanıb. Qan adında heç nələri yoxdu. Sonra vızıl-daşib veyillənir, çıxıb üz tuturuq Ləkiyə-Şəkiyə-Bəkiyə... Ağzımız hara düşdü ora...

Bu səs lap axırıncı cərgəyə qonmuş ağcaqanadın səsiydi. Hacıqabuldan gəlmişdi. Hamı çevrilib səs gələn tərəfə baxdı:

– Elə evlər var, kondisioneri öz yerində, hələ əlavə miçətikən də qurulub. Lap nağıllardakı kimi “canı cana” yetirmək üçün maneələr aşmalısan. Miçətikənə girmək gəlin gərdəyinə girmək kimi bir şeydi.

Gün günortadan dönməyindəydi, hünülər, ağcaqanadlar, dıtdililər bir ucdan gəlməyində, ağızlar qızıışmağında... Topa hünü sürüləri hərdən bulud şəklində tökülüşürdü yulğunluğa, biyanlığa. Kürdə və Kür boyu uzanıb gedən bataqlıqlarda yetişmiş ağcaqanadlar daha ətli-qanlı-canlı, əndamlı görünürdülər. Onlar qonanda biyanın bir tərəfi az qala yatır, yer süpürürdü.

Hamı neştəri qanla süslənmiş ağcaqanada tərəf çevrilib baxdı. Onun qızılı qanadları hələ də səsinə uyğun titrəməyindəydi:

– Mənə bir heyləsi Mingəçevirdə rast düşüb. Neştəri sancdım, dik atıldı. Sıyrılib vızıltı ilə deşikdən çıxdım.

Yerdən səs:

– Qan tapmadun o boyda regionda, durub Mingəçevirə getdün, ya tamahın güc gəldi?! Bakının avtobus sürücüsü deyilsən tamah gücünə marşrutdan çıxıb “levi”, “samavolkaya” yollanasan.

Qoca ağcaqanad bu beçəbalanın təcrübəsiz olduğunu lap birinci kəlmədən sezmişdi. Sifəti vaxtsız codlaşmış, qan həsrətlisi kimi yanıb-yaxılıb-qırışmış, saralıb-solmuşdu. Xətrinə dəymədi.

– Qansoranların qanı bu qədər keyfiyyətsiz olurmuş, bilməzdim. Biri vardı, teyxa sümük... Deməzdin də ölkə sərvətlərini bu adam sorur. Qanı su, özü də axırıncı qrupdan...

Aralıda başqa bir ağcaqanad topası göründü. Qara bulud şəklində dövrə vurub yaxına gəldilər. Demə, söhbəti onlar da eşidirmiş.

– Xəbəriniz var, – dedi. – Haram yeyənlərin hamısının qanı irin qismindədi. Haramlığı az olan qanlar su kimi dolanır bədəndə. Elə ki çoxaldı, qatılaşıb irinə çevrilir.

– Bə nədi, görmürsən ağcaqanadlar aclıq çəkir. Hansı qanı da yoxlayırsan, gedib çıxır irin-qana.

Dəli bir ditdili fırlanıb bir neçə dövrə vurandan sonra sözə başladı: – Ağcaqanadlar aclıq çəkir deyirsən. Gəlin onda öz aramızda belə bir eksperiment aparaq – dedi. Ağcaqanad ağcaqanadın qanını sorsun (gülür). Bə nədi?! Bu eksperiment dünyanın heç yerində aparılmayıb. Ginnes kitabına düşərik vallah. Heç kəsin də ağına gəlməz, ağcaqanad ağcaqanadın qanını sorar.

Başqa birisi:

– İyrənc qanları bədənimiz götürmür. İrin təmizlənməlidir. Ona da filtr lazım-dı.

– Hayıf deyil kasıb qanı... “95” benzini kimidi!

Artıq ara qarışıb, məssəb itməkdəydi. Bilinmirdi də hünü hansıdı, ağcaqanad hansı, ditdili-mığmığa hansı...

– İnsanlar kondisioneri kəşf etməklə hüquqlarımızı pozub tapdaladılar! Bizi cəmiyyətdən təcrid etdilər!..

– Təbiət və cəmiyyət harmoniyada yaşamaladı. Axtarıb BMT-yə, Avropa Şurasına təsir edən vasitələri tapmalıyıq.

– BMT, Avropa Şurası heç insan hüquqlarını qoruya bilmir, sənin hüquqlarını necə qoruyacaq? Sən qansoransan! Zəhmət çək, get özünə qan axtar-tap-sor... Amma tutulma... Tutulsan, günah özündədi, cəzası hansıdı, özün bi-lirsən...

Bu hay-küyə uzaqdakı qarğalar da uçub gəldi. Quzğunlar aralıdaydı, bilmirdilər burda nə həngamədi. Çoxu sevinirdi. Sevinirdi ki, ağcaqanad bazarıdı, əcəb yemdi.

Gün axşama doğru əyilməyindəydi. İzdihamsa ara vermədən soyumaq bilmirdi.

Birdən aranı qızıışdıran qoca ağcaqanadın nüfuzedici səsi eşidildi. O, şəhərli ədasıyla sözə başlayanda yenidən qəbir sükutu yarandı:

– Biz insan əliylə düzəldilən kondisionerləri məhv edə bilmərik, arkadaşlar, – dedi. – Amma ABŞ-ın Ohayo ştatındakı arxadaşlarımıza və Missisipi cəngəlliklərinin insan ayağı dəyməyən yerlərindəki qardaşlarımıza – baltabaş ağcaqanadlara, hətta BMT-yə, ATƏT-ə, AŞ-a müraciətlər göndərə bilərik.

Ağcaqanadlar gur səslə: “Biz razı” – dedilər. – Göndərayin!

– Belə bir müraciət artıq var, hazırdı. Oxumaq üçün söz...

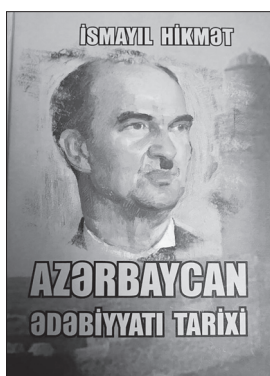
Elə bu dəmdə meh başı tərpənib küləyə çevrildi. Və şiddətli tufana dönüb tüğyan etməyə başladı. Qarğa-quzğun qarıl-daşa-qarıl-daşa gözlə görünən yerləri tutdu.

Heç kim heç zaman bu yerləri bu qədər qasırğalı, əndazəsiz təlatüm içində görə bilməmişdi. Ovunu gözləyən qarğalar məəttəl qalmışdı. Yəqin burda insan barmağı var – düşündülər. Gecələr gözə dəyən o yalançı ulduz bə nədən ötrüdü? Suala cavab hələ də başörtülü qalır, heç kəs də fərqiində deyil.

“Qırıcı” uçağı misallı qırğılar, quzğunlar fürsəti fəvtə vermədən hücum əməliyyatına başladı, burdan vurub ordan çıxdılar.

Qızmar Günəş altında ilğımlanan o çöllərdən, küləş-kövşən iyi gələn o yerlərdən artıq qan qoxusu gəlməkdəydi. Çöllərə səpələnmiş ilan-çayan – yelmar-şahmarlar, qızıxmış gürzələr, ilana ağı verən kərtənkəllər, vağlar, varanlar, tülkü-lər, çaqqallar, tısbağalar heyret içindəcə donub bu mənzərəyə tamaşa edirdi...

İSMAYIL HİKMƏT

“AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI TARİXİ”

BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2022

Bu kitab İsmayıl Hikmətin iki cildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” əsəri (Bakı: Azərnəşr, 1928) əsasında hazırlanmış təkrar nəşrdir. Əsər transliterasiya edilərkən müəllifin üslubuna toxunulmayıb, mətn olduğu kimi saxlanılıb. Kitabda İ.Hikmətin şəkli, tərcümeyi-halı, əsərin yeni nəşri fikrinin necə yaranması haqqında ideya müəllifinin qeydləri, “İ. Hikmətin “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” və ədəbiyyat tarixçiliyimizin bəzi metodoloji problemləri” adlı geniş müqəddimə, hər cild üçün ayrı “İzah və qeydlər” də yer alıb.

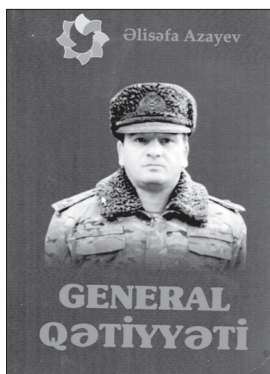
FUAD NOVRUZLU

“KARVAN KEÇDİ”

BAKİ, “ZƏRDABİ NƏŞRİYYATI”, 2022

Fuad Novruzlunun forma və məzmunca fərqli bədii yazıları bu kitabda toplanıb. Həç bir vəznə, qafiyəyə sığmayan bu şeirlər daha çox fikir axını, ifadə sərbəstliyi və haqq-ədalət ölçülərini itirmiş dünyamızın problemlərinə müəllifin özünəməxsus yanaşması kimi maraqlıdır.

Kitaba müəllifin 45 şeiri, “Buxarlanma” adlı hekayəsi və “Post-həqiqət dövrü” essesi daxil edilib.

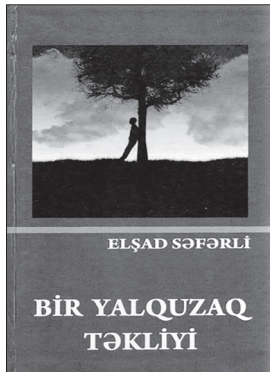

ƏLİSƏFA AZAYEV

“GENERAL QƏTİYYƏTİ”

BAKİ, “MAARİF” NƏŞRİYYATI, 2022

Yazıçı-hüquqşünas Əlisəfa Azayevin “General qətiyyəti” sənədli romanında general-mayor Polad Həşimovun həyat yolundan bəhs edilir. Əsərdə cəsur komandirin gənc əsgərlərinə örnək olan döyüş yolu, xidməti, Vətən sevgisi təsvir olunub.

ELŞAD SƏFƏRLİ

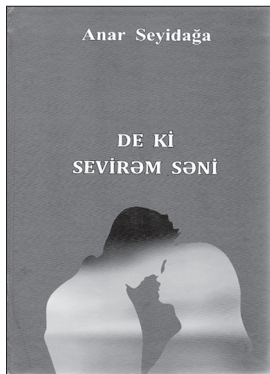
“BİR YALQUZAQ TƏKLIYI”

BAKİ, “GƏNCLİK” NƏŞRİYYATI, 2022

Elşad Səfərli sayca iyirminci kitabını təqdim edib. Şeirlərində rəngarəng lirikası, aktual problemlərə həssas münasibəti, fərqli mövqeyi diqqət çəkir.

Poemada görkəmli nəşir-alim Şəddat Cəfərovun həyat yolu qələmə alınıb, bəşəri motivlərə toxunulub, 44 günlük Vətən müharibəsində döyüşən igidlərimizin əzmi, cəsarəti, vətənpərvərliyi bir qəhrəmanımızın

timsalında obrazlaşdırılıb.

ANAR SEYİDOĞLU

“DE Kİ, SEVİRƏM SƏNİ”

BAKİ, “GƏNCLİK” NƏŞRİYYATI, 2023

“De ki sevirəm səni” Anar Seyidoğlunun üçüncü kitabıdır. Kitabda toplanmış şeirlərin əsas mövzusu sevgidir: yarına, dünyaya, Yaradana, torpağa... Bundan əvvəl şairin “Allah, bir yol göstər” və “Heyif bu sevgidən” adlı kitabları nəşr olunub.

Gəldik, tamaşaya gəldik,

Çəkib oynatdılar bizi.

Odda kül olmayaq deyə,

Suda qaynatdılar bizi.

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Afaq Məsud, Azad Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Emin Piri, Elşad Barat, Əli Əmirli, Firuzə Məmmədli, Firuz Mustafa, Firudin Qurbansoy, Məmməd Oruc, Mustafa Çəmənli, Nərgiz Cabbarlı, Novruz Nəcəfoğlu, Paşa Əlioğlu, Paşa Qəlbinur, Rəfael Hüseynov, Rəfail Tağızadə, Rəhilə Qeybullayeva, Rüstəm Kamal, Seyran Səxavət, Südabə Ağabalayeva, Vahid Əziz, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Vilayət Quliyev, Vüsal Nuru